

# rim



REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ nr. 5-6 (121-122) / 2010

## DIN SUMAR

- DEZBATERE: Putea România rezista militar în anii 1917-1918?
- Dr. CRISTIAN MIHAIL – Influența limbajului militar (daco-)roman asupra limbii române (II)
- ANDREI ALEXANDRU CĂPUȘAN – Relații militare anglo-române în primii ani după Războiul de Independență





## REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ

Publicația este editată de Ministerul Apărării Naționale, prin Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, membru al Consorțiului Academii de Apărare și Institutelor pentru Studii de Securitate din cadrul Parteneriatului pentru Pace, coordonator național al Proiectului de Istorie Paralelă: NATO – Tratatul de la Varșovia

### COLEGIUL DE REDACȚIE

- General-maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Academician DINU C. GIURESCU, Academia Română
- Dr. JAN HOFFENAAR, Președintele Comisiei Olandeze de Istorie Militară
- Prof. univ. dr. DENNIS DELETTANT, London University
- Colonel (r) dr. PETRE OTU, directorul științific al Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Prof. univ. dr. MIHAIL RETEGAN, Universitatea București
- IULIAN FOTA, consilier prezidențial
- Dr. SERGIU IOSIPESCU, cc. șt., Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Prof. univ. dr. ALESANDRU DUȚU, Universitatea „Spiru Haret”
- Prof. univ. dr. MARIA GEORGESCU, Universitatea Pitești
- Comandor (r) GHEORGHE VARTIC

# SUMAR

- **Dezbateri: Putea România rezista militar în anii 1917-1918?**
  - General-maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU – Motivație ..... 1
  - NEAGU DJUVARA ..... 3
  - LUCIAN DRĂGHICI ..... 7
  - Prof. univ. dr. MARIA GEORGESCU ..... 10
  - Colonel (r) prof. univ. dr. ION GIURCĂ ..... 14
  - General-maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU ..... 22
  - SERGIU IOSIPESCU ..... 27
  - Prof. univ. dr. GHEORGHE NICOLESCU ..... 39
  - Colonel (r) PETRE OTU ..... 49
  - ADRIAN PANDEA ..... 55
  - Colonel (r) dr. VASILE POPA ..... 58
- **Istorie militară și lingvistică**
  - Dr. CRISTIAN MIHAIL – Influența limbajului militar (daco-)roman asupra limbii române (II) ..... 65
- **Memorialistică militară**
  - DUMITRU MOISA – Prima participare a armatei române la o misiune de menținerea a păcii: Angola ..... 81
- **Dezvăluiri**
  - ALEXANDRU OȘCA, SORIN DAMEAN – Mărturii documentare privind acțiunile iredentei bulgare în Dobrogea ..... 99
- **Istorie Medievală**
  - Dr. VASILE MĂRCULEȚ – Disputele pentru supremație între republicile maritime italiene în Marea Mediterană și Marea Neagră în secolul al XIII-lea ..... 104
- **Relații militare**
  - ANDREI ALEXANDRU CĂPUȘAN – Relații militare anglo-române în primii ani după Războiul de Independență ..... 109
- **Cronică științifică**
  - PETRE OTU – Al XXXVI-lea Congres Internațional de Istorie Militară, Amsterdam, 29 august – 3 septembrie 2010 ..... 115
  - SERGIU IOSIPESCU – Masă rotundă: Bizanț versus Bizanț, 19 octombrie 2010 ..... 118
- **Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară la târguri de carte**
  - CĂTĂLIN POPĂRLAN – Salonul de carte Polemos, 19-23 octombrie 2010; Salonul de carte al Ministerului Administrației și Internelor, 24-27 noiembrie 2010 ..... 120
- **In Memoriam – Alexandru Mihail** ..... 122

• Revista a fost inclusă în baza de date a Consiliului Național al Cercetării Științifice în Învățământul Superior, fiind evaluată la categoria „B”.

• Poziția revistei în lista-catalog a publicațiilor este la numărul 5017

ISSN 1220-5710

# CONTENTS

• <b>Debate: Could Romania Have Resisted Militarily in 1917-1918?</b>	
– Motivation - Major General (ret.) Dr. MIHAIL E. IONESCU .....	1
– NEAGU DJUVARA .....	3
– LUCIAN DRĂGHICI .....	7
– Dr. MARIA GEORGESCU .....	10
– Colonel (ret.) Dr. ION GIURCĂ .....	14
– Major General (ret.) Dr. MIHAIL E. IONESCU .....	22
– SERGIU IOSIPESCU .....	27
– Dr. GHEORGHE NICOLESCU .....	39
– Colonel (ret.) PETRE OTU .....	49
– ADRIAN PANDEA .....	55
– Colonel (ret.) Dr. VASILE POPA .....	58
• <b>Military History and Linguistics</b>	
– The Influence of the (Dacian-) Roman Military Language over the Romanian Language (II)	
– Dr. CRISTIAN MIHAIL .....	65
• <b>Military Memoires</b>	
– The First Participation of the Romanian Armed Forces to a Peacekeeping Operation: Angola	
– DUMITRU MOISA .....	81
• <b>Revelations</b>	
– Documentary evidence concerning the actions of the Bulgarian irredenta in Dobrogea	
– ALEXANDRU OȘCA, SORINDAMEAN .....	99
• <b>Medieval History</b>	
– Disputes for Supremacy between the Italian Maritime Republics in the Mediterranean and Black Seas in the 13 <sup>th</sup> Century – VASILE MĂRCULEȚ .....	104
• <b>Military Relations</b>	
– Anglo-Romanian Relations during the First Years after the War of Independence, 1878-1882	
– ANDREI ALEXANDRU CĂPUȘAN .....	109
• <b>Scientific Chronicle</b>	
– The 36 <sup>th</sup> International Congress of Military History, Amsterdam, August 29 – September 3, 2010	
– PETRE OTU .....	115
– Round Table: Byzantium versus Byzantium, October 19, 2010 – SERGIU IOSIPESCU .....	118
• <b>The Participation of the Institute for Political Studies of Defence and Military History to Book Fairs</b>	
– Polemos Book Fair, October 19-23, 2010; The Book Fair of the Ministry of Interior, November 24-27, 2010 – CĂTĂLIN POPĂRLAN .....	120
• <b>In Memoriam – Alexandru Mihail</b> .....	122

• Responsabil de număr: PETRE OTU

• ALEXANDRU VOICU, MIRCEA SOREANU – redactori • MARIANA BĂHNĂREANU, culegere computerizată  
• ADRIAN PANDEA, coperta, ELENA LEMNARU, tehnoredactare computerizată

Adresa redacției: strada Constantin Mille nr. 6, cod 010142, București, sector 1,  
telefon: 0213157827, telefax: 004021-3137955  
[www.mapn.ro/diepa/ispaim](http://www.mapn.ro/diepa/ispaim)

Tiparul executat la Centrul Tehnic Editorial al Armatei sub comanda nr. 0000/2011

B 136/13.05.2011

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://ispaim.mapn.ro>



### MOTIVAȚIE

General-maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU

Istoria reprezintă, în bună accepție pozitivistă, nararea evenimentelor așa cum s-au petrecut ele, deslușirea cauzelor care le-au provocat și evaluarea consecințelor generate pe termen scurt, mediu sau lung. Întrebarea cea mai utilizată de istorici este *de ce*, ceea ce permite atât reconstituirea faptelor, cât mai ales descifrarea tuturor cauzalităților unui eveniment. În același timp, ea concretizează și materializează principiul *îndoileii metodice*, esențial pentru specialistul care se apleacă asupra analizei trecutului.

În mod curent, o altă întrebare – *ce s-ar fi întâmplat dacă* – este, în general, respinsă de mediile academice și științifice, ea fiind considerată, pe bună dreptate, ca ținând de istoria contrafactuală, definită cel mai adesea drept un exercițiu intelectual, fără suport științific solid (istoricul E.H. Carr o definea „un inutil joc de salon”). În fond, utilizând „regula epilogului” și punând întrebarea *ce s-ar fi întâmplat dacă* se ajunge la  $n$  variabile (variante), care pot pune în discuție întreaga evoluție a evenimentelor, istoria însăși.

Și, totuși, mulți istorici nu au ezitat și nu ezită să-și pună întrebarea, unii conduși de propria imaginație, alții dornici de a aprofunda un moment, o epocă, un fenomen, o personalitate. Pentru că, paradoxal, istoria contrafactuală și întrebarea *ce s-ar fi întâmplat dacă* pot avea valențe pozitive pentru studiul trecutului și pot fi un mijloc de a resuscita istoria la viață.

Prin punerea acestei întrebări se dezvăluie mai bine, ca să ne referim la istoria militară, adevăratele mize dintr-o confruntare (conflict), se întrevăd mai clar planurile beligeranților, viabilitatea soluțiilor preconizate sau, dimpotrivă, lipsa lor de realism, erorile comise în perioada anterioară sau pe parcursul desfășurării evenimentelor. Nu lipsite de importanță sunt posibilitățile oferite de analiza contrafactuală referitoare la evaluarea (reevaluarea) mai corectă a consecințelor unui atare eveniment pe termen scurt, mediu și lung.

Întrebarea *ce s-ar fi întâmplat dacă* poate, de asemenea, zdruncina sau amenda mituri, prejudecăți, tabuuri, opinii încetățenite de multă vreme și care au devenit de-a lungul anilor adevărate axiome istoriografice. Reinterpretarea istoriei, sub această manieră, poate determina evidențierea unor episoade, probleme sau personalități ignorate sau peste care s-a trecut prea ușor, ceea ce duce, în final, la schimbarea de perspectivă, la nuanțarea, îmbogățirea și reevaluarea concluziilor desprinse până în acel moment.

Există, însă, pericolul ca utilizarea în exces a analizei contrafactice să decredibilizeze cercetarea istorică, să îndepărteze istoriografia de canoanele științifice, să o transforme în literatură, uneori de proastă calitate. Toate aceste riscuri și impedimente sunt bine cunoscute de mediile academice și științifice și, de aceea, recursul la istoria contrafactuală trebuie să se realizeze cu prudență și în

anumite limite. Dar, respingerea ei *ab initio* este, după opinia noastră, până la un anumit punct, contraproductivă pentru cercetarea trecutului.

De aceea, vă propunem un exercițiu analitic de o asemenea factură pentru un episod fundamental al participării României la Primul Război Mondial – încheierea păcii separate cu Puterile Centrale în anul 1918. Cum se cunoaște, au existat mai multe etape ale ieșirii statului român din război – armistițiul de la Focșani (26 noiembrie/9 decembrie 1917), preliminariile de la Bufta (20 februarie/5 martie 1918) și, în final, tratatul de la București (24 aprilie/7 mai 1918). Pe parcursul acestor luni, la nivelul clasei politice și al elitei militare, au avut loc ample discuții, nu o dată contradictorii, în privința căii de urmat pentru România. Generalul H. M. Berthelot, șeful Misiunii Militare Franceze, a fost un susținător al ideii rezistenței până la căpăt, el fiind sprijinit de liderul conservator Take Ionescu. Liberalii, în frunte cu Ion I.C. Brătianu, au căutat diverse formule tranzitorii pentru a întârzia momentul depunerii armelor, mai ales că în joc era și soarta monarhiei Hohenzollern în România. Una dintre ele a fost „soluția Averescu”, căruia i s-a cerut să negocieze cu „mâna pe sabie”, ceea ce eroul de la Mărăști a refuzat să facă.

La începutul lunii februarie 2010, domnul Neagu Djuvara, în cadrul unei prezentări de carte, a relansat discuția apreciind că România avea posibilitatea să reziste militar în toamna anului 1917 și primăvara anului 1918. Fără a intra în detalii, venerabilul istoric a adus în discuție sosirea contingentelor americane pe frontul occidental în primăvara anului 1918 și preluarea inițiativei strategice de către forțele Antantei în lunile următoare.

Prin urmare, o rezistență de câteva luni a armatei române pe frontul din Moldova ar fi scutit România de umiliința încheierii tratatului de pace și de încălcarea Convenției Militare cu Antanta din 4/17 august 1916. În aceste condiții, statul ei la finalul războiului ar fi fost altul, iar poziția la Conferința de Pace ar fi fost întărită.

Problema esențială era – și aceasta constituie tema dezbaterii noastre – *dacă România putea să reziste militar în fața Puterilor Centrale la sfârșitul anului 1917 și în prima parte a anului 1918*. În acest sens, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară și Comisia Română de Istorie Militară au inițiat o dezbateră, invitând o serie de specialiști să-și spună opinia, răspunzând următoarelor întrebări:

1. Cum apreciați contextul politic și militar extern la sfârșitul anului 1917 și începutul anului 1918?
2. Cum vedeți situația politică și strategică a României la sfârșitul anului 1917 și începutul anului 1918?
3. Care erau capacitățile militare ale României și ale Puterilor Centrale în aceeași perioadă?  
(Care era raportul de forțe?)
4. Care erau planurile autorităților militare române privind continuarea operațiilor pe frontul din Moldova?
5. Care erau intențiile strategice ale comandamentului Puterilor Centrale în eventualitatea continuării operațiilor în Carpații Orientali?
6. Cum evaluați percepțiile clasei politice românești asupra situației politice și militare a țării la sfârșitul anului 1917 și începutul anului 1918?
7. Cum evaluați concepțiile establishmentului militar românesc față de perspectiva continuării/întreruperii operațiilor?
8. Care ar fi fost profilul operațiilor pe frontul din Moldova în cazul continuării ostilităților?
9. Puteau aliații occidentali să ajute militar România în cazul continuării ostilităților?
10. Cât ar fi putut rezista armata română în fața armatelor Puterilor Centrale?
11. Care ar fi fost, pentru România, consecințele politice, militare, psihologice etc., ale rezistenței încununată de succes a armatei române în prima parte a anului 1918?
12. Care ar fi fost consecințele unui eșec al armatei române în cazul continuării ostilităților pe frontul din Moldova?
13. Cum apreciați opiniile manifestate în istoriografia națională și internațională față de opțiunea României de a încheia pace separată cu Puterile Centrale?

**Chestionarul a fost adresat unor personalități, specialiști ai problematicii Primului Război Mondial.  
Răspunsurile primite sunt prezentate în cele ce urmează.**

# Dezbateri

## Putea România rezista militar în anii 1917-1918?

### NEAGU DJUVARA:

*„Da! Armata Română ar fi putut rezista condițiilor vitrege ale momentului”*

1. Contextul politic și militar la sfârșitul anului 1917 și începutul anului 1918 e foarte greu de rezumat în puține cuvinte: după trei ani de război, cu alternanțe de pondere ale celor două coaliții, mai întâi cu succese militare zdrobitoare ale germanilor, și la vest și la est, urmate curând de adeziunea la coaliția Puterilor Centrale a altor state, de mare importanță militară și strategică, cum au fost Turcia și Bulgaria. Dar odată stabilizat Frontul de Vest după surprinzătoarea victorie franceză de pe Marna (septembrie 1914), care a silit armata germană la un recul general de peste 100 km, frontul se stabilizase pe o linie de la Marea de Nord până la Rin, unde va începe un război de tranșee cu variații ne semnificative și sute de mii de pierderi umane de ambele părți.

Perceperea situației devenise deodată pentru statele neutre mult mai echilibrată, ba chiar favorabilă Antantei, din pricina supremației maritime anglo-franceze și a aportului marilor colonii din Asia și Africa; aceasta a determinat un număr însemnat de state să intre în alianță cu Antanta, ca Italia, Japonia, Portugalia, Brazilia – și, în 1916, România.

Spre sfârșitul anului 1917, avuseseră loc două evenimente cu urmări grave pentru Aliați: marea înfrângerea a italienilor, la Caporetto, în zilele de 24-25 octombrie, și, mai catastrofal, marea revoluție bolșevică din 7 noiembrie, care scotea subit Rusia din rândurile aliaților. În schimb, la 6 aprilie 1917, Statele Unite intraseră în război împotriva Germaniei, eveniment ale cărui consecințe n-au fost bine intuite pe moment de Puterile Centrale.

2. România, care izbutise, în nordul Moldovei, să refacă armata cu noile contingente, după dramatica retragere de cinci luni din Muntenia

până la linia Siretului, a oprit, prin admirabilele victorii defensive, din iulie-august 1917 (Mărăști, Mărășești, Oituz), marea ofensivă germană care viza Odessa. Catastrofala descompunere a armatei rusești bolșevizate, urmată, la 5 decembrie 1917, de armistițiul semnat cu Puterile Centrale de comandantul suprem al frontului, generalul rus Scerbacev (din ordinul guvernului rus) a silit și guvernul român să urmeze armistițiul.

Între timp, pe plan politic, Brătianu încercase să consolideze guvernul luând mai mulți miniștri conservatori, în frunte cu Take Ionescu, făcut vice-premier. Acum că guvernul bolșevic al lui Lenin începuse tratative de pace cu guvernele german și austro-ungar, se prezenta și României dilema: să se înceapă, și din partea noastră, tratative de pace, sau să se rupă armistițiul și să încercăm singuri rezistența, retrăgându-ne spre Odessa?

3. și 4. La aceste puncte, referitoare la capacitățile militare respective ale României și ale Puterilor Centrale, nu pot răspunde decât istorici militari, posesori ai cifrelor și cunoscători ai eventualelor planuri de stat-major.

5. La acest punct, anume care erau intențiile strategice ale comandamentului Puterilor Centrale, răspunsul îmi pare evident: atingerea marelui port naval al Odesei, pentru a face o și mai mare presiune pe guvernul bolșevic, în dificilele negocieri – câteodată chiar întrerupte – inițiate la Brest-Litovsk.

6. Cât privește „percepțiile clasei politice românești”, e de la sine înțeles că ar trebui o carte întregă pentru a le descrie, o cercetare de tipul întreprins de Lucian Boia în recenta sa lucrare

„Germanofili”. Eu nu pot da aici decât o părere subiectivă, bazată pe ansamblul cunoașterii mele despre istoria românilor.

Pentru imensa majoritate a oamenilor politici români, apare clar că perspectiva obligației de a părăsi, aproape sigur, ultima bucată de teritoriu național rămasă neocupată de inamic, pentru a duce grosul armatei să lupte în țară străină, era un lucru insuportabil, aproape inimaginabil. Pe când vecinii noștri sârbi, după ce au rezistat eroic, singuri față de forțele mult superioare ale Austro-Ungariei și Germaniei, când au fost atacați pe la spate de bulgari, au acceptat teribila soluție de a părăsi tot teritoriul național, a mărșălui sute de kilometri printr-o țară ostilă, Albania, și a se îmbarca în porturile Adriaticei pe vase britanice și franceze pentru a continua războiul la Salonic, guvernul și comandamentul militar român au considerat părăsirea teritoriului național cu grosul armatei ca o opțiune inacceptabilă. Această deosebire de atitudine între națiunile sârbă și română în Primul Război Mondial a jucat un mare rol în timpul negocierilor de pace de la Versailles.

În mentalitatea clasei politice românești și, de altfel, aproape a tuturor intelectualilor români, s-a înfiripat ideea că, dacă teritoriul țării e ocupat în întregime de dușmani, piere ființa statului. A devenit chiar o formulă juridică, cu pretenția de adevăr incontestabil, „să nu piară ființa statului”. „Ce-i aia «ființa statului»”? Nu e cumva o simplă formulă juridică? Definiția modernă a statului este: 1. o populație, 2. pe un teritoriu, 3. cu un guvern, 4. recunoscut de alte state.

Dacă într-o împrejurare de criză, cum era situația de război din 1917, unul din cele patru constituante ale statului piere (în cazul cu pricina, ar fi ieșit de pe teritoriul național guvernul și șeful statului, cu apărătorii lor, armata), rămân celelalte trei elemente esențiale din cele patru, teritoriul, masa populației, recunoașterea statelor străine. Statul n-are „ființă”, e o noțiune juridică.

De aceea, în viziunea mea, nu „ființa statului” importă în viața unei națiuni, ci „ființa neamului”. Avem destule exemple în jurul nostru care să ne-o dovedească; sunt mari națiuni ale căror state au pierit nu numai ani, ci mai multe veacuri. Polonia a fost ciopârțită integral în 1792 între Rusia, Austria și Prusia, și a rămas sub tripla ocupație 125 de ani. După care a reînviat ca stat, mai vajnică decât

oricând. La fel au pățit, pe și mai lung răstimp, Bulgaria, Serbia, Ungaria. Repet: nu „ființa statului” importă ca să nu moară o țară, ci ceea ce face ca să nu se știrbească sau să nu moară „ființa neamului”. De aceea cred că temerea clasei noastre politice din 1917 că pierind eventual „ființa statului”, ar fi fost o catastrofă ineparabilă pentru țara noastră, a fost o atitudine greșită.

Din păcate, și „concepțiile establishmentului militar român” au fost viciate de aceeași viziune devenită tradițională: să nu fie părăsit teritoriul național. Cazul strălucitului strateg, generalul Averescu, e simptomatic în acest caz. Îndrăznesc să sugerez că *această mentalitate atât de generalizată la noi ar avea rădăcini istorice.*

În Țara Românească și Moldova, voievozii noștri, după un veac și jumătate de rezistență eroică, mai întâi față de tendințele dominante al suzeranilor lor, ungar sau polon, apoi, din secolul al XV-lea, față de încercarea otomană de a preface țările lor în pašalăcuri, au ales calea compromisului, a jumătăților de cedare (cetățile de la graniță, tributul anual), în schimbul păstrării autonomiei interne (religia neștirbită prin prezența unor moschei și a unui prozelitism islamic, domn pământean, boierime bogată și influentă). Putem considera aceasta ca preludiul medieval al grijii de a asigura că „nu piere ființa statului”. La marii boieri, care au avut de la începuturi pretenția de a împărți puterea cu Vodă, vedem încontinuu, în decursul veacurilor, apărând două grupări, una – cel mai ades minoritară –, care voia reluarea luptei antiotomane cu sprijinul puterilor creștine, și alta, a boierilor care văzând neputința sau viclenia marilor noștri vecini creștini, tindeau către politica de supunere față de turci (cel mai tipic în acest sens a fost marele neam al boierilor Craiovești, care au sfârșit prin a succeda în scaun Basarabilor).

De asemeni tipic, în succesiunea voievozilor, pentru o atitudine duplicitară, a fost viteazul Vlad Dracul, cel atât de mândru că fusese ales de regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg, ca membru în Ordinul cavaleresc al Dragonului – care-i impunea o datorie de fidelitate și mai sfântă decât a unui simplu vasal – și care totuși, când a simțit că regele nu-i putea asigura domnia, s-a supus turcului și și-a trimis fiii (viitorii Vlad Țepeș și Radu cel Frumos) ca ostateci la Brusa. Vlad Dracul e modelul peren al oamenilor noștri politici: teama să nu piară „ființa

statului”. E cea pe care o regăsim, după veacuri, larg majoritară în 1917-1918. A existat totuși, și atunci, împotriva, o minoritate activă și de mare valoare intelectuală și morală, în frunte cu Regina Maria și Take Ionescu, urmat de câțiva alți oameni politici.

Cred că am expus astfel părerea mea asupra punctelor 6 și 7: percepțiile clasei politice românești și a comandamentului militar, în 1917-1918.

8-10. Punctul 8 din chestionar ne pune o întrebare de „găcitor”, cum ar fi zis Iorga. Profilul operațiilor pe frontul din Moldova, în cazul reluării ostilităților, ar fi fost văzut diferit, bineînțeles, de cei care considerau imposibilă continuarea rezistenței și de cei care gândeau că aventura trebuia încercată. Primii subliniau că ne-ar fi fost tăiate sursele de aprovizionare în armament, deci practica paralizare a luptelor; se temeau pe de altă parte pentru siguranța regelui și a familiei regale în caz de refugiu la Odessa. Se trimisese o iscoadă la Odessa, un grup care să cerceteze situația în orașul-port. Se întorsese afirmând că orașul era în întregime în mâna bandelor bolșevice, mânate de faimosul Dr. Cristian Racovski; sefard bulgar, fost cetățean român, militant socialist închis la noi în timpul războiului și eliberat de soldații ruși bolșevizați. Aprig dușman al țării noastre, ar fi devenit un real pericol pentru guvernul nostru și familia regală, în cazul că aceștia s-ar fi refugiat aceștia la Odessa.

Mărturisesc că azi, după 92 de ani, nu mai înțeleg argumentul; căci nu trebuia să fie vorba de trimiterea dinainte la Odessa a organelor civile împreună cu familia regală, în timp ce armata ar fi rămas pe loc, în speranța că poate rezista pe linia Siretului, ca în iulie-august '17. Ci trebuia plănuită o retragere în arici a armatei noastre, oțelită de luptele din vară și rămasă admirabil neatinsă de propaganda ostașilor ruși bolșevizați. O unitate română doar îl salvase pe generalul Scerbacev de proprii săi soldați care vroiau să-l linșeze. Guvernul și familia regală s-ar fi retras împreună cu armata. Cum să ne închipuim că armata noastră de cel puțin 300 000 de oameni, disciplinați și bine comandați, n-ar fi lichidat fără dificultate, la Odessa, bandele bolșevice improvizate – așa cum se va întâmpla, din ianuarie 1918, la Chișinău, cu doar patru divizii? Pe de altă parte, se putea conjectura că, în drumul prin Basarabia și, de asemenea, dincolo de Nistru până la Odessa, s-ar fi

pus mâna pe imense cantități de armament, abandonate de unitățile rusești în debandadă.

Mi se va obiecta că armatele germană, austro-ungară, bulgară și turcă, mult superioare, ar fi zdrobit lesne armata română retrasă spre Odessa. Trebuie notat, însă, că frontul germano-austro-ungar din Rusia era imobilizat de continuarea negocierilor de pace de la Brest-Litovsk cu guvernul sovietic. E greu de închipuit că ar fi primit ordinul de a relua lupta în sud, numai cu armata română, punând în primejdie negocierile. Am fi avut de a face, așadar, numai cu armatele inamice de pe frontul Siretului.

Încă un amănunt: trebuie imaginat că nu din decembrie 1917, îndată după semnarea armistițiului, s-ar fi luat hotărârea de reluare a ostilităților, ci doar în cursul negocierilor de la Buftea, când vor fi fost cunoscute toate condițiile puse de puterile inamice, cu adevărat catastrofale pentru țară (pierderea Dobrogei, anexarea de către Austro-Ungaria a întregului lanț de curbură al Carpaților, toată economia țării intrată sub control străin etc.). Ne-am apropiat așadar de fatidica dată de 7 mai 1918 când iscălim pacea de la București – și doar vreo șase săptămâni mai târziu începe victorioasa răsturnare a frontului occidental, franco-anglo-american de sub comanda mareșalului Foch! N-ar fi putut rezista armata română vreme de cele câteva luni sau poate chiar numai săptămâni? Și dacă n-ar fi putut rezista și ar fi căzut întregă, împreună cu guvernul și regele, prizonieră germanilor pentru câteva luni sau săptămâni, ar fi fost oare un dezastru ireparabil?

Voi veni cu încă un argument în favoarea părerii că armata română de vreo 300 000 de oameni, organizați și disciplinați, ar fi putut rezista în condițiile vitrege ale momentului. În aceleași luni din 1918, o coloană improvizată în Siberia de zeci de mii de prizonieri din fosta armată austro-ungară, în special cehi, dar și alte naționalități slave, cu totul vreo 100 000 de oameni, – i s-a zis „*Legiunea cehă*” –, cu șefi autoimpuși la întâmplare, a reușit să pună mâna pe întregul curs al transiberianului, a străbătut victorios împotriva armatei roșii care se constituia, a dat o mână de ajutor unităților „*albe*” ale amiralului Kolciak – și a străpuns în câteva luni până în Cehia. Nu putea armata română, de trei ori mai numeroasă și normal organizată să săvârșească o ispravă de același gen, ajutând poate și ea armatele



„rușilor albi” ale unui Denikin sau unui Vranghel? Cred că întrebarea e legitimă.

Să ne fi putut ajuta aliații occidentali? Mi se pare improbabil. Numai un ajutor cu aviația s-ar putea imagina, dar nu știu dacă avioanele de atunci ar fi avut o autonomie de zbor pentru distanța Salonic-Odessa. Cred că nu. Nu era așadar de așteptat nici un ajutor.

11-12. Consecințele psihologice pentru noi, românii, ale continuării luptei (indiferent de succes), ar fi fost cât se poate de pozitive și de lungă durată. Ne-am fi putut fâli cu participarea noastră la război, cu mai multe decât Mărăști, Mărășești și Oituz. Iar politic, e clar că ne-ar fi scutit de umiliința refuzului Aliaților, la Congresul de Pace de la Versailles, de a mai recunoaște validitatea tratatului de la 17 august 1916, prin care Franța, Anglia și Rusia ne promiteau Ardealul, Banatul și Bucovina în întregime.

13. Despre istoriografia națională și internațională.

Istoricii români, unanimi, au argumentat în favoarea negocierilor de la Buftea, ajungând la concluzia că pacea de la București de la 7 mai 1918 a fost o necesitate absolută... până a îndrăznit Neagu Djuvara, după 1989, să vină cu opinia că opțiunea continuării luptelor putea fi luată în considerare. Opinie îndată respinsă de mai toți „istoricii de meserie”, dar care încetul cu încetul își face drum în spirite, în special la tineri; ca și părerea, de aceeași natură, că ar fi trebuit, la 27 iunie 1940, să respingem ultimatumul sovietic privitor la Basarabia și Bucovina, dramă mult mai prezentă în memoria colectivă de azi.

În istoriografia internațională, părerile sunt mult mai nuanțate, variind cu gradul de simpatie de care se bucură țara noastră în ochii autorilor. Impresia mea fiind că cel mai adesea, opinia e categoric negativă, românii fiind reputați că ar avea – ca să parafrazez o confuzie verbală, pe care anecdota o pune în gura regelui Carol I, supărat pe administratorul domeniilor Ioan Kalinderu –

„Iuntrea în două cururi”. Am văzut astfel la un istoric american (ce e drept, de origine greacă) verdictul următor: românii și-au închipuit că vor putea face în al Doilea Război Mondial ceea ce au făcut în primul: să facă parte dintr-o alianță dar să înceapă războiul împotriva ei, și când le-a mers prost, să se încline primei alianțe, pentru ca apoi iar să-și întoarcă cojocul, când aceasta pierde partida, și la urma urmei să fie câștigători pe toată linia. În al Doilea Război Mondial, jocul acesta nu prea a mai prins. Teribilă judecată, dar, din păcate, pot mărturisi din lunga mea trăire prin străinătăți că este foarte răspândită. Opinia publică din România e, în general, inconștientă de această judecată, iar când o află, e indignată și o atribuie, fără motiv, numai vicleniei vecinilor noștri, care ne-ar fi toți dușmani neînduplecați.

Sfârșesc acest prea lung răspuns prin semnarea unui ciudat paradox: în România „post decembristă”, adică după căderea comunismului, a apărut, destul de răspândită, o mare prețuire pentru mareșalul Antonescu. O atribui contrastului viu pe care-l face figura mareșalului, cinstit și dârz, cu imaginea tuturor politicienilor care s-au perindat la cârma țării de 65 de ani – și nu faptului că s-a opus semnării imediate a unui armistițiu cu Uniunea Sovietică. Nu aspectul acesta, aparent eroic ar plăcea de fapt românilor de azi. În realitate, mareșalul Antonescu nu poate fi comparat cu admirabilul său omolog, mareșalul Mannerheim al Finlandei. Acesta din urmă a avut înțelepciunea să refuze împingerea armatelor sale dincolo de granițele istorice ale Finlandei, pe când Antonescu n-a vrut să asculte de sfatul înțelept al șefilor partidelor politice democratice de a nu trece Nistrul. Apoi, după intrarea în război a Statelor Unite și a dezastrului de la Stanlingrad, n-a înțeles că Germania pierduse războiul. Militar obstinat, Antonescu a dus „până în pânzele albe” rămășagul că Germania, la sfârșitul războiului, ne-ar restitui Transilvania de Nord, ceea ce, în preajma fatidicului 23 august 1944, devenise o absurditate. Refuz să fac vreo paralelă între opțiunea greșită a unui militar obstinat și lipsit de simț politic, cu opțiunea cugetată, din 1918, a unor inteligențe strălucite ca Take Ionescu sau Regina Maria.

# Dezbateri

## Putea România rezista militar în anii 1917-1918?

### LUCIAN DRĂGHICI:

*„Sacrificarea Armatei Române doar pentru a permite aliaților să-și întărească pozițiile pe Frontul de Vest ar fi fost un gest inutil, cu consecințe extrem de grave”*

1. În toamna anului 1917, Puterile Centrale păreau a fi mai aproape ca niciodată de victoria finală. Pe Frontul de Est, după revoluția din februarie 1917 de la Petrograd, armata rusă intrase într-un proces de dezorganizare care a dus, după lovitură de stat bolșevică din 25 octombrie/7 noiembrie 1917, la destrămarea acesteia.

Principalul obiectiv al Înaltului Comandament german era de a provoca, prin orice mijloace, ieșirea Rusiei din război și transferul diviziilor germane din Răsărit pe frontul din Franța pentru declanșarea unei ofensive decisive până la sosirea contingentelor americane. Acest plan putea fi îndeplinit la începutul anului 1918, mai ales că înfrângerea armatelor italiene la Caporetto, în noiembrie 1917, eliminase orice posibilă amenințare militară la adresa Austro-Ungariei.

2. Pe plan militar, România se găsea izolată de aliații occidentali și fără a dispune de efectivele umane și dotările materiale necesare apărării în cazul unui atac din mai multe direcții al trupelor Puterilor Centrale. Destrămarea armatelor ruse din Moldova a necesitat preluarea integrală a liniei frontului de către armata română.

În spatele frontului, trupele ruse anarhizate deveniseră un factor de destabilizare social-politică, mai ales după 25 octombrie/7 noiembrie 1917, când guvernul bolșevic, instalat prin forță la Petrograd, își trimisese emisarii în Moldova pentru a exporta „Marea Revoluție Socialistă din Octombrie” în teritoriul dintre Carpații Orientali și Prut.

Din fericire, armata română s-a dovedit impermeabilă la valul revoluționar venit din Răsărit, ba mai mult, în decembrie 1917 a dejucat încercarea

„Sovietului de la Socola” de a înlătura autoritățile românești legitime și a organizat evacuarea militarilor ruși peste Prut.

În urma declarării de către Sovnarkom, la 13/26 ianuarie 1918, a ruperii relațiilor diplomatice cu România, statul român se afla practic înconjurat din toate părțile de inamici.

3. În septembrie 1917, Puterile Centrale aveau dislocate pe frontul românesc 36 de divizii de infanterie și 10 divizii de cavalerie cărora le erau opuse 74 de divizii de infanterie și 10 divizii și 4 brigăzi de cavalerie, din care 59 de divizii de infanterie și 8 divizii de cavalerie aparțineau armatei ruse. Aparent, raportul de forțe era defavorabil Puterilor Centrale dar, așa cum scria generalul Alexandru Ioanițiu în lucrarea „Războiul României (1916-1919)”: *„trebuie avut în vedere că începând din primăvara anului 1917, capacitatea trupelor ruse devenise din ce în ce mai redusă și la cea dintâi presiune mai serioasă a adversarului nu se mai putea conta pe ele. Dezorganizarea armatelor ruse creștea în fiecare zi și în toamna anului 1917 aceste armate nu mai reprezentau decât o forță negativă care prin propaganda revoluționară ce o făceau, prin fraternizările cu inamicul și prin actele de jaf și crime din spatele frontului, amenințau însăși siguranța statului român”.*

În ianuarie 1918, armata română dispunea de 17 divizii de infanterie, 2 divizii și 5 brigăzi de cavalerie, o brigadă de grăniceri, în timp ce Puterile Centrale aveau pe frontul românesc 24 de divizii de infanterie și 7 de cavalerie. Șeful Misiunii Militare Franceze din România, generalul Henri Berthelot, dorea să suplinească această diferență de forțe prin formarea unor armate compuse din ucraineni, cehi și cazaci.

Chiar dacă această intenție ar fi fost materializată, trebuia soluționată problema suportului logistic necesar acestor trupe, suport care se putea asigura numai prin intermediul unei linii de aprovizionare lungă de peste 9 000 de km, reprezentată de calea ferată transiberiană.

4. În cadrul Consiliului de război din 17 noiembrie / 1 decembrie 1917, la care au participat liderii politici și militari români, au fost examinate mai multe ipoteze privind viitoarele acțiuni de luptă ale armatei române, dar toate analizate în funcție de conduita aliatului rus. S-a ajuns la concluzia ca, în cazul abandonării frontului de armata rusă, să se efectueze o repliere „pe linia Bârladului, cu aripile sprijinite pe Prut, cuprinzând și Iașul”, dar și aceasta numai concomitent cu armata rusă.

5. Obiectivul strategic principal al Puterilor Centrale era de a elimina orice rezistență pe Frontul de Est prin manevre politice și o intensă propagandă exercitată asupra armatelor ruse, acțiuni menite să grăbească dezorganizarea completă a acestor armate și prăbușirea Frontului de Est (inclusiv cel român) cu scopul de a realiza:

a) dislocarea forțelor militare de pe acest front pe teatrul de operații din nord-estul Franței în vederea unei ofensive decisive în primăvara anului 1918;

b) ocuparea cât mai rapidă a Ucrainei pentru asigurarea aprovizionării cu produse agricole a populației civile din Germania și Austro-Ungaria, unde lipsurile tot mai mari aveau ca rezultat deteriorarea gravă a climatului intern, fapt care se repercuta asupra moralului trupelor din prima linie.

6-7. Majoritatea oamenilor politici și a conducătorilor militari români erau conștienți de faptul că lupta „până la ultima rezistență” ar fi dus la nimicirea armatei române și, prin urmare, la dezmembrarea sau chiar desființarea statului român.

Ipoteza „triunghiului morții”, promovată de generalul Berthelot la presiunile prim-ministrului francez G. Clemenceau, nu avea ca scop decât întârzierea transferului de divizii germane pe Frontul de Vest. Această ipoteză era susținută de regina Maria și apropiații acesteia, de unii oameni

politici ca Take Ionescu și Nicolae Iorga, precum și de o parte a tinerilor ofițeri. Pentru factorii de decizie politici și militari se puneau problema dacă pot să sacrifice ființa statală doar pentru a ameliora situația militară a Aliaților.

De altfel, în toamna anului 1915, atunci când a fost pusă în fața unei înfrângeri totale, conducătorii Serbiei au preferat retragerea, în condiții dramatice, a autorităților, armatei și a unei mari părți a populației civile spre litoralul Mării Adriatice decât să lupte într-un „triunghi al morții”.

Majoritatea covârșitoare a membrilor guvernului și a structurii superioare de comandă a oștirii realizau, în mod corect, că o rezistență armată a României nu putea dura mai mult de o lună și, așa cum i-a spus Ion I.C. Brătianu generalului Berthelot, ar fi o „sinucidere curată”, fără a putea înlătura umilința unei capitulări.

Pe de altă parte, factorii de decizie pe plan politic și militar erau conștienți că prin încheierea unei păci separate cu Puterile Centrale, chiar dacă acest act era justificat de izolarea militară a României, tratatul cu Antanta din 4/17 august 1916 ar fi devenit caduc. Totuși, niciunul dintre liderii politici și militari români nu putea decide susținerea unei rezistențe „până la capăt”, act care ar fi avut consecințe incalculabile. Care ar fi fost soarta României în 1919 fără o armată aptă de luptă, având la apus o Ungarie bolșevizată, iar la răsărit o Armată Roșie tot mai amenințătoare, în condițiile în care Antanta nu mai dispunea în Europa de Est de trupe dispuse să lupte, așa cum s-a întâmplat la Odessa în martie 1919?

8. Cel mai probabil, operațiile militare de pe frontul din Moldova ar fi avut un caracter defensiv chiar și în cazul în care întregul Front Oriental ar fi fost restabilit de la Marea Baltică la Marea Neagră cu ajutorul trupelor poloneze, ucrainene, cehoslovace și române.

Nu trebuie neglijat nici faptul că Puterile Centrale ar fi depus toate eforturile pe plan militar pentru neutralizarea armatelor inamice de pe Frontul de Est pentru a-și îndeplini obiectivele menționate la punctul 5.

9. Având în vedere experiența anilor 1916-1917, cea mai sigură cale pentru aprovizionarea armatei

române era calea ferată transsiberiană. Antanta nu dispunea de trupele necesare pentru a asigura o cale de aprovizionare nord-sud printr-o Rusie aflată în plină anarhie. Totuși, să nu uităm faptul că furnizarea de echipament și muniții pentru armata română putea fi realizată numai dacă ar fi fost împiedicată ocuparea Ucrainei de către Puterile Centrale.

10-11. În situația în care România ar fi continuat să lupte singură pe Frontul de Est, rezistența putea fi de ordinul a câteva săptămâni, dar cu prețul distrugerii armatei și dezintegrării statului român și fără a fi ameliorat raportul de forțe de pe Frontul de Vest. Dacă armata română ar fi fost, așa cum doreau Clemenceau și Berthelot, stăvilarul (*le môle*), în spatele căruia s-ar fi constituit *în cel mai scurt timp* noi armate formate din ucraineni, cazaci și foștii prizonieri de război polonezi și cehoslovaci, care să continue lupta *pe întreg Frontul de Est*, atunci România ar fi putut să riște o continuare a ostilităților.

Reușita unei rezistențe pe plan militar a României depindea în principal de sprijinul acordat de Ucraina, care ar fi împiedicat o încercuire totală a României de către armatele Puterilor Centrale. Pe de altă parte, chiar în cazul unei rezistențe încununată de succes, România ar fi trebuit să împartă lauri de glorie cu o Ucraină care nu ar fi renunțat prea ușor la teritoriul dintre Prut și Nistru.

12-13. Consecințele unui eșec militar, în cazul în care România ar fi continuat lupta, ar fi fost dramatice. Armata română ar fi fost decimată și, în ultimă instanță, familia regală și majoritatea oamenilor politici filoantantiști s-ar fi refugiat într-o

Rusie prăbușită în anarhie, de unde, în cel mai fericit caz, ar fi putut fugi în Occident prin Vladivostok.

De altfel, majoritatea cercetătorilor care au studiat în profunzime istoria Primului Război Mondial nu au întrevăzut posibilitatea unei rezistențe a armatei române, cel puțin pe termen mediu, în lipsa unor trupe aliate alături de care să continue lupta.

Oricum, în lipsa unui nucleu statal și a unei armate capabilă de acțiuni ofensive, România ar fi avut o soartă de neînviat la încheierea păcii.

Dacă ar fi învins Puterile Centrale, tratamentul aplicat României ar fi fost mult mai dur decât cel prevăzut prin clauzele Păcii de la București din mai 1918, mergându-se până la desființarea statului român.

În cazul unei victorii a Antantei, care, repetăm, nu dispunea de forțele necesare pentru a face ordine în Europa de Est, o Românie lipsită de forțe militare proprii ar fi devenit o pradă ușoară pentru o Armată Roșie înaintând triumfător spre Balcani.

Sacrificarea armatei române doar pentru a permite aliaților să-și întărească pozițiile pe Frontul de Vest ar fi fost un gest inutil, cu consecințe extrem de grave.

Liderii politici și militari români au dat dovadă de realism și înțelepciune atunci când au refuzat orice antrenare a armatei române într-o rezistență inutilă, gest care poate ar fi dobândit o aură romantică odată cu trecerea timpului, dar în vâltoarea Marelui Război ar fi dus la consecințe deosebit de grave, consecințe care nu puteau fi asumate de oamenii politici și comandanții militari care aveau în mâinile lor soarta poporului român, într-unul din cele mai tragice momente din istoria acestuia.



# Dezbateri

## Putea România rezista militar în anii 1917-1918?

Prof. univ. dr. MARIA GEORGESCU:

*„România nu putea să reziste militar  
în fața Puterilor Centrale”*

La sfârșitul anului 1917 și în prima parte a anului 1918, defecțiunea rusă a adus statul român – redus de fapt la Moldova – în situația să nu se poată apăra singur. România trebuia să facă față presiunilor Puterilor Centrale în condițiile destrămării armatei ruse pe frontul român, ca de altfel pe întregul front oriental de la Baltica la Marea Neagră ce se dezagrega vertiginos. Convorbirile de pace de la Brest-Litovsk încheiate cu armistițiul ruso-german (22 noiembrie / 5 decembrie 1917) și tratativele similare angajate de generalul D.G. Scerbacev, comandantul forțelor ruse din Moldova, cu feldmareșalul August von Mackensen și cu arhiducele Josef (20 noiembrie / 3 decembrie 1917) n-au lăsat guvernului de coaliție condus de Ion I.C. Brătianu decât alternativa semnării cu Puterile Centrale a unui armistițiu provizoriu la Focșani, la 26 noiembrie / 9 decembrie 1917, ce punea capăt operațiilor militare.

Armistițiul trebuia să conducă la tratative de pace, dar Brătianu, cu abilitatea cunoscută de a amâna hotărârile ce nu serveau intereselor politice ale țării, nu s-a grăbit să ajungă la o reglementare definitivă a situației, deși guvernul se confrunta cu o gravă izolare militară și diplomatică. Legătura cu Aliații era întreruptă, iar atitudinea lor față de sistarea acțiunilor armatei române pe front era departe de a fi înțelegătoare. Toate granițele erau amenințate de inamici dintre care „cei mai de temut sunt rușii – după cum se specifica într-un raport din 1/13 decembrie 1917 al Marelui Cartier General – , fiindcă deși aliați se poartă cu noi mai rău ca inamicii și nu pot fi tratați ca inamici, fiindcă sunt încă aliații noștri”<sup>1</sup>. În retragere, trupele ruse bolșevizate s-au dedat la jafuri și distrugerii, amenințând prin comportamentul lor siguranța statului și a funcționării instituțiilor sale. Cu mari dificultăți, cu prețul unor incidente diplomatice și a unei atitudini ostile a guvernului de la Petrograd, în ianuarie 1918, guvernul român a reușit să curețe Moldova

de foștii Aliați. Încordarea relațiilor cu Rusia sovietică ca urmare a acestor acțiuni au mărit presiunea Germaniei și Austro-Ungariei asupra României.

Tergiversările primului ministru au putut fi stopate în cele din urmă doar printr-un ultimatum pentru începerea imediată a negocierilor de pace, dat de feldmareșalul von Mackensen, la 23 ianuarie / 5 februarie 1918. Cererea de a se lua o hotărâre în patru zile în privința păcii sau a războiului a grăbit decizia premierului și a celorlalți oameni politici. Cabinetul nu a avut o poziție unitară. Cei patru miniștri conservator-democrați (Take Ionescu, Barbu Delavrancea, M. Cantacuzino și N. Titulescu) au cerut denunțarea imediată a armistițiului și a convorbirilor de pace și continuarea războiului. Miniștrii liberali au optat pentru prelungirea armistițiului și angajarea demersurilor de pace. Ca urmare a acestor divergențe, conservator-democrații au hotărât să iasă din cabinet, iar liberalii în frunte cu primul-ministru au demisionat la 26 ianuarie / 8 februarie 1918.

Simțul politic l-a făcut pe Brătianu să conștientizeze că în acel moment o rezistență armată nu ar fi durat mai mult de două-trei săptămâni, iar singura soluție rămânea pacea ce ar fi salvat ființa de stat și o parte din armată, oricât de drastice ar fi fost prevederile ei. Așadar, șeful liberalilor voia să se înceapă negocierile de pace cu Puterile Centrale, dar urmarea ca ele să fie târăgănite cât mai mult, opunându-se pretențiilor lor exagerate și „dându-se în acest chip Aliaților mereu impresia că ne supunem, fiindcă suntem constrânși și nu avem altă ieșire”. Brătianu cedase conducerea executivului pentru a evita situația umilitoare de a negocia el însuși cu dușmanul și a putea păstra legătura cu Aliații în vederea unei eventuale reintrări în acțiune. La recomandarea lui Brătianu, regele Ferdinand a desemnat ca premier al noului guvern pe generalul Alexandru Averescu, considerat cel mai indicat

pentru a negocia pacea. Militar fiind, Averescu putea să realizeze această misiune „sunând din sabie, arătând Puterilor Centrale că, dacă pretențiile lor trec peste anume margini, nu este exclus ca România să recurgă la o ultimă și disperată manifestare armată”. Autoritatea și popularitatea de care se bucura în rândul ostașilor și al opiniei publice ar fi putut atenua reacția negativă. Pe de altă parte, Brătianu considera că pentru Aliați era esențial ca nici unul dintre oamenii politici de la Iași să nu intre în tratative cu germanii, „acest trist privilegiu trebuia rezervat celor de la București” care nu urmaseră pe rege și guvern<sup>2</sup>. În jocul politic regizat de tandemul Brătianu-Știrbei cu acceptul regelui, guvernul Averescu era menit să fie doar o etapă de tranziție, ceea ce generalul nu bănuia în acel moment. Există mărturii documentare din care reiese că planul investirii unui guvern Marghiloman apăruse anterior cabinetului Averescu. Există și părerea că Brătianu i-a încredințat semnarea păcii în ideea de a-i micșora popularitatea ce putea deveni stânjenitoare după război pentru Partidul Liberal<sup>3</sup>.

Dincolo de aceste mize, ambițiosul general a acceptat dificila și ingrata misiune nu numai pentru faptul că nu vedea o alternativă la pacea separată, dar și pentru că era dornic să se impună cât mai rapid pe plan politic în fața unui rival de talia liderului Partidului Național Liberal. Luându-și întreaga libertate în conducerea negocierilor, Averescu le-a accelerat în loc să le temporizeze, având speranța că va obține condiții mai acceptabile. A început imediat negocierile diplomatice la Buftea, în perioada 5/18 – 11/24 februarie 1918, obținând întâlniri cu August von Mackensen, apoi cu Ottokar von Czernin și Richard von Kühlmann, miniștrii de externe ai Austro-Ungariei și Germaniei. Din păcate, speranțele pe care și le-a făcut după prima întrevedere cu von Mackensen că pacea ar putea fi acceptabilă nu i s-au confirmat în discuțiile cu cei doi demnitari. Aceștia s-au arătat inflexibili în pozițiile și cererile lor față de România. În memoriile sale, liberalul I.G. Duca îl considera pe Averescu plin de iluzii și prea încrezător în relațiile sale vechi cu von Mackensen ce ar fi putut influența hotărârile Germaniei. Cu gândirea logică ce-l caracteriza, Duca nota: „dacă Berlinul și Viena ar fi fost dispuși la mărînimie față de noi, Pesta și Sofia nu puteau împinge decât la soluții extreme”<sup>4</sup>. Într-adevăr, Împătrita Alianță era dispusă să încheie pace în condiții grele și umiltoare: cedarea întregului teritoriu al Dobrogei; acceptarea unor modificări de frontieră cu Austro-

Ungaria; dezarmarea a circa jumătate din armată înainte de semnarea păcii; raporturi economice care să privilegieze interesele germane și austro-ungare; doar spinoasa problemă a dinastiei a putut fi scoasă din cauză, rămânând de competența României. Luând cunoștință de aceste condiții, Averescu a fost „în sfârșit adus la simțul realităților”; a protestat în special în ceea ce privea Dobrogea, dar nu a fost luat în seamă, discuțiile rămânând fără rezultat. Mai mult, a fost pus în situația să obțină pentru Czernin o audiență la rege, extrem de stânjenitoare pentru suveran. Întâlnirea a avut loc la Răcăciuni, la 14/27 februarie 1918, în care fostul ministru al Austro-Ungariei în România a pus problema păcii într-o manieră ultimativă și a prezentat fără menajamente termenii foarte duri ai acesteia, cei stabiliți la Buftea, conchizând că neacceptarea lor însemna sfârșitul României și al dinastiei<sup>5</sup>.

Decizia oamenilor politici români pentru tratativele de pace s-a luat din nou sub presiunea unui alt ultimatum dat de reprezentanții Puterilor Centrale la 16 februarie / 1 martie 1918, prin care au somat guvernul român cu denunțarea armistițiului a doua zi, dacă nu va accepta propunerile lor. Ca urmare, la 17 februarie / 2 martie 1918, la sugestia primului-ministru, regele Ferdinand a convocat Consiliul de Coroană, la care au luat parte membrii guvernului, președintele Senatului Em. Porumbaru, și al Adunării Deputaților, V. G. Morțun, reprezentanții Partidului Național Liberal (Ion I. C. Brătianu, șeful partidului, asistat de Mihail Pherekyde și Al. Constantinescu) și ai Partidului Conservator-Democrat (Take Ionescu, șeful partidului, asistat de foștii miniștrii Mihail Cantacuzino și Dimitrie Greceanu). În fapt, din cauza unor divergențe de opinii și mai ales a măririi pretențiilor inamicului pe parcurs, s-au desfășurat trei consilii de coroană derulate succesiv în zilele de 17, 18, 19 februarie / 2, 3, 4 martie 1918. S-a discutat în principal problema primirii condițiilor de pace, dintre care cesiunile teritoriale (Dobrogea și crestele muntoase) și dezarmarea unei mari părți a armatei erau cele mai spinoase, și s-a clarificat atitudinea pe care trebuia să o adopte România<sup>6</sup>.

În primul Consiliu de Coroană, confruntarea principală s-a dat între Alexandru Averescu și Ion I. C. Brătianu.

Primul-ministru a expus în numele guvernului rezultatul convorbirilor sale de la Buftea cu reprezentanții Puterilor Centrale și s-a pronunțat pentru începerea tratativelor de pace, arătând că „armata nu poate face decât o scurtă rezistență, că ne lipsesc subzistențele și munițiile” și că aceasta

era și părerea comandanților militari. Ministrul de Război, generalul Constantin Iancovescu, a confirmat, precizând că „în caz de rezistență militară, n-avem muniții și subzistențe nici pentru 15 zile”. De altfel, conform declarațiilor regelui, nici generalul Constantin Prezan, șeful Marelui Cartier General, nu credea într-o rezistență armată.

Ion I.C. Brătianu a lansat două soluții posibile: „rezistența cu armele în semn de protestare, ori acceptarea cererilor dușmanilor”. În opinia lui, rezistența era posibilă doar dacă ambele partide (liberal și democrat-conservator) și guvernul erau de acord și se impunea „ca singura protestare puternică”; că „deși învinși până în cele din urmă scăpăm onoarea, necedând fără vărsare de sânge”. Dar, în condițiile în care generalul Averescu persista în părerea exprimată, soluția rezistenței cădea și nu rămânea decât capitularea fără condiții. Consemnările lui Constantin Argetoianu privind dezbaterile din consiliile de coroană sunt pe alocuri diferite și mai nuanțate decât procesele-verbale considerate a fi „aranjate” de liberali pentru posteritate. Cincul memorialist consemna că Averescu și-a ținut doar expozeul, fără a-l termina cu vreo concluzie, lăsându-l astfel pe Brătianu să-și prezinte primul punctul de vedere. „Brătianu a răspuns la șirentenia generalului printr-o perfidie” care consta tocmai în asumarea răspunderii unei decizii între cele două soluții, pe care o pune în seama primului-ministru<sup>7</sup>. Cu același prilej, Brătianu venea și cu două propuneri: 1) răspunderea păcii să fie preluată de cei „de dincolo, ca dl Marghiloman sau alții” și 2) dacă guvernul persista în părerea de a trata pacea, condițiile păcii propuse de Puterile Centrale să nu se negocieze și să fie acceptate „în bloc, fără discuțiune”, ceea ce ar fi demonstrat că „am fost siliți la o pace separată”.

Take Ionescu s-ar fi pronunțat în continuare pentru continuarea războiului până la ultimul om, autoritățile legale urmând să se retragă în sudul Rusiei. Memoriile lui Argetoianu precizează că de fapt, în prima zi de consiliu, șeful Partidului Conservator Democrat s-ar fi mulțumit doar să declare că: „Toate soluțiile sunt rele!” Cel care a avut un discurs ce a zguduit pe toți participanții a fost al unii alt reprezentant al conservatorilor-democrați Mișu Cantacuzino, „un om lipsit de talent, dar cinstit”. El, nu Take Ionescu, a dat „soluția rezistenței cu orice preț, cu sau fără succes, cu sau fără plecare în Rusia, dar rezistență până la ultima posibilitate, până la înfrângerea totală”<sup>8</sup>. Glasul lui

Take Ionescu se va auzi abia a doua zi, ridicându-se cu toate resursele dibăciei sale oratorice contra ideii unui guvern Marghiloman pentru care Brătianu insistă.

Al doilea Consiliu de Coroană a fost convocat pentru ca Ferdinand I să comunice hotărârea luată ca rege constituțional că România accepta începerea tratatelor de pace cu condiția *sine-qua-non* impusă de Puterile Centrale (cedarea Dobrogei). Șeful executivului a susținut din nou imposibilitatea susținerii unei rezistențe armate efective, considerându-se că acceptarea păcii era singura soluție realistă, iar Brătianu și-a reluat teza potrivit căreia față de refuzul guvernului de a se solidariza cu soluția de rezistență armată a partidelor politice, nu rămânea decât să se adopte soluția guvernului. Chiar în timpul dezbaterilor, regele a primit o telegramă cuprinzând noi cereri ultimative, pe lângă cedarea Dobrogei, ce trebuiau acceptate înainte de începerea tratatelor: rectificări de graniță cu Austro-Ungaria; demobilizarea a opt divizii; trecerea de trupe austro-ungare prin Moldova spre Ucraina; plecarea ofițerilor aliați din România. Generalul Averescu le-a considerat umilitoare, mai ales cea legată de demobilizarea armatei și a declarat că întreaga problemă a păcii separate trebuia repusă în fața consiliului. Față de pretențiile crescânde ale inamicului, Brătianu revenea la propunerea sa inițială de a se primi condițiile fără discuție, iar primul-ministru să continue negocierile la care se angajase. Referitor la aceste reacții, Constantin Argetoianu nota: „Deși pace voiau amândoi, se schimbaseră deodată rolurile. Deodată, Averescu făcea mutre și nu mai voia să semneze nimic și Brătianu – opozantul din ajun – îl conjura să nu dea înapoi și să primească orice condiție”.

Al treilea Consiliu de Coroană nu a făcut decât să constate problemele deja soluționate, dar s-a ținut într-o atmosferă „de patimă și de fierbere politică” la care au contribuit și manevrele Reginei Maria care – neacceptând ideea păcii separate – i-a invitat fără știrea lui Averescu pe principalii comandanți militari (generalii C. Prezan, Eremia Grigorescu și Arthur Văitoianu); prin intermediul lor și al prințului Carol (care a avut o intervenție penibilă), regina încerca să impună rezistența armată, dar cu argumente de inimă.

Lăcrimând, regele a comunicat hotărârea guvernului de a primi condițiile formulate de Puterile Centrale, după care Averescu, Brătianu și Take Ionescu și-au expus încă o dată punctele de vedere. Dar „n-a mai domnit calmul din precedentele

ședințe”, remarca C. Argetoianu, iar discuția dintre Averescu și Brătianu a fost „mai mult decât acră”. Brătianu „a luat-o de sus, parcă ar fi fost el pe soclul învingătorului”, iar Averescu – „enervat și el de tot ce vedea și de tot ce începuse să simtă și să se puie la cale împotriva lui” – i-a reamintit destul de brusc că-i cedase locul de premier pentru a încheia pacea. Brătianu „cu rea-credință demnă de Bizanț, prins în propriile abilități, a început să taie fire de păr în patru, că era pentru pace, dar pentru o pace fără nici o concesiune teritorială și fără nici o atingere de dinastie și de armată”. Adopta aceeași metodă folosită anterior și de Take Ionescu, pe care Argetoianu o exprima foarte plastic: „Pacea era în sac, de ce nu ne-am ridicat împotriva ei? Ea tot se face, de ce nu ne-am lepădat de ea?”<sup>9</sup>.

Acceptând în bloc condițiile dure, guvernul Averescu și-a asumat decizia de a trata pacea. La 20 februarie / 5 martie 1918, la Buftea, reprezentantul României Constantin Argetoianu și împuterniciții Germaniei, Austro-Ungariei, Bulgariei și Turciei au semnat prelungirea armistițiului cu încă 14 zile și preliminarile tratatului de pace.

Demersurile lui Averescu nu s-au materializat în sensul dorit, acela de a încheia o pace onorabilă și maniera lui de lucru a fost criticată de Brătianu care afirma că în timpul negocierilor generalul „își uitase sabia în anticameră”<sup>10</sup>. Eticheta era malițioasă și chiar nedreaptă dacă avem în vedere că pacea era și consecința războiului pregătit, purtat și pierdut de guvernul Brătianu. Mai mult, tratativele purtate de Averescu s-au derulat în condițiile unui context extern înrăutățit dramatic prin încheierea tratatului de pace dintre Ucraina și Puterile Centrale (28 ianuarie/ 9 februarie 1918), apoi al celui dintre Rusia sovietică și Puterile Centrale de la Brest-Litovsk (18 februarie / 3 martie 1918). România era pe deplin încercuită.

În condițiile recunoașterii înfrângerii și pentru a ușura negocierea păcii, regele a recurs la soluția lui Brătianu – oameni politici din teritoriul ocupat. Alexandru Marghiloman era considerat singura persoană acceptată atât de germani și austro-ungari, cât și de rege, față de care se angajase anterior printr-un memoriu să stăruie pe lângă reprezentanții Puterilor Centrale pentru diminuarea asprimii termenilor păcii. Fruntașul conservator, cunoscut progerman, avea să constituie la 5/18 martie 1918 un nou guvern care cu toate

eforturile depuse nu a putut atenua prevederile distructive pentru România ale păcii din 24 aprilie / 7 mai 1918.

În istoriografia română s-a mers poate prea mult pe ideea că Marghiloman ar fi fost „salvator al dinastiei”, premier al unui „guvern de sacrificiu”. Marghiloman și conservatorii din preajma sa au considerat în martie 1918 că mersul evenimentelor le-a dat dreptate și Germania era foarte aproape de victorie. „Oricât de patriot ar fi fost, nu rata în felul acesta cariera politică și nu-și îngropa propriul partid”. El s-a angajat cu responsabilitate în îndeplinirea mandatului și cu dorința de a micșora dezastrul României<sup>11</sup>.

În concluzie, conducerea politică și militară a țării a conștientizat situația dezastruoasă și a decis – după îndelungi tergiversări, căutări de soluții viabile și dramatice frământări de conștiință – pacea cu Puterile Centrale, finalizată la 24 aprilie / 4 mai 1918. Consider această opțiune ca fiind lucidă, realistă și pragmatică, deoarece România nu putea să reziste militar în fața Puterilor Centrale. A încerca să dăm astăzi o altă posibilă soluție mi se pare hazardată, date fiind condițiile externe vitrege, starea Frontului Oriental, situația economică, socială și militară a țării. Știm ce a fost și nu avem, ca istorici, materialul documentar care să ne permită o altă variantă. Chiar dacă au fost unele glasuri care, din considerente politice sau morale, au susținut rezistența armată, de fapt toată conducerea politică și militară a țării a ajuns la concluzia că România trebuia să încheie pace. Problema era doar în ce condiții se realiza.

<sup>1</sup> Apud Ion Mamina, *Consilii de Coroană*, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 89.

<sup>2</sup> I.G. Duca, *Memorii*, volumul IV, *Războiul*, Partea a II-a (1917-1919), Ediție și indice de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 1994, p. 81-82.

<sup>3</sup> Petre Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu, militarul, omul politic, legenda*, Editura Militară, București, 2005, p. 205-206.

<sup>4</sup> I.G. Duca, *op. cit.*, p. 83.

<sup>5</sup> Ioan Scurtu, *Ferdinand I*, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 47-48.

<sup>6</sup> Vezi pe larg, Ion Mamina, *op. cit.*, p. 92-115.

<sup>7</sup> Ion Mamina, *op. cit.*, p. 98.

<sup>8</sup> *Ibidem*, p. 100.

<sup>9</sup> *Ibidem*, p. 112-113.

<sup>10</sup> *Ibidem*, p. 84-85.

<sup>11</sup> Lucian Boia, „Germanofili”. *Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial*, Humanitas, București, 2009, p. 49.



# Dezbateri

## Putea România rezista militar în anii 1917-1918?

Colonel (r) prof. univ. dr. ION GIURCĂ:

*„O rezistență a Armatei Române în Moldova ar fi putut dura cel puțin două luni, ar fi generat probleme armatelor Puterilor Centrale, iar consecințele politice finale ar fi fost favorabile României”*

### 1. Contextul politic și militar extern la sfârșitul anului 1917 și începutul anului 1918

Sfârșitul anului 1917 și începutul celui următor, perioada 25 octombrie / 7 noiembrie 1917 – 24 aprilie / 17 mai 1918, asupra căreia ne propunem să facem câteva referiri, a fost marcată de așa-numita Revoluție din octombrie și semnarea Tratatului de Pace de la București între România și Puterile Centrale.

Revoluția declanșată la Petrograd a fost rezultatul acțiunii pe multiple planuri a Germaniei, sprijinitoare și finanțatoare a prezenței lui V.I. Lenin și a colaboratorilor săi în capitala Rusiei, care și-au pus în aplicare planurile de cucerire a puterii și de scoatere a țării din război. Pe fondul revoluției ruse, a destrucrării armatei țariste în curs de bolșevizare, Germania a declanșat ofensiva pe Frontul Oriental, reușind ca până în februarie 1918 să ocupe Ucraina și Bielorusia, fapt ce l-a determinat pe V.I. Lenin să proclame „patria socialistă în primejdie” și să angajeze Armata Roșie în operații și lupte împotriva trupelor germane. Înfrângerea trupelor ruse bolșevice era previzibilă, având în vedere reorganizarea lor pripită, conducerea exercitată chiar la nivele mari de către militari cu pregătire și experiență discutabile. Victoriile germane au fost firești, normale, astfel ca până la începutul lunii mai 1918 fuseseră cucerite Kievul, Odessa, Harkovul, Peninsula Crimeea și Rostov pe Don, asigurându-se o bază de aprovizionare corespunzătoare pentru armată, inclusiv pentru forțele de pe Frontul de Vest.

Evenimentele interne din Rusia, ofensiva germană și reacțiile negative ale statelor Antantei au determinat guvernul de la Petrograd să încheie inițial

armistițiul (27 noiembrie / 5 decembrie 1917) și apoi pacea de la Brest-Litovsk cu Puterile Centrale.

Victoriile facile pe Frontul Oriental au determinat comandamentul german să aprecieze că pe toată durata războiului nu avusese „condiții atât de favorabile unei ofensive pe frontul occidental”<sup>1</sup>.

Supraevaluându-și posibilitățile, subapreciind potențialul Antantei, beneficiară a prezenței militare a SUA pe continent, a sprijinului material acordat de acestea, comandamentul german a planificat, pregătit și declanșat „bătălia Kaiserului”, care viza o victorie categorică pe Frontul de Vest, în condițiile unui raport de forțe cantitativ de circa 30 de divizii față de aliații occidentali.

Marea ofensivă, declanșată la 18/21 martie 1918, a fost oprită după două săptămâni, marcând un eșec care se va contura evident în perioada următoare.

La 28 martie / 9 aprilie 1918, armata germană a declanșat cea de-a doua *cursă la mare*, soldată cu un nou eșec. La 5/18 aprilie, în urma unor pierderi mari, circa 140 000 de oameni, comandamentul german a ordonat oprirea ofensivei și trecerea la consolidarea aliniamentelor cucerite.

Două operații ofensive de amploare strategică s-au încheiat cu pătrunderi pe adâncimi de valoare tactică, ceea ce era foarte puțin în raport cu așteptările. Eșecul ofensivei germane s-a datorat capacității Angliei și Franței de a mobiliza efective numeroase din colonii.

Unul din factorii de succes ai apărării pe Frontul de Vest a fost realizarea comandamentului unic sub conducerea mareșalului Ferdinand Foch. În memoriile sale, Erich Ludendorff a recunoscut peste ani că acea „nebulie” pe care o considerau

englezii a fost „*unul din factorii esențiali care au făcut să eșueze planul meu*”.

Situația de pe Frontul de Vest a marcat un lucru puțin obișnuit, cucerirea inițiativei strategice prin desfășurarea cu succes a apărării pe poziție. Pe celelalte teatre de operații din Europa, din Italia și Balcani, acțiunile militare au fost de amploare scăzută, dar au avut menirea și meritul de a imobiliza importante forțe ale Puterilor Centrale.

Primăvara anului 1918 marca, în raportul dintre cele două alianțe, o superioritate a Antantei în special în privința contributorilor la sprijinul armatelor engleze și franceze în special.

Campania de pe Frontul de Vest în primăvara anului 1918 a demonstrat, dacă mai era nevoie, necesitatea și utilitatea aplicării principiilor unității operațiilor și conducerii militare, greu de acceptat în acea perioadă, în condițiile unei alianțe din care făceau parte mari puteri, care pentru sfârșitul conflagrației urmăreau scopuri divergente.

## **2. Situația politică și strategică a României la sfârșitul anului 1917 și începutul anului 1918**

Revoluția bolșevică din Rusia a fost factorul determinant în evoluția situației politice și militare din România, unde guvernul I.I.C. Brătianu și armata condusă de generalul Constantin Prezan erau aureolați de victoriile din vara anului 1917, obținute la sfârșitul operațiilor ofensive și de apărare de la Mărăști, Mărășești și Oituz.

Eșecul planului de campanie german pe frontul român fusese rezultatul înfrângerilor suferite de armatele Puterilor Centrale, nevoie să consolideze aliniamentele cucerite, să renunțe la ofensivă, în condițiile în care, probabil, la Berlin, se contura o altă variantă de acțiune, în condițiile unui previzibil succes al acțiunii de destabilizare politică a Rusiei, cu efecte directe asupra unei armate ale cărei efective erau deja contaminate de propaganda bolșevică.

Situația politică din țară a fost direct influențată de criza generală din Rusia și de pe Frontul Oriental, de presiunea exercitată de reprezentanții Puterilor Centrale asupra Regelui Ferdinand I și a guvernului pentru încheierea inițială a armistițiului și, în cele din urmă, a păcii care se prefigura, fals, a fi binevoitoare și chiar cu unele prevederi avantajoase, în contextul situației generale din această parte a Europei.

Demisia guvernului I.I.C. Brătianu, aducerea succesivă și la interval de timp scurt la conducerea țării a guvernelor conduse de către generalul

Alexandru Averescu și Alexandru Marghiloman au avut o conotație și o justificare pragmatică, dar, din start, în afara rațiunii politice în privința relațiilor internaționale.

În perioada noiembrie 1917 – mai 1918, singurele succese politice și militare au aparținut tot guvernului I.I.C. Brătianu care, prin hotărârile și măsurile luate, au asigurat: restabilirea ordinii între Siret și Prut prin acțiuni împotriva trupelor ruse bolșevizate, un răspuns pozitiv la cererile Sfatului Țării de la Chișinău de trimitere a armatei române în Basarabia „*să respingă peste Nistru bandele ruse care ar putea încerca să treacă în Basarabia fără ordinul comandamentului rus al frontului...; să asigure ordinea și regulata circulație pe calea ferată; să se facă ordine în tot ținutul Basarabiei, punându-se viața și avutul locuitorilor la adăpostul jafurilor și crimelor*”<sup>3</sup>.

Alexandru Marghiloman și-a atribuit actul Unirii Basarabiei cu Țara la 27 martie/9 aprilie 1918, dar trebuie spus că fără decizia guvernului I.I.C. Brătianu evenimentul nu s-ar fi înfăptuit. Edificatoare în acest sens este aprecierea lui Ion Incuțel care arată că „*Pentru noi, moldovenii, pentru mișcarea noastră națională, intrarea armatei române în Chișinău a fost un element de primă importanță, decisiv*”<sup>4</sup>.

Actele juridice internaționale încheiate de către reprezentanții desemnați ai guvernelor A. Averescu și A. Marghiloman s-au dovedit a fi dezastruoase, pe termen scurt și mediu pentru climatul intern și relațiile României cu Antanta.

Apreciez că deciziile de la Iași, materializate în documente juridice internaționale la Buftea (5/18 martie 1918) și București (24 aprilie/7 mai 1918), trebuiau adoptate sau nu în urma analizei evoluțiilor geostrategice în Europa.

Dacă semnarea armistițiului de la Focșani (26 noiembrie/9 decembrie 1917) și a păcii preliminară de la Buftea au avut loc în condiții de incertitudine în privința capacităților Antantei de a soluționa situația geostrategică pe Frontul de Vest, italian și balcanic, la data semnării păcii de la București lucrurile erau clare: armata germană suferise două înfrângeri pe Frontul de Vest, iar, în Rusia, Armata Roșie, în curs de constituire, începea să pună unele probleme trupelor germane.

Decizia semnării în grabă a păcii de către guvernul A. Marghiloman apare ca o eroare politică, determinată de convingeri eronate în privința războiului, în condițiile eludării realităților de pe Frontul de Vest, pe fondul lipsei de conlucrare

între șeful Marelui Cartier General, considerat omul Brătienilor, și primul-ministru.

Rapoartele informative ale Marelui Cartier General fac dovada unei bune cunoașteri a situației de pe Frontul de Vest, iar evaluările corecte nu au fost luate în considerare de către decidentul politic.

Lecția care trebuie învățată este aceea că, în timp de război, decizia politică trebuie luată în urma consultării șefului militar al armatei. În aprilie 1918, acest lucru a fost eludat cu bună știință, dintr-un orgoliu politic care s-a dovedit a fi dezavantajos pentru țară.

Referitor la situația strategică, apreciem că armata română s-a aflat într-o situație dificilă, rezultată în urma părăsirii frontului de către trupele ruse. Cu toate acestea, până în primăvara anului 1918, când a început demobilizarea unor unități și mari unități, Marele Cartier General a reușit să acopere linia frontului în Moldova, să restabilească ordinea între Siret și Nistru.

Trecerea la demobilizarea unor divizii, conform angajamentului asumat la Buftea, a marcat începutul slăbirii capacității de reacție a armatei, și, firesc, un moment favorabil pentru comandanțele Puterilor Centrale de a dispune scoaterea unor forțe de pe frontul român și manevra acestora pe alte fronturi.

### 3. Capacitățile militare ale României și ale Puterilor Centrale la sfârșitul anului 1917 și începutul anului 1918

Operațiile și luptele din vara anului 1917 s-au desfășurat în condițiile în care beligeranții angajaseră forțe și mijloace importante, cu care se preconiza să se îndeplinească scopurile propuse prin planurile de campanie elaborate.

Astfel, în vara anului 1917, înaintea declanșării operațiilor, situația pe frontul român se prezenta astfel<sup>15</sup>:

Genuri de armă	Structuri	Forțe române și ruse	Forțe ale Puterilor Centrale	Raport de forțe
Infanterie	Divizii	50	30	1,7/1
	Batalioane	614	360	1,7/1
Cavalerie	Divizii	10	9	1,1/1
	Escadroane	320	230	1,4/1
Artilerie	Baterii	523	400	1,3/1

Totalul trupelor române și ruse prefigura o victorie în confruntarea cu un adversar care, în acord cu legea raportului de forțe, nu concentrase o cantitate de forțe și mijloace cel puțin egală cu cea a armatelor Antantei de pe frontul român.

Chiar dacă se pot invoca elemente de superioritate în privința organizării, dotării și pregătirii trupelor Puterilor Centrale, este evident că o asemenea apreciere ar fi acoperită de realitate doar în cazul trupelor germane, mai puțin pentru cele austro-ungare, bulgare și turce.

De altfel, o analiză din această perspectivă evidențiază că succesele tactice ale trupelor Puterilor Centrale în cadrul operațiilor de la Mărășești și Oituz s-au obținut în fâșiile de ofensivă ale Armatei 9 germane, sau în urma introducerii în luptă a unor divizii germane alături de cele austro-ungare.

Surprinzător, în toamna anului 1917 s-a înregistrat o creștere a cantității de forțe și mijloace pe frontul român deși nu existau indici în legătură cu pregătirea unor operații de amploare.

La 15/28 septembrie, situația forțelor beligeranților pe frontul român evidențiază o superioritate cantitativă a trupelor române și ruse:

Mari unități	FORȚE ȘI MIJLOACE			Puterile Centrale	Raport de forțe
	Antanta				
	Române	Ruse	Total		
Divizii infanterie	15	59	74	36	2/1
Divizii cavalerie	2	8	10	10	1/1
Brigăzi cavalerie	4	-	4	-	4/10

În septembrie 1917 se înregistrează un plus de 24 divizii de infanterie, surprinzător de multe dacă avem în vedere că direcția principală de interzis a armatei ruse era pe teritoriul Poloniei. Apreciez că numărul mare al diviziilor de infanterie ruse se datora, în principal, retragerii armatelor din Galiția și Bucovina, sub presiunea ofensivei inamicului, cât și a introducerii de noi forțe în acest sector pentru oprirea acțiunilor adversarului. Este posibil, de asemenea, ca în calcul să fie luate și diviziile aflate între Prut și Nistru, care, la nevoie, puteau fi utilizate în special în Poarta Focșanilor.

Perioada octombrie 1917-ianuarie 1918 a fost marcată de o diminuare semnificativă a forțelor și mijloacelor din Moldova, pe fondul efectelor revoluției bolșevice din Rusia, a încheierii armistițiului pe Frontul Oriental de către Rusia și apoi România.

Trupele ruse bolșevizate au părăsit frontul, în cele mai multe cazuri, fără aprobare, astfel că, în urma intervenției armatei române în cursul lunii ianuarie 1918, trupele ruse aflate în Moldova erau

ne semnificative numeric, proveneau dintr-un număr mare de unități și nu erau luate în calcul ca o forță care să facă obiectul unei analize.

Pe de altă parte, armistițiul de pe frontul român a permis Marelui Cartier General german să scoată un număr de divizii, posibil cele mai bune care au fost deslocate cel mai probabil pe teritoriul Poloniei, de unde au fost declanșate operații ofensive pe teritoriul Ucrainei.

În aceste condiții, la sfârșitul lunii ianuarie 1918, pe frontul român situația forțelor române și germane era următoarea:

Mari unități	Române	Germane	Raport de forțe
Divizii infanterie	18	24	1/1,4
Divizii cavalerie	2	7	1/3,5
Brigăzi cavalerie	5	4	1/0,8

Chiar în condițiile armistițiului de pe frontul român, comandamentul german a păstrat pe teritoriul României o cantitate de forțe suficientă pentru a putea acționa cu șanse de succes în condițiile reluării ostilităților care, potrivit prevederilor Convenției de la Focșani, trebuia anunțată „cu 72 ore mai înainte de reînceperea lor”.

Raportul de forțe de pe frontul român în ianuarie 1918 scoate în evidență că partea germană avea convingerea că va reuși să determine România să încheie pacea cu Puterile Centrale și nu intenționa să reia ofensivei împotriva României, având în vedere inutilitatea consumului de forțe și mijloace, în condițiile în care avea nevoie să concentreze suficiente divizii pe Frontul de Vest, acolo unde, de fapt, se hotăra soarta războiului dintre cele două alianțe politice și militare.

#### 4. Planurile autorităților militare române privind continuarea operațiilor pe frontul din Moldova

După stabilizarea frontului din Moldova în toamna anului 1917, preocuparea Marelui Cartier General român a fost îndreptată în principal spre consolidarea aliniamentelor de apărare prin executarea fortificațiilor de campanie, conform unui plan elaborat de către Inspectoratul genului, și spre

completarea unităților și marilor unități cu efective, armament, muniții și materiale, pentru a fi în măsură să acționeze în diferite situații.

Specificul acțiunilor în perioada septembrie-noiembrie a constat în acțiuni de cercetare, uneori prin luptă, atacuri sau chiar replierea unor forțe pentru ocuparea unor poziții de apărare favorabile apărării.

Aliniamentul de contact și caracteristicile spațiului geografic din zona operațiilor impuneau, în continuare, concentrarea forțelor și mijloacelor pentru interzicerea direcțiilor: Focșani-Mărășești-Adjud și Poiana Sărată-Onești-Adjud.

Dispozitivul strategic, regrupările și înlocuirile executate în toamna anului 1917 au avut în vedere realizarea unei apărări sigure și stabile, cât și posibilitatea intervenției rezervelor pe una sau ambele direcții de interzis.

Din punctul de vedere al unei confruntări esențiale cu trupele Puterilor Centrale problema s-a pus cu acuitate la sfârșitul lunii noiembrie, când Biroul operațiilor din Marele Cartier General a primit sarcina să efectueze o evaluare a situației țării și armatei și să formuleze propuneri în vederea luării unei decizii, în contextul încheierii armistițiului de către Rusia cu Puterile Centrale.

Documentul intitulat „*Constatări și aprecieri asupra situației actuale a armatei și a Țării Românești*”<sup>1</sup> este dominat de aprecieri generale, sub impulsul situației de moment, reflectă o stare de deznădejde, care, inevitabil și, cred, inconștient, se transmitea factorilor de decizie politică.

Chiar dacă unele aspecte prezentate reflectă realitatea dură în care se afla țara la sfârșitul anului 1917, generată atât de situația creată în urma revoluției din Rusia, cât și de problemele interne, susținerea cu date concrete a punctelor de vedere exprimate este deficitară. Rămâne de remarcat faptul că în legătură cu *Capitularea* se aprecia că „*Ar fi o crimă. Am pierde totul, chiar onoarea*”.

Soluția propusă în studiul menționat era retragerea peste Prut sau chiar la est de Nistru, apreciată ca fiind „*cea mai militărească, cea mai onorabilă și cea mai indicată*”, „*aceasta este soluțiunea pe care o impun interesele noastre militare și politice*”.

Cert este că H.M. Berthelot, direct interesat în imobilizarea trupelor germane pe Frontul Oriental, cerea, concomitent cu eforturile de organizare a unui front ucrainean, rezistența armatei române în Moldova, crearea unui nou „triumghi al



morții” în zona Iași–Vaslui–Huși, cu flancurile sprijinite pe Prut, ideea fiind agreată de către generalul Constantin Prezan.

În cadrul ședinței guvernului din 7/20 decembrie 1917, când s-a discutat o eventuală denunțare a armistițiului cu Puterile Centrale, generalii invitați au exprimat ideea că apărarea s-ar putea duce pe aliniamentul existent (general Eremia Grigorescu), pe Siret (general C. Iancovescu) sau pe râul Bârlad (general Averescu).

Cert este că, la sfârșitul anului 1917, nu exista o decizie politică fermă privind atitudinea României față de o eventuală încheiere a păcii pe Frontul Oriental, prin urmare niciun plan ferm de organizare și ducere a apărării împotriva Puterilor Centrale.

Incertitudinea era nemijlocit legată de lipsa obiectivă a unor previziuni privind evoluțiile politice și militare în zona de interes a României, atitudinea aliaților occidentali și a Puterilor Centrale.

Ideal pentru asemenea situații, credem în viabilitatea armistițiului, concomitent cu continuarea refacerii capacității militare, dar evitarea pe diferite căi a încheierii păcii separate, fără acordul scris al aliaților.

Cu toate acestea, la sfârșitul anului 1917, în mesajul de Anul Nou adresat armatei, Regele Ferdinand I exprima ideea de apărare a țării în condițiile date: *„Voi vitejii mei luptători, de la Mărăști, Mărășești și Munții Oituzului stați neclintii de pază a hotarului, făcând strajă... Stând acum cu arma la picior, ochiul vostru să fie mereu țintit la inamic”*.

## **6. Evaluarea percepției clasei politice românești asupra situației politice și militare a țării la sfârșitul anului 1917 și începutul anului 1918**

Răspunsul la întrebare se găsește în bogata literatură memorialistică având ca autori participanți la viața politică a țării, la conducere sau în opoziție, cât și a observatorilor desfășurărilor în plan politic și militar.

În aceste condiții, obiectivitatea evaluărilor este îndoielnică, subiectivă, în epocă, mai târziu, în perioada comunistă și chiar în prezent. Convingerile politice, uneori exacerbate, orgoliile, interese personale și de grup, atragerea unor persoane și personalități în sfera de interes a beligeranților,

de multe ori stimulată prin diferite forme și mijloace, au determinat aprecieri și evaluări dintre cele mai contradictorii.

Interesant de observat este că politicienii au făcut evaluări și asupra situației militare, iar unii militari, cu funcții și responsabilități importante, au exprimat puncte de vedere în legătură cu situația politică, pe care, de cele mai multe ori, nu au înțeles-o corect, intrând în jocuri și dispute care, în cele din urmă, nu le confereau avantaje profesionale și morale.

Cert este că majoritatea politicienilor și analiștilor au evaluat *situația politică drept gravă*, cu soluții de rezolvare care au fost expuse în cadrul oficial sau neoficial, au fost exprimate în scris și verbal. Liderii politici aveau, firește, percepții diferite asupra rezolvării situațiilor create, pe care atunci când s-au aflat la conducere le-au materializat.

Exprim părerea că, totuși, I.I.C. Brătianu era liderul politic care înțelegea cel mai bine situația geopolitică și geostrategică în Europa și a țării, avea o capacitate de predicție superioară opozițiilor săi, dar a manifestat unele temeri și rețineri în adoptarea unor decizii tranșante în iarna anului 1918. Apreciez că I.I.C. Brătianu, rămas în fruntea guvernului, în pofida opoziției reprezentanților Puterilor Centrale, s-ar fi dovedit pentru aceștia un negociator al păcii tot atât de dificil cum a fost pentru Antanta în anii 1915 și 1916.

În privința evaluării situației militare, lucrurile sunt mai clare. Nu am identificat până în prezent un document realizat în cadrul Marelui Cartier General, pentru perioada analizată, care să ofere o imagine clară a situației armatei române, o evaluare a capacității de acțiune a acesteia, în raport cu forțele Puterilor Centrale aflate pe frontul român.

Documentul întocmit de către șeful Biroului operații – *„Constatări și aprecieri asupra situației actuale a armatei și Țării Românești”* – este irelevant pentru o evaluare serioasă și convingătoare pentru decidentul politic și militar suprem. Conținutul documentului, cunoscut bine de către istoricii militari, uneori supraevaluat ca importanță pentru acea perioadă, are mai mult un caracter general și demobilizator, în loc să avem în față date concrete, clare, analizate în baza legilor și principiilor luptei armate, care să ofere soluții și propuneri în acord cu acestea, care să se constituie într-o lucrare de știință și artă militară.

Realizarea unui document, care să ofere o imagine și o evaluare a elementelor de potențial a armatei române, impunea un efort colectiv, la care să participe cu date și evaluări reprezentanții genurilor de armă și serviciilor și care să fie utilizate de către șeful Biroului operații pentru a trage concluzii bazate pe date concrete, nicidecum emoționale, generale și pesimiste.

Chiar evaluarea situației militare ca *dezastroasă* este exagerată, faptele din perioada care a urmat demonstrând contrariul, dovadă fiind capacitatea comandamentelor și unităților de a gestiona situații dificile, care au avut ca efect restabilirea ordinii între Carpații Orientali și Nistru, concomitent cu menținerea vigilenței pe aliniamentul de contact cu trupele Puterilor Centrale.

## 7. Profilul operațiilor pe frontul din Moldova în cazul continuării ostilităților

Situația generală pe Frontul Oriental și cea specială pe frontul din Moldova au fost schimbătoare, fără răsturnări spectaculoase, impunând adaptări care în cele din urmă s-au dovedit benefice din punct de vedere militar, dar cu consecințe dezavantajoase pe plan politic, cel puțin până în toamna anului 1918.

Ipoteza pusă în discuție poate genera, „desigur”, un răspuns dominat de aspecte și elemente de subiectivitate.

Operații și lupte pe frontul din Moldova, ca rezultat al confruntărilor dintre trupele române și cele ale Puterilor Centrale, ar fi putut avea loc doar în condițiile în care partea română nu ar fi acceptat încheierea Armistițiului de la Focșani.

Având în vedere că Germania considera că Frontul de Vest era teatrul de operații principal, era de așteptat că pe Frontul Oriental – teatru de operații secundar – operațiunile militare să fie menite a asigura armatele aflate în vestul Europei cu resursa umană și materială necesară.

Disponerea forțelor Puterilor Centrale în spațiul românesc și polonez indică, din perspectiva intereselor geopolitice și geostrategice, concentrarea eforturilor pentru luarea sub control a imensului spațiu al Ucrainei, care asigura resurse suficiente pentru armata germană.

Prin urmare, efortul ofensivei s-ar fi concentrat, firesc, pe la nord de râul Prut și fluviul Nistru, apoi prin spațiul dintre Nistru și Bug, favorabil operațiilor militare de amplasare.

O pătrundere în sudul Ucrainei se putea realiza ușor din nordul Dobrogei, prin sudul Basarabiei spre Odessa, având în vedere că în acel spațiu probabilitatea întâlnirii unor rezistențe serioase era puțin previzibilă. Prin urmare, apreciez că pentru îndeplinirea scopului propus pe Frontul Oriental pentru anul 1918, comandamentul german putea planifica ofensiva prin executarea unei manevre pe direcții exterioare, așa cum de altfel a procedat și pentru anul 1917.

În aceste condiții, acțiunile pe frontul românesc ar fi avut o amploare scăzută, acțiunile ofensive vizând fixarea trupelor române, eventual concentrarea efortului pentru cucerirea zonei economice Moinești-Comănești.

Consider că, din punct de vedere economic, teritoriul Moldovei și al Basarabiei prezenta mai puțin interes pentru Germania în special, având în vedere că acesta era secătuit de resurse, ca urmare a utilizării la maximum de către numeroasa populație concentrată acolo și de către cei peste un milion de militari ruși care s-au aflat în acest spațiu încă din noiembrie 1916.

Planificatorii germani conștientizau faptul că o ofensivă în spațiul românesc între Carpații Orientali și Nistru era dificil de executat, având în vedere valoarea ca obstacol a zonei montane, a râului Siret, cât și a Podișului moldo-basarabeian (așa cum era numit în epocă de către geografi), cu cele două componente ale sale de la vest și est de Prut: Podișul Central Moldovenesc și Masivul Corneștilor.

Apărarea română se putea desfășura pe poziții, pe aliniamentul consolidat continuu din septembrie 1917, pe malul stâng al Siretului, care, prin caracteristicile sale, era un obstacol greu de depășit prin luptă, iar în cele din urmă pe Prut cu organizarea apărării într-un cap de pod la vest de acesta sprijinit pe zona deluroasă și împădurită din Podișul Central Moldovenesc.

Din punct de vedere al planificării operațiilor, al caracteristicilor geografico-militare ale teatrului de operații din Moldova apărarea se putea duce cu succes în ultima lună a anului 1917 și în primele luni ale anului 1918. Problema ducerii operațiilor de apărare era condiționată de asigurarea munițiilor și materialului de război necesar.

Din această perspectivă, apreciez că rezervele de armament și muniții puteau fi completate de la trupele ruse, cu cele aflate în depozitele dintre Prut și Nistru, chiar și la est de Nistru, indiferent cui aparțineau.

Efortul întreprins de către autoritățile militare române, sprijinite de către misiunile militare străine, în special cea franceză, cel puțin până la jumătatea lunii ianuarie 1918, a fost edificator în acest sens.

În concluzie, în cazul declanșării operațiilor ofensive de către Puterile Centrale, armata română ar fi executat o operație de apărare strategică, care ar fi vizat respingerea atacurilor adversarului și limitarea pătrunderii acestuia la est de Siret.

### **8. Dacă aliații occidentali puteau să ajute militar România în cazul continuării ostilităților**

Problema pusă în discuție poate fi analizată din perspective diferite, cu un răspuns tranșant – NU, sau cu un DA mai mult sau mai puțin argumentat.

Pentru continuarea ostilităților cu Puterile Centrale, România trebuia să primească, în primul rând, un *sprijin politic ferm, scris*, din partea Aliaților, care să prevadă garanții pentru situația în care armata ar fi fost înfrântă și țara ocupată.

Garanțiile maximale trebuiau să prevadă îndeplinirea angajamentelor politice asumate în anul 1916, iar cele minimale, integritatea teritorială a țării în granițele din perioada anterioară intrării în război.

Aspectele enunțate puteau fi negociate simultan la Iași, Paris, Londra și Roma, iar în condiții de atitudine loială, Aliații puteau oferi garanții maximale României, astfel că atitudinea conducerii țării, chiar și a opoziției, ar fi înclinat spre o decizie fermă în privința rezistenței armate.

Sprijinul militar direct, în condițiile situației din Rusia, era o imposibilitate. Singura posibilitate era ca parte din materialul militar destinat României, aflat pe teritoriul Rusiei să fie recuperat și transportat în Moldova. În acest sens, misiunile militare aliate din România puteau face ceva, dar nu foarte mult.

Ajutorul militar putea fi realizat prin așa-numita strategie a „acțiunilor indirecte”, operații ofensive de amploare pe fronturile europene, în special în Balcani, care să impună Puterilor Centrale manevra de forțe și mijloace de pe frontul român, slăbind, astfel, presiunea asupra armatei române.

Aprecierea ține mai mult de aspectul teoretic al ducerii războiului, în acord cu interesul nostru, al românilor, dar, cunoaștem, planurile aliaților pentru această perioadă erau cu totul altele.

Se manifestau, practic, două dorințe, necesități și obiective comune (menținerea sau slăbirea

forțelor inamicului pe același front), urmărindu-se scopuri proprii, care indirect să servească îndeplinirii scopului general al războiului.

În concluzie, în cazul continuării ostilităților, armata română trebuia să lupte, atât cât se putea, cu forțe și mijloace proprii.

### **9. Cât ar fi rezistat armata română în fața armatelor Puterilor Centrale?**

Un răspuns tranșant este greu, dificil și riscant a fi formulat. Evaluările liderilor militari români în decembrie 1917 erau diferite în această privință.

Generalul Eremia Grigorescu evalua posibilitatea unei rezistențe armate cu durată de două luni, generalul Iancovescu considera că puteam rezista cel mult o lună, în timp ce generalul Alexandru Averescu considera că două săptămâni erau suficiente pentru retragerea armatei pe râul Bârlad, urmată de dispersare.

În evaluarea perioadei de rezistență a armatei române pe frontul din Moldova trebuie avute în vedere aspecte privind: diminuarea capacității de luptă a trupelor Puterilor Centrale pe frontul român; dificultățile pe care terenul le pune pentru atacator; influența condițiilor meteorologice asupra desfășurării operațiilor ofensive ș.a.

De asemenea poate fi luat în discuție momentul declanșării ofensivei Puterilor Centrale pe frontul român.

O acțiune ofensivă de amploare necesita câteva luni de pregătire, în special în privința logisticii acțiunilor, fapt ce ne determină să avansăm ideea că acest lucru ar fi fost posibil în luna ianuarie 1918 în contextul unor acțiuni de amploare pe Frontul de Vest.

Presiunile exercitate de către Puterile Centrale pentru încheierea păcii de către România, după ce acest lucru fusese realizat cu Rusia și Ucraina, ne determină să credem că o ofensivă în Moldova nu era de dorit.

În iarna anului 1918, erau suficienți indici, care, analizați cu luciditate, într-un context politic intern de conlucrare, în care interesele mărunte și orgoliile să fie înlăturate, să ducă la concluzia că semnarea păcii putea fi evitată.

La data încheierii păcii cu România, la 24 aprilie/7 mai 1918, armatele Puterilor Centrale erau deja într-o puternică ofensivă pe Frontul de Vest, fapt ce făcea ca improbabilă o ofensivă pe frontul din Moldova.

Mai mult, orbit de puterea politică obținută, guvernul A. Marghiloman nu a înțeles adevărata

motivație a presiunii exercitate de către Puterile Centrale pentru demobilizarea unor divizii din armata română.

Putem avansa chiar ideea unor temeri ale comandamentului Puterilor Centrale privind o eventuală ofensivă românească, în primăvara anului 1918, în sprijinul forțelor aliate de pe frontul occidental.

Concluzionăm că o rezistență a armatei române în Moldova ar fi generat probleme armatelor Puterilor Centrale, aceasta ar fi putut dura cel puțin două luni, iar consecințele politice finale ar fi fost favorabile României.

### **10. Consecințele politice, militare, psihologice ale rezistenței încununată de succes a armatei române în prima parte a anului 1918.**

Victoriile au adus dintotdeauna glorie militarilor și politicienilor, care își consolidează puterea, sunt ridicați în rang și rămân în cărțile de istorie în general, în cele cu tematică militară în special.

O rezistență armată încununată de succes, dacă s-ar fi produs un atac din partea armatelor Puterilor Centrale, ar fi avut câteva consecințe: pe plan politic s-ar fi consolidat poziția Partidului Național Liberal și a liderului acestuia I.I.C. Brătianu; Partidul Conservator și-ar fi diminuat locul și rolul pe scena politică românească, sau ar fi dispărut mai repede decât s-a întâmplat; Alexandru Averescu nu ar mai fi constituit Liga Poporului în anul 1918 (devenită Partidul Poporului în anul 1920); Regele Ferdinand ar fi reluat atributul de cap al oștirii, la care renunțase din considerente politice odată cu încheierea Armistițiului de la Focșani; armata română ieșea la sfârșitul războiului aureolată cu lauri incontestabili ai victoriei alături de Aliați.

Nu în ultimul rând, România ar fi fost acceptată fără discuții la Conferința Păcii, unde ar fi avut un loc și rol mai important, solicitările i-ar fi fost îndeplinite într-o măsură mai mare, nu ar fi existat niciun motiv serios de reproș la adresa sa. Posibil ca despăgubirile de război să fi fost substanțiale.

Euforia victoriei ar fi cuprins întreaga populație a țării, iar dificultățile inerente ale situației generate de război ar fi fost depășite mai ușor de către

cei implicați direct în conducerea centrală și locală, cât și de către majoritatea celor care susțineau țara, prin munca lor, la un nivel acceptabil economic pentru îndeplinirea scopului politic și militar al războiului în care țara fusese angajată.

Pe plan internațional, România s-ar fi prezentat ca o țară credibilă, interesantă și tentantă, în perspectiva unor sisteme de aliere, care să-i asigure securitatea pe termen mediu și lung, într-un spațiu geopolitic și geostrategic de interes pentru puteri europene aflate într-o permanentă dispută, în care teritoriul unor state rămânea, în continuare, cauză a divergențelor.

### **11. Consecințele unui eșec al armatei române în cazul continuării ostilităților pe frontul din Moldova**

Eșecul operațiunilor militare ale armatei române pe frontul român ar fi generat efecte negative, contrare celor expuse la punctul anterior.

România ar fi decis încheierea păcii mai rapid decât a făcut-o, probabil sub un guvern conservator condus de către Al. Marghiloman.

Exista riscul neadmiterii României la Conferința de Pace de la Paris, cât și al neluării în considerare a prevederilor Convenției politice din august 1916, în privința aspectelor de ordin teritorial.

Înfrângerea militară generează consecințe cunoscute în istorie, protagoniștii suportând toate cele convenite și nedorite conform dictonului „*vae victis*”.

---

<sup>1</sup> P. Renouvin, *La crise européenne et la première guerre mondiale (1914-1918)*, Presses Universitaires de France, Paris 1969, p. 511-512.

<sup>2</sup> Apud, Mircea N. Popa *Primul război mondial, 1914-1918*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 407.

<sup>3</sup> Arhivele Militare Române (în continuare, AMR), fond Microfilme, rola P II 2.510, C.281.

<sup>4</sup> *Armata română și Marea Unire*, Editura Daco Press, Cluj-Napoca, 1993, p. 178.

<sup>5</sup> *Romania în anii primului război mondial*, vol. 2, Editura Militară, 1987, p. 141.

<sup>6</sup> AMR, fond MCG, dosar nr. 233, f. 2-12.

# Dezbateri

## Putea România rezista militar în anii 1917-1918?

General-maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU:

*„Rezistența militară era indiscutabil posibilă, fără să fie sfârșită neapărat într-un dezastru de proporții”*

Fără a răspunde specific fiecărei întrebări, exprim propria opinie asupra acestei extrem de interesante probleme în felul următor:

1. Practic, ieșirea Rusiei din război odată cu revoluția bolșevică din octombrie-noiembrie 1917 și încheierea armistițiului ruso-german de la Focșani (1 decembrie 1917) transforma fundamental situația strategică a frontului de Est (românorus) în timpul Primului Război Mondial. **România rămânea singură în război în porțiunea românească a frontului.** Aceasta este principala trăsătură a evoluției războiului în ansamblu la sfârșitul anului 1917 și începutul anului 1918. **Defecțiunea Rusiei a înspăimântat elitele politico-militare din România, care apreciau că, fără parteneriatul militar al Rusiei, orice continuare a războiului în Est echivala cu o «sinucidere».** Împotriva acestei filosofii împărtășite covârșitor a apărut «ipoteza Take Ionescu» a rezistenței în «triumful de fier», care sconta pe o decizie rapidă pe Frontul de Vest, adică o înfrângere a Germaniei și deci sfârșitul războiului. Ipoteza Take – deși sprijinită de aliații din Antantă și de către regina Maria – a fost socotită de către decidenții români ca sfidând logica evenimentelor, **cea mai mare parte a elitelor naționale nefiind capabile să înțeleagă impactul intrării SUA în războiul continental european în aprilie 1917.** Era, nu doar pentru ele, un eveniment a cărui magnitudine nu era defel clară la răscrucea anilor 1917-1918. Dacă ar fi gândit altfel – pe logica ipotezei Take Ionescu – alta ar fi fost politica militară a României în prima parte a anului 1918 și deci altul cursul evenimentelor. Din păcate, le-a lipsit perspectiva istorică în evaluarea cursului evenimentelor, iar militarii au vădit incapacitate în a sesiza modifi-

cările intervenite în raportul de forțe pe planul general al războiului, fiind «orbiți» de impactul – cu adevărat impunător – al defectiunii Rusiei. Nu mai puțin, influențați și de un aspect psihologic al întregii chestiuni: ei înțelegeau continuarea luptei ca o «sacrificare» a României de către aliații occidentali în propriul interes (a evita transferul de trupe germane pe frontul principal, occidental) fără niciun sprijin logistic aliat (Rusia fiind anarhizată, iar «liniile» de aprovizionare cu Murmansk-ul și Arhanghelsk fiind compromise).

2. Dar este tot atât de adevărat că **raportul de forțe militare era favorabil rezistenței în fața pretențiilor inamice pentru încheierea păcii separate, mai ales referitor la șansele unei lupte armate de apărare. În fața celor 45 de divizii inamice se aflau 20 de divizii românești, deci un raport relativ favorabil unei apărări îndelungate** (cu condiția unor rezerve de material de război suficiente, ceea ce era improbabil a fi fiind disponibile avându-se în vedere anarhia din Rusia). Pentru a-și asigura o victorie rapidă, inamicul trebuia să-și disloce de pe alte fronturi mai multe divizii pentru un raport de forțe implacabil, ceea ce este chestionabil că putea face. Să mai adăugăm că, ceea ce era unul din argumentele aliaților occidentali, evoluțiile situației din Rusia (formarea Ucrainei ca stat, rebeliunea generalilor alb-gardiști etc.) erau impredictibile și puteau favoriza o defensivă militară a României. Chiar această defensivă ar fi putut avea un efect notabil în înrăurirea în sensul Antantei a evoluțiilor din Rusia. Desigur, acestea erau necunoscute ale viitorului, dar nu mai puțin adevărat este că șansele unei defensive a armatei române erau reale. De altfel, această **perspectivă a validității militare**



**a apărării a fost la originea destrămării guvernului I.I.C. Brătianu-Take Ionescu, cel dintâi fiind partizanul negocierilor de pace, iar cel de al doilea, inflexibil, al rezistenței (cu variante principale: retragerea unei părți a armatei în Rusia de Sud; rezistența în triumful Vaslui-Huși-Iași).** Înlocuirea acestui guvern cu cel condus de generalul A. Averescu nu a soluționat chestiunea, Puterile Centrale presând pentru rediscutarea termenilor armistițiului și, apoi, înaintând un ultimatum pentru demararea negocierilor de pace. Aici se poate adăuga și **faptul că opțiunea lui Brătianu pentru pace – din motive pe care nu le discutăm aici – a fost un element de greutate, avându-se în vedere influența acestuia asupra establishmentului politic românesc de la Iași, în asumarea ei ulterioară. Ceea ce nu înseamnă că I. I.C. Brătianu trebuie făcut singurul responsabil pentru pacea de la București.** S-a știut însă chiar imediat după război, dar mitologia creată în jurul victoriei noastre a pus surdina acestei realități, că până și inamicul nu era atât de sigur de superioritatea sa militară și că presiunile exercitate asupra României pentru încheierea grabnică a păcii echivalau cu un veritabil bluff. Încă din lucrarea sa bine-cunoscută, Constantin Kirițescu afirmase tranșant: «În realitate, raporturile de forțe între cei doi adversari nu se prezentau cu acea superioritate zdrobitoare, pe care conta Marele Cartier General german. Împăratul Carol al Austriei telegrafiasse ministrului său de Externe, imediat după sosirea acestuia la București, că el nu permite cu niciun chip trupelor sale să înceapă o nouă ofensivă, nici pe Siret, nici aiurea pe vreun alt sector al Frontului Oriental, iar generalul Hell, șeful de stat-major al lui Mackensen, declara că trupele germane, împuținate prin trimiterea câtorva trupe divizii pe Frontul de Vest imediat după armistițiu, erau prea slabe spre a putea să riște singure o acțiune ofensivă, mai ales că comandamentul german din România se învățase să prețuiască armata română, după campania din vara trecută»<sup>1</sup>. **Așadar, rezistența militară era indiscutabil posibilă și fără să fie sfârșită neapărat într-un dezastru de proporții. Ce a îndemnat atunci leadership-ul românesc să recurgă la o pace atât de dezavantajoasă?**

3. O circumstanță agravantă în împrejurările de atunci – care a avut rolul său încă insuficient subliniat în decizia de pace separată a responsabililor români – a fost atitudinea noului guvern bolșevic de la Petrograd față de România. Revolta trupelor rusești din România în lunile imediat următoare încheierii armistițiului de la Focșani a pus România în fața unei situații inedite care a devenit practic prioritară. **Fostul/actualul aliat a devenit brusc dușman de facto.** Soldații ruși, electrizați de încetarea războiului proclamată de bolșevici nu numai că au început să părăsească în masă frontul, dar au indus o stare de anarhie generalizată, în care absența autorității – lanțul de comandă militar fusese anihilat de bolșevici – amenința să transforme România într-o «gaură neagră» a acestui spațiu continental. Deja influența revoluției ruse începuse să atingă și forțele militare române, iar exemple de anarhizare a lor nu au lipsit, ceea ce nu putea să nu îngrijoreze conducerea statului. Guvernul român a hotărât să utilizeze trupele la dispoziție – 20 divizii echipate de război – pentru a «umple» golurile lăsate în linia frontului de forțele rusești anarhizate, pe de o parte, iar, pe de altă parte, să zăgăzuiască anarhizarea țării prin intervenția împotriva fostului aliat (revoltat la nivel de divizii, cum a fost cazul la Galați) și «calmarea anarhiei în propria tabără». Exista o altă soluție în situația dată? Greu de evaluat azi, pentru că atunci era o legătură inextricabilă între politic și strategic, mai greu de sesizat acum, la atâția ani după evenimente. Putea guvernul român să nu intervină dincolo de Prut pentru a salva liniile de comunicații și depozitele de aprovizionare amplasate în Basarabia, care erau cruciale pentru menținerea în stare de luptă a propriei armate? Desigur, era un comandament/imperativ militar absolut căruia nu i s-a putut sustrage, iar analiza de azi vedește justețea acestei hotărâri cu atât de ample consecințe. **Guvernul lui Lenin a întrerupt relațiile cu România (ianuarie 1918), iar cabinetul de la Iași s-a văzut în situația fără precedent istoric în planul general al războiului (Serbia în 1915 avea, măcar, o Românie vecină în stare de neutralitate, chiar dacă încă nu denunțase tratatul de alianță cu Austro-Ungaria) de a fi inconjurat numai de inamici și fără niciun sprijin direct din nicio parte (în afară de afirmații politice ale responsabililor aliați, fără**

**acoperire practică).** Ceea ce i-a spus I.I.C. Brătianu generalului francez Berthelot la 18 ianuarie / 1 februarie 1918 are un indiscutabil sens ca logică militară și politică și fundamentează o decizie implacabilă pe care analiza realistă a situației o impunea: «trenurile cu provizii nu mai sosesc [din Rusia-n.n.] și, dealtfel, guvernul Comisarilor Poporului din Petrograd a adoptat o atitudine net ostilă față de noi și a dispus arestarea concetățenilor noștri. N-avem deci nimic de așteptat de la nimeni, nici chiar din partea aliaților occidentali, care ruși de noi, nu pot face altceva decât să ne trimită încurajări sterile. În România este foamete; munițiile sunt insuficiente pentru o campanie de lungă durată; cea mai mare parte [a munițiilor-n.n.] a rămas în depozitele noastre din Rusia și, mai ales, în Ucraina [...] În aceste condiții ce putem face? Prin urmare, pacea? Îmi repugnă și vreau să sper că va interveni un fapt nou, că voi putea reține cât mai mult timp posibil pe frontul nostru diviziile inamice care se găsesc acolo. Războiul nu l-aș putea relua pentru că asta ar însemna un dezastru. Germanii vor arunca cu certitudine asupra noastră diviziile necesare pentru a ne distruge și atunci ce va rămâne? O Românie anemică, fără drepturi, fără guvern favorabil Antantei, în mâinile germanofililor rămași. Nu văd decât o soluție și anume a intra în negocieri cu Germania și de a le face să dureze cât mai mult timp posibil»<sup>2</sup>. **Este o logică aparent fără fisură, care ia în calcul și consecințe în viitor ale evitării încheierii păcii. Dar nu era singura, când știm că o rezistență, chiar îndelungată, era posibilă, cel puțin până la decizia în Vest sau clarificarea situației din Rusia. De ce a prevalat această logică (a lui Ion I. C. Brătianu) și nu cea a lui Take Ionescu?**

**4. O altă circumstanță necesară a fi evaluată în decizia de pace separată a guvernului român – cum s-a văzut în citatul de mai sus soluția Brătianu era deja luată în luna ianuarie, poate grăbită sub impactul atitudinii Petrogradului față de România, ale cărei traiecte de evoluție deloc clare trebuie să au îngrijorat la maximum elitele românești, care au văzut în pacea separată și o pavază față de anexiunea rusească: mai vechea spaimă tradițională a leadership-ului românesc – a**

**foști chestiunea Basarabiei.** Cum se știe, încă de la intrarea în războiul mondial, a fost o amplă dispută privind justetea alăturării la tabăra Antantei. Cercetări recente arată că o bună parte a elitelor politice românești a fost împotriva acestei decizii. A fost desigur mai mult – cum o arată atât memoriile lui A. Marghiloman, dar și pozițiile altfel inexplicabile ale unor intelectuali de frunte ca Argezei, Ion Slavici, C. Stere sau Titu Maiorescu, pentru a numi doar câțiva – decât o obediență posibilă față de o asociație de junețe din timpul studiilor în Germania, cum a fost probabil cazul lui Petre Carp și poziției sale condamnate unanim în Consiliul de Coroană din august 1916<sup>3</sup>. Dar este evident că «**opțiunea Basarabia**» în elita politică românească a avut în epocă o însemnătate pe care istoriografia a neglijat-o până acum în ce privește formele ei de manifestare și influență îndelungată în laboratorul deciziilor majore ale oricărui guvern român (în 1924, 1936, 1941, 1944, 1965, 1989). Pe acest temei se manifestase opoziția conservatoare la intrarea în război în 1916, fidelă ei au fost «trădătorii» de la București – o parte a elitelor române –, care au format un guvern colaboraționist în teritoriul ocupat. Așadar, această opțiune era în vederea unei părți a eșichierului politic românesc și era justificată, deci, politic. Așa vedeau susținătorii ei interesele naționale. Nu este vorba de nicio trădare sau aservire la interese străine. Mai ales că susținătorii ei se situau în opinia publică deasupra oricăror acuzații de identificare cu interese personale (inclusiv atitudinea unora dintre ei în Bucureștii ocupați, ca Titu Maiorescu). Evenimentele de la sfârșitul anului 1917 și începutul anului 1918 au adus în prim plan din nou această opțiune. Se mai întâmplase identic în timpul revoluției din Rusia din 1905, când clătinarea conducerii ruse după înfrângerea militară în fața Japoniei a deschis o fereastră de oportunitate pentru acțiunea politică pe temeiul ei. Un reprezentat conservator – abilitat de guvernul liberal – a fost trimis în misiune în Basarabia pentru a ridica rapid o elită națională și acestuia datorăm apariția primelor ziare naționale în această provincie și identificarea între elevii de liceu a viitorilor lideri ai mișcării naționale de eliberare. **Opțiunea Basarabia a jucat un rol major în decizia de deschidere a negocierilor de pace separată în 1918 și este limpede că recuperarea provinciei românești răpită de**

**Rusia în 1812 a fost un punct în care nu s-a cedat defel în fața presiunilor inamicului.** O analiză foarte atentă a negocierilor de pace separată va evidenția cu siguranță că acest punct a fost poate mai important decât toate celelalte la un loc (fapt poate trecut sub tăcere istoriografic, dar și politic, pentru a nu atinge valoarea hotărârii plebiscitare de la 27 martie / 9 aprilie 1918 de unire a Basarabiei cu România).

**5. Evitarea unei «sinucideri» ca țară – mai precis perspectiva părții antantofile a elitelor politice, inclusiv a monarhiei, de a se vedea astfel excluse de la viitoarea gestionare a țării în cazul în care Germania câștiga războiul –, lipsa de înțelegere a evoluțiilor la nivel sistemic – impactul de durată al intrării SUA în război, care schimba fundamental raportul de forțe în favoarea Antantei, iar comandamentul german doar a fost, alături de cel englez, printre puținele instanțe strategico-politice care au realizat acest fapt capital –, opțiunea Basarabia a unei bune părți a elitelor politico-strategice românești explică, în opinia noastră, decizia păcii separate.** Ea a fost o decizie politică, întâi de toate, întemeiată logic, dar care s-a arătat curând greșită din pricina unei îngustimi de analiză privind marea strategie a ansamblului războiului, care se poate reproșa nu doar elitelor politico-militare românești, ci și altor instanțe mult mai experimentate istoric și în ansamblul războiului mondial.

6. Nu poate fi subestimat nici rolul jucat de personalitățile implicate în decizia cardinală din 1918 de a negocia pacea cu Puterile Centrale. Chiar dacă am afirmat mai sus că greșeala de opțiune nu poate fi integral imputată lui I. I. C. Brătianu, este evident că lui îi aparține în cea mai mare parte. Nu este vorba doar de rolul său în declanșarea războiului sau în desfășurarea lui, așadar de faptul că se socotea responsabil de orice act major în cursul conflictului mondial asumat de România. Dar înseși împrejurările imediate ale deciziei sunt grăitoare pentru rolul jucat de Ionel Brătianu și trebuie încercat a se descifra motivațiile sale. Fără a lăsa deoparte caracterul «dinastic» al exercitării puterii în România acelor vremuri – Brătianu fiind reprezentantul ilustru al dinastiei de politicieni care se

aflase în centrul marilor făptuiri ale ultimei jumătăți de secol: Unirea de la 1859, independența de la 1877-1878, proclamarea regatului –, trebuie totuși insistat asupra greutății disproporționate pe care o avea acest lider asupra formării destinului României. Or această influență disproporționată vorbește de la sine asupra caracterului incipient al clădirii unui sistem politic democratic în România începutului de secol XX, care dădea prilejul unor astfel de cariere politice. Dar Ionel Brătianu era suficient de motivat în decizia luată și urmărită a fi implementată cu obstinație și în fața oricărui împotriviri. El avea teama, cu siguranță, a răspunderii politice pentru modul în care conduseseră războiul, a înfrângerii rapide și dezastruoase din 1916. Spectrul dezagregării inclusiv a țării – cu conducerea pierdută undeva în Rusia și cu armata zdrobită, iar conducerea politică a țării preluată de marele său dușman politic și personal Al. Marghiloman – trebuie că i-a creat lui Ionel Brătianu în acea perioadă neliniști majore. Pe de altă parte, trebuia să fi fost bântuit atunci și de alte spaime justificate. Anarhia din Rusia, începuturile răspândirii accelerate a acesteia și în România (Moldova) puneau în primejdie însuși statul român și conducerea tradițională a acestuia, pe care Ionel Brătianu o reprezenta. «Bolșevizarea» țării era un pericol real și imediat, iar instinctul sănătos politic al lui Brătianu i-a comandat ca menținerea ordinii interne să se afle pe lista sa de priorități, poate chiar pe locul întâi. Nu este exclus ca acest instinct să-l fi călăuzit și în raporturile cu comandamentul rusesc superior din Moldova, iar acțiunile de eliberare a Iașilor de trupele ruse recalitrante a fost socotită, cu siguranță, de el datorită de a evita ocuparea țării de imperiul vecin cu tradiționale veleități anexioniste asupra spațiului românesc. Dacă această amenințare rusă se identifica cu primejdia bolșevică sau nu în concepția sa este o întrebare căreia nu-i căutăm răspunsul acum. Cert este că, probabil, mai important a fost pentru Brătianu a evita acest nou și vechi pericol la adresa țării decât a se lansa în complicate calcule privind deznodământul războiului mondial. Că, odată ce și-a format lista politică de priorități, Ionel Brătianu a acționat cu cunoscuta energie și experimentatul «bizantinism» este dincolo de îndoială, pentru că toate evidențele probează. **Instalarea unui cabinet condus de generalul Al. Averescu, odată**

ce disputa cu Take Ionescu asupra păcii nu a putut fi tranșată (sau nu s-a vrut acest lucru), nu însemna doar a plasa pe umerii unui militar cunoscut greutatea deciziei păcii, dar a contat și care anume general a fost chemat ca premier. Era generalul a cărui atitudine față de «patronajul» generalului Berthelot asupra deciziilor militare și politice ale României în ansamblul războiului era cunoscută – memoriile o probează suficient – și deopotrivă activitatea de fost atașat militar îl recomandau pentru negocierile cu inamicul. Ar fi putut fi încheiată pacea cu inamicul cu un guvern condus de, să zicem, generalul Prezan, oricum cu funcție militară mai mare decât cel ales ca premier? Personal, socot că alegerea lui Averescu – opera neîndoielnică a lui Brătianu – ca premier a însemnat abandonarea ipotezei rezistenței, chiar dacă în rândurile armatei începuse să se dezvolte un curent în acest sens.

7. Decizia păcii separate de la Buftea-București din 1918, atât de curând relevată ca dezastruoasă în ansamblul războiului, care a consumat mari eforturi politice pentru a fi «reparată» la Conferința de Pace de la Paris din anul următor, vorbește de la sine despre dificultățile întâmpinate de un aliat minor într-o alianță asimetrică cu mari puteri. Nu numai că aliatul minor devine prizonier al jocului între marile puteri aliate – cum a fost și în 1916, dar și în 1917-1918, odată cu defectiunea Rusiei, altă formă a acestui joc între «frații mai mari» –, dar el are o marjă redusă de acțiune și decizie în urmărirea propriilor interese. Mai mult decât atât, aceste realități ale alianței asimetrice determină o scindare a elitei politice în «linii» de opțiuni diverse,

ceea ce șubrezește și mai mult coerența deciziilor politice majore ale aliatului minor. **Pacea separată de la Buftea-București din aprilie 1918 este un caz exemplar al incapacității unui aliat minor de a «juca» propria «carte» într-o alianță asimetrică.** Singurul lucru care îi este permis este supraviețuirea. Fie imediată (cum a procedat în aprilie 1918 România), fie pe termen lung (cum s-ar fi întâmplat dacă alegea calea pe care era îndemnată s-o aleagă de către Antanta, anume lupta armată fără nicio perspectivă, cum s-a întâmplat cu Serbia și Grecia în Primul Război Mondial și cu alte state «minore» în cea de a doua conflagrație). În acest din urmă caz, prăbușirea militară a României rezistând împotriva inamicilor în 1918, care ar fi immobilizat forțe militare ale acestora eventual transferabile pe frontul de Vest, ar fi putut fi compensată după război.

---

<sup>1</sup> Constantin Kirișescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, vol. 2, p. 316.

<sup>2</sup> Arhivele Militare Franceze-Vincennes, fond 17-N, carton 540, *Raport privind evenimentele ce au marcat sfârșitul activității Misiunii Militare franceze în România (31 ianuarie – 9 martie 1918)* semnat Berthelot.

<sup>3</sup> Constantin Xenii, *Figuri ilustre din epoca României Mari*, ed. Marian Ștefan, Editura Oscar Print, București, 2009, p. 80. P.P.Carp era membru al asociației studențești germane Borussia (numele neolatin al Prusiei). Un alt membru al acestei asociații, cancelarul Germaniei von Bullow (între 1900 și 1909), relatează o întâlnire la Roma cu P.P.Carp în aprilie 1914, când acesta i-ar fi spus că va susține, atunci când ceasul va suna (era cu trei luni înainte de declanșarea războiului), cauza germană, dar că se teme că „voi fi singur de părerea mea”.

# Dezbateri

## Putea România rezista militar în anii 1917-1918?

SERGIU IOSIPESCU:

*„...Singura alternativă reală după 7 noiembrie 1917 la rezistența în Moldova era armistițiul și pacea”*

Chestiunea pusă în discuție de domnul profesor Neagu Djuvara pretinde, fără îndoială, etalarea unei enorme documentații militare, la capătul interpretării căreia, printr-o judicioasă cântărire a argumentelor să se poată decide dacă armistițiul din decembrie 1917 și pacea din mai 1918 încheiate de România cu Puterile Centrale a fost sau nu îndreptățită. Intervenția în această discuție a unui istoric aplecat cu precădere asupra evului mediu ar putea părea deplasată dacă, întâmplător asupra evenimentelor din Moldova anilor 1916-1918 nu aş avea mărturiile, desigur parțiale, dar nu neapărat lipsite de însemnătate, ale unor martori oculari. Tonalitatea acestor mărturii, a unor oameni care au trăit și cel de-al Doilea Război Mondial, mai mult decât amănuntele hotărârilor la vârf, sugerează și o explicație de psihologie istorică referitoare la condamnarea armistițiului și păcii separate din 1917-1918. Capitulara de la 26 iunie 1940, acceptarea ultimatumului sovietic, a creat o adevărată psihoză care, poate firesc, a impus un tip de judecată istorică și asupra armistițiului de la Focșani și a păcii de la Buftea – București din 1918.

Alături de această explicație, eventual supusă cauțiunii, pare de neînțeles absența din ecuație a exegezelor atente ale unor mărturii de prim ordin, precum memoriile contelui de Sainte-Aulaire, ministrul Franței acreditat pe lângă regele Ferdinand I al României. Scrise târziu, publicate tocmai în plin Război Rece, ele au fost incomplet folosite și cu atât mai puțin piste oferite de acestea urmărite prin noi investigații în arhive. Ceea ce este și mai curios este că atât ministrul Franței cât și generalul Berthelot au practicat frecvent scenarii de soluționare a crizei românești din decembrie 1917 – primăvara 1918, a căror cunoaștere face, în bună parte, superflua recurgența la o istorie contrafactuală.

De bună seamă că spre o apropiată judecată a acestei perioade de o însemnătate deosebită sunt arhivele Ministerului Afacerilor Străine de la Paris și ale lui Albert Thomas, accesibile abia după 1970, dar nefolosite până astăzi.

Pare la fel de curioasă nepracticarea istoriei cu dublă, sau chiar cu triplă partidă, dacă ne gândim la pozițiile Puterilor Centrale, României și Rusiei în momentele decisive din 1917-1918.

1. Evenimentele anului 1917, reținute cu precădere de istoriografia „mare”, „consacrată”, au fost dezastrul italian de la Caporetto (24-31 octombrie), frontul din nord-estul peninsulei neputându-se stabiliiza decât în a doua decadă a lui noiembrie pe râul Piave; lovitură de stat bolșevică (7 noiembrie), urmată de semnarea armistițiului între Rusia sovietică și Puterile centrale (5 decembrie), înglobând și frontul românesc; intrarea în război alături de Antanta a Statelor Unite (6 aprilie-7 decembrie 1917).

Toate, cu excepția ultimului eveniment, sunt grav defavorabile Antantei. Stabilizarea frontului italian nu s-a putut face decât cu ajutorul trupelor franco-engleze. Prăbușirea frontului rus nu data din momentul acaparării bolșevice a puterii în Rusia și a început imediat odată cu abdicarea țarului. Fenomenele de insubordonare și descompunerea armatei ruse au luat un curs rapid începând chiar din luna aprilie, iar bătăliile de la Porțile Moldovei au lăsat să se întrevadă apropiata defecțiune a armatelor Rusiei.

Cât privește efectul declarației de război a Statelor Unite, lucrurile trebuie puse la punct. În pofida extraordinarei puteri economice a noului aliat, ostașii acestuia erau cu totul nepregătiți, serviciul militar obligatoriu nefiind legiferat de



Congres decât la 28 aprilie 1917, iar echiparea, instruirea și înarmarea primelor contingente americane sosite în Franța căzând în sarcina acesteia. Astfel că participarea americană la Frontul de Vest este marcată cu o primă ofensivă abia în bătălia de la Saint-Mihiel din 12-15 septembrie 1918.

Așa cum se știe, ultimele mari ofensive germane s-au consumat la 27 mai-6 iunie 1918 în bătălia de pe Aisne, care au pus în gravă dificultate armata franceză, mai ales după pierderea orașelor Soissons și Château-Thierry, și la 15-16 iulie în Champagne.

Astfel că până în a doua jumătate a lunii iulie 1918 nu se poate vorbi de o limpezire a situației favorabilă aliaților pe Frontul de Vest.

De altfel proiectele mereu reînnoite și eforturile multiforme ale generalului Berthelot, ale colaboratorilor săi, în legătură și cu misiunea franceză din Rusia – despre care se va vorbi mai jos – de a menține, încropi și resuscita un nou front de est, sunt dovada acutei importanțe a acestuia tocmai în condițiile agravării situației în vest.

Astfel că, în pofida aparențelor, a valorii, multă vreme mai mult psihologică, a intrării Statelor Unite în război, până târziu, în a doua jumătate a anului 1918, perspectiva victoriei Antantei nu a fost evidentă. Astfel încât armistițiul și pacea încheiate de guvernul României în decembrie 1917 – mai 1918 s-au consumat într-o perioadă de adâncă incertitudine privind soarta războiului.

2-3. Cum războiul este continuarea politicului prin alte mijloace, îmi pare firească reunirea acestor întrebări de ordin preponderent militar.

O chestiune care a fost prea puțin studiată, și nu întâmplător, a fost aceea a planului de război germano-austro-maghiar pe Frontul de Vest în 1917. Lipsa unor studii detaliate se datorează și faptului, mărturisit de colegii de la Institutul de Istorie Militară de la Potsdam a absenței actuale a arhivei militare germane referitoare tocmai la această planificare strategică.

Din surse preponderent memorialistice se poate întrevădea că, în linii mari, înaltul comandament german preconiza defensivă pe Frontul de Vest, războiul submarin total pentru anihilarea Angliei și concentrarea efortului militar în Est pentru scoaterea Rusiei și României din război.

Ofensiva Puterilor Centrale din vara-toamna anului 1916 care redusese România la Moldova se

oprise în ianuarie 1917 prin venirea iernii, epuizarea forțelor inamice și instalarea armatelor ruse pe aliniamentele fixate de generalul Alexeiev și aprobate de țarul Nicolae al II-lea.

Tot după mărturiile memorialistice, noul plan de campanie aprobat de Înaltul Comandament de la Pless avea în vedere pentru frontul românesc o ofensivă care să cucerească în câteva săptămâni Moldova și Basarabia spre a debușa în stepele nord-pontice cu direcția generală Don și având ca obiectiv ocuparea grânarului Rusiei și, eventual, a zonelor petroliere.

Cât privește voința politică a guvernului provizoriu rus de a continua războiul, ambasadorul francez la Petrograd, Maurice Paléologue, reproduce în memoriile sale o telegramă a vicepreședintelui Sovietului din Petrograd și ministru al Justiției în guvernul provizoriu, vestitul Alexandr Kerenski, din martie 1917 chiar, în care proclama dorința „socialiștilor ruși” de obținere a păcii<sup>1</sup>. Desigur, nu au fost îndeajuns studiate motivele pentru care Kerenski, conducător efectiv al guvernului din iulie și până în noiembrie 1917, a continuat totuși războiul – ceea ce, de altfel, i-a și pricinuit căderea în fața bolșevicilor. Este probabil că Aleksandr Kerenski a scontat și a beneficiat de sprijinul financiar al Antantei, care a permis guvernului său să supraviețuiască, sprijin condiționat de purtarea mai departe a războiului.

Ambasadorul francez la Curtea țarului, Maurice Paléologue, comunicase și successorului său, ministrul Albert Thomas, încă de la finele lui aprilie 1917, opinia sa privind apropiata prăbușire a Rusiei (telegrama lui Albert Thomas către ministrul Afacerilor Străine de la Paris, Alexandre Ribot, Petrograd, 27 aprilie 1917<sup>2</sup>).

Jurnalul din Rusia al lui Albert Thomas este fără contrazicere menit să schimbe optica chiar asupra relațiilor dintre aliații în ultima fază a participării fostului imperiu al țarilor la război și a atitudinii acestuia în privința României.

În acțiunea sa politică la Petrograd și în Rusia, ministrul francez pornea cu convingeri izvorâte, firească, din socialismul său militant și interpretarea de acesta a Revoluției franceze de la 1789, conjugate cu necesitatea pentru Franța de a menține în război aliatul de la răsărit. O parte din discuțiile sale cu guvernul și sovietele ruse, de natură doctrinară, priveau caracterul războiului, necesita-

tea de a-i defini obiectivele „neimperialiste”, precum și necesitatea convocării unui nou congres socialist internațional.

Într-o analiză globală, Albert Thomas constata menținerea de către Italia a pretențiilor sale „imperialiste” și aprecia împreună cu ambasadorul Sir George Buchanan că obiectivele de război ale acesteia, ca și ale României, nu aveau soluție în raport, desigur cu ideile sovietelor.

Din convorbirile cu membrii guvernului provizoriu, ambasadorul Paléologue aflase de încercarea ministrului de externe Pavel N. Miliukov de a obține ieșirea Bulgariei din război, promițându-i recunoașterea frontierelor de la 1912 cu portul Cavalla și Cadrilaterului cu Silistra, acțiune susținută de Sir George Buchanan<sup>3</sup>.

În seara de 5 mai 1917 Albert Thomas avea o primă întrevvedere cu generalul Berthelot și I.I.C. Brătianu, discuția învârtindu-se în jurul contractelor de armament ale guvernului român. Abia a doua zi, 6 mai, la un dejun s-a discutat și cu generalul Prezan – apreciat cu deosebire de francezi – care a prezentat stadiul reconstrucției armatei române. Cu același prilej s-au pus la cale noi acorduri de livrare de material aliat către România. Ministrului ambasador al Franței i-au displăcut criticile aduse de Brătianu lui Take Ionescu și generalului Averescu.

În ultima decadă a lui mai 1917 ministrul francez a hotărât să facă o călătorie la Moscova, Kiev, Iași. Alexandr Kerenski, sosit și el la Kiev, a încercat să-l abată la Odesa, el nevoind să vină la Iași<sup>4</sup>.

După vizita la Iași și la trupe, unde și-a format o excelentă părere despre poporul și armata română, despre caracterul democrat al regelui Ferdinand, Albert Thomas a revenit la Petrograd cu convingerea unei posibile ofensive a armatei ruse și a trăinicieii noii armate române.

Împreună cu memorialul de misiune al lui Albert Thomas, mărturiile foștilor miniștri revoluționari sau țariști, Mayendorff și Sazonov, evidențiază cauza primordială și de neînlăturat a armistițiului și a păcii la care va ajunge să fie obligată România: **defecțiunea Rusiei sovietice.**

Albert Thomas a socotit însă că poate obține de la Kerenski continuarea războiului, promițând, în sensul socialist, o nouă definire a scopurilor acestuia. În ultimele zile ale șederii sale în Rusia, ministrul francez primise de la Aleksandr von Mayendorff

(1869-1964), ambasadorul rus numit la Londra, un memoriu unde, după opinia sa, dovedea că încă la un an și jumătate înainte de revoluție imperiul rus nu mai era în stare să continue războiul, poporul fiind dezgustat și lipsit de vlagă spre continuarea luptelor.

În perspectiva timpului se poate spune că Albert Thomas a avut dreptate pentru scurtă durată și ambasadorul Franței pentru cea lungă.

4. De o planificare strategică nu se poate vorbi decât în condițiile stăpânirii resurselor necesare acesteia. Pentru România situația se prezenta însă diferit după dezagregarea Imperiului Rusiei, și definirea ei este oferită de Nicolae Iorga în notele sale zilnice: „*De acum va trebui să negociem pentru sprijinul militar rusesc cu o lume în plină descompunere, schimbându-se capricios, isteric de pe o zi pe alta*”<sup>5</sup>.

Rezistența românească la Porțile Moldovei – susținută, chiar dacă în parte, de masivitatea și buna, ultima înzestrare și echipare țaristo-antantistă a trupelor ruse – a făcut să eșueze ofensiva Puterilor Centrale pe frontul românesc. Astfel că obiectivele propuse la Pless nu au putut fi cătuși de puțin îndeplinite. Spre o evaluare de perspectivă trebuie spus că, în alt context politico-militar, forțele germano-austro-ungare au ajuns la Odessa la 13 martie 1918, la 20 aprilie în Crimeea și la 8 mai la Rostov pe Don, constituindu-și aici și un cap de pod dincolo de fluviu. Această uriașă parte a fostului Imperiu al Rusiei a fost evacuată de armata germană abia doar cu începere de la 17 noiembrie 1918.

Retragerea familiei regale și a guvernului în Rusia, care fusese luată în calcul în primăvara timpurie a anului 1917, nu mai putea fi preconizată după abdicarea și arestarea țarului Nicolae al II-lea și a familiei sale (20 martie 1917) și ar fi fost o decizie criminală după exilarea acesteia la Tobolk (14 august 1917) și, mai cu seamă, ca urmare a loviturii de stat bolșevice. În acest sens, singura alternativă reală după 7 noiembrie 1917 la rezistența în Moldova era armistițiul și pacea.

5-6. Ajungem astfel la chestiunea esențială a percepțiilor și deciziilor politico-militare ale României, aliaților și inamicilor săi la sfârșitul toamnei 1917, în iarna și primăvara care au urmat.

Este evident că nu se poate face un bilanț static ci unul în mișcare, din nefericire într-o dinamică tot mai dezavantajoasă românilor.

Astfel, către sfârșitul anului 1917 printr-o apreciere eronată a situației, Consiliul Superior Aliat a dispus deplasarea la Salonic, via Arhangelsk, a singurei divizii sârbe de pe frontul românesc, de la Galați, ceea ce constituia o lovitură, mai ales morală, pentru conducerea României de la Iași<sup>6</sup>. În aceste momente regele Ferdinand și regina Maria s-au gândit la retragerea împreună cu aceasta spre Arhangelsk sau prin Vladivostok în Statele Unite sau Japonia<sup>7</sup>.

Dacă atitudinea guvernului Kerenski față de România se dezvăluise prin refuzul „micului Bonaparte” de a-l însoți pe Albert Thomas pe frontul românesc, în pofida invitației regelui Ferdinand I<sup>8</sup>, aceea a noilor stăpâni de la Petrograd de după 7 noiembrie 1917 s-a dovedit și mai dușmănoasă.

În ceea ce privea încheierea unui armistițiu între Puterile Centrale și Rusia, la finele lui octombrie 1917, o vizită la Odessa a ministrului Franței în România, contele de Sainte-Aulaire, i-a lămurit acestuia, după informațiile primite de la foștii ofițeri ruși, că armistițiul era deja efectiv dar că guvernul de la Petrograd nu făcea publică știrea de teama pierderii surselor de finanțare ale Antantei care-i asigurau existența<sup>9</sup>.

După luarea puterii de către bolșevici, avertizat de apropiata încheiere de aceștia a păcii cu Puterile Centrale, regele Ferdinand I a expus miniștrilor francez și englez la Iași planul său de a încerca o retragere spre Persia sau Mesopotamia. Dar slabiilor sorți de izbândă ai acestui plan îi erau cunoscuți lui de Sainte-Aulaire încă din vremea călătoriei sale la Odessa<sup>10</sup>.

Situația frontului român era cu atât mai gravă cu cât în spatele acestuia se aflau între 5 și 6 sute de mii soldați ruși dezertori, perfect înarmați și puși pe jaf.

În dimineața de 2 decembrie 1917, reprezentantul lui Lenin la Stavka de la Moghilev i-a telefonat lui Scerbacev la Iași oferindu-i comanda supremă a trupelor ruse cu misiunea încheierii păcii<sup>11</sup>.

În redacția ministrului Franței la Iași, contele de Sainte-Aulaire, reprezentanții diplomați ai Antantei acreditați regelui Ferdinand I au semnat o scrisoare recunoscând cazul de forță majoră în care se afla România după încheierea armistițiului ruso(bolșevico)-germano-austro-maghiar-bulgaroturc și îndreptățirea unui armistițiu cu Puterile

Centrale. Alternativa nu era decât un carnagiu fără rost și ministrul Franței se întreba:

„*La France devait-elle exiger un sacrifice suprême, impossible à obtenir d' aucun pays, et d' ailleurs tout à fait inutile?*”<sup>12</sup>

După opinia ofițerilor francezi în România, încercarea unei retrageri prin Rusia era imposibilă și nici unul din cei care ar fi pornit nu s-ar mai fi întors. Exemplul diviziilor sârbe de la Odessa, sorbite în haosul inițial al Rusiei, era prea concludent<sup>13</sup>.

Precedând dezbaterea noastră, contele de Sainte-Aulaire a procedat și la un exercițiu de simulare, propunând scenariul evoluției României după plecarea regelui și guvernului prin Rusia. Astfel el prevedea imensa pradă de război luată din Moldova ocupată de germani, instalarea la București a unui guvern pro-central și mâniarea românilor în război cu Antanta<sup>14</sup>.

Scenariul oferit de ministrul francez la Iași este pe deplin confirmat de proiectele „germanofililor” în frunte cu Petre P. Carp și care transpar și în memoriile, necenzurate, ale lui Alexandru Marghiloman. Înlocuirea regelui Ferdinand I – de îndată ce acesta ar fi părăsit țara legitimă – cu alt principe german și trecerea „noii României” în tabăra Centralilor erau pregătite și pe deplin posibile.

Nimic nu a putut însă convinge pe Clemenceau, care a dezavuat pe ministrul francez la Iași, în vreme ce toate celelalte puteri aliate au confirmat semnăturile reprezentanților lor acreditați în România pe declarația de recunoaștere a cazului de forță majoră la încheierea armistițiului<sup>15</sup>.

În același timp, atașatul militar englez, generalul Ballard, comunicase în același ianuarie 1918 reginei Maria că Statul Major General britanic consideră drept necesară încheierea păcii de către România, situația fiind fără scăpare. De altfel, încă din decembrie 1917, Crucea Roșie britanică fusese retrasă din România<sup>16</sup>.

Atât Sir George Barclay cât și baronul Fasciotti au transmis telegrafic guvernelor lor datele reale asupra situației din Moldova. În telegrama sa, ministrul englez la Iași constata că se realizează condițiile „*izolării de neînăturat*” pentru cazul, *prevăzut de Cabinetul britanic*, al încheierii unei păci cu consimțământul aliaților. Ministrul italian telegrafiasse la Roma că situația României este fără speranță și că o încercare de exod în Rusia nu ar duce decât la masacrarea familiei regale, fără vreun folos pentru Antanta<sup>17</sup>.

Odată cu încheierea păcii de la București (7 mai 1918), reprezentanții Antantei au recunoscut scris în numele lor personal că România „s-a achitat cu loialism de angajamentele sale”. Guvernul francez a ținut să completeze și să explice această declarație. Ministrul Afacerilor Străine, Pichon, de acord cu Clemenceau, exprima la Camera omagiul francez pentru „nobila și nefericita Românie, amenințată până în propria existență de defecțiunile organizate în juru-i pe frontul rusesc”. De asemenea, ministrul francez a declarat: „Am intervenit la Iași spre a face cunoscut guvernului român că toate angajamentele luate față de România la intrarea în război vor fi menținute”<sup>18</sup>.

6. De un deosebit interes pentru percepția situației politico-militare de la finele lui 1917 și începutul anului 1918 de către clasa politică românească îmi pare acum mărturia lui Nicolae Iorga. Ea are un caracter special provenind în primul rând dintr-o sensibilitate de multe ori exacerbată, pătimasă, dar apoi rezultat al unei analize istorice întemeiată pe felurite și neașteptate surse. Astfel, mărturia sa cuprinde atât un mare număr de adevăruri cât și sugestii pentru continuarea investigațiilor și descrierea altora. Nicolae Iorga surprinde nu atât ponderea unor considerente materiale, militare, atât de prețuite și atunci de statele majore, cât efectul unor stări de spirit. Precumpănitor în narațiunea sa, de jurnal, memorialistică sau istorică pentru cauzele armistițiului și păcii, este efectul descompunerii imperiului și societății ruse, a cărui apogeu se produce în anii 1917-1918. Chiar pentru lumea politică de la Iași, asupra căreia rezistența victorioasă de la Porțile Moldovei nu avusese urmări excesive, prăbușirea țarismului, a Rusiei imperiale și, în scrut timp, a celei liberale și democratice nu făcuse decât să sporească un pesimism pornit din catastrofa campaniei din 1916 și abia temperat în cursul anului 1917.

Memorialistul și istoricul deplângea hotărârea pripită a evacuării tazarului, arhivelor și atâtor bunuri particulare în Rusia și, ceea ce îmi pare foarte important, socotea inoperantă retragerea regelui și a familiei sale la Harkov sau mai departe: „ce s-ar fi ales din rostul și din viața suveranului și a familiei sale!”<sup>19</sup>.

În toamna anului 1917, imediat după stabilizarea frontului, el consemna proporțiile catastrofale ale descompunerii armatei ruse: „debandada porni

spontaneu din toate părțile, unitățile se desfăceau, se topiau văzând cu ochii: mergeau acasă individual; dacă mai rămăneau grupe, unele destul de numeroase, erau numai cu intenția de a prăda pe drum”, concluzionând: „anarhie fără pereche, cum neamul nostru nu văzuse una la el însuși, de-a lungul atâtor veacuri”<sup>20</sup>.

Cu aceeași sensibilitate și temperament, istoricul insista asupra unei stări de spirit defetiste care se propaga rapid în Moldova, deși fără un efect hotărâtor asupra soldaților, țărani, nici măcar atrași de promisiunea unei imediate lăsări la vatră. La vârf, rezistența împotriva acestui derapaj periculos era animată de regina Maria, de Take Ionescu și de generalul Berthelot și transformată în politică de stat de constanța regelui Ferdinand – la care contribuia, desigur, și Nicolae Iorga, atât prin publicațiile sale, cât îndeosebi prin ziarul „*Neamul Românesc*”.

În ciuda acestei rezistențe – ale celor ce „*priviau drept sus spre stelele nemîșcate ale datoriei*” – istoricul trebuia să consemneze o evoluție foarte rapidă și complicată a situației înconjurătoare rămășiței libere a statului românesc. Este vorba în primul rând de împrejurările din Basarabia unde renașterea națională și aspirațiile românești se intersectau și ajungeau în scurt timp în conflict cu interesele ucrainene și sovietice.

Intervenția militară românească în Basarabia, judecată de Nicolae Iorga drept o încercare de a restabili ordinea amenințată de sovietici – care vor și declara război României la 28 ianuarie 1918 – putea însă avea și semnificația unei lărgiri a bazei de rezistență pentru cazul continuării războiului.

Se adăugau, de această dată la capitolul elementelor negative ale acestei rezistențe, eșecul formării cu sprijinul generalului Berthelot și cu bani francezi a unor trupe ucrainene și încheierea, la 9 februarie 1918, a păcii Ucrainei cu Puterile Centrale și, mai mult, promisiunea acordată trupelor acestora de a înainta până la Kiev.

O presiune suplimentară avea să se exercite asupra regelui Ferdinand I prin solicitarea unei întrevederi de către ministrul de externe al dublei monarhii, fostul reprezentant la București al împăratului Francisc Iosif I, contele Ottokar von Czernin. S-a discutat mult despre această întrevedere din gara Răcăciuni (15 februarie 1918), din punctul de vedere românesc, fără a se lua în considerare

suficient contextul general al demersului înaltului demnitar al Casei de Austria. Or aceasta era o parte a disperatei încercări a contelui Czernin și, mai presus, a împăratului Karl de a scoate Austro-Ungaria din război, încercându-se obținerea, în ultima clipă, a unor avantaje teritoriale spre a mulțumi Budapesta.

Dar cârmuirea bolșevică a Rusiei, – **având de ales între război și și menținerea ei la putere** –, a încheiat la 3 martie 1918 pacea cu Puterile Centrale, ratificată la 15 următor de Congresul Sovietelor.

În Consiliile de Coroană de la 17 februarie 1918, după exemplul epopeii retragerii prin Rusia a Corpului cehoslovac și, de bună seamă, cel anterior al exodului sârbesc spre Adriatică, Take Ionescu se declarase pentru rezistență: „*Rezistența nu trebuie să urmărească numai un scop de protestare, dar să fie făcută cu scop de a putea prin ea scăpa ființa statului, adică pe rege și guvern cu o parte din armată, care să poată trece spre Rusia răsăriteană*”<sup>21</sup>.

Aici desigur câteva precizări se impun. „Salvarea ființei statului” a fost așadar pronunțată mai întâi în legătură cu această retragere. Cât privește epopea siberiană a Corpului cehoslovac, ea s-a petrecut **prin acorduri cu guvernul bolșevic** și apoi în circumstanțele participării acestuia la acțiunile „albgardiste” și chiar la însușirea unei părți a rezervei de aur a țarilor de la Kazan, tocmai transportată de bolșevici spre Moscova. De altfel, acest succes le-a asigurat în cele din urmă retragerea prin Vladivostok, **negociată cu Troțki, comisarul bolșevic la război**, pe temeiul cedării a șapte din cele opt vagoane de aur; ultimul vagon, păstrat, contribuind chiar la statutul ulterior al acestei forțe militaro-politice în Cehoslovacia.

Exodul a ceea ce mai rămăsese din armata sârbă cu familia regală și refugiați s-a desfășurat în noiembrie-decembrie 1915 prin munții în parte înzăpeziți de la frontiera albanezo-muntegreaună, desigur în condiții tragice **dar pe un itinerar de circa 100 de kilometri de la frontiera sârbă la Scutari (Shkodër), pe litoralul adriatic, unde se aflau deja trupele italiene.**

Or, numai de la Iași la Chișinău distanța era de 160 kilometri, a căror parcurgere pe calea ferată depindea de parcul feroviar rămas între Prut și

Nistru. De la Iași la Odessa – presupunându-se că s-ar fi ales o retragere legată și de țărmlul mării – erau peste 330 de kilometri, supuși aceleiași condiționări feroviare. Dacă până la Nistru situația mai putea fi sub controlul românesc, mai departe ea scăpa cu totul acestuia, iar din ianuarie 1918 printr-o radiogramă sovietele declaraseră război României.

•

Perioada de la 5 septembrie 1917 la 9 martie 1918 este pusă în memoriile generalului Berthelot sub titlul *La Trahison Russe. Trois mois d'attente*.

Situația de la sfârșitul *Bătăliilor române* este departe de a fi fost evaluată corect. Generalul Berthelot scria la 5 septembrie chiar că trupele ruse, care nu mai primeau nimic de la guvernul bolșevic, trăind pe seama românilor, prin rechiziții nu lipsite de excese, de jaf și de risipă a produselor, „și cum acestea nu sunt inepuizabile, mă întreb ce se va petrece aici în ianuarie sau februarie”<sup>22</sup>. Îngrijorătoare era și situația din Bucovina unde exista pericolul unei străpungeri inamice după ce fusese suspendată ofensiva rusă, pe care este adevărat însă că generalul francez nu contase.

La finele lui septembrie 1917, s-a discutat lipsa efectelor de cazarmament de iarnă pentru armata română (300 000 așternuturi de pat, 500 000 completuri de lenjerie), singura soluție fiind obținerea de la armata rusă în dezagregare sau cumpărarea cu bani peșin din America. În același timp, ministrului român de finanțe i se cereau de către comisarul rus pentru frontul românesc banii în avans pentru chiriile locuințelor din Rusia în caz de exod<sup>23</sup>.

Către sfârșitul lui octombrie 1917, odată cu vizita lui Jan Masaryk la Iași, generalul Berthelot se gândea și telegrafia în acest sens la Paris, pentru pregătirea mai multor divizii cehe, polone, sârbe în Moldova care să ia locul celor ruse „care jefuiesc și nu vor să lupte”<sup>24</sup>.

După luarea puterii de bolșevici la Petrograd, singura soluție pentru aprovizionarea României rămăseseră achizițiile directe, cu bani gheață, dar fondurile lipseau guvernului român care apela la aliați<sup>25</sup>. Lipsa banilor era cu atât mai gravă cu cât tezaurul țării împreună cu averile multora dintre particulari intraseră în mâinile noului regim rus, al bolșevicilor.



Față de injoncțiunile lui Lenin pentru încheierea păcii, la 23 noiembrie generalul Prezan declara generalului Berthelot că armata română va refuza orice armistițiu și nu va tolera nici o fraternizare cu inamicul; dacă rușii se vor retrage de pe front, rezistența românească se va organiza pe Prut și doar dacă rușii vor deveni dușmani se vor depune armele.

La 25 noiembrie 1917, ca răspuns la telegramele generalului Berthelot, Președintele Consiliului de Miniștri al Franței, Georges Clemenceau, răspundea că guvernul francez nu recunoștea noul guvern rus – Sovietul comisarilor poporului – și că solicitase comandantului șef al armatelor ruse, generalul Duhonin, continuarea războiului. În ceea ce privea armata română, Președintele Clemenceau declara că, reconstituită cu atâta efort de aliați și care-și dovedise calitățile, ea nu putea fi dizolvată de guvernul român fără pericolul de a-și sacrifica viitorul, dându-se pe mâna dușmanilor. În cazul necesității de neînălțurat de părăsire a Moldovei, armata română trebuia să continue lupta în Basarabia, în Rusia meridională și, la nevoie, pe teritoriul Donețului, pentru ca împreună cu contingente, ca al lui Kaledin, care își fac datoria, să asigure destinele României și Rusiei<sup>26</sup>.

Comunicând telegrama lui I.I.C. Brătianu, bolnav, acesta a prezentat observațiile sale față de exodul preconizat generalului Berthelot, care nota în jurnalul său: [obiectii] „pe care le am eu însumi privind impracticabilitatea acestei noi retrageri ruse pe timp de iarnă”. Ministrul francez la Iași, contele de Saint-Aulaire, remarca totodată în declarația Președintelui de Consiliu francez a oricărei mențiuni a finanțării necesare României.

Chiar în aceeași seară, generalul Berthelot răspundea lui Clemenceau „*spre a-i atrage atenția asupra dificultăților, spre a nu spune imposibilității unei retrageri îndepărtate, nu era cazul să ne iluzionăm*”. În același sens scrisese generalul Berthelot, în particular nepoatei sale la 24 noiembrie: „*Anarhia rusă merge din rău în mai rău și ea se va traduce curând, cu siguranță cu o pace separată cu boșii. În chip fatal România va fi antrenată în această pace, căci forțele sale sunt insuficiente ca să reziste împotriva tuturor diviziilor germane și austriece de pe frontul ei. Pe de altă parte, România este tributară Rusiei de sud din punctul de vedere al aprovizionării și prima grijă a rușilor va fi să le taie proviziile*”<sup>27</sup>. Astfel că nu

vedea decât sfârșitul misiunii sale, într-un viitor poate foarte apropiat.

De altfel, de la 30 noiembrie, armistiții parțiale au început să fie încheiate de corpurile de armată ruse. La 1 decembrie 1917, într-o sesiune la Palatul Regal prezidată de rege, cu Brătianu, Prezan, Averescu, Grigorescu, Iancovescu și Berthelot, s-a hotărât să se continue umplerea golurilor lăsate de ruși, refuzarea oricărei armistiții încheiat de ruși și, în cazul părăsirii totale a frontului de ruși, stabilirea unei linii de rezistență pe Prut, înglobând și Iași<sup>28</sup>.

În după-amiaza de 3 decembrie 1917, I.I.C. Brătianu a obținut de la miniștrii aliați la Iași acordul expedierii unei telegrame către guvernele lor arătând gravitatea situației și a lăsat pe generalul Scerbacev, numit de bolșevici comandant al frontului cu misiunea încheierii armistițiului, să procedeze ca atare.

„Subsemnații, neavând puterile necesare luării de angajamente în numele guvernelor lor, solicită instrucțiuni telegrafice. Convinși că comandamentul rus va face tot ceea ce este în puterea sa pentru apărarea cauzei aliaților, care este însăși cauza libertății și democrației, recunosc și semnaleză guvernelor lor valoarea considerațiilor invocate de generalul Scerbacev, precum și interesul primordial de a evita înstăpânirea bolșevică asupra fronturilor de sud-vest și român. Ei recunosc, de asemeni, împreună cu președintele de Consiliu român, gravitatea pericolelor ce, în situația actuală, amenință armata română”.

Generalul Scerbacev acționa în consecință în cursul nopții: „ca urmare a acordului încheiat astăzi cu românii [...] în perfectă înțelegere cu comitetul revoluționar”. Președintele de Consiliu român, I. I. C. Brătianu a protestat imediat că nu și-a dat acordul și că trupele române trebuiau excluse, ceea ce comandantul suprem rus a recunoscut, dar a motivat acțiunea sa prin imperativul grabei<sup>29</sup>.

După dezavuarea armistițiului de către guvernul francez și protestele indignate la Iași ale generalului Berthelot, acesta din urmă revenea totuși într-o telegramă către Clemenceau la 8 decembrie: „*Trebuie ținut seama de situația tragică a României al cărei inamic principal nu este acela dinainte, ci chiar poporul aliat care o trădează în front, o jefuiește în interior și-i taie aprovizionarea în spate. Această trădare datează de mult [...]*”<sup>30</sup>.

În următoarele zile, șeful misiunii franceze a încercat să contribuie și a părut să spere în organizarea militară a Basarabiei, a Rusiei meridionale, care să dea o consistență frontului românesc. Considera acum armistițiul doar o suspendare a luptelor în spatele căreia s-ar putea organiza rezistența. Dar, la sfârșitul anului, socotea anarhia din Rusia până-ntr-atât de deplină „că un singur regiment disciplinat ar putea să traverseze întreaga Rusie fără ca nimeni să poată să-i stea împotriva”<sup>31</sup>.

În preajma Crăciunului, cărbunele lipsea și singura șansă era sosirea celui din Donețk. La 27 decembrie 1917, Ministerul de Război de la Paris acorda deplină autoritate și mijloace generalului Berthelot pentru a acționa în Ucraina și Basarabia spre a organiza rezistența contra Centralilor. Simultan, însă, generalul nota că problema aprovizionării frontului românesc și a asigurării siguranței căii ferate Ungheni-Tighina devenea chinuitoare<sup>32</sup>.

De altfel, încă din preziua lansării ofensivei în vara anului 1917, generalul Berthelot atrăsese atenția într-un raport trimis la Paris că recolta de cereale și de furaje trebuia să asigure până în decembrie aprovizionarea armatei și a populației aflate în Moldova. Dar că, în același timp, dacă până atunci randamentul căilor ferate ruse nu se tripla, comandantul misiunii militare franceze socotea iminentă o criză, din ianuarie 1918. Ca o soluție se preconiza dotarea Rusiei de către Statele Unite cu 350 de locomotive și materialul feroviar corespunzător<sup>33</sup>.

Dar după datele de care dispunea, șeful misiunii franceze apreciasse, încă la începutul lunii decembrie 1917, că trupele inamice de pe frontul român erau în incapacitatea declanșării unei ofensive: germanii retrăseseră toți soldații sub 35 de ani și aproape întreaga artilerie grea. Rămăseseră 5 divizii germane, 13 divizii austro-maghiare, 2 bulgare și una turcă, adică 21 divizii, tot atât cât cele 18 divizii române, 2 cehoslovace și 1 sârbă.

Că socoteala nu era chiar sigură și că evolua mereu împotriva speranțelor sale rezultă și din însemnarea sa de la 10 ianuarie 1918 potrivit căreia spre a acoperi, „într-o oarecare măsură”, golurile lăsate de plecarea trupelor ruse, Marele Cartier General studia grabnic formarea a încă trei divizii românești, pentru care însă singura soluție de înarmare rămânea obținerea materialului de la rușii în debandadă<sup>34</sup>. Și mai grav era faptul că diviziile

cehoslovace erau încă în Ucraina, iar posibilitatea lor de a ajunge pe frontul românesc depindea de acordul autorităților bolșevice sau ucrainene<sup>35</sup>. Cât despre divizia sârbă, ea se va topi curând în zona Odessa absorbită de anarhia rusă.

În ciuda acestei evoluții, generalul Berthelot imagina febril posibilitatea ca armata română să mențină încă frontul acoperind linia Siretului – chestiunea pendinte fiind asigurarea aprovizionării –, păstrarea Rusiei de sud alături de Antanta – ceea ce totuși nu i se părea prea sigur –, și încercarea unei alianțe cu Ucraina<sup>36</sup>.

Iluzionându-se asupra scăderii forței combative a inamicului pe care îl diminuă până la 100 000 de militari, șeful misiunii franceze acuza curând moralul scăzut al frontului românesc pentru lipsa voinței de a continua lupta: „În fond, toți acești orientali sunt sătui de război. Soldatul, țăranul român este excelent, dar ofițerii, orășenii, oamenii din clasa bogată și instruiți sunt niște profitori cărora, în vreme de război, le lipsește plăcerea și de care nu voiesc să se priveze mai mult”, scria generalul nepoatei sale<sup>37</sup>.

Dincolo de aceste recriminări, dominantă era situația aprovizionării frontului care avea să impună extinderea ariei de achiziții a armatei și statului român în Basarabia ca și prevederea unor măsuri de siguranță pentru depozitele și căile de comunicații dintre Prut și Nistru. După declarația de război a Sovietelor, reprezentanții acestora la Chișinău au început, în ultima decadă a lunii ianuarie 1918, să împiedice achizițiile pentru frontul românesc și transportul echipamentelor de la depozitele din Basarabia<sup>38</sup>.

O contribuție de prim ordin la soluționarea chestiunii a adus-o regretatul general Eugen Bantea (1921-1987), fost director al Centrului de Studii și Cercetări de Istorie și Teorie Militară, într-un studiu apărut postum, referitor tocmai la situația militară de la finele lui 1917 și începutul lui 1918 ca și la rolul misiunii Berthelot în această vreme. Autorul se întemeiază pe documentele puse în circulație odată cu publicarea tezei de doctorat la Sorbona a lui Michel Roussin, consacrată tocmai activității misiunii militare franceze (1972). Acesta a făcut pentru prima dată publică o parte din corespondența secretă a misiunii Berthelot.

O primă chestiune este aceea a hotărârilor luate la Consiliul de război de la 1 decembrie 1917. În raportul său din 12 decembrie, scris sub impresia și

ca reacție la încheierea armistițiului, generalul francez preciza, între altele, că la acest consiliu se luase în considerare și posibilul armistițiu încheiat de ruși: „*Se decisese să nu se participe la un armistițiu, limitându-se doar la o recunoaștere statu-quo-ul, adică încetarea focului, dar fără a se purta discuții sau negocieri*”. În noaptea de 3 spre 4 decembrie 1917, când generalul Scerbacev a propus telegrafic armistițiul feldmareșalului Mackensen, el ar fi avut asentimentul lui I.I.C. Brătianu pentru a include și armata română. Ceea ce în viziunea generalului Berthelot constituia „uitarea angajamentului solemn” luat la consiliul de război de la 1 decembrie. Totuși el convenea asupra „*situației tragice a României având în fața ei inamicul comun austro-german și în spate un inamic și mai de temut pentru că poartă masca de aliat: Rusia*”, indicând chiar soluția dorită a unei „*păci onorabile*”<sup>39</sup>.

În raportul său din 12 ianuarie 1918, generalul Berthelot înfățișa descompunerea armatei ruse după preluarea efectivă la 18 decembrie a comandai supreme de reprezentant al puterii bolșevice, Krilenko.

Dincolo de mesajul și tonul rapoartelor generalului Berthelot, trebuie desigur ținut seama de responsabilitatea sa ca reprezentant militar suprem al Franței pe acest front pentru continuarea, cu orice preț, a războiului. Superiorilor săi din patrie trebuia să li se demonstreze îndeplinirea rolului pentru care misiunea sa fusese trimisă în România. Chiar și așa însă transpar, mai mult sau mai puțin evident, reflecțiile unei realități sumbre, cu neputință de a mai fi influențată de voința unor lideri politici sau militari, de acțiunea misiunii militare franceze, transformată într-un grup de presiune față de conducerea statului și armatei române. Concluzia generalului Bantea este clară: „*raportul de forțe militar /.../ hărăzea un adevărat dezastru în cazul continuării ostilităților și pericole mortale în ipoteza extravagantă a unei «migrații» pe teritoriul fostului imperiu rusesc*”<sup>40</sup>.

Totuși, la încheierea misiunii sale în condițiile apropiatei perspective a păcii separate și a unei atente analize a celor înlăptuite și a evoluțiilor de spirit românești, generalul Berthelot considera că „*orice s-ar mai întâmpla, la congresul de pace Franța va trebui să-și ridice glasul în favoarea României și aceasta chiar din cauza propriilor noastre interese*”<sup>41</sup>. Că aceasta a fost opinia definitivă a generalului Berthelot o dovedește și depeșa trimisă la 3

ianuarie 1919 ministrului francez de Război unde afirma, textual: „*nu trebuie reproșat României că a fost obligată să facă pace*”<sup>42</sup>.

Concepția generalului Berthelot în legătură cu situația din Rusia se precizează după declarația de independență a Ucrainei: „*Este de neîngăduit în adevăr să subscriem la independența Ucrainei. Interesul nostru este de a avea în orientul Europei o Rusie mare și puternică pentru a fi o contra-greutate imperiilor centrale. O Rusie îmbucătățită, dimpotrivă, nu ar putea fi decât o reunire de colonii germane*”<sup>43</sup> (30 ianuarie 1918).

În ciuda optimismului său, generalul Berthelot trebuia să recunoască pericolul unui atac inamic de la nord, între Bistrița și Nistrul superior, unde se aflau 4 divizii de infanterie și 2 de cavalerie austro-maghiare. Împotriva acestora se pregăteau în grabă la nord-vest de Iași 3 divizii noi românești, care ar fi trebuit să fie gata în trei săptămâni<sup>44</sup>.

Dar umplerea cu trupe române a golurilor lăsate de ruși în frontul românesc a fost considerată de feldmareșalul Mackensen o încălcare a armistițiului, adresând o telegramă cominatorie și solicitând imediata începere a tratativelor de pace. După opinia generalului Berthelot, aceasta a fost doar un bluff, dar conducerea politică românească s-a lăsat păcălită, lucrată fiind de curentul pacifist (31 ianuarie – 15 februarie 1918)<sup>45</sup>.

Chestiunea retragerii în Rusia are antecedente care nu au rămas fără influență asupra deciziei armistițiului și păcii separate din 1917-1918.

Despre retragerea în Rusia a armatei și chiar a unei părți a populației din Moldova a fost vorba în toamna târzie și iarna 1917/1918. Generalul Zaharov, mandat de Stavka, ceruse regelui Ferdinand ca trupele române să fie evacuate pentru reorganizare în Rusia, dincolo de Prut, în regiunea Odessa, sub cuvânt că prezența lor în Moldova ar putea stânjeni mișcările și aprovizionarea forțelor ruse și ar fi sub influența „deprimantă” a populației locale<sup>46</sup>. În această propunere, conducerea românească a văzut o încercare de anihilare a țării, de acaparare a materialului de război – achiziționat de guvernul de la Iași și trimis acum cu ceva mai multă regularitate de aliați –, și chiar de retragere a frontului pe Prut.

A fost necesară o întreagă pledoarie a generalului Berthelot în conferințele de la Petrograd din februarie 1917 pentru a convinge mai întâi pe

generalul de Castelnaud – delegat în Rusia de guvernul francez împreună cu Gaston Doumergue și Albert Thomas – apoi pe ruși ca să renunțe la acest proiect, apărât până la sfârșit de generalul Gurko<sup>47</sup>.

Astfel încât este evident că pentru conducerea de la Iași ideea retragerii în Rusia din iarna 1917/1918 se asocia în mod firesc acestui mai vechi episod și temerile nu erau decât sporite de împrejurările tragice ale momentului. Dacă în toamna anului 1916, sub administrația Consiliului miniștrilor condus de Stürmer, exista bănuiala unei posibile păci separate ruso-germane în care România ar fi putut constitui un obiect de schimb între părți, cu atât mai mari erau aprehensiunile în iarna 1917/1918, când noua cârmuire bolșevică a Rusiei ducea efectiv negocieri cu Puterile Centrale.

Este simptomatic pentru situația din Rusia că imediat ce a fost declanșată ofensiva Brusilov la 1 iulie 1917 – și cea de pe frontul românesc de altfel –, bolșevicii au lansat la 16-18 iulie asaltul lor pentru cucerirea puterii, de înlăturare a guvernului Kerenski, patronul noului efort militar rusesc împotriva Puterilor Centrale, o „aventură criminală” pentru bolșevici<sup>48</sup>. Chiar dacă era vorba de un calcul simplu, de a nu permite lui Kerenski să-și asume un eventual succes pe front – întemeiat pe echiparea, în sfârșit realizată cu ajutorul Antantei și a ultimului efort al regimului țarist –, și poate chiar de a aspira la o dictatură, ce ar fi frânat accesul spre putere al tovarășilor Lenin & Co., nu este mai puțin plauzibil de a aprecia tentativa lor de destabilizare a puterii centrale în Rusia și, implicit, a Frontului de Est drept extrem de utilă, dacă nu cumva coniventă, Înaltului Comandament german, cel care de altfel avizase și executase în vagoane plumbuite transportul tovarășilor din Elveția în „patrie”.

7. Confruntată cu o realitate care lucra zilnic tot mai sever împotriva României, conducerea statului a dezbătut deciziile politice de adoptat în consiliile de coroană din ianuarie-februarie 1918. La 7 februarie 1918, șeful guvernului, generalul Alexandru Averescu, conclusea pentru acceptarea condițiilor de pace „*deoarece armata nu poate face decât o scurtă rezistență, că ne lipsesc subsistențele și munițiile*”, opinie împărtășită și de comandanții armatei. Conform aceluiași protocoale ale

ședințelor Consiliului de Coroană – redactate pentru I.I.C. Brătianu – regele prezentase și opinia generalului Prezan care „*nu crede într-o rezistență de lungă durată*”. Dar în Consiliul din 9 februarie, după ce se cunoscuseră pretențiile Centralilor asupra întregii Dobroge și a rectificărilor graniței spre Austro-Ungaria, generalul Prezan personal „*declară în numele oștirii că are și voința și putința de a lupta*”. La aceasta se adăuga aceea a generalului Eremia Grigorescu potrivit căreia „*oastea de sub comanda sa, ofițeri și soldați, este totdeauna gata la ordinele regelui*”<sup>49</sup>.

În opinia generalului Berthelot de la începutul noului an, se produsese o creștere a propagandei pacifiste, al cărui promotor era în ochii săi generalul Averescu, obișnuitul său țap ispășitor.

„Triumphul morții” era socotit de șeful misiunii franceze drept pretext al acestei propagande, acest proiect de disperată rezistență fiind echivalat, abuziv, cu dorința sa de a vedea astfel distrusă România și armata sa spre unicul folos al susținerii frontului francez<sup>50</sup>.

Cred că nu trebuie pierdut din vedere pentru a judeca starea de spirit a conducătorilor României de la Iași publicarea faimoaselor 14 puncte ale președintelui Wilson privitoare la condițiile unei „*păci democratice*” (Discursul din 8 ianuarie 1918 în fața Congresului). Punctele 10 și 11 referitoare la Austro-Ungaria, România, Serbia și Muntenegru erau departe de a preconiza desfacerea imperiului dublei monarhii și realizarea unității naționale a celorlalte trei. Mai mult, cu câteva zile înainte, la 5 ianuarie 1918, Lloyd George pronunțase un *speech* la congresul *trade-unions*-urilor susținând că defecțiunea Rusiei făcea necesară o revizuire a tratatelor și că dezmembrarea Austro-Ungariei devine irealizabilă<sup>51</sup>.

La nivelul militarului din tranșee avem astăzi atât de sincera relatare a locotenentului apoi căpitanului Marcel Fontaine din Misiunea militară franceză, o adevărată revelație pentru viziunea războiului, mai ales în maniera Școlii istorice militare franceze de la Peronne.

Însemnările zilnice ale fostului profesor francez, acum ofițer, dau o imagine vie a Moldovei de la sfârșitul anului 1917. Abia încheiate marile bătălii de la Porțile Moldovei, dezertările continuau și mai ales ale unora din cei mai buni soldați. Bucuria permisiilor era întunecată de neputința de a pleca

la familiile rămase în teritoriul ocupat sau oriunde într-o țară infestată pretutindeni de tâlhari ruși<sup>52</sup>.

La finele lui noiembrie 1917, mizeria în orașele Moldovei era la paroxism: la Bârlad, rația oficială obținută de la primărie era de 20 de verze de familie pe lună și nici o altă legumă. Nu se mai găseau petrol, lumânări și lemne. Pe sub mână se obținea petrol cu 9 lei litrul și făină cu 4 lei kg; un decret interzicea consumul cărnii de către civili, ceea ce provoca proliferarea comerțului la negru<sup>53</sup>.

La începutul lui decembrie chiar, și în zone liniștite și unde de mult nu mai fuseseră lupte, soldații ruși părăseau frontul, iar comandamentul român ajunsese să trimită spre a umple golurile până și pe milițienii cei mai bătrâni<sup>54</sup>.

8-12. Am preferat să reunesc întrebările referitoare la continuarea operațiilor militare și consecințele lor într-o unică expunere având în vedere intercondiționarea lor.

La o privire de ansamblu, în toamna târzie a anului 1917, după dezagregarea militară a imperiului Rusiei, ultima parte liberă a României, Moldova dintre Carpații Orientali și Prut, rămăsese să fie apărată de cele 15 divizii ale armatei române reformată de Misiunea militară franceză.

Cu un efort extraordinar, prin grija specialistului acesteia în transporturi militare, fusese făcut funcțional un circuit feroviar circular care, prin căile ferate secundare, permitea aprovizionarea frontului din Carpați și din sud.

În condițiile rezistenței propuse pe Prut, cu un ieșind în jurul Iașilor, nu se putea beneficia decât de legătura feroviară Iași-Ungheni, de calea ferată cu ecartament lat de la Ungheni Ruși la Chișinău-Tighina, fără ca frontul de-a lungul râului să poată fi susținut altfel decât pe drumuri de țară.

O încheiere, desigur provizorie, poate fi că **indiferent de rezultatul imediat al rezistenței românești, pe orice aliniament ea nu s-ar fi putut, nu avea resursele să se prelungească până în septembrie-octombrie 1918**, când în sfârșit frontul de la Salonic s-a pus în mișcare – mai mult din cauza imploziei austro-maghiare și, direct, a cele bulgare, decât a unei ofensive aliate covârșitoare.

13. Este evident că în general istoriografia românească mai veche și mai nouă a căutat să justifice politica guvernelor de la Iași, cu atât mai

mult cu cât a existat impresia, dacă nu certitudinea, că acțiunea politică a lui Alexandru Marghiloman era rezultatul unei vechi înțelegeri cu I.I.C. Brătianu, ceea ce acesta din urmă nu a dezmințit categoric niciodată. Și cum rezultatul final a fost dincolo de așteptări, printr-o suită cu adevărat extraordinară de împrejurări favorabile, politica românească a anilor 1917-1920 a fost judecată drept cea mai indicată pentru că a condus la realizarea aproape desăvârșită a obiectivelor propuse la declanșarea Marelui Război **de ambele și principalele partide politice – liberal și conservator**.

Istoriografiile altor națiuni au fost în general critice, dacă nu categoric negative față de politica românească a celor ani, cu precădere punând în discuție chestiunea centrală – formarea statului național unitar, **și doar incidental îndreptățirea încheierii armistițiului și păcii separate din 1917 și 1918**.

Referitor la evenimentele de la sfârșitul anului 1917 și din 1918, dispunem și de judecata artizanului apropierei dintre Rusia și România, fostul ministru de externe Serghei Sazonov. Într-un rezumat – care face abstracție de rolul militar românesc în oprirea ofensivei inamice prin Porțile Moldovei – el conchidea: *„Puțin după deschiderea ostilităților, armata română a fost victima unei catastrofe care a împins națiunea la două degete de pieire. Doar o pace dezastruoasă a putut să o salveze; numele lui Marghiloman este îndeaproape legat de aceasta. Regele și regina, credincioși Antantei, au făcut dovada unor înalte țării și patriotism. Victoria definitivă a aliaților noștri pe frontul de vest a reușit să salveze România și, grație lor, ea a putut ieși mărită teritorial din furtuna în care fusese cât pe-acți să piară”*<sup>55</sup>. Dincolo de omisiunea efectului revoluției ruse și a armistițiului apoi păcii Rusiei sovietelor cu Centralii și alături de denunțarea „acaparării” românești a Basarabiei, Serghei Sazonov recunoaște că doar pacea de la Buftea-București a salvat națiunea română de la distrugere.

Imi îngădui la încheiere să exprim un punct de vedere, poate provenit din specializarea mea de medievist căutător și critic al textelor. Anume că atât în istoriografia românească tradițională, până



foarte curând – excepție fiind totuși generalul Eugen Bantea – cât și în cea internațională, nu au fost luate în discuție izvoarele esențiale, firește din ambele tabere aflate atunci în luptă. Desigur trebuie deplânsă absența încă a documentelor de primă mână ale Înalțului Comandament German. Tot atât de gravă este distrugerea arhivei Brătienilor de la Florica, petrecută după instaurarea criminalei cărmuirii comuniste în România, în 1948. Ceea ce rămâne de cercetat cu precădere sunt și arhivele franceze, austriece și maghiare, ca și arhivele personale ale protagoniștilor evenimentelor. Cred că doar cu îndeplinirea acestor cerințe răspunsurile noastre vor fi mult mai circumstanțiate și se vor apropia sensibil de ceea ce s-a întâmplat cu adevărat.

<sup>1</sup> Maurice Paléologue, *La Russie des Tsars*, vol. III, Paris, 1923, p. 273.

<sup>2</sup> *Ibidem*, p. 317.

<sup>3</sup> *Journal de Russie d'Albert Thomas*, ed. Ioannis Sinanoglu, în „Cahiers du monde russe et soviétique”, vol. 14, no.1-2, 1973, p. 98.

<sup>4</sup> *Ibidem*, p. 162.

<sup>5</sup> N. Iorga, *Supt trei regi*, p. 242.

<sup>6</sup> Comte de Saint-Aulaire, *Confessions d'un vieux diplomate*, Flammarion, Éditeur, Paris, 1953, p. 407.

<sup>7</sup> *Ibidem*, pp. 416-418.

<sup>8</sup> *Ibidem*, p. 417.

<sup>9</sup> *Ibidem*, p. 423.

<sup>10</sup> *Ibidem*, pp. 429-430.

<sup>11</sup> *Ibidem*, p. 433.

<sup>12</sup> *Ibidem*, p. 440.

<sup>13</sup> *Ibidem*, p. 441.

<sup>14</sup> *Ibidem*.

<sup>15</sup> *Ibidem*, p. 445.

<sup>16</sup> *Ibidem*, p. 457.

<sup>17</sup> *Ibidem*, p. 459.

<sup>18</sup> *Ibidem*, p. 461.

<sup>19</sup> N. Iorga, *Supt trei regi*, p. 256.

<sup>20</sup> *Ibidem*, p. 258.

<sup>21</sup> *Ibidem*, p. 274.

<sup>22</sup> *General Henri Berthelot and Romania. Mémoires et Correspondence*, ed. Glenn E. Torrey, East European Monographs. Boulder, CCXIX, Columbia University Press, New York, 1987, p. 104.

<sup>23</sup> *Ibidem*, pp. 107-108.

<sup>24</sup> *Ibidem*, p. 112.

<sup>25</sup> *Ibidem*, p. 116.

<sup>26</sup> *Ibidem*, p. 120.

<sup>27</sup> *Ibidem*, p. 121.

<sup>28</sup> *Ibidem*, pp. 122-123.

<sup>29</sup> *Ibidem*, pp. 125, 126.

<sup>30</sup> *Ibidem*, p. 129.

<sup>31</sup> *Ibidem*, p. 136.

<sup>32</sup> *Ibidem*, p. 137-138.

<sup>33</sup> Michel Roussin, *op. cit.*, p. 63.

<sup>34</sup> *General Henri Berthelot and Romania. Mémoires et Correspondence*, p. 143-144.

<sup>35</sup> *Ibidem*, p. 143.

<sup>36</sup> *Ibidem*, p. 140.

<sup>37</sup> *Ibidem*, p. 142.

<sup>38</sup> *Ibidem*, p. 147-148.

<sup>39</sup> Eugen Bantea, în AIIAI, 1987, p. 344. Vezi și Eugen Bantea, *Misiunea Berthelot și unghiurile ei de vedere asupra relațiilor franco-române*, în *Români în istoria universală*, vol. II, ed. I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, Iași, 1987, pp. 149-168.

<sup>40</sup> *Ibidem*, p. 349.

<sup>41</sup> Michel Roussin, *La Mission militaire française pendant la première guerre mondiale*, Thèse pour le doctorat du 3<sup>ème</sup> siècle, Institut National des Langues et Civilisations Orientales, vol. II, Paris, 1972, p. 103.

<sup>42</sup> I. Calafeteanu, p. 309.

<sup>43</sup> *General Henri Berthelot and Romania. Mémoires et Correspondence*, p. 149-150.

<sup>44</sup> *Ibidem*, p. 151.

<sup>45</sup> *Ibidem*, p. 153-156.

<sup>46</sup> Michel Roussin, *La Mission militaire française pendant la première guerre mondiale*, p. 38

<sup>47</sup> *Ibidem*, p. 39.

<sup>48</sup> N. B. Cantacuzino, *Amintirile unui diplomat român*, București, 1944, p. 203.

<sup>49</sup> N. Iorga, *Supt trei regi*, pp. 269-270.

<sup>50</sup> *General Henri Berthelot and Romania. Mémoires et Correspondence*, pp. 139-140.

<sup>51</sup> Comte de Saint-Aulaire, *Confessions d'un vieux diplomate*, pp. 454-456.

<sup>52</sup> Marcel Fontaine, *Journal de Guerre. Mission en Roumanie. Novembre 1916 – avril 1918*, ed. Alain Legoux, Editura Academiei Române, București, 2009, p. 278 (30 septembrie 1917).

<sup>53</sup> *Ibidem*, pp. 32, 324-325.

<sup>54</sup> *Ibidem*, p. 326.

<sup>55</sup> Serguei Sazonov, *Les années fatales*, Paris, 1927, p. 287.

# Dezbateri

## Putea România rezista militar în anii 1917-1918?

Prof. univ. dr. GHEORGHE NICOLESCU:

*„...Guvernul român se hotărâse pentru armistițiul din cauza lipsei de alternative viabile, dar nu vedea în acesta decât un mijloc de a aștepta evoluția evenimentelor și de a depăși acea situație critică în care se află”*

Cu toate rezultatele strălucite din campania lui 1917, soarta României va fi marcată de o serie de defecțiuni ivite în interiorul alianței din care făcea parte.

Încă din toamna lui 1917, premierul David Lloyd George, într-un discurs rostit la Paris, prefigura cauzele dezastrului ce se va abate asupra poporului român, evidențiind lipsa de coordonare a planurilor strategice ale Alianților și implicit rolul ei nefast în lunile următoare pentru România<sup>1</sup>. Dar, preponderentă în pecetluirea situației României, a fost defecțiunea rusă. Atitudinea trupelor ruse bolșevizate a devenit tot mai amenințătoare. Ea pusese în cumpănă victoria chiar din vara lui 1917, dar spre sfârșitul anului a fost pusă în pericol însăși ființa statului român, a instituțiilor sale fundamentale, foștii aliați părăsind masiv liniile de front, organizându-se în bande, jefuind și terorizând Moldova. Comandamentul român a fost obligat să ia măsuri energice de curățire a spatelui armatei de toate aceste elemente turbulente. Mai mult de jumătate din forțele române au fost trimise pe teritoriu pentru a dezarma, a constitui în convoaie și trimite peste Prut trupele ruse dezorganizate<sup>2</sup>.

Situația din Rusia, în general, și cea a trupelor acesteia aflate pe frontul românesc, în special, l-a preocupat în mod deosebit pe generalul Berthelot, șeful Misiunii Militare Franceze în România. Încă de la jumătatea lunii septembrie 1917, el își exprima îngrijorarea față de consecințele pe care le avea pentru România și, implicit, pentru interesele Franței, disputa dintre Kerenski și Kornilov, care se acuzau reciproc că fac jocul nemților, „cedând la solicitările maximaliștilor”, disputa lor generând anarhie care, arăta generalul francez, „face situația României foarte gravă”<sup>3</sup>.

Referindu-se la situația trupelor ruse de pe frontul din Moldova, el nota: „Ceea ce ne îngrijorează cel mai tare este senzația că totul se îndreaptă în Rusia către debandadă. Hrana necesară armatelor nu mai sosește și trupele sunt alimentate numai din rezervele românești. Și măcar dacă rechizițiile s-ar face cum ar trebui, dar cel mai adesea este un jaf prin care se irosesc resursele după bunul lor plac; și cum acestea nu sunt inepuizabile, mă întreb ce se va întâmpla aici în ianuarie sau februarie! Din punct de vedere al operațiilor militare, pe frontul nostru pare să fi revenit calmul. Nemții și-au dat cu siguranță seama că românii nu sunt chiar atât de ușor de înghițit ca rușii și au renunțat la atacuri, care nu le aduceau decât pierderi. Dar mă tem să nu-și concentreze efortul pe direcția nordului Moldovei, acolo unde nu sunt decât ruși, adică bande care nu au în comun cu armata decât numele”<sup>4</sup>.

Agravarea situației din rândul trupelor ruse l-a determinat la 23 octombrie pe generalul francez să-și afirme pesimismul în legătură cu evoluția evenimentelor pe Frontul de Est și teama de o pace separată<sup>5</sup>. În opoziție cu acestea, el remarcă situația trupelor române considerând că: „Este într-adevăr trist să fii obligat să iei în considerare perspective atât de sumbre când constai cât este de bună situația militară. Bine instruită, călită în campania din acest an, cu o disciplină perfectă, sobră și antrenată, armata română se prezintă, la capătul unui an de război, ca un instrument excelent. Datorită Franței este acum înzestrată cu armament bun, cu o artilerie grea bună; artileria sa cu bătaie scurtă de calibru mare începe să sosească. Primăvara viitoare ea va fi foarte bine înzestrată”<sup>6</sup>.

Interesul Aliatilor de a obtine victoria, de a fixa pe Frontul Oriental cat mai multe forte ale Puterilor Centrale, pentru a putea apropia astfel mai usor decizia in Vest, a determinat atitudinea acestora fata de Romania, pozitia lor fata de situatia deosebit de dificila in care se afla ea in toamna anului 1917.

Interesate de mentinerea armatei romane in front, puterile Antantei subliniau atat eroismul unitatilor romane, cat si necesitatea ca ea sa ramana cat mai mult posibil un factor activ in operatiunile din Est<sup>7</sup>. Apreciind semnificatia comportarii armatei romane in vara anului 1917, importanta ei pentru Aliati, Victor Petin scria mai tarziu: „N-am uitat si nu vom uita niciodata [...] ca in 1917, ea [Romania – n.n.] a activizat prin credinta sa intregul front rus din sud-vest, care fara Romania s-ar fi prabusit lamentabil inca din iunie 1917. S-ar fi putut produce atunci un aflus al trupelor germane spre frontul francez... Ce de calamitati s-ar fi putut intampla intr-un atare caz!”<sup>8</sup>. Aceleasi temeri au determinat atitudinea aliatilor occidentali si fata de incheierea unui armistițiu de catre armata romana la sfarsitul anului 1917.

La gravele pericole ce planau asupra Romaniei, ca urmare a dezagregarii armatelor ruse si izolarii armatei romane, s-au adaugat si unele tendinte manifeste ale marilor puteri de a nesocoti angajamentele asumate la incheierea conventiilor din vara anului 1916 si care au dus la angajarea Romaniei in razboi.

Toate acestea nu erau de natura sa potenteze increderea in Aliati a factorilor politici romani si sa determine adoptarea unei pozitii favorabile rezistentei cu orice pret si in orice situatie. Erau vii in memoria acestora, nerespectarea obligatiilor asumate prin Conventiile din 4/16 august 1916, refuzul voalat al Franței de a-si mai respecta angajamentele privind dotarea a 15 divizii romanești reorganizate atunci cand considera ca rolul pe care Stavka il acorda trupelor romane pe front va fi unul minor, care nu merita continuarea efortului francez. Deși, așa cum sublinia însuși generalul Berthelot în rapoartele sale, în cazul unei defectuni totale ruse și al abandonării luptei de către aceasta, situația României devenea una fără ieșire<sup>9</sup>, deși chiar Aliatii împărțeau părerea că, pentru România nu exista altă soluție decât armistițiu, totuși, în fapt, Clemenceau miza pe o rezistență a

României în colaborare cu Rada ucraineană și cu generalii ruși ce se situau în opoziție față de bolșevici.

Aceste considerații, care în mod obiectiv puneau pe primul loc interesele Franței, ce dorea limitarea posibilităților inamicului de a transfera pe frontul occidental trupe de pe alte fronturi, au determinat conținutul directivelor pe care Clemenceau le va transmite șefului Misiunii Militare Franceze din România, generalul Berthelot. În acest sens, generalul francez a primit la 23 noiembrie 1917 din partea președintelui Consiliului de Miniștri o telegramă prin care era stabilit cadrul activității sale în România în conjunctura acelei perioade. „Guvernul francez – se sublinia în telegramă – înțelege toată gravitatea care va rezulta pentru România dintr-o defecțiune totală rusă. Dar el consideră că nu se va pune problema dezarmării armatei române și licențierii ei. Această armată restabilă cu prețul atâtor eforturi și a cărei valoare s-a afirmat deja în mod fericit reprezintă o forță pe care România nu o poate dizolva fără a sacrifica viitorul ei și să proclame neputința în ochii inamicului. Dacă evenimentele vor face inevitabil abandonul teritoriului român, armata română trebuie să continue lupta în Basarabia și în teritoriul Donețk. Este important de a orienta în acest sens hotărârea guvernului și comandamentului român și să uzați pentru creșterea speranței și menținerea moralului lor de înalta autoritate pe care v-o dau eminentele voastre servicii. România trebuie să fie asigurată că în ochii Aliatilor cauza sa rămâne sacră. Prima lor grijă în timpul Conferinței Interaliatice ce se va reuni la 29 noiembrie va fi să decidă, în sensul cel mai favorabil interesului român, măsurile energice pe care le comportă situația de pe Frontul Oriental”<sup>10</sup>.

Continuarea luptei armatei române prin retragerea acesteia pe teritoriul rus nu era o idee agreată de ministrul Franței la Iași, Saint-Aulaire, acesta considerând o asemenea acțiune ca fiind aproape sinucigașă. Asemeni lui, și ceilalți ofițeri din Misiune considerau că niciunul nu s-ar mai întoarce din haosul rusesc<sup>11</sup>.

Poziția lui Berthelot față de eventualitatea ieșirii României din acțiune, ieșire impusă de comportamentul aliatului rus, a avut o evoluție contradictorie. Astfel, prin raportul său din 30 septembrie, atrage atenția asupra noilor pericole pentru România generate de criza rusă „care nu poate

decât să mărească anarhia nu numai în interior, ci și în armată. Se poate ca Armata a 6-a rusă, care acoperă sudul României, să cedeze rapid în fața unui atac german.

Dacă aceasta se va produce și dacă armata română nu va putea opri înaintarea germană în această regiune, eu nu știu sigur dacă guvernul și armata română vor putea păstra fidelitatea față de Aliați, repliindu-se în Rusia în același timp cu trupele ruse. Se poate argumenta cu anarhia rusă și cu certitudinea în care toată lumea se găsește aici, că românii vor fi totdeauna rău primiți și tratați. Acesta este marele punct negru al situației actuale<sup>7</sup>, sublinia Berthelot<sup>12</sup>.

La 20 octombrie / 11 noiembrie, el se situa încă pe poziția favorabilă României în cazul acceptării unei păci separate din cauza defecțiunii ruse. „Situația României îmbracă în prezent un aspect poate și mai tragic decât înainte. După ce a cunoscut în noiembrie și decembrie 1916 neliniștile retragerii și ale unui dezastru nemaîntâlnit provocat de propria sa imprudență și de trădarea rusească, după ce și-a refăcut, primăvara, o armată și o conștiință națională, după ce a cunoscut speranța unei revanșe, ea nu a scăpat consecințelor rușinoasei retrageri [a armatelor ruse – n.n.] decât din cauză că inamicul s-a oprit în pragul Moldovei de Nord, fără să se știe exact din ce motiv. România, cel puțin, se poate lăuda că a participat la propria sa salvare, deoarece a apărat Siretul cu succes.

Astăzi, în această agonie a Rusiei, când toată lumea se întreabă dacă fiecare nouă zi nu rezervă surpriza unei păci separate, ne întrebăm ce poate face România. Soldații săi nu au consolația de a se lupta, frontierele sale nu sunt atacate, și totuși ea este obligată să aibă în vedere perspectivele cele mai sumbre<sup>13</sup>.

Prin alte două telegrame expediate în 18 și 19 noiembrie 1917<sup>14</sup>, el atrăgea atenția Statului Major General al armatei franceze asupra situației foarte grave în care ultimele evenimente din Rusia plasaseră România. El considera că întreruperea comunicațiilor cu Petrogradul permitea să se presupună faptul că bolșevicii și guvernul provizoriu tratau cu inamicul o pace separată, ale cărei urmări aveau să aducă în România catastrofa finală. În acest context, el sugerează ca, pentru evitarea ireparabilului, puterile aliate să ia imediat măsuri concertate contra bolșevicilor<sup>15</sup>. Statul Major Gene-

ral al armatei franceze, minimalizând temerile lui Berthelot, aprecia că acestea se datorează pesimismului ce caracterizează de mai mult timp starea de spirit a conducătorilor români, considerând că era necesar ca el să arate că nu există nici un indiciu care să permită concluzia formală de semnare a unei păci separate și nici trădarea totală a Rusiei<sup>16</sup>.

Îngrijorării manifestate de către Berthelot i s-a asociat și atașatul militar american în România, H.E. Yates, care considera că România era „singurul loc de pe frontul oriental unde bolșevicii nu au putut să creeze dezordine” și propunea ministrului de Interne român ca marile orașe și centrele importante ale căilor ferate să fie ocupate de detașamente române care să asigure ordinea<sup>17</sup>.

Tot el sublinia, adresându-se șefului de stat major al Misiunii Militare franceze, că „trebuie să considerăm armata română atât cât va fi posibil numai ca o parte din frontul oriental pe care noi vom putea conta” și propunea ca toate trupele române să fie retrase de pe front, pe cât posibil, și plasate în apropierea Prutului, în vecinătatea drumurilor și a căilor ferate pe care le pot întrebuința în caz de retragere în Rusia<sup>18</sup>.

Pentru întărirea potențialului armatei române, Berthelot a acționat în vederea asigurării unei aprovizionări constante cu armament, muniție echipament și hrană. Toate acestea pentru pregătirea în vederea desfășurării unor operațiuni independente în cazul abandonării frontului de către trupele ruse. Tot în scopul optimizării acțiunii de aprovizionare a armatei române, de asigurare a securității căilor de comunicații, au loc o serie de schimburi de opinii între atașatul militar american în România și șeful de stat major al Misiunii franceze. H.E. Yates propunea dezvoltarea unui plan constând în apărarea căilor ferate ruse în fața atacurilor elementelor anarhiste și revoluționare și de a face o cerere colectivă pentru trimiterea de trupe americane, franceze și engleze. El considera că această cerere – pentru menajarea susceptibilităților ruse – trebuia neapărat făcută de către România și Ucraina pentru a putea fi argumentată prin aceea că se impunea preservarea transporturilor pentru România, care era și aliata Rusiei, și pentru Ucraina, care căuta să-și mențină frontul<sup>19</sup>. Se considera că pentru aplicarea acestor măsuri erau suficiente forțe la nivelul a trei divizii, dotate cu armamentul necesar.

Pornind de la convingerea sa că rezistența armatei române nu putea fi continuată decât dacă va avea o asigurare logistică suficientă, constând din depozite de alimente, căi ferate și linii de etape bine păzite, generalul Berthelot îi declara generalului Prezan că în acel moment toate eforturile României pentru a evita o invazie germană depindeau de posibilitățile de aprovizionare, care, la rândul lor, depindeau de felul în care se asigura paza zonei din spatele frontului. El a încercat să obțină colaborarea autorităților basarabene în acest scop. În vederea asigurării securității acestei zone de o importanță vitală pentru armata română, el a sugerat autorităților de la Chișinău, prin intermediul reprezentantului său, locotenent-colonelul d'Albiat, să solicite sprijin militar din partea României pentru combaterea jafurilor și reprimarea bandelor dezorganizate de dezertori din armata rusă. Asigura autoritățile basarabene că măsura propusă avea un scop exclusiv militar și urma să fie anulată atunci când nu vor mai exista motive care să justifice menținerea ei și că ea nu va reprezenta nici un fel de pericol politic pentru statul basarabean<sup>20</sup>. Ca urmare a acestor sugestii, la 5 ianuarie, guvernul basarabean a făcut cunoscut șefului Misiunii Militare că dorește ca forțele române să treacă imediat Prutul. Berthelot a vorbit autorităților române despre această cerere ca fiind prezentată în mod spontan de guvernul basarabean, ascunzând faptul că el însuși se aflase la originea ei. Motivele pentru care abordase o asemenea atitudine erau fie faptul că nu dorea să încurajeze prea mult implicarea românilor în Basarabia sau să-i lase să afle că luase inițiativa într-o problemă atât de delicată, fie faptul că dorea să obțină acordul miniștrilor aliați de la Iași<sup>21</sup>.

Guvernul român a hotărât să trimită trupe în Basarabia pentru a ocupa Chișinăul și zona înconjurătoare, unde existau sau trebuiau să fie organizate depozite<sup>22</sup>.

Rezistența armatei române în situația încheierii păcii de către Rusia putea fi potențată, considera Berthelot, prin ocuparea frontului lăsat liber de trupele ruse cu divizii formate din voluntari români căzuți prizonieri din armata austro-ungară și cu legiunile cehe și sârbe<sup>23</sup>. Preocupat de această idee, în raportul nr. 23 din 29/11 noiembrie 1917, Berthelot arată că „Deja există două divizii cehe; cei care le-au văzut au fost impresionați de compor-

tarea lor frumoasă, de disciplina bună și sentimentele de simpatie pe care le manifestă față de Franța. Ei cer ofițeri francezi. A-i aduce pe frontul român înseamnă a-i sustrage ambianței ruse și a întări acest front, permițând plecarea de aici a unor unități ruse, cel mai puțin dezirabile. Consolidarea armatei române îmi permite, fără inconveniente, să micșorez numărul de instructori care îi sunt repartizați pentru a încadra unitățile cehe cu ofițeri recuperați astfel. Îmi propun deci, ca de la sosirea cehilor să introduc ofițeri francezi în regimentele și școlile de specialitate”<sup>24</sup>.

Simultan cu aducerea legiunilor sârbe și cehe pe frontul din Moldova, generalul Berthelot a susținut și ideea unei colaborări militare între România și Ucraina. El declara, în raportul către factorii de conducere francezi, că „este imperios necesar pentru noi să încercăm și să susținem blocul Ucraina-România cu o forță serioasă, care ar menține Donul. Unirea dintre aceste două grupări ar menține restul Rusiei sub dependența sa economică. Uniunea aceasta nu este himerică – sublinia el – Ucraina s-a aliat cu cazacii refuzând trecerea corpului bolșevic trimis împotriva lor”<sup>25</sup>. Temându-se să nu expună Franța la reproșul guvernului rus că încuraja deschis separatismul ucrainean, Berthelot a îndemnat la o acțiune prudentă pe acest plan<sup>26</sup>. Pentru punerea în practică a planului, a trimis la Kiev o misiune franceză pentru a intra în legătură cu autoritățile ucrainene, sub pretextul aprovizionării frontului românesc, și pentru a determina printr-o acțiune politică o atitudine antigermană, menținerea ordinii în interior și menținerea frontului. De asemenea, misiunea trebuia să acționeze pe lângă Rada ucraineană și Comitetul cehoslovac pentru trimiterea imediată pe frontul român a unităților cehe deja constituite<sup>27</sup>.

Din păcate, eforturile de constituire și aducere pe frontul românesc a unor unități cehe nu s-au soldat cu succes.

Printre inițiativele lui Berthelot de substituire a trupelor ruse pe Frontul Oriental nu a lipsit nici ideea folosirii trupelor americane și japoneze<sup>28</sup>.

Situația în care se găsea România era descrisă de către primul ministru român în următorii termeni: „Cu greu se găsește în cursul istoriei o situație mai tragică decât aceea a României. Armata sa este izolată și fără nici o linie de retragere asigurată, cum au avut belgienii și sârbii. Ea are în față



dușmani puternici, în vreme ce milionul de ruși veniți ca aliați, departe de a fi de ajutor, amenință regele și guvernul român, care nu consimt să încheie o pace cu orice preț. În aceste condiții se înțelege că România nu poate continua lupta singură, privată de proviziile care îi vin prin Rusia, de artileria rusă care a sprijinit până acum o anumită parte a infanteriei noastre și lipsită de singura ei cale de comunicație cu Aliații<sup>29</sup>. Această stare de fapt îl determinase pe I.I.C. Brătianu să intervină în mai multe rânduri<sup>30</sup>, stăruind plin de hotărâre pe lângă reprezentanții Aliaților ca aceștia să preîntâmpine planurile de pace cunoscute ale rușilor, pe care le-a numit un „veritabil dezastru pentru România”. Șeful Misiunii Militare Franceze a insistat la rândul său în același scop. Răspunsul nu a fost de natură să încurajeze guvernul român. Astfel, guvernele Aliate, deși se arătau alarmate de cursul evenimentelor din România, „n-au arătat României altceva decât simpatie”. Ceea ce era insuficient pentru depășirea situației în care ea se afla. Ele „nu s-au grăbit să răspundă cererii de împrumut a lui Brătianu, au ezitat să admită România la următoarea Conferință a Aliaților de la Paris, n-au fost de acord să susțină cererea generalului Henri Berthelot, șeful Misiunii Militare Franceze, de a trimite legiunile cehilor și sârbilor să înlocuiască unitățile rusești ce părăseau frontul românesc. Dimpotrivă, nu mai târziu de 1 noiembrie, Antanta a cerut o ofensivă românească menită să-i ajute pe italienii la Caporetto. Berthelot a combătut ideea, arătând că și numai ca să mențină frontul românesc le-ar fi trebuit un «echilibru miraculos»<sup>31</sup>.

Eforturilor depuse de Berthelot în această direcție li se adaugă și cele ale atașatului militar american de la Iași. Referindu-se la o convorbire avută cu generalii Prezan și Văitoianu, acesta sublinia că amândoi erau de părere că inamicul ar invada și ar ocupa Rusia de Sud cu aproape 10 divizii venind din nordul României. În aceste împrejurări, situația României ar fi fără ieșire. Ei credeau că trupele americane sau japoneze plasate de-a lungul liniei de comunicație ar schimba situația din punct de vedere material. „Acum, dacă nu-i putem convinge pe cei doi conducători militari importanți – și care sunt, fără nici o îndoială, de partea noastră – ce șansă avem cu politicienii indiferenți?

Remediul, după cum văd – continua atașatul militar american – este de a-i convinge pe acești

doi generali. De a avea o publicitate mare asupra aprovizionărilor de care ei dispun astfel ca, cel puțin, principalii generali și politicieni să o înțeleagă clar. De a obține ca aceleași persoane să înțeleagă care sunt perspectivele militare (...). Problema este și politică – aliații trebuie să dea garanțiile necesare pentru viitorul României. După părerea mea, dacă armata română acționează așa cum dorim noi, rezultatul obținut va merita, sigur, prețul<sup>32</sup>.

Într-un memoriu adresat unor membri ai guvernului român, H.E. Yates încerca să argumenteze necesitatea continuării războiului de către România, neezitând să recurgă chiar la unele amenințări, mai mult sau mai puțin voalate. În acest sens, el menționa în memoriul său: „În această perioadă critică pentru istoria țării dumneavoastră, permiteți-mi să vă atrag atenția asupra anumitor fapte și opinii.

1. România a intrat în război pentru a realiza anumite scopuri. Aceste scopuri n-au fost încă atinse.

2. Este încă posibil a atinge aceste scopuri? Deși nu sunt la curent cu politica aliaților în ceea ce privește aceste scopuri, cred totuși că se poate afirma că – pentru ca România să-și realizeze scopurile – acțiunea ei trebuie să fie astfel ca să-i satisfacă pe aliați.

Ca urmare, fără a ține seama de faptul că aceste scopuri pot fi realizate printr-o conduită diferită de cea dorită acum de aliați, rămâne încă problema datoriei – o datorie nu numai față de românii de acum, ci față de Umanitate în ansamblu<sup>33</sup>.

Când România a intrat în război, motivația a fost – în mintea poporului – de a elibera pe frații lor care erau sub jugul străin. Dar, timpul trecând, această idee în spiritul multora, și mai ales în armată, a fost înlocuită de o idee mult mai largă – că luptau pentru o cauză dreaptă împotriva unui mare inamic al speciei umane.

După părerea lui, instrumentul pe care România îl avea pentru a-și realiza scopurile dorite era armata. Examinarea situației conducea la următoarele concluzii:

„a) O armată de operații de 300 000 de oameni – perfect antrenați, disciplinați, bine echipați, prevăzuți cu muniții și acum, cu Basarabia sub controlul românilor, asigurată cu hrană și, mai presus de toate, cu un moral excelent, cu voința și dorința de a continua.

b) Ea are în față, de la Nistru la Marea Neagră, un dușman inferior ca forță și material.

c) Pe aripi și în ariergardă, avem Rusia, o țară care n-a încheiat încă pacea cu inamicul.

d) Ce vrea inamicul – nu teritoriu, ci provizii – și ele pot fi obținute în mare cantitate nu aici, ci în Rusia. De aceea este logic că va încerca mai întâi să obțină proviziile prin pace. Personal sunt de părere că nu va folosi forța, mai întâi pentru că situația la Est este astfel că trebuie să-și concentreze eforturile acolo – și, în al doilea rând, poate să-și realizeze în fapt același scop prin metode de pace.

e) Din motivele arătate – dacă folosește forța, dacă dă un atac direct, va fi învins, deoarece contra unui atac direct armata dumneavoastră poate menține orice forță pe care ar concentra-o aici.

Dacă inamicul avansează în forță prin Ucraina, evident că armata română se va retrage în Rusia de Sud.

Dar înaintarea inamicului pe o distanță atât de lungă în Rusia cu forțele relativ mici de care dispune, ar fi atât de periculoasă că este greu de conceput.

Dar dacă inamicul o va face, armata română se poate retrage într-o regiune cu foarte multe provizii – și unde ea poate rezista oricărei forțe pe care inamicul ar trimite-o pe o distanță atât de mare<sup>34</sup>.

El evidențiază și alte mijloace capabile să ajute armata română. Printre ele enumera faptul că inamicul se concentra pe Frontul de Vest, că declanșarea ofensivei de primăvară în Est avea să împiedice orice mișcare a acestuia, că fusese realizat un plan al Alianților de a se înființa forțe voluntare ruse, fuseseră solicitate noi efective pentru acest front și considera că acestea urmau să fie obținute. De asemenea, nu excludea posibilitatea deschiderii Dardanelor și aceea ca tulburările interne din Germania și Austria să influențeze situația politică a adversarilor.

„Permiteți-mi să afirm – declara el – că nici unul dintre scopurile României nu poate fi garantat de Puterile Centrale – mai întâi pentru că în momentul păcii finale ele vor fi fără putere – și, în al doilea rând, pentru simplul motiv că, oricare le-ar fi promisiunile, nu și le vor ține, dacă nu vor fi de acord cu ele.

Concluzia paragrafelor de mai sus este clară – **nu este momentul** de a vă gândi la pace.

Aceasta este concluzia tuturor reprezentanților militari aliați de aici – și nu mă îndoiesc nici o clipă că este și concluzia tuturor conducătorilor militari

ai armatei dumneavoastră, care studiază situația cu mintea clară. [...]

Nu este nici cea mai mică îndoială asupra deznodământului final al acestei lupte mondiale, dar dacă dumneavoastră încheiați pacea acum, va fi o diferență tristă – România nu va fi în campania glorioasă a națiunilor care au tras spada pentru dreptate și vor lupta cu încăpățănare până la sfârșit.

Domniile voastre sunteți doi desemnați să conduceți destinele patriei dumneavoastră în timpuri grele.

Știu că sunteți, ca și mine, un fervent al doctrinei Responsabilității Personale. Și scopul scrisorii mele este ca dumneavoastră să puteți cunoaște situația așa cum o vedem noi și să fiți capabil să judecați mai clar<sup>35</sup>.

Răsturnarea guvernului provizoriu rus și luarea puterii de către bolșevici la 7 noiembrie 1917 au condus la accelerarea acțiunilor de încheiere a păcii cu Puterile Centrale. Această situație punea în pericol însăși existența statului român, care se vedea izolat prin retragerea Rusiei din război, cu armata română singură împotriva unui inamic mult mai puternic și mai bine dotat, cu toate căile de aprovizionare tăiate<sup>36</sup>.

În aceste condiții, pentru definirea atitudinii de luat, Regele Ferdinand a convocat la 2 decembrie un Consiliu de Coroană la care a fost invitat să participe și generalul Berthelot. Alături de el au luat parte și generalii Prezan, Averescu, Iancovescu și Grigorescu. Consiliul hotărăște ca:

„1. În privința armistițiilor de detaliu ce au fost încheiate – a nu se ține cont de ele și a continua ca și în trecut, astuparea breșelor create în front de trupele ruse care abandonează.

2. Armistițiul general încheiat de ruși – a nu ne amesteca nici aici, a refuza toate propunerile, a interzice toate fraternizările în cadrul trupelor române, a nu provoca inamicul, dar a respinge orice atac.

3. Abandonarea completă a frontului de către ruși – a da înapoi împreună cu ei și a stabili un nou front în fața Prutului, înglobând Iași, pentru a avea ca punct de sprijin ambele maluri ale râului.

4. Luarea unor măsuri de protecție împotriva jafului în zonele de retragere a armatei ruse<sup>37</sup>.

Berthelot a considerat ziua de 4 decembrie ca fiind o zi nefastă, deoarece atunci au fost lansate

telegramele generalului Scerbacev către comandanții Armatei a 4-a, a 6-a, a 8-a și a 9-a și către feldmareșalul Mackensen și arhiducele Joseph, prin care se solicita începerea unor tratative la Focșani, pentru încheierea unui armistițiu pe frontul trupelor ruse și române din România<sup>38</sup>. Afectat profund de această inițiativă, Berthelot a apreciat că guvernul român se asociase la o adevărată trădare față de Aliați<sup>39</sup>.

Încheierea armistițiului la 9 decembrie 1917 s-a făcut cu acordul – într-o anumită formă – al miniștrilor Franței, SUA, Angliei și Italiei. Referindu-se la aceasta, ministrul Franței la Iași, contele de Saint-Aulaire, mărturisea că Ion I.C. Brătianu, „pentru a se acoperi în plan internațional și a proteja viitorul raporturilor țării sale cu Aliații”, a cerut reprezentanților acestora de la Iași să-i adreseze o scrisoare prin care „recunoșteau ceea ce la fața locului sărea în ochi: că România, după ce luptase eroic până la limita imposibilului, era constrânsă de trădarea rusească la nevoia absolută să depună provizoriu armele și că, drept urmare, armistițiul nu putea dăuna angajamentelor noastre față de dânsa [...] Deoarece nu ne-am crezut datori să răspundem: «Sacrificați-vă ultimul soldat!» eu însumi [Saint-Aulaire – n.n.] și colegii mei aliați am semnat fără a șovăi scrisoarea cerută de Brătianu”<sup>40</sup>.

Cu toate acestea, Clemenceau i-a transmis o telegramă lui Berthelot arătând, conform relatării celui din urmă, cu claritate, că „Guvernul francez protestează cu indignare împotriva unui armistițiu pe frontul român, care nu este decât o manevră de capitulare. El dezaprobă declarația semnată de ministrul Franței, fără a vă fi consultat. Vă bucurați de întreaga noastră încredere. V-am pus la dispoziție toate mijloacele cerute. Am fi dispuși să luăm toate deciziile recomandate de dumneavoastră pentru a salva ceea ce mai poate fi salvat”<sup>41</sup>. Clemenceau se referea la faptul că Saint-Aulaire, împreună cu ceilalți miniștri ai Aliaților de la Iași au declarat că „ei recunosc, de asemenea, împreună cu președintele Consiliului român, gravitatea pericolelor care, în situația actuală, amenință armata română”, atitudine pe care Berthelot o considera o semnătură dată în alb lui Brătianu, cu care nu era de acord. În urma indicațiilor primite de la Paris, poziția generalului Berthelot față de încheierea armistițiului devine intransigentă în condamnarea actului încheiat de guvernul român. În primul rând, el își exprimă

uimirea în legătură cu armistițiul, afirmând că această hotărâre a produs o descurajare generală și a determinat formarea a două grupări în cadrul armatei române, una care se bucura că războiul se apropia de sfârșit pentru România, iar cealaltă care considera că România trebuia să rămână fidelă Antantei până la capăt și să nu cedeze „decât în fața forței, pentru a salva astăzi onoarea și a rezerva zilei de mâine un viitor”<sup>42</sup>.

Lui Clemenceau, care îi ceruse să-i comunice lui I.I.C. Brătianu „că, din moment ce s-a declarat gata să ne dezlege de angajamentele noastre chiar a doua zi după ce i le reînnoiserăm, n-am putut interpreta această propunere decât ca expresia unei dorințe de a-și dezlega propriul guvern”<sup>43</sup>, Berthelot îi comunică informațiile privind reacția lui I.I.C. Brătianu la aserțiunile lui Clemenceau, protestul acestuia referitor la acuzațiile ce i se aduceau, de a fi avut inițiativa renunțării la obligațiile asumate de Aliați față de România. „Am transmis azi-dimineață – raporta șeful Misiunii – observațiile dumneavoastră domnului Brătianu, care mi-a părut foarte mirat și care a protestat foarte energic contra interpretării pe care ați dat-o. El mi-a spus că nu s-a declarat niciodată gata să ne elibereze de obligații. Dimpotrivă, a vrut să spună că nu ar trebui ca Aliații să vadă vreun motiv de a fi dezlegați de angajamentele lor față de România, prin faptul că, pentru un caz de forță majoră, guvernul român nu și-a putut ține integral promisiunile făcute față de ei. El a reînnoit în fața mea dorința de a fi fidel până la capăt acestor angajamente. Eu i-am pus clar întrebarea: «Sunteți decis să aplicați hotărârile luate în Consiliul de război de la 1 [2 n.n.] decembrie?». El mi-a răspuns: «Cu fermitate, da». Răspunsul confirmă telegrama pe care v-a adresat-o ieri, în care vă asigură de intențiile guvernului român în sensul pe care vi-l indic mai sus”<sup>44</sup>.

Toate acestea ilustrează faptul că guvernul român se hotărâse pentru armistițiu din cauza lipsei de alternative viabile, dar că nu vedea în acesta decât un mijloc de a aștepta evoluția evenimentelor și de a depăși acea situație critică în care se afla. Faptul că I.I.C. Brătianu a refuzat să încheie pacea cu Puterile Centrale, că ea, deși încheiată, nu a fost niciodată ratificată, demonstrează acest lucru.

Și după încheierea armistițiului, deși situația României se agravase, Aliații au continuat presiunile pentru menținerea frontului român. Însuși

generalul Berthelot solicita guvernului român să nu semneze pacea până în primăvară decât dacă s-ar fi ajuns la concluzia că un sprijin venit din partea ucrainenilor nu ar fi fost posibil. Argumentându-și poziția, el încerca să convingă conducerea română, la 1 ianuarie 1918, că nu se putea aștepta la un atac din partea nemților în luna ianuarie, deoarece informațiile pe care le deținea arătau că aceștia dislocau trupe, tunuri și muniții de pe frontul românesc pe alte fronturi. Atacul pe frontul românesc nu s-ar fi putut produce, după părerea lui Berthelot, nici în februarie sau martie, deoarece în acea perioadă urma să se declanșeze o ofensivă puternică pe frontul francez, care ar fi durat cel puțin două luni. În consecință, până în luna aprilie cel puțin, România trebuia să stea liniștită în privința unui atac german<sup>45</sup>.

În ianuarie 1918, Regele Ferdinand a primit scrisori prin care aliații săi îi cereau continuarea luptei. Una dintre ele a aparținut lui Raymond Poincaré, care, la 5 ianuarie, îi scria: „Apărând pas cu pas teritoriul român, eroicele trupe ale maiestății voastre vor contribui la victoria generală a aliaților, care ar fi mai încetinită și mai grea prin lipsa de colaborarea militară a României”<sup>46</sup>. La 2 februarie 1918, miniștrii Aliaților de la Iași, contele de Saint-Aulaire, Sir George Barclay, baronul Carlo Fasciotti și Charles Vopicka au comunicat că guvernele lor își exprimă speranța că România „va rămâne fidelă nobilelor sale tradiții și intereselor sale vitale, va continua lupta cu aceeași energie ca și în trecut și nu se va separa de aliații săi”<sup>47</sup>. Asemenea îndemnuri au fost primite și din partea regelui George al Angliei și a guvernului american, care promitea ajutorul său și susținerea României la Conferința de Pace<sup>48</sup>. Primul ministru român își exprima, la 4 februarie, regretul că statele respective, preocupate în special de interesele lor, nu luau în calcul situația din zonă, care punea în pericol însăși existența României<sup>49</sup>. Deși declarau că își vor respecta angajamentele asumate față de România în momentul intrării sale în război, nu puteau acționa eficace pentru a o ajuta în momentul critic generat de defecțiunea rusă<sup>50</sup>.

Cu toate că realitatea evidenția cu pregnanță faptul că armata română era pusă într-o situație imposibilă, atât din punct de vedere tactic cât și strategic, fiind izolată, fără nici un ajutor și înconjurată de inamici, Berthelot susținea cu încăpă-

țânare că rezistența este posibilă și că este o trădare „nu numai față de aliați, ci și față de România, pentru fiecare român, de a vorbi că România trebuie să facă pace”<sup>51</sup>. La rândul său, reprezentantul militar american considera că primul ministru „este oriental și fidel acestui tip; el nu va lua o decizie care să ne fie favorabilă. Mă gândesc că ar fi mai bine ca el să demisioneze și dacă Take Ionescu nu vrea să formeze un guvern să obținem ca generalul Prezan să fie numit dictator militar cât va dura această perioadă”<sup>52</sup>.

Referindu-se la poziția lui I.I.C. Brătianu, care nu vedea decât o soluție, și anume aceea de a începe negocieri cu Germania și de a tergiversa tratativele cât mai mult posibil, Berthelot își exprima îngrijorarea<sup>53</sup>. Amintind faptul că primul ministru i-a convocat la el pe miniștrii aliați, și, rezumându-le din nou situația la 7 februarie 1918, le-a spus că, prins între pacea imediată sau războiul fără ieșire, el dorește să înceapă tratativele, pentru a temporiza evoluția evenimentelor, Berthelot îl acuză că a reproșat Aliaților că „vor să continue războiul până la ultima picătură de sânge românesc și să sacrifice țara fără nici un avantaj pentru nimeni. Eu însumi eram considerat mai intransigent decât diplomații...”<sup>54</sup>.

Nici față de noul prim-ministru, instalat la 26 ianuarie / 8 februarie, nu a manifestat mai multă simpatie, suspectându-l chiar de intenția de a-și atribui „beneficiul unei regente, și aici rezidă poate secretul atitudinii lui actuale [pacifiste n.n.], care n-ar fi decât o trădare de neînțeles față de țara lui, dacă ea n-ar avea cel puțin ca scop să-i satisfacă ambiția senilă”<sup>55</sup>.

Deși Berthelot s-a manifestat cu constanță împotriva încheierii păcii, în dialogurile sale secrete cu Parisul, el accepta ideea că România va fi obligată la un moment dat să încheie pacea. Dacă nu o făcea în același timp cu rușii, îi explica el lui Clemenceau, avea să rămână la cheremul Puterilor Centrale care o vor trata fără milă<sup>56</sup>. Convingerile sale intime au fost cele care l-au determinat să propună ca a doua zi după semnarea forțată a tratatului de pace de către România să fie publicat de către cele patru puteri aliate un document prin care să se recunoască rolul jucat de România în apărarea cauzei acestora, faptul că ea a cedat sub imperiul forței și că tratatul impus României de Germania trebuia considerat nul și neavenit<sup>57</sup>.

Marile puteri aparținând blocului Antantei și-au exprimat regretul pentru încheierea păcii separate de către România, dar în același timp au început să acorde circumstanțe atenuante guvernului român. Secretarul general al Departamentului de Stat american, Polk, arăta doctorului C. Angelescu, ministrul României la Washington, că „guvernul său înțelege, pe deplin, circumstanțele care au forțat România să intre în negocieri cu Puterile Centrale”<sup>58</sup>. De asemenea, Raymond Poincaré exprima, într-o scrisoare adresată regelui Ferdinand I, profunda tristețe că România a trebuit să se resemneze cu o pace separată cu Puterile Centrale<sup>59</sup>. Dar, cea mai tranșantă poziție a fost exprimată la 19 martie, când, la Londra, în cadrul Conferinței Aliaților a fost adoptată o declarație de bun augur pentru poporul român. Documentul sublinia că România „a căzut victima torentului neîndurător de dominare (exercitat de Germania)” și că „toate păcile de acest fel, noi nu le putem recunoaște pentru că ne propunem ca, prin eroism și stăruință, să lichidăm cu politica de spoliațiuni, pentru a face loc unui regim de pace durabilă, prin organizarea dreptului”<sup>60</sup>.

Atitudinea Antantei față de pacea separată a reieșit și din comunicatul din 14 mai al celor patru miniștri aliați, de la Iași, care considera clauzele Păcii de la București nule și neavenite, precum și contrare principiilor pentru care militau Aliații<sup>61</sup>.

Nici în ultimele clipe, generalul Berthelot nu era dispus să accepte o realitate evidentă, fiind obsedat de ideea transferării unor importante forțe de către Puterile Centrale de pe frontul românesc pe cel din Franța. În 7 martie, el consemna în raportul său: „Am mers încă o dată la generalul Averescu, i-am pus încă o dată întrebarea pe care o pusesem de trei zile la mai mult de zece dintre personalitățile române (Brătianu, Take Ionescu, Constantinescu, Titulescu, Greceanu, Mihai Cantacuzino etc.): există vreo șansă ca România să nu accepte condițiile puse și să începeți lupta? Dacă da, rămân, dacă nu, plec; - răspunsul lui Averescu a fost: „Nu, accept condițiile care mi-au fost impuse, nu vreau nici măcar să le discut, pentru a nu părea că nu le accept - unic mod de a concepe tratativele cu nemții!

Deoarece România era lipsită de frontierele sale, de Dobrogea, de produsele solului său, de armata sa; deoarece va trebui să suporte fără

îndoială ocupația inamicului un timp nedefinit, ce diferență ar fi fost între aceste condiții și cele suportate în urma unei ultime lupte dezastruoase, în care măcar onoarea ar fi fost salvată? Părerea de a da această luptă era a reginei și a prințului Carol. Dar pentru asta ar fi trebuit ca imediat generalul Averescu să fie demis și ar fi fost o lovitură de stat pe care doar regele o putea ordona. Ar fi trebuit ca timp de câteva zile să se stabilească un fel de dictatură militară în mâinile comandantului armatei (generalul Prezan) cu misiunea de a rupe armistițiul și a relua ostilitățile, apoi puterea ar fi fost dată unui om politic.

Dar fiecare se eschiva; generalul Prezan nu a vrut să-și asume dictatura militară, nici unul dintre oamenii politici, Brătianu, Take Ionescu, n-au vrut să-și asume responsabilitatea ulterioară de a governa. Desigur, indignarea tuturor era unanimă față de capcana care părea să se organizeze împotriva misiunilor aliate, cu complicitatea generalului Averescu”<sup>62</sup>.

<sup>1</sup> V.Fl. Dobrinescu, *Relații româno-engleze, 1914-1933*, Iași, Universitatea “Al. I. Cuza”, 1986, p. 28.

<sup>2</sup> Arhivele Militare Române, fond Marele Cartier General, dosar nr.crt. 828, f. 132-133.

<sup>3</sup> General H. Berthelot, *Jurnal și corespondență 1916-1919*, Iași, Cronica, 1997, p. 205.

<sup>4</sup> *Ibidem*.

<sup>5</sup> Michel Roussin, *La mission militaire française en Roumanie pendant la première guerre mondiale*, vol.II, Paris, Université de Sorbonne Nouvelle, 1972, p. 92-93.

<sup>6</sup> *Ibidem*, p. 93.

<sup>7</sup> *România în relațiile internaționale. 1699-1939*, Iași, Editura Junimea, 1980, p. 420.

<sup>8</sup> Victor Pétin, *La drame roumain, 1916-1918*, Paris, Payot, 1932, p.14.

<sup>9</sup> Michel Roussin, *op.cit.*, p. 92.

<sup>10</sup> *Ibidem*.

<sup>11</sup> Contele de Saint-Aulaire, *Confesiunile unui bătrân diplomat*, Editura Humanitas, București 2003, p. 194.

<sup>12</sup> Arhivele Naționale (București), fond Microfilme Franța, rola 176, c.576-577.

<sup>13</sup> Service Historique de l’Armée de Terre (în continuare se va cita S.H.A.T.), 17 N, carton 540, Raportul nr. 23, p. 8.



- <sup>14</sup> Arhivele Naționale (București), fond Microfilme Franța, rola 177, c. 595-596.
- <sup>15</sup> *Ibidem*, rola 176, c. 28.
- <sup>16</sup> *Ibidem*.
- <sup>17</sup> *Ibidem*, rola 174, c. 681.
- <sup>18</sup> *Ibidem*, c. 682.
- <sup>19</sup> *Ibidem*, c. 670.
- <sup>20</sup> George Cipăianu, *Le Général Henri Mathias Berthelot et la Bessarabie (janvier-février 1918)*, în „Transylvanian Review”, vol. V, nr. 4/1996, p. 107.
- <sup>21</sup> *Ibidem*, p. 108.
- <sup>22</sup> George Cipăianu, *La răscruce (Toamna anului 1917 – primăvara lui 1918). Marea Britanie și încheierea de către România a unei păci separate*, Editura Cogito, Oradea, 1993, p. 169
- <sup>23</sup> Glenn Torrey, *Romania and World War I, A Collection of Studies*, Iași, Oxford, Portland, The Center for Romanian Studies, p. 293.
- <sup>24</sup> Michel Roussin, *op.cit.*, p. 94.
- <sup>25</sup> *Ibidem*, p. 95.
- <sup>26</sup> *Ibidem*.
- <sup>27</sup> S.H.A.T., 17 N, carton 540, Raportul nr. 24, p. 12.
- <sup>28</sup> *Ibidem*, p. 15.
- <sup>29</sup> George Cipăianu, *La răscruce...*, p. 116-117.
- <sup>30</sup> Contele de Saint-Aulaire, *Confesiunile...*, p. 189 (vezi și C. Argetoianu, *Pentru cei de mâine...*, vol. IV, partea a V-a, p. 56).
- <sup>31</sup> Glenn Torrey, *op.cit.*
- <sup>32</sup> Arhivele Naționale (București), fond Microfilme Franța, rola 176, c. 703-704
- <sup>33</sup> *Ibidem*, c. 705-706.
- <sup>34</sup> *Ibidem*, c. 707.
- <sup>35</sup> *Ibidem*, c. 705-708.
- <sup>36</sup> Keith Hitchins, *România, 1866-1947*, București, Editura Humanitas, p. 295.
- <sup>37</sup> General H. Berthelot, *op.cit.*, p. 229.
- <sup>38</sup> *Ibidem*, p. 233.
- <sup>39</sup> *Ibidem*, p. 234.
- <sup>40</sup> Contele de Saint-Aulaire, *Confesiunile...*, p. 193.
- <sup>41</sup> General H. Berthelot, *op.cit.*, p. 236.
- <sup>42</sup> S.H.A.T., 17 N, carton 540, Raportul 25, p. 2.
- <sup>43</sup> General H. Berthelot, *op.cit.*, p. 240.
- <sup>44</sup> *Ibidem*.
- <sup>45</sup> C. Argetoianu, *Memorii. Pentru...*, vol. IV, partea a V-a, p. 97.
- <sup>46</sup> Arhivele Naționale (București), fond Casa Regală, dosar nr. 71/1918, telegrama din 5 ianuarie 1918 semnată Poincaré, către Ferdinand I.
- <sup>47</sup> Eliza Campus, *Din politica externă a României. 1913-1947*, București, 1980, p. 146.
- <sup>48</sup> *Ibidem*, p. 147.
- <sup>49</sup> *România în relațiile internaționale...*, p. 426; vezi și Paul Oprescu, *Înteruperea operațiilor militare pe frontul românesc (noiembrie 1917 – martie 1918) și relațiile României cu Aliații*, în „Studii și Materiale de Istorie Modernă”, vol.VI, Editura Academiei, București, 1979, p. 161.
- <sup>50</sup> C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1919*, vol. II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 308.
- <sup>51</sup> Arhivele Naționale (București), fond Microfilme Franța, rola 174, c. 694.
- <sup>52</sup> *Ibidem*, c. 697.
- <sup>53</sup> *Ibidem*, p. 99.
- <sup>54</sup> *Ibidem*.
- <sup>55</sup> Apud Bantea Eugen, *Misiunea Berthelot și unghiurile ei de vedere asupra relațiilor franco-române*, în „România în istoria universală”, II/1, Coordonator I. Agrigoroaie, Gh. Buzatu, V. Cristian, Iași, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 1987, p. 168.
- <sup>56</sup> Jean-Noël Grandhomme, *Le général Berthelot et l'action de la France en Roumanie et en Russie méridionale, 1916/1918*, Vincennes, France, Service historique de l'armée de terre, 1999, p. 582.
- <sup>57</sup> *Ibidem*, p. 781.
- <sup>58</sup> Biblioteca Academiei Române, fond Dr. C. Angelescu, mapa nr. 21 (scrisoarea Departamentului de Stat către dr. C. Angelescu).
- <sup>59</sup> Arhivele Naționale (București), fond Casa Regală, dosar nr. 114/1918 (scrisoare semnată Raymond Poincaré către Ferdinand I).
- <sup>60</sup> Apud Eliza Campus, *op.cit.*, p. 149-150.
- <sup>61</sup> V.Fl. Dobrinescu, D. Tompea, *România la cele două Conferințe de pace de la Paris (1919-1920, 1946-1947). Un studiu comparativ*, Focșani, Editura Neuron, 1996, p. 17.
- <sup>62</sup> Michel Roussin, *op.cit.*, vol. II, p. 102.

# Dezbateri

## Putea România rezista militar în anii 1917-1918?

Colonel (r) PETRE OTU:

*„...Apreciez că Armata Română ar fi rezistat cel mult o lună de zile”*

### 1. Cum apreciați contextul politic și militar extern la sfârșitul anului 1917 și începutul anului 1918?

În perioada menționată, evenimentul crucial al relațiilor externe a fost preluarea puterii în Rusia de către bolșevici, la 25 octombrie / 7 noiembrie 1917, după mai bine de o jumătate de an de convulsii interne. Acest eveniment, botezat ulterior „Marea Revoluție Socialistă din Octombrie”, s-a realizat cu sprijinul direct al Germaniei, interesată să scoată Rusia din război și să pună capăt coșmarului strategic al luptei pe două fronturi.

Acest lucru s-a realizat mai întâi prin armistițiul (22 noiembrie / 5 decembrie 1917) și apoi pacea (18 februarie / 3 martie 1918), ambele încheiate în aceeași localitate – Brest-Litovsk. Condițiile au fost, cum se cunoaște, foarte grele, dar tandemul Lenin-Troțki a apreciat că acest lucru era absolut necesar pentru supraviețuirea sovietelor. De asemenea, noul regim își „plătea” în acest mod și datoriile față de sprijinul consistent primit în cursul luării puterii.

Evenimentele tectonice din Rusia au determinat apariția de noi state, cum ar fi, de exemplu, Finlanda și Ucraina, recunoscute atât de Centrali, cât și de Antanta. De altfel, la 27 februarie / 9 februarie 1918, la Brest-Litovsk, s-a semnat tratatul de pace dintre Tripla Alianță și Ucraina. De precizat că statul ucrainean reconstituit a nutrit ambiții de posesiune a unor teritorii românești (Basarabia și Bucovina), ceea ce a generat tensiuni între Iași și Kiev. Totodată, țările Antantei, pentru menținerea Frontului Oriental, au cochetat la un moment cu statul ucrainean, generalul Berthelot vorbind de posibilitatea mobilizării a 61 de divizii ucrainene care să intre în luptă împotriva Puterilor Centrale. Evident, a fost o iluzie care nu avea nimic cu realitățile din spațiul ucrainean.

Dacă pe Frontul Oriental, Germania și aliații ei au obținut victoria, pe teatrul de operații din Vest,

situația militară la sfârșitul anului 1917 și începutul celui următor se caracteriza printr-un echilibru de forțe, Antanta nereușind, în pofida eforturilor de puse, să înfrângă Germania. Intrarea Statelor Unite ale Americii în război, la 6 aprilie 1917, nu își produsese efectul, numărul militarilor americani pe continentul european fiind redus. La începutul anului 1918, Washingtonul a accelerat trimiterea corpului expediționar peste Ocean, astfel că, în martie, pe Frontul Occidental se aflau 329 000 de militari americani. În iulie 1918, numărul lor a sporit la peste 1 200 000, astfel că prezența militară americană a reprezentat factorul hotărâtor al victoriei aliate.

Dacă pe plan militar se înregistra o situație staționară, pe plan politic un eveniment de excepție a captat atenția lumii întregi. Este vorba de programul de pace al președintelui american, Thomas Woodrow Wilson, lansat la 26 decembrie 1917/ 8 ianuarie 1918, în fața camerelor reunite ale Congresului american. Cunoscut sub sintagma de „cele 14 puncte”, programul a schimbat paradigma realistă din relațiile internaționale, preponderentă până în acel moment, și a constituit baza dezbaterilor din timpul Conferinței de Pace de la Paris din anul 1919. În esență, într-o viziune liberală, Wilson se pronunța pentru o pace fără învinși și învingători și repudia diplomația secretă la care au recurs țările Antantei, dar și ale Triplei Alianțe. Prin urmare, toate tratatele secrete din timpul războiului, inclusiv cel încheiat de România și Antanta, deveneau caduce, după concepția lui Wilson.

Încheierea păcii cu Rusia bolșevică a disponibilizat importante forțe, pe care Germania intenționa să le folosească pe Frontul de Vest. La 21 martie 1918, sub conducerea cuplului Hindenburg-Ludendorff, Germania a declanșat o ofensivă de mare amploare, așa numita „bătălie a

împăratului”, menită să aducă victoria. Dar, rezistența franco-britanică a fost peste așteptări, astfel că, la 5 aprilie 1918, ofensiva germană a fost oprită. O a doua operație a fost lansată de germani, la 9 aprilie, de data aceasta în Flandra, dar și ea a avut același rezultat. Ultimele trei încercări germane de obținere a deciziei au avut loc în lunile mai-iulie 1918, dar ele s-au soldat cu un eșec. Germania era sleită, astfel că pentru toți liderii politici și militari germani era clar că războiul este pierdut.

## **2. Cum vedeți situația politică și strategică a României la sfârșitul anului 1917 și începutul anului 1918?**

Situația politică și strategică a României în această perioadă a fost înrăurită decisiv de evenimentele din Rusia. Preluarea puterii de către bolșevici și încheierea armistițiului de la Brest-Litovsk au obligat România să urmeze aceeași cale, mai ales că generalul Șcerbacev, comandantul trupelor ruse din Moldova, se adresase Puterilor Centrale cu o cerere de armistițiu. Generalul rus era favorabil continuării acțiunilor militare, alături de România, împotriva Puterilor Centrale, dar presiunea enormă a trupelor din subordine l-a silit să ceară armistițiu. În acest mod, el spera să-și păstreze controlul asupra unităților și marilor unități din subordine, lucru care nu s-a realizat. Mai mult, generalul Șcerbacev a fost salvat de trupele române care i-au asigurat protecția împotriva tentativelor de asasinat venite din partea grupului de soldați ruși bolșevizați de la Socola (Iași), aflați sub conducerea lui Rochal. Mai mult, acesta avea ca sarcină și uciderea familiei regale.

La 5 decembrie 1917, trupele române au intervenit împotriva militarilor ruși de la Socola și apoi în luna decembrie 1917 și începutul lunii ianuarie 1918 s-a desfășurat operația de curățire a teritoriului național de trupele ruse bolșevizate, care amenințau grav stabilitatea și ordinea între Carpații Orientali și Prut. Acest lucru a impus redimensionarea dispozitivului, armata română preluând tot frontul de la Reni la pârâul Ața.

Un alt eveniment foarte important a fost pătrunderea trupelor române în Basarabia, la cererea expresă a Sfatului Țării din Chișinău, organism creat la 21 noiembrie / 4 decembrie 1917 care a proclamat Republica Democratică Moldovenească, în componența Republicii Federative Democratice Ruse. La 10/23 ianuarie, patru divizii românești (11 și 13 infanterie, 1 și 2 cavalerie) au trecut Prutul, iar la 13/26 ianuarie

1918, Divizia 11 infanterie, comandată de generalul Ernest Broșteanu, a intrat în Chișinău.

Reacția autorităților bolșevice de la Petrograd s-a concretizat într-un ultimatum și apoi într-un document (13/26 ianuarie 1918) prin care relațiile cu România au fost rupte. El avea caracterul unei declarații de război, iar ca măsură punitivă, tezaurul românesc, deșus spre păstrare la Moscova, a fost confiscat. Ca atare, România se afla în stare de război atât cu Puterile Centrale, cât și cu Rusia bolșevică. Să mai reținem și faptul că la 24 ianuarie / 5 februarie 1918, același Sfat al Țării a proclamat independența Republicii Democratice Moldovenești.

Prin urmare, situația politică și militară a României era deosebit de complexă, clasa politică românească și opinia publică fiind convinse că, în acel moment, „pentru noi, pericolul nu îl mai reprezintă germanii și aliații lor, ci rușii”, ceea ce era doar parțial adevărat.

## **3. Care erau capacitățile militare ale României și ale Puterilor Centrale în aceeași perioadă? (Care era raportul de forțe?)**

La sfârșitul anului 1917 și începutul anului 1918, după abandonul trupelor ruse, întinsul front de circa 1.500 de km era apărat numai de armata română care avea 25 de mari unități (18 divizii de infanterie, două de cavalerie, cinci brigăzi de cavalerie). Puterile Centrale dispuneau, în septembrie 1917, de 24 de divizii, din care nouă germane, șapte divizii de cavalerie și patru brigăzi, tot de cavalerie. Inamicul a făcut o serie de schimbări, transferând de pe Frontul Român zece divizii, dintre care șapte de infanterie, trei de cavalerie și două brigăzi tot de cavalerie și a adus alte patru divizii și o brigadă mixtă. În pofida acestor schimbări, el dispunea de un raport de forțe favorabil în raport cu trupele române. Mai trebuie adăugat și faptul, foarte important de altfel, că Puterile Centrale, în cazul reluării ostilităților, aveau posibilități de aprovizionare, pe când armata română trebuia să se limiteze doar la stocurile existente, orice legătură cu aliații occidentali fiind întreruptă.

## **4. Care erau planurile autorităților militare române privind continuarea operațiilor pe frontul din Moldova?**

Având în vedere aliniamentul foarte întins al frontului, Marele Cartier General a preconizat o conduită defensivă. Într-o primă fază, marile unități trebuiau să ducă lupte de ariergardă în spațiul dintre

Carpații Orientali și Siret, această regiune urmând a fi abandonată. În acest scop formațiunile de servicii au fost retrase în stânga Siretului. La fel s-a procedat și cu artileria grea, marilor unități fiind-le lăsată doar cea mobilă.

Poziția principală de rezistență era stabilită pe diverse poziții organizate între Siret și Prut, între care amintim: Adjud-Nicorești-nord-est Tecuci-Băleni-Lacul Brateș; Valea Șerbului (pe Siret)-nord Vulturești-Ivești-Oancea. O variantă mult discutată a fost așa numitul „triunghi al morții”, în cadrul căruia armata română urma să susțină o ultimă luptă împotriva inamicului. El era jalonat de localitățile Tecuci-Vaslui-Huși.

O altă variantă luată în calcul de autoritățile militare, în fapt reactualizată în noile condiții, a fost retragerea în Rusia, mai precis în Basarabia și regiunea Odessa. După ce Puterile Centrale au dat, la 17 februarie / 2 martie 1918, ultimatum României, Marele Cartier General a decis ca, în caz de ofensivă a inamicului, trupele române să lupte pe aliniamente intermediare la sud de linia Râbnici-Fălești-Kojucian (în Basarabia).

Se poate aprecia că Marele Cartier General a fost preocupat de găsirea unei soluții la problema strategică a României, elaborând diverse ipoteze în cazul continuării stării de război cu Puterile Centrale. Opțiunile sale erau restrânse dată fiind izolarea totală în care se găsea țara, după ce Rusia ieșise din conflict.

### **5. Care erau intențiile strategice ale comandamentului Puterilor Centrale în eventualitatea continuării operațiilor în Carpații Orientali?**

Încetarea ostilităților pe Frontul Oriental a creat condiții pentru ca Puterile Centrale să deplaseze trupe pe alte teatre de operații în special pe cel occidental, care era decisiv. În consecință, Frontul Român a fost slăbit cu cinci mari unități. Pentru înțelegerea situației operative complexe, se impune precizarea că, după investirea guvernului Alexandru Averescu, acesta a acceptat trecerea prin teritoriul românesc, în cursul lunii februarie 1918, a unor detașamente de trupe austro-ungare pentru a ocupa Odessa. De asemenea, în cursul aceleiași luni, au trecut prin nordul teritoriului românesc, în Ucraina, o serie de detașamente aparținând diviziilor 217 infanterie germană, 1 cavalerie germană, 7 cavalerie austriacă, Brigăzii 145 austriacă.

Prin urmare, Puterile Centrale aveau posibilitatea să atace armata română atât din nord (varian-

ta cea mai periculoasă pentru Marele Cartier General Român), cât și de pe aliniamentul de contact din Carpații Orientali și Siretul inferior. De altfel, aceasta a fost și intenția operativă când s-a decis denunțarea armistițiului și trimiterea unui ultimatum României.

### **6. Cum evaluați percepțiile clasei politice românești asupra situației politice și militare a țării la sfârșitul anului 1917 și începutul anului 1918?**

Până la defecțiunea rusească, în interiorul clasei politice românești a predominat ideea păstrării alianței cu Antanta prin rezistență militară împotriva Puterilor Centrale. După încheierea armistițiului, opiniile oamenilor politici români au devenit mai nuanțate, unii dintre ei luând în calcul și alte posibilități decât rezistența până la ultimul om. Au rămas consecvenți cu ideea păstrării cu orice preț a alianței cu puterile occidentale, grupate în Antanta, o serie de lideri cum ar fi: regina Maria, Take Ionescu, Matei Cantacuzino ș.a. Aceștia erau convinși de victoria Antantei și subliniau că România trebuie să accepte orice sacrificiu pentru a putea păstra intacte atât onoarea, cât și drepturile pe care aliații le-au consacrat juridic. Dacă în cazul reginei Maria se poate vorbi de o convingere de nezdruccinat, în cazul lui Take Ionescu și al conservatorilor din jurul său, aflați, în acel moment, la guvernare, guvernul de uniune națională, au intrat în calcul, pe lângă viziunea pe termen lung ce s-a dovedit corectă, și anumite calcule de ordin politic. Prezent la reuniunea care a decis conduita conservatorilor grupului condus de Take Ionescu, memorialistul de excepție care a fost Constantin Argetoianu rezuma, astfel, concepția acestuia: „Eu vă propun să ne declarăm hotărât și pe față împotriva oricărui tratative de pace. Dacă vrea Brătianu pacea tot se va face și noi rămânem cu gestul frumos. Dacă Brătianu nu vrea pace și n-o s-o încheie, vom putea spune că noi l-am împiedicat s-o facă. Nu riscăm nimic și rămânem credincioși crezului nostru”. (Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, volumul al IV-lea, partea a V-a (1917-1918), ediție și indice adnotat de Stelian Neagoe, Humanitas, București, 1993, p. 93).

De cealaltă parte, I.I. C. Brătianu a conștientizat situația deosebit de grea a României și a încercat, fără succes, de altfel, să convingă aliații de necesitatea încheierii unui păci separate cu Puterile Centrale. Concepția lui politică era mai flexibilă și ea poate fi sintetizată în cele scrise de Alexandru

Averescu în urma ședinței guvernului din 7 decembrie 1917 (stil vechi) la care au participat și cei mai importanți lideri militari. „Brătianu, notează Averescu, spune că trebuie să facem orice sacrificiu, care ar servi aliaților, dar este de cântărit bine, ce sacrificii facem și ce ajutor aducem Aliaților prin ele” (Mareșal Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din război*, volumul 2 (1916-1918), ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Eftimie Ardeleanu și Adrian Pandea, Editura Militară, București, 1992, p. 222).

Foarte abil, el a determinat începerea negocierilor de pace, dar nu de către guvernul pe care îl conducea, ci de cel ce avea în frunte pe generalul Alexandru Averescu, investit la 29 ianuarie /10 februarie 1918. Liderul liberal i-a cerut lui Averescu să ducă tratativele cu Puterile Centrale „cu mâna pe sabie”, ceea ce ar fi trebuit să însemne o tergiversare la maximum a acestora, eventual și prin amenințarea cu recursul la reluarea ostilităților, ceea ce nu convenea Puterilor Centrale.

Averescu, avid de putere, convins că a venit și momentul său istoric pe plan politic, după ce în bătălia de la Mărăști a cucerit gloria militară, nu s-a conformat sfatului venit din partea experimentatului Brătianu, care a reușit să păstreze România doi ani în afara conflictului. Uzând de relațiile personale cu von Mackensen stabilite cu două decenii în urmă, el s-a deplasat la București, încercând să obțină condiții cât mai favorabile din partea Centralilor. Nu a reușit și în urma ultimatumului dat de Puterile Centrale (17 februarie / 2 martie 1918) s-a încheiat, la Buftea, tratatul preliminar de pace între România și Puterile Centrale. La 5/18 martie 1918, guvernul Averescu a demisionat, puterea fiind încredințată unui cabinet condus de Alexandru Marghiloman, care a accelerat tratativele de încheiere a păcii separate. Tratatul a fost semnat la 24 aprilie / 7 mai 1918, la București.

Mai trebuie menționate și presiunile mari exercitate de Centrali asupra regelui Ferdinand, care, în cadrul umiltoarei întrevederi de la Răcăciuni (14/27 februarie 1918) cu Ottokar von Czernin, devenit ministrul de externe al dublei monarhii, i s-a dat un ultimatum – păstrarea Coroanei în schimbul acceptării condițiilor de pace.

Orientarea spre compromis și înțelegere cu Puterile Centrale a unei părți importante a clasei politice românești se mai explică și prin oboseala războiului, manifestată, între altele, și în irepresibila dorință de pace manifestată de către ostașii de pe

front. Imensa popularitate a generalului Averescu din anii 1917-1918 se explică și prin calitatea de „om al păcii” atribuită de masele de țărani-ostași fostului lor comandant.

Clasa politică românească a conștientizat situația excepțional de grea a țării, creată ca urmare a evenimentelor din Rusia și a ieșirii acesteia din război, dar opțiunile sale au fost diferite, chiar contradictorii. Cei mai mulți oameni politici au refuzat „soluția eroică” a rezistenței până la capăt, optând pentru alte căi, fie de temporizare, fie de înțelegere cu inamicul. Nu era, însă, o situație anormală, având în vedere că la declanșarea conflictului mondial și apoi, în cei doi ani de neutralitate, partidele politice și liderii lor au avut atitudini similare.

## 7. Cum evaluați concepțiile establishmentului militar românesc față de perspectiva continuării/întreruperii operațiilor?

Ca și oamenii politici români, liderii militari au avut o perspectivă clară asupra situației țării după ce Rusia a ieșit din război, dar și opțiuni diferite asupra căilor de urmat. Generalul Prezan, șef al Marelui Cartier General, aprecia că se impunea organizarea unei rezistențe, dar nu își făcea iluzii asupra rezultatului ei. Generalul Prezan împărtășea în bună măsură ideile generalului Berthelot, șeful Misiunii Militare Franceze, care aprecia că Frontul Român trebuia să rămână activ cu scopul imobilizării unor forțe cât mai importante. În acest mod, Germania nu putea întări Frontul de Vest, unde luptau armatele franceze și engleze (Detalii în Petre Otu, *Mareșalul Constantin Prezan. Vocația datoriei*, Editura Militară, București, 2008, p. 226-240).

Tot pentru rezistența armată s-au pronunțat și cei doi comandanți de armată – generalii Eremia Grigorescu și Arthur Văitoianu –, deși ei știau care le sunt posibilitățile. Cât privește pe generalul Constantin Iancovescu, ministrul de Război, el aprecia că o rezistență este inutilă, iar singura alternativă a guvernului era o pace negociată cu guvernul.

Un caz special l-a reprezentat generalul Alexandru Averescu, comandant al Armatei a II-a care se bucura de o popularitate imensă în rândul oștirii și a opiniei publice. El nutrea mari ambiții politice, iar până la desemnarea sa ca premier, a adoptat o poziție ambiguă. Pe de o parte sublinia marile neajunsuri ale trupelor din subordine, în cazul în care se decidea rezistența, iar pe de altă parte



acua factorul politic de indecizie, de lipsă de viziune. Din momentul preluării funcției de prim-ministru, opțiunea sa a fost neechivocă, el purtând tratative cu inamicul în vederea unor aranjamente de pace (detalii în Petre Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu. Militarul, omul politic, legenda*, Editura Militară, București, 2005, p. 192-212).

### **8. Care ar fi fost profilul operațiilor pe frontul din Moldova în cazul continuării ostilităților?**

În cazul continuării ostilităților, în acord cu proiectele elaborate la nivelul Marelui Cartier General, operațiile ar fi luat turnura unor acțiuni pe aliniamente intermediare, care ar fi avut drept rezultat fie o ultimă confruntare decisivă (cazul „triumfului morții”), fie o capitulare a forțelor rămase valide. Un alt scenariu luat în considerare a fost o ofensivă generalizată, evident, fără șansă de reușită. În acest caz se mergea pe formula lui Ion I.C. Brătianu că dacă trebuie să murim, măcar să murim frumos.

Un alt plan, discutat în rândul oamenilor politici și al liderilor militari, a fost împrăștierea forțelor, fie pe pozițiile pe care se găseau marile unități, fie în spațiul dintre Siret și Bârlad (variantea Prezan). În eventualitatea retragerii în Rusia, operațiile ar fi avut tot un profil defensiv, respectiv apărarea unei regiuni mai mult sau mai puțin întărite. Armata română nu avea posibilitatea ca printr-o retragere prin luptă sau un marș să poată să ia legătura cu aliații săi occidentali, așa cum a fost cazul Serbiei care s-a replit pe coastele albaneze și a continuat lupta.

### **9. Puteau aliații occidentali să ajute militar România în cazul continuării ostilităților?**

Răspunsul este categoric, nu. Toate rutele de aprovizionare erau blocate, astfel că armata română, în cazul unei rezistențe trebuia să conteze doar pe resursele proprii, atâtea câte erau la momentul respectiv. Marile depozite de muniție, armament, alimente, echipament care ar fi existat în Rusia erau, la începutul anului 1918, mai mult o himeră, deoarece parte dintre ele fuseseră confiscate de germani și de bolșevici. În plus, accesul la ele era dificil din cauza rețelei de transport atipice; este cazul în primul rând al diferenței de ecartament al căilor ferate.

O formă de ajutor pentru armata română, în ipoteza că ar ar fi continuat rezistența, menținând frontul activ, ar fi fost declanșarea unei puternice

ofensive a corpului expediționar franco-britanic de la Salonic, dar, ca și în toamna anului 1916, o asemenea acțiune avea puține șanse de a fi materializată. Abia în toamna anului 1918, Armata de Orient, condusă de generalul Franchet d'Esperey, a declanșat o ofensivă de amploare, care a avut drept rezultat scoaterea Bulgariei din război.

### **10. Cât ar fi putut rezista armata română în fața armatelor Puterilor Centrale?**

Opiniile specialiștilor militari erau foarte diferite. Generalul Iancovescu, ministrul de război, aprecia durata rezistenței la o zi fie că armata se retrăgea în sudul Rusiei, întrucât nu era nimic pregătit (depozite, căi de comunicații, lucrări genistice etc.), fie că se deplasa către Bârlad, caz în care rezervele de alimente se epuizau în 24 de ore. Generalul Alexandru Averescu estima la 23 de zile durata rezistenței, din care 13 zile pentru retragere și 10 zile pentru luptele propriu-zise. Generalul Eremia Grigorescu era mai optimist, subliniind că armata română putea să reziste două luni. Pe baza propriilor cercetări, ținând cont de toți factorii implicați (raport de forțe, resurse, armament, muniție, posibilități de aprovizionare, moralul ofițerilor și al trupei etc.) apreciez că armata română ar fi rezistat cel mult o lună de zile.

### **11. Care ar fi fost, pentru România, consecințele politice, militare, psihologice etc., ale rezistenței încununată de succes a armatei române în prima parte a anului 1918?**

O rezistență încununată de succes a armatei ar fi fost varianta ideală pentru România. Ea și-ar fi respectat în totalitate angajamentele asumate față de aliați la intrarea în război, iar prestigiul internațional ar fi fost foarte mare, atât în fața învingătorilor, cât și în fața învingșilor. La Conferința de Pace, desfășurată la Paris în anul 1919, România ar fi avut un alt statut, dar ținând cont de multitudinea de interese, de cele mai multe ori contradictorii, ale marilor și micilor puteri, nu cred că s-ar fi obținut mai mult. Am în vedere delicata chestiune a Banatului pentru care prim-ministrul I.I.C. Brătianu a și plecat de la Conferință, la începutul lunii iulie 1919. El a fost împărțit între Regatul sârbo-croato-sloven și România, o asemenea idee fiind împărțită și de liderul conservator Take Ionescu.

Pe plan intern, o rezistență încununată de succes în fața Centralilor în cursul anului 1918 ar fi

contribuit, de o manieră considerabilă, la consolidarea României postbelice. Românii ar fi avut o altă stare de spirit, iar disputele din interiorul clasei politice, dar și al opiniei publice, legate de atitudinea față de inamicul din perioada 1916-1918, ar fi fost evitate. Pe termen mediu, rezistența victorioasă din anul 1918 ar fi dus, foarte probabil, și la o altă conduită în vara anului 1940, atunci când România Mare s-a destrămat fără o ripostă militară, ce era imperios necesară.

Pe termen lung, rezistența din anul 1918 ar fi constituit un punct de reper esențial pentru conștiința națională, similară celei din anul 1917, din marile bătălii de la „porțile Moldovei” – Mărăști, Mărășești și Oituz. Rămâne de discutat modul cum s-ar fi realizat unirea Basarabiei cu România, ținând cont de faptul că acest act s-a materializat cu acordul expres al Germaniei. Este posibil ca aliații la Conferința de Pace de la Paris să fi acceptat reunirea Basarabiei, așa cum au fost de acord cu reconstituirea țărilor baltice.

## **12. Care ar fi fost consecințele unui eșec al armatei române în cazul continuării ostilităților pe frontul din Moldova?**

Un eșec, anticipat de toate analizele militare, ar fi avut consecințe dintre cele mai diverse, preponderent negative pe termen scurt. Statul român și armata sa ar fi fost desființate, iar reconstituirea lor ar fi fost destul de problematică după război, ținând cont de ascensiunea spectaculoasă a bolșevismului în estul și centrul Europei. Practic, la sfârșitul conflagrației, pe lângă Rusia, bolșevicii preluaseră puterea în Ungaria, iar numeroase alte „revoluții” au fost organizate în alte țări, în special în Germania. Armata română, chiar dacă fusese demobilizată după pacea de la București (24 aprilie / 7 mai 1918), a fost, la sfârșitul lui 1918 și în anul 1919, singura structură de putere din regiunea de sud-est a continentului european, care a combătut cu succes acest curent radical ce își propunea desființarea, atât prin subversiune externă, cât mai ales prin forța armelor, a statului român reîntregit în anul 1918.

Reamintesc faptul că puterile Antantei au organizat o intervenție militară în sudul Rusiei, măcinată de război civil, dar ea s-a soldat cu un eșec, întrucât corpul expediționar s-a bolșevizat. La cererea aliaților, armata română a intervenit pentru a asigura protecția militarilor care nu mai doreau să lupte. La aceasta se mai adaugă și

înfrângerea trupelor cehoslovace de către forțele militare ale regimului lui Bela Kun din Ungaria precum și bine cunoscutul episod al războiului româno-maghiar din vara anului 1919. Concluzia este că, la sfârșitul conflagrației mondiale și în perioada imediat următoare, puterile Antantei nu aveau capacitățile militare necesare pentru a asigura pacea și securitatea în centrul și sud-estul Europei. Desigur, se poate pune întrebarea care ar fi fost soarta statului român și a întregii regiuni de sud-est a continentului european fără prezența armatei române, dacă ea ar fi luptat până la capăt în iarna și primăvara anului 1918 și ar fi fost distrusă în întregime.

Pe termen lung, însă, o rezistență eșuată în fața Puterilor Centrale ar fi sporit credibilitatea națiunii române și ar fi evitat acuzele de neloialitate atribuite României de către unii oameni politici sau istorici de peste hotare. Și pe plan intern, spiritul de mândrie și de solidaritate ar fi fost întărit, deși la nivelul clasei politice este de presupus că n-ar fi lipsit disputele legate de „vinovățiile” referitoare la această înfrângere.

## **13. Cum apreciați opiniile manifestate în istoriografia națională și internațională față de opțiunea României de a încheia pace separată cu Puterile Centrale?**

Finalul fericit al evoluțiilor din anii 1918-1919 a determinat ca o lungă perioadă istoricii români să nu-și mai pună problema rezistenței și a consecințelor ei. Cei mai mulți au analizat evenimentele și au concluzionat că soluția aleasă, pacea cu dușmanul de până atunci, a fost cea mai bună, ea asigurând continuitatea statului, a dinastiei și a armatei. Acest lucru a convenit și multor oameni politici, mai ales celor de orientare liberală, dar nu numai, care au gestionat, nu fără erori grave de apreciere, dar și de acțiune, această secvență dramatică din istoria națională

S-a cristalizat, astfel, o tradiție de sorginte pozitivă, inaugurată, în bună măsură, de Constantin Kirițescu, în celebra sa lucrare consacrată războiului de reîntregire, care a refuzat să ia în considerare o analiză ce operează cu principiul „ce s-ar fi întâmplat dacă”. Justificată din cele mai multe puncte de vedere deoarece istoricul operează cu „regula epilogului”, o asemenea orientare nu trebuie obligatoriu sancționată. În anumite limite, interogația „ce s-ar fi întâmplat dacă” poate contribui la schimbări benefice de perspectivă pentru analiza istorică.

# Dezbateri

## Putea România rezista militar în anii 1917-1918?

ADRIAN PANDEA:

*„...Nu cred că o rezistență armată, chiar încununată de succes, ar fi putut conferi ceva mai mult decât a obținut România la sfârșitul anului 1918”*

### 1. Cum apreciați contextul politic și militar extern sfârșitul anului 1917 și începutul anului 1918?

Decisiv marcat de „defecțiunea” rusă. Incertitudinea privind decizia pe frontul de vest continua; anul 1917 a fost unul slab din punct de vedere militar pentru Aliați, dacă luăm în considerare avantajul politic și militar obținut prin intrarea SUA în război. Dar victoria bolșevicilor în Rusia și voința lor de a ieși cu orice preț din război determinau o schimbare majoră în ecuația de forțe a Primului Război Mondial. Puterile Centrale (în special, Germania) scăpau de fatalitatea strategică a poziției lor geografice – angajarea pe două fronturi – și dobândeau o libertate de mișcare care a avut (și va avea) de-a lungul istoriei consecințe nefaste pentru adversarii occidentali (vezi 1870-1871 și 1940).

### 2. Cum vedeți situația politică și strategică a României la sfârșitul anului 1917 și începutul anului 1918?

Studiul întocmit de Ion Antonescu în decembrie 1917, „Constatări și învățăminte în privința situațiunii actuale a armatei și Țării Românești”, reflectă cât se poate de exact poziția țării după instaurarea puterii Sovietelor: „a) înconjurați din toate părțile de inamici [...] b) fără nicio speranță în posibilitatea celui mai mic ajutor; c) fără niciun loc de refugiu; d) fără linii de retragere; e) fără depozite de hrană și munițiuni; f) fără bani, fără adăpost și fără puțința de a-și procura echipamentul [...]”.

### 3. Care erau capacitățile militare ale României și ale Puterilor Centrale în aceeași perioadă? (Care era raportul de forțe?)

Numeric, datorită situației extrem de schimbătoare pe frontul de est, poate că forțele române au fost peste cele ale Centralilor. Dacă în septembrie 1917, forțele ruse și române însumau în jur de 75 de divizii de infanterie și 10 de cavalerie, la începutul anului 1918 nu mai rămăseseră decât cele 15 divizii de infanterie și 2 de cavalerie române. Centralii aveau aproximativ 36 de divizii de infanterie și 10 de cavalerie în septembrie 1917, dar, datorită acalmiei de pe frontul din Moldova, au retras treptat forțe (în primul rând, cele bulgare și otomane, apoi și austro-ungare și germane, ducându-le pe alte fronturi, inclusiv pe frontul de vest). Ludendorff spune că ar fi fost retrase 40 de divizii (deși nu este foarte clar dacă numai de pe frontul românesc), ceea ce concordă cu constatarea sa că, în martie 1918, mai rămăseseră 4 divizii germane și 2 austro-ungare.

Din punctul de vedere al efectivelor, armata română „de operații” număra, în decembrie 1917, 397 987 de ofițeri și soldați. La aceștia se adăugau 183 000 de oameni din părțile sedentare, contingentele aduse din Muntenia la retragerea din 1916, voluntarii ardeleni. În aparență, forțe suficiente pentru a ține frontul din Moldova. Numai că situația se schimbase, frontul (dacă putea fi numit așa) se lungise prin plecarea trupelor ruse și prin dislocarea unor trupe în Basarabia pentru a contracara reacția trupelor ruse bolșevizate.

În altă ordine de idei, situația permitea Centralilor să manevreze liniștit și să își aducă forțe

suficiente în cazul unei tentative românești de rezistență armată. România nu mai avea însă alte resurse umane la dispoziție, iar joncțiunea cu forțele alb-gardiste (Denikin, Kaledin) a rămas un vis al cabinetelor occidentale (în special al celui britanic).

#### **4. Care erau planurile autorităților militare române privind continuarea operațiilor pe frontul din Moldova?**

Documentul pe care l-am amintit mai sus preciza în ce mod putea armata română să susțină o decizie politică care ar fi presupus rezistența. Erau două soluții, de fapt două variante ale luptei „până la ultima extremitate”: până la Prut sau dincolo de Prut, eventual chiar dincolo de Nistru și de Bug. Varianta rezistenței până la Prut a luat și forma mult-mediatizată a „triumghiului morții” (despre care foarte mulți cred, datorită unui cineast entuziast, că ar fi Mărăști-Mărășești-Oituz, ceea ce este complet greșit), un perimetru plasat undeva în zona Bârladului. Ea avea să fie abandonată datorită necesității intervenției în forță împotriva trupelor ruse și eșecului previzibil al unui aranjament politic și militar cu Ucraina. Nu au fost puțini cei care ne-au consiliat pentru o retragere în adâncimea teritoriului rusesc, cum a fost cazul atașatului american, locotenent-colonelul Yates, care ne propunea retragerea dincolo de Bug, cu promisiunea că guvernul SUA ne va susține cu bani. Chiar dacă în 1917 fusese studiată o asemenea posibilitate, nimic nu era în realitate pregătit pentru acest gen de aventură.

Din păcate, indiferent de proveniența lor, îndemnulurile aliate aveau ca scop nu salvarea României, ci a Rusiei și, implicit, a frontului de est.

#### **5. Care erau intențiile strategice ale comandamentului Puterilor Centrale în eventualitatea continuării operațiilor în Carpații Orientali?**

Memoriile lui Ludendorff arată că acesta și-a dorit încă din primăvara lui 1917 să rezolve o dată pentru totdeauna chestiunea românească. Desfășurarea evenimentelor politice și militare a împiedicat realizarea unei asemenea intenții, Ludendorff încercând să o readucă în prim-plan în toamna lui 1917. Prăbușirea Rusiei a determinat însă reducerea importanței României pentru frontul de est.

Ceea ce spune însă Ludendorff despre modul în care Reichul judeca importanța României pentru organizarea postbelică a Europei nu lasă loc la multe interpretări. O rezistență a României ar fi determinat o intervenție în forță și impunerea celor trei condiții puse de germani: alungarea dinastiei Hohenzollern, încetarea relațiilor cu Antanta și desființarea armatei.

#### **6. Cum evaluați percepțiile clasei politice românești asupra situației politice și militare a țării la sfârșitul anului 1917 și începutul anului 1918?**

Cred că decizia din decembrie 1917 este luată cumva în oglindă față de cea din august 1916. Protagonistii sunt aceiași (aliații occidentali, Rusia, România), miza, aceeași: din perspectivă românească – soarta țării –, din perspectivă occidentală – decizia pe frontul de vest. Rusia, ca întotdeauna, încearcă un joc propriu. De data aceasta, Brătianu nu mai cedează presiunii aliate, ci, forțat și de situație, încearcă să impună Aliaților soluția românească. Brătianu nu a fost o clipă tentat să facă politică anti-Antanta (nici nu mai putea în acel moment), decizia lui de a suspenda ostilitățile fiind o alegere clară între două pericole: unul imediat, al distrugerii României, celălalt, încă îndepărtat, al nerespectării unui tratat cu Marile Puteri.

#### **7. Cum evaluați concepțiile establishmentului militar românesc față de perspectiva continuării/întreruperii operațiilor?**

Au fost, inițial, două poziții divergente, determinate, în primul rând, de poziționarea față de puterea politică și de Aliați (mai precis, de reprezentanții lor la Iași): Averescu și Iancovescu – pentru armistițiul; Prezan, Antonescu și alții – pentru rezistența cu orice preț. Cea din urmă tabără era, în exprimarea tipică a epocii, pentru soluția rezistenței armate „până la ultima extremitate”, care ne salva onoarea (variante rezistenței pas cu pas, urmate de dispersarea armatei) sau, în varianta retragerii peste Prut, era „cea mai militărească, cea mai onorabilă”. Această poziție era exprimată însă înainte de confruntarea cu trupele rusești, urmată de dispariția acestora de pe front.

Ulterior, cele două poziții s-au reconciliat. Mai mult, rolul pe care Prezan l-a acceptat la începutul anului 1918 arată că liderii militari erau dispuși la sacrificiu pentru a salva monarhia și leadershipul politic.

Deși guvernul Brătianu a prezentat armistițiul ca pe o soluție strict militară, decizia a fost în mod evident politică.

### **8. Care ar fi fost profilul operațiilor pe frontul din Moldova în cazul continuării ostilităților?**

Depinde la ce dată ar fi fost declanșată rezistența (în decembrie 1917 sau în februarie-martie 1918), de planurile celor doi beligeranți. Cât ar fi putut fi menținut însă moralul trupelor române în cazul unei rezistențe sinucigașe sau al unui marș în necunoscut? Cred că nu se poate supraevalua „cumințenia” ostașului român, care a rezistat atât de bine ademenirii bolșevice. Pentru o armată formată din țărani, pentru care promisiunea reformei agrare contase foarte mult, părăsirea teritoriului național ar fi fost o încercare deosebit de dificilă, cu implicații greu de anticipat. În 1916, în retragere, mare parte din dezertori erau originari din teritoriile ocupate de inamic.

### **9. Puteau aliații occidentali să ajute militar România în cazul continuării ostilităților?**

„Lumea întreagă este cu noi, dar nimeni nu ne poate ajuta!” spunea studiul citat anterior.

Dar de unde și pe unde să vină acest ajutor? Numai din vest, pe mare (în condițiile retragerii dincolo de Nistru), sau de la Salonic, terestru. Dar abia în septembrie 1918 această din urmă variantă avea să devină operabilă, ceea ce înseamnă că România ar fi avut nevoie de o rezistență solitară de 6-9 luni.

### **10. Cât ar fi putut rezista armata română în fața armatelor Puterilor Centrale?**

Sunt prea multe necunoscute pentru a face un calcul, răspunsul intrând într-un domeniu care depășește chiar și istoria contrafactuală.

### **11. Care ar fi fost, pentru România, consecințele politice, militare, psihologice etc., ale**

### **rezistenței încununată de succes a armatei române în prima parte a anului 1918?**

Sincer, nu întrevăd care ar fi fost consecințele imediate, fiindcă nu cred că o rezistență armată, chiar încununată de succes, ar fi putut conferi ceva mai mult decât a obținut România la sfârșitul anului 1918. „Salvarea onoarei”, amintită și de liderii militari români în epocă, era totuși un câștig prea mic față de miza aflată în joc... Bănuiesc că a fost luat în calcul exemplul Serbiei, dar apropierea între cele două cazuri sunt limitate.

Iar judecățile în perspectiva istoriei ulterioare pot fi, în egală măsură, pozitive și negative (vezi chiar cazul Serbiei).

### **12. Care ar fi fost consecințele unui eșec al armatei române în cazul continuării ostilităților pe frontul din Moldova?**

Anihilarea României ca stat independent sau transformarea ei în cine știe ce ar fi creat o situație cel puțin dificilă, în orice caz, extrem de greu de descifrat. Germania, așa cum ne dezvăluie Ludendorff, avea ca revendicare minimală și obligatorie schimbarea dinastiei. Marile Puteri, în special Marea Britanie, aveau o cu totul altă agendă în această zonă și erau dispuse la negocieri cu o Rusie albă, în orice formă s-ar fi coagulat ea. Chestiunea românească nu prezenta, la acea dată, o importanță decisivă pentru a impune cu necesitate o anumită soluție. Se deschidea astfel un evantai de posibilități, unele extrem de defavorabile nouă, la care nu puteam fi parte la nivel de putere statală.

Așa cum arată generalul Max Hoffmann, deși Pacea de la Brest-Litovsk a fost abrogată, prevederile sale în privința României și a statelor succesoare Imperiului Rus nu au fost modificate/rectificate de Aliați după încheierea războiului. În cazul înăspririi condițiilor păcii (de anticipat, în cazul unei rezistențe armate), este posibil ca strategia și logica „faptului împlinit” să nu ne fi avantajat.



# Dezbateri

## Putea România rezista militar în anii 1917-1918?

Colonel (r) dr. VASILE POPA:

*„România, rămasă singură în fața inamicului, nu i-ar fi putut face față, iar acceptarea păcii era cea mai bună soluție de moment”*

### 1. Cum apreciați contextul politic și militar extern la sfârșitul anului 1917 și începutul anului 1918?

După ce în 1916, aplicând „strategia epuizării”, taberele beligerante suferiseră însemnate pierderi umane și materiale, fără a se fi obținut certitudini asupra victoriei, anul 1917 a stat sub semnul unor schimbări semnificative în abordarea raporturilor militar-strategice și politice la nivelul celor două tabere beligerante.

A. După cum se stabilese la Chantilly (decembrie 1916), Antanta urma să preia inițiativa prin acțiuni ofensive majore pe toate fronturile, cu lovitura principală în vest (Aisne-Franța, sub comanda generalului Nivelle) și lovitura secundară în Flandra sub comandă britanică.

Printr-o lovitură combinată franco-britanică, germanii urmau a fi respinși dincolo de Meuse și chiar de Rin.

Ofensive aliate erau planificate și pe celelalte fronturi prin care se urmărea:

- prăbușirea Austro-Ungariei prin conjugarea eforturilor armatelor ruse și italiene în Galiția și Carpații nordici, respectiv în nordul Peninsulei Italice;

- scoaterea Bulgariei din luptă prin acțiunile conjugate ale armatelor ruse și române la sud de Dunăre și a Armatei aliate de la Salonic;

- înfrângerea Turciei prin acțiunea armatelor engleze în nordul Mesopotamiei.

B. Puterile Centrale au fost afectate mai mult de pierderile din anul 1916, decât puterile aliate. Rezervele lor, oricum mai mici decât ale adversarului, trebuiau conservate în vederea unei acțiuni decisive.

Pentru 1917, Centralii și-au propus:

a) În plan militar:

- să atenueze efectul ofensivei Nivelle, printr-o repliere pe linia Siegfried, pregătită din timp;
- să declanșeze războiul submarin nelimitat cu scopul de a diminua forța economică a adversarului și, indirect, a-i altera moralul.

b) În plan politic:

- eliminarea Rusiei din competiție printr-o mișcare revoluționară declanșată din interior, care să instituie pacea atât de mult așteptată de poporul rus. Una dintre lozincile revoluționare era „jos războiul”. Acest scenariu a fost serios complicat de două evenimente majore:

b1) Izbucnirea revoluției ruse din februarie 1917 care va duce, spre finele anului, la căderea frontului aliat din Răsărit (1 500 km între Marea Baltică și Marea Neagră)

- După armistițiul de la Brest-Litovsk (5 decembrie 1917), Rusia va încheia pace separată cu Puterile Centrale (Brest-Litovsk, martie 1918), creându-i României o situație disperată;

b2) Intrarea SUA în război de partea Antantei (aprilie 1917). Potențialul ei deosebit, militar și economic, va înclina tot mai mult balanța în favoarea aliaților. Analisti militari din ambele tabere apreciau că pentru a anihila efectul intrării în război a SUA, Centralii trebuiau să obțină victoria în următoarele câteva luni.

- Din 30 iunie, și Grecia (guvernul Venizelos) se alătură Antantei.

c) În plan diplomatic:

- la conferința de la Saint-Jean-de-Maurienne (aprilie 1917), Italia cere Franței și Angliei să respingă propunerea de pace separată avansată de Austro-Ungaria.

Pe fronturi

- în Vest – semieșec al ofensivei Nivelle; înlocuirea sa cu generalul H. Ph. Pétain și adoptarea ofensivelor metodice, cu caracter local;
- în Gaza – turcii rezistă atacurilor engleze;

– în Macedonia – ofensiva aliată nu înregistrează succesul scontat (mai 1917);

– în România – Centralii nu reușesc să ocupe Moldova deși transferaseră forțe însemnate din Macedonia.

## **2. Cum vedeți situația politică și strategică a României la sfârșitul anului 1917 și începutul anului 1918?**

Semnarea armistițiului între Rusia Sovietică și Puterile Centrale (5 decembrie 1917) împinge România într-o situație fără ieșire. Ea nu putea face față de una singură presiunilor exercitate de Centrali și este nevoită să accepte tratative pentru a semna, la rândul-i, armistițiul cu Puterile Centrale (Focșani, 9 decembrie 1917).

În urma cererii ministrului de externe bolșevic, L. Troțki, ca România să-și precizeze, până la 19 noiembrie 1917, poziția față de intenția declarată a Rusiei de a încheia armistițiul, se întrunește un consiliu militar în 18 noiembrie la care participă generalii Prezan, Iancovescu, Averescu, Grigorescu și Berthelot.

Reprezentanții armatei au declarat că „nu au nimic de obiectat contra respingerii armistițiului, dacă guvernul, mai ales, consideră respingerea necesară și din punct de vedere politic”. La momentul respectiv se aprecia că trupele ruse din Moldova erau în parte sub controlul generalului Scerbacev, care nu agreea ideea păcii separate.

Evoluția evenimentelor în Rusia și pe frontul din Moldova a impus reanalizarea situației și revenirea asupra hotărârilor din 18 noiembrie privind neacceptarea armistițiului. Consiliul din 21 noiembrie 1917 decide, în unanimitate, că „armistițiul este impus de un caz de forță majoră și el va avea un caracter pur militar și nu politic”. Totodată s-a hotărât ca armistițiul să fie semnat pe aceleași baze cu armata rusă „fără a se angaja cătuși de puțin în vederea păcii”. Marele Cartier General a transmis trupelor din subordine ordinul nr. 5163 prin care ostilitățile erau suspendate începând cu 22 noiembrie, orele 8 dimineața. Trupele rămâneau pe pozițiile pe care se aflau și trebuiau să mențină vigilența necesară.

La sfârșitul lunii decembrie, Mackensen raporta Kaiserului: „Contactele cu ofițerii români, ca și comportamentul trupelor române pe linia de demarcație arată că armata română păstrează încă o disciplină severă”.

## **3. Care erau capacitățile militare ale României și ale Puterilor Centrale în aceeași perioadă? (Care era raportul de forțe?)**

După oprirea forțelor Puterilor Centrale în Poarta Focșanilor, la sfârșitul lunii septembrie 1917 pe frontul românesc erau dispuse următoarele forțe:

### **Antanta**

– forțe române: 17 divizii din care 2 divizii de cavalerie; 4 brigăzi de cavalerie;

– forțe ruse: 59 divizii de infanterie, 8 divizii de cavalerie.

În total: 76 divizii de infanterie; 10 divizii de cavalerie; 4 brigăzi de cavalerie

### **Puterile Centrale**

– 36 divizii de infanterie, dintre care: 13 germane, 18 austro-ungare, 2 turce, 3 bulgare.

– 10 divizii de cavalerie dintre care: 8 austro-ungare; 1 bulgară; 1 germană.

Raportul de forțe ar fi fost favorabil Antantei, cu condiția ca Rusia să-și fi angajat întregul potențial pentru cauza aliată. Cum noile organe de putere bolșevică au acționat pentru semnarea armistițiului și păcii separate și cum, chiar înainte de oficializarea încetării acțiunilor militare, armata rusă nu mai răspundea unei comenzi unice, raportul real de forțe era net favorabil armatelor centrale.

Mai mult, după semnarea armistițiului dintre Rusia și Puterile Centrale, trupele germane și austro-ungare au ocupat Ucraina, ajungând până la Odessa. România era înconjurată de inamici și în mod real nu mai putea să se angajeze în acțiuni militare cu șanse de succes. Singurul lucru pe care-l mai putea face era să tergiverseze negocierile pentru a-l determina pe inamic să mențină forțe pe Frontul Oriental.

La 6/18 decembrie 1917, maximaliștii au pus mâna pe comandamentul Armatei 4 ruse, dislocat la Roman, iar noul comandant, un sergent numit de bolșevici, a dat ordin de retragere a trupelor ruse de pe front. În acest fel, aripa dreaptă a Armatei 2 române a rămas complet descoperită.

## **4. Care erau planurile autorităților militare române privind continuarea operațiilor pe frontul din Moldova?**

La sfârșitul anului 1917, situația militară pe frontul din Moldova era foarte complicată, armata având de rezolvat simultan următoarele sarcini:

– acoperirea sectoarelor de apărare reparate unităților ruse, în condițiile în care, stimulate de propaganda bolșevică, acestea părăseau frontul (retragerea Armatei 4 ruse era un fapt iminent încă din prima jumătate a lunii decembrie 1917);

– intervenție pentru stoparea jafurilor și a dezordinii produse de trupele ruse în retragere spre țară;

– trimiterea unor forțe în Basarabia pentru paza depozitelor (rezervelor) și a căilor ferate, împotriva trupelor bolșevizate;

– apărarea efectivă a frontului de la Galați la Noua Suliță (aceasta se putea face doar prin dispersarea forțelor și dispunerea lor pe o singură linie de apărare – fără niciun fel de organizare în adâncimea frontului –, ceea ce ar fi însemnat o eficiență scăzută.

Asupra posibilității sau imposibilității de a apăra linia frontului și a refuza armistițiul, în Consiliile militare desfășurate în decembrie 1917 și ianuarie 1918 reprezentanții militari au făcut următoarele aprecieri:

– Generalul Prezan și generalul Berthelot au opinat că se poate rezista, iar amenințările sunt doar pentru partea de nord a frontului, putând fi contracarate prin acțiunea a 3 divizii, care puteau fi pregătite în trei săptămâni. Ei apreciau că Centralii nu mai aveau suficientă artilerie grea și nu puteau suplimenta forțele în scurt timp pentru a declanșa ofensiva;

– Generalii Iancovescu și Averescu erau de părere că Centralii puteau denunța oricând armistițiul și relua lupta, pe motiv că se produceau mișcări de trupe pe front; în acest caz, Mackensen ar fi pregătit temeinic orice acțiune, victoria nefiind o mare problemă în fața unei apărări insuficiente.

Decizia încetării sau continuării acțiunii militare trebuia luată de guvern, militarii urmând să se conformeze în oricare dintre situații.

## **5. Care erau intențiile strategice ale comandamentului Puterilor Centrale în eventualitatea continuării operațiilor în Carpații Orientali?**

Pentru 1917, în ceea ce privește Frontul Oriental, Puterile Centrale au elaborat un plan de operații care viza scoaterea României din război.

Astfel, Armata 9 germană trebuia să rupă apărarea și să dezvolte ofensiva spre nord în spațiul dintre Siret și Prut.

În același timp, Armatele 3 și 4 austro-ungare trebuiau să acționeze ofensiv în sudul Galіției și Bucovinei și să-și direcționeze efortul spre sud pentru a face joncțiunea cu Armata 9 germană în spatele forțelor române și ruse care ar fi fost nevoite să capituleze.

Pasul următor viza pătrunderea forțelor centrale în Basarabia și Ucraina, rezervoare de resurse care ar fi trebuit exploatate în folosul mașinii de război conduse de Germania.

La sfârșitul lunii decembrie 1917, pe teritoriul României se afla un efectiv de aproximativ 480 000 de oameni (în teritoriul ocupat și în zona frontului), efective care puteau fi folosite pentru exercitarea unor presiuni care să determine România să semneze pacea separată sau în scopuri operative, dacă acestea ar fi denunțat armistițiul.

După bătăliile din vara anului 1917 de la Mărăști, Mărășești și Oituz, cele două armate române și-au păstrat pozițiile pe aliniamentul pe care fusese oprit inamicul.

Armata 1 era dispusă pe un front de 56 de kilometri între Irești și Torcești, iar Armata 2 pe un front de 65 de kilometri între Irești și Valea Uzului.

Ținând seama de situația generală a Frontului Oriental, în care marea problemă era comportamentul trupelor ruse (refuz de a lupta, dezertări și părăsiri ale frontului, fraternizări cu inamicul), cu ordinul nr. 4967/11.11.1917 Marele Cartier General a dispus să nu se mai execute operațiunile proiectate (acțiuni ofensive izolate pentru ocuparea unor poziții avantajoase).

Scopurile vizate erau de a se face față cu ușurință și cu propriile mijloace oricărora eventualități și de a se menține și dezvolta capacitatea de luptă a unităților.

## **6. Cum evaluați percepțiile clasei politice românești asupra situației politice și militare a țării la sfârșitul anului 1917 și începutul anului 1918?**

Situația deosebit de complexă din punct de vedere militar, în perioada analizată, reclama o solidarizare a întregii clase politice românești în jurul idealului național. Peste două treimi din

teritoriul erau sub ocupație inamică, structurile politice și de stat aflate în Iași urmând să acționeze astfel încât să salveze ființa statală românească atât din fața inamicului consacrat, Germania și aliații săi, cât și din fața noului inamic, Rusia bolșevică.

Față de problema politico-militară majoră a perioadei, clasa politică s-a situat pe poziții diferite în funcție de modul în care percepea rezolvarea interesului național pentru moment, dar și după război. La 19 noiembrie, situația contradictorie din Rusia mai lăsa loc unor oarecare speranțe în posibilitatea de a lupta împreună cu România evitând astfel armistițiul, dar, către începutul lunii decembrie 1917 devenise tot mai clar că rușii nu mai doreau să lupte și că vor da mâna cu inamicul. În această situație, guvernul de coaliție (liberali-conservatori-democrați) a avut o poziție echilibrată între a semna sau nu armistițiul și apoi pacea separată.

Dacă Take Ionescu, viceprim-ministru, susținea teza conform căreia România trebuia să rămână fidelă până la ultima extremitate, asta însemnând respingerea oricărui negocierii cu adversarul, premierul I.I.C. Brătianu a exprimat o poziție mai nuanțată: „...Trebuie să facem orice sacrificiu care ar servi Aliaților, dar este de cântărit bine ce sacrificii facem și ce ajutor aducem prin ele”.

Opoziția conservatoare era pentru semnarea rapidă a armistițiului și înlăturarea dinastiei (P.P. Carp, Kostache Lupu, D. Nenițescu, Alex. Beldiman, Virgil Arion).

Alexandru Marghiloman era și el pentru semnarea păcii, dar asta trebuia să se facă de către un guvern numit de rege. Poziția și disponibilitatea sa de a acționa pentru obținerea unor condiții mai bune de pace l-au determinat pe suveran să-l aibă în atenție, ca o alternativă la guvernul Averescu.

Curentul socialist, al cărui exponent era Cristian Rakovski, fără a avea influență în decizia politico-militară, era susținătorul tezei bolșevicilor, care preluaseră puterea în Rusia, promovând încetarea războiului și semnarea păcii.

După primirea ultimatumului german în 24 ianuarie 1918, prin care se cereau lămuriri asupra mișcărilor de trupe, premierul oscila între următoarele soluții:

- reluarea ostilităților, care, în situația dată, nu putea duce decât la ruină;

- tergiversarea tratatelor de pace în ideea de a se câștiga timpul necesar aliaților pentru a se redresa și a ne veni în sprijin;

- începerea tratatelor de pace – imposibil de acceptat sub guvernul său, cel care declarase războiul în august 1916 și care ar fi trebuit, prin urmare, să demisioneze.

Întrucât nu s-a putut lua o decizie asupra soluției care să satisfacă cerințele de ordin militar și politic, guvernul și-a dat demisia, generalul Averescu fiind însărcinat să formeze un nou cabinet.

## **7. Cum evaluezi concepțiile establishmentului militar românesc față de perspectiva continuării/întreruperii operațiilor?**

Numirea unui nou guvern (29 ianuarie 1918), în fruntea căruia era desemnat generalul Averescu, în a cărui componență au intrat oameni care nu mai făcuseră parte din guvernele anterioare (unii dintre ei nefiind nici măcar membri ai vreunui partid politic), ca și primele măsuri inițiate de acesta vizau prelungirea stării de armistițiu, amânarea cât se poate de mult a păcii și obținerea unor condiții cât mai bune pe timpul negocierii acesteia prin fructificarea mai vechii relații „de prietenie” dintre feldmareșalul Mackensen și primul ministru român.

Istoricul militar Petre Otu apreciază că guvernul Averescu era „o emanație a trioului Brătianu-Știrbei-Ferdinand, misiunea sa fiind sondarea păcii și nu încheierea ei”. De altfel, fostul prim-ministru îl sfătuiseră pe Averescu să negocieze „cu mâna pe sabie”, ceea ce însemna o atitudine fermă, dar controlată, și o cedare treptată și în timp îndelungat la pretențiile germane.

Contactele și discuțiile de la Buftea ale generalului Averescu cu feldmareșalul Mackensen și apoi cu miniștrii de externe Kühlmann și Czernin nu au condus la scăderea pretențiilor germane și austro-ungare. Mai mult, pe 16 februarie, Centralii au somat guvernul că vor denunța armistițiul dacă până a doua zi la ora 12.00 nu se acceptau ca bază de discuții propunerile lor.

Au fost convocate trei ședințe ale Consiliului de coroană în 17, 18 și 19 februarie pe timpul cărora s-a pus în discuție poziția pe care urma să o adopte România în raport cu Puterile Centrale, care transmisese deja condițiile de pace prin Ottokar Czernin.

Starea de adversitate dintre șeful Marelui Cartier General și generalul Averescu, ajuns prim-ministru, s-a menținut și în acele momente deosebit de grele, ceea ce a făcut ca generalul Prezan să nu fie convocat la ședința din 17 februarie.

Așadar, trebuia lămurită dilema: acceptarea condițiilor de pace sau rezistența armată, fiecare situație având consecințe greu de evaluat.

Nu s-a putut tranșa poziția ce urma a fi adoptată, singura idee degajată fiind aceea a rămânerii în funcție a guvernului. Nici în ședințele de a doua zi ale Consiliului de coroană și guvernului nu s-a convenit asupra unei soluții unanim acceptate, pe 19 februarie fiind convocat din nou Consiliul de coroană.

Au fost invitați și reprezentanții armatei, respectiv șeful Marelui Cartier General, generalul Prezan, cei doi comandanți de armată și intendantul general Zaharia, dar nu de guvern, ci de rege, mai exact spus de regina Maria.

S-au exprimat mai multe poziții, fiecare dintre ele făcând apel fie la sentimentele de mândrie și demnitate națională, așa cum era cazul reginei Maria care susținea să reintrăm în luptă, fie la rațiunea de stat care însemna salvarea țării prin acceptarea condițiilor de pace, așa cum s-a exprimat regele încă de la începutul ședinței.

Reginei i s-au mai alăturat atât prințul Carol, cât și generalii Grigorescu și Văitoianu care comandau cele două armate, deși știau că acestea au un potențial de luptă mult diminuat. Chiar dacă fusese sfătuit de Brătianu să susțină rezistența armată în fața inamicului, generalul Prezan a trebuit să recunoască faptul că armata suferea de mari lipsuri și nu ar fi avut sorți de izbândă dacă s-ar fi respins pacea. Aceasta a fost și concluzia finală a ședinței. Intendantul general Zaharia a spus că, din punct de vedere al subzistențelor, rezistența era o utopie.

Semnarea păcii separate dintre Rusia și Germania la 18 februarie/3 martie 1918 (Brest-Litovsk) a întărit concluzia că România, rămasă singură în fața inamicului, nu i-ar fi putut face față, iar acceptarea păcii era cea mai bună soluție de moment, cu toate consecințele negative în plan diplomatic.

Fostul premier I.I.C. Brătianu, dispus să ofere sprijin guvernului indiferent de ce hotărâre va lua, a ținut să dea două sfaturi:

- pacea să fie semnată de cei rămași la București (liderii conservatori Marghiloman, Carp ș.a.), care ar fi putut obține condiții mai bune;

- condițiile de pace, oricât de dure ar fi, să fie acceptate în bloc și fără discuții, pentru a putea arăta lumii că ele au fost dictate (impuse) și nu negociate.

Partidul Conservator-Democrat, prin liderul său Take Ionescu, a rămas la vechea poziție – rezistența armată –, demararea negocierilor de pace fiind motivul pentru care va părăsi guvernul. Partidul Conservator nu îmbrățișa soluția păcii pentru că dorea ca România să-și păstreze drepturile față de aliați așa cum se convenise la 4/17 august 1916.

## **8. Care ar fi fost profilul operațiilor pe frontul din Moldova în cazul continuării ostilităților?**

În timp ce rușii și germanii discutau asupra încheierii armistițiului (care se va semna la 22 noiembrie / 5 decembrie 1917 pentru perioada 24 noiembrie-2 decembrie / 7-15 decembrie 1917), regele a convocat Consiliul de război în 18 noiembrie / 1 decembrie 1917, unde au participat reprezentanții politici de decizie, dar și capii armatei române și generalul Berthelot. S-a hotărât în unanimitate:

- să nu se țină seama de starea de armistițiu (nu era semnat, dar se manifesta în fapt) dintre ruși și germani și să se închidă breșele create prin plecarea rușilor;

- niciun amestec în cazul semnării unui armistițiu ruso-german; refuzarea oricărei propuneri; interzicerea oricăror fraternizări cu inamicul; nicio provocare a inamicului, dar respingerea oricărui atac;

- dacă rușii părăseau în totalitate frontul, trupele române să se retragă pe un nou front în fața Prutului, cuprinzând și Iașii, cu posibilitatea de a-și sprijini flancurile pe acest râu;

- măsuri de protecție împotriva jafurilor trupelor rusești care se retrăgeau în debandadă.

Generalul Berthelot, împotriva tuturor evidențelor, aprecia că armistițiul nu trebuie încheiat. În concepția sa, armata română trebuia să lupte până la limitele sale de apărare și apoi să se retragă în Ucraina (independentă din 29 noiembrie 1917), coalizându-se cu forțele de aici care se opuneau Rusiei bolșevice. Mai exista și varianta propusă de generalul Berthelot ca armata română să se retragă în Rusia, spre Don și Caucaz, pentru a face joncțiunea cu armata engleză din Mesopotamia, concomitent cu deplasarea diviziilor de prizonieri, cehă și sârbă, organizate în Rusia. Considerat nerealist și aventuros, acest plan a fost respins de toți cei care ar fi fost implicați (români, cehi și sârbi).



## 9. Puteau aliații occidentale să ajute militar România în cazul continuării ostilităților?

Din datele prezentate în istoriografia Primului Război Mondial rezultă că țările occidentale, Italia și, în mod special, Franța și Marea Britanie, erau preocupate, către finele anului 1917, de contracararea loviturilor planificate de Centrali, în special a celei care viza zona de joncțiune dintre armatele engleze și franceze. Nici pe frontul italian, Antanta nu putea fi liniștită, fiind nevoită să transfere forțe în peninsula, sub comanda generalului Foch, pentru a evita prăbușirea armatei italiene. Astfel întărite, trupele aliate au putut rezista atacului german și austro-ungar de la Monte Grappa (26 noiembrie).

După ce la sfârșitul lunii noiembrie 1917, armata germană a executat lovitura în sectorul de la Cambrai și a recuperat terenul pierdut, Marele Cartier General german a început transferul mai multor divizii din Răsărit în Vest. Până în aprilie 1918 fuseseră transferate în vest 48 dintre divizii.

Nici ofensiva aliată din Flandra nu poate fi trecută la capitolul victoriei, englezii pierzând 332 000 oameni față de 217 000 cât au totalizat pierderile germane.

Din datele prezentate de generalul H. Ph. Pétain, rezultă că în lunile ianuarie-februarie 1918 germanii se pregăteau să concentreze în Franța forțe semnificative (200 divizii active, 100 divizii de rezervă, 1 600 baterii grele și încă 1 000 de baterii grele în rezerva strategică) ceea ce obliga Marele Cartier General francez la adoptarea unei atitudini defensive în Vest, cel mai devreme până la debarcarea marilor unități americane.

Toate acestea demonstrează faptul că occidentalii aveau problemele lor pe Frontul de Vest, iar insistența pentru menținerea activă a Frontului Oriental, mai ales în condițiile semnării păcii separate de către Rusia, nu era întâmplătoare. Se dorea imobilizarea pe acest front a numeroase forțe germane și austro-ungare care, altfel, ar fi fost transferate în vest.

În aceste condiții este foarte greu de spus dacă exista disponibilitatea țărilor occidentale de a sprijini frontul român. Înclin să cred că nu exista această disponibilitate.

Fostul ministru francez Albert Thomas, care vizitase frontul român, afirma că, la sfârșitul anului 1917, Antanta nu era în stare să se achite în mod eficace de obligațiile pe care și le luase față de România, așa cum nu făcuse nici până atunci:

„Dacă este cineva care a fost trădată, aceasta nu este Antanta, ci România care a fost trădată chiar în momentul când a pornit atacul, atunci când era îndreptățită să aibă certitudinea că va dispune din abundență de echipament și muniție, și trădată din nou după atac, când ne aflăm în Rusia, iar misiunile franceze răspândite de-a lungul căilor ferate rusești erau incapabile să îndrepte spre România echipament și munițiile de care aceasta avea nevoie”.

## 10. Cât ar fi putut rezista armata română în fața armatelor Puterilor Centrale?

Analiza acestei chestiuni la nivelul conducerii politice și militare s-a făcut în cadrul consfătuirii din 21 decembrie 1917, la care au participat regele, primul-ministru, generalii Prezan, Iancovescu, Grigorescu, Văitoianu și Averescu.

– Generalul Grigorescu a apreciat că frontul se poate menține și două luni;

– Generalul Averescu a dat ca termen de rezistență o lună, ținând seama și de dificultățile retragerii.

În caz că s-ar fi optat pentru continuarea operațiunilor, armata română ar fi trebuit să reziste până în momentul în care armatele occidentale ar fi obținut victoria pe Frontul de Vest și ar fi putut disponibiliza forțe de sprijin pentru frontul din Moldova. În fapt, pe Frontul de Vest situația era critică pentru că:

– Puterile Centrale planificaseră acțiuni ofensive de mare amploare în vest (ipotezele „Saint-Georges” și „Castor și Pollux”), cu scopul de a tranșa soarta războiului în primele 6 luni ale anului 1918;

– Puterile Antantei nu aveau capacitatea, în prima parte a anului 1918, să reacționeze eficient la acțiunile ofensive locale germane, fiind de cele mai multe ori surprinse, deși cunoșteau intențiile și pregătirile adversarului;

– nu au ajuns la un consens asupra coordonării militare a eforturilor decât în 3 aprilie 1918, când generalului Foch i-a fost încredințată comanda unică pe Frontul de Vest.

Cu toate problemele pe care le aveau, Puterile Centrale dispuneau de un potențial ofensiv remarcabil:

– din 18-19 ianuarie 1918, germanii și austro-ungarii încep înaintarea spre Kiev cu acordul Radei Centrale; se semnează pacea între Puterile Centrale și guvernul ucrainean, iar din 28 ianuarie trupele lor vor mărșăli spre Odessa;

– în 18 februarie, armata germană reia ofensiva împotriva Rusiei Sovietice, înaintând pe un front larg, între Riga și Volhinia. La 24 februarie ajung pe aliniamentul Pskov, Reval, Talin (Marva);

– la 3 martie, Rusia semnează pacea separată cu Puterile Centrale. Diviziile germane înaintează spre Don și Crimeea până pe linia Peipus–Harkov–Rostov–Marea de Azov.

În acest context, la 5 februarie 1918, guvernul român primea o notă ultimativă prin care era amenințat că vor reîncepe ostilitățile prin atacuri nimicitoare dacă nu se vor deschide convorbiri diplomatice pentru încheierea păcii.

Germanii transferă pe Frontul de Vest câteva divizii, în rezerva strategică, dar mențin în zona orientală (Rusia, Ucraina, România) 53 de divizii și 13 brigăzi mixte, totalizând 1 milion de oameni.

În februarie 1918, pe Frontul de Vest raportul de forțe era defavorabil Antantei (177 de divizii față de 197 divizii germane).

Pe aceste date se poate aprecia că disponibilitatea acesteia de a susține frontul din Moldova era minimă, mai ales că acțiunile ofensive ale germanilor s-au desfășurat cu succes pe frontul din Franța până în prima parte a lunii iunie și abia pe 6-9 iunie aliații au putut stăvili asalturile germane pe Marna, preluând inițiativa în a doua jumătate a lunii iulie (Operațiunea Aisne-Marna).

### **11. Care ar fi fost, pentru România, consecințele politice, militare, psihologice etc., ale rezistenței încununată de succes a armatei române în prima parte a anului 1918?**

În plan psihologic:

– succesul ar fi însemnat o creștere a moralului și încrederii în forța și tăria de caracter a armatei române, atât din partea populației României, cât și în plan extern, chiar dacă pierderile umane și materiale ar fi fost mai mari;

– s-ar fi consolidat bunele impresii față de modul în care s-au comportat trupele române în vara anului 1917 și față de rezistența acestora la fenomenul bolșevizării în toamna aceluiași an, cu beneficii majore în planul imaginii armatei și a autorităților statale.

În plan militar și politico-diplomatic:

– Aliații ar fi adoptat o poziție de respect față de poporul și armata română și ar fi acționat fără rezerve pentru susținerea intereselor naționale românești la Conferința păcii, așa cum se angajaseră prin Convențiile politică și militară din 4/17 august 1916;

– Victoria aliată ar fi survenit mai repede, iar pierderile umane ar fi fost mai mici pentru toate părțile beligerante;

– Cum revoluția din Rusia își produsese în parte efectele în ceea ce privește drepturile popoarelor Rusiei (Declarația din 1/14 noiembrie 1917), foarte probabil, procesul realizării statului național unitar ar fi urmat același curs inclusiv în privința Basarabiei, pentru că:

– Rusia bolșevică, inițiatore și promotoare a principiului autodeterminării popoarelor nu ar fi putut să pună în discuție realizarea în practică a acestuia; în plus frământările interne deosebite nu ar fi permis autorităților să se ocupe de problema naționalităților;

– Franța, Anglia și Italia nu ar fi avut nici un motiv să se opună alipirii Basarabiei la Țara mamă mai ales că serviciul pe care România l-ar fi adus aliaților ar fi fost deosebit. În plus, se putea spera că România întregită va constitui o barieră serioasă în calea bolșevizării zonelor adiacente Rusiei împiedicând exportul de revoluție.

### **12. Care ar fi fost consecințele unui eșec al armatei române în cazul continuării ostilităților pe frontul din Moldova?**

– Ocuparea întregii țări și, în cazul victoriei finale a Puterilor Centrale (situație puțin probabilă, totuși) dispariția sa ca entitate statală prin împărțirea între învingători;

– Creșterea semnificativă a pierderilor umane și materiale și prelungirea războiului;

– Alterarea semnificativă a independenței și suveranității naționale și instaurarea unui regim de ocupație temporară (cu consecințele sale) până când Aliații ar fi obținut victoria;

Acestea ar fi condus la:

– involuție în plan economic și exploatarea de către ocupant a resurselor țării;

– scăderea dramatică a nivelului de trai al populației și transformarea acesteia în forță de muncă ieftină, folosită discreționar.

## INFLUENȚA LIMBAJULUI MILITAR (DACO-)ROMAN ASUPRA LIMBII ROMÂNE (II)

Dr. CRISTIAN MIHAIL

### Abstract

*In this article, I have solved the controversy regarding the Latin etymology of some Romanian words – apparently in collision with their semantics – by placing their etymons in the military (Dacian-)Roman environment – where (by the specific semantic changes) were perfected the new and surprising senses of these Romanian words, as: 1) Lat. *cofea* „night cap” > Rom. *coif* „helmet”; 2) Lat. *in-sellare* „to put the saddle on horse” > Rom. *a înșela* „to cheat”; 3) Lat. *pop. ingannare* „to cheat” (sense transferred in lat. *in-sellare*) > Rom. *a îngâna* „to imitate”; 4) Lat. *milles* „soldier” > Rom. *mire* „fiancé”; 5) Lat. *plicare* „to fold (the tents)” > Rom. *a pleca* „to leave”; 6) Lat. *rostrum* „beak at prow of Roman warship” > Rom. *rost* „sense”, „role”; 7) Lat. *fossatum* „trench” > old Rom. *fsat* > Rom. *sat* „village”; 8) Lat. *sëssus* „place for stay, for tents” > Rom. *șes* „plane”; 9) Lat. *soldi* „devaluated golden currencies” > Rom. *solzi* „scales”; 10) Lat. *squama* „scale” (sense transferred in lat. *soldi*) > Rom. *scamă* „lint”.*

*By the analysis of the Latin vocabulary, inherited in Romanian language, I find out a lot of unprecedented semantic changes in the military (Dacian-)Roman environment.*

**Keywords:** Romanian language, military (dacia-)roman jargon, etymons, senses, semantic changes, inherited Latin vocabulary.

### MODIFICĂRI SEMANTICE DE MEDIU MILITAR (DACO-)ROMAN

În articolul publicat în numărul precedent al Revistei de Istorie Militară, am prezentat modificările semantice general acceptate ca având origini militare (daco-)romane. Vom continua cu analiza categoriei cuvintelor de mai jos.

#### ***Etimologii și explicații semantice controversate, rezolvate prin integrarea „rătăcirilor” în mediul militar (daco-)roman***

Din analiza lingvistică a primei categorii de modificări semantice, am constatat și postulat importanța unui factor extrinsec limbii, anume cel

al influenței istorice puternice a unui amplu mediu militar (daco-)roman asupra lexicului latinei orientale (carpatodunărene). Astfel, vom clarifica etimologiile și semantica în controversă ale următoarelor cuvinte românești.

1. Dr. **coif** este admis – exceptând pe Cihac, (D, II, 697), care îl consideră neologism – ca moștenit din lat. *pop. cofea* „scufie”, provenit din germ. *vestic kufia* „bonetă” (<lat. *cuppa* „cupă”). Cu acest sens, a fost continuat în vest: prov., pg. *coifa*, it. (s) *cuffia* ș.a. (REW, 2024).

Rom. *coif* denumește „casca de metal sau de piele, purtată în evul mediu de militari în luptă, pentru protejarea capului” (și, prin extindere, „cascheta de hârtie în joaca copiilor sau pentru protejarea capului de soare”). Ne este clar că acest sens s-a născut din cel de „scufie”, printr-un proces metaforic de mediu militar, în cadrul căruia s-a stabilit o analogie ironică între „casca militară” și „boneta (de noapte)”. În felul acesta se înlătură „dificultățile” de explicare a sensului rom. *coif* (A. Graur, *Corrections*) sau „incertitudinea” etimologiei sale (Battisti-Alessio, DEL).

Pentru sensul „coif”, în limbile romanice occidentale sunt utilizați, descendenți ai germ. vestic \**helm* „coif” (prin latina populară): it. *elmo*, fr. *heaume* ș.a. (REW, 4101; DEF).

2. Dr. *a înșela* provine din lat. *in-sellare* (EWR, 1490 ș.a.), compus cu *sella* (de altfel, continuat în dr. *șa*), care denumea „scaunul ce se așeza pe spatele calului, pentru comoditatea și siguranța călărețului” (DLR). Alte ipoteze etimologice – precum cea a lui Weigand (din bg. *msel* „pungășie”) ș.a. (consemnate în DER, 7301) – au fost înlăturate ca fiind „improbabile și nici necesare” (REW, 7795 ș.a.). Vom subscrie la REW, prin a constata apartenența cuvântului la mediul militar roman și/sau al rezistenței armate daco-romane, argumentând după cum urmează.

Dr. *a înșela* are două sensuri: 1. (înv.) „a pune șeaua pe cal” și 2. „a păcăli”. Cu primul sens are termeni corespunzători în grupul limbilor neolatine occidentale, moșteniți tot din lat. (*in*)*sellare*, precum fr. *seller* ș.a. (REW, 7795), care însă nu au și sensul „a păcăli”.

Rătăcirile etimologice în acest caz ar fi fost evitate dacă dificultatea semantică dintre „a pune șeaua pe cal” și a „păcăli” ar fi fost înlăturată prin observarea metaforei populare militare care leagă aceste sensuri. Această comparație semantică ar putea fi atribuită și mediului agropastoral, dacă s-ar face abstracție de faptul că cei ce ară sau păstoresc folosesc doar animale deșelate. Ideea este sprijinită de uitarea lat. *in-sellare* în dialectele sud-dunărene ale comunităților care, în locuri neinvadate continuu, nu mai foloseau călăreți pentru atacuri sau retrageri rapide.

Pentru sensul „a înșela”, în celelalte limbi romanice, sunt prezenți termeni fără legătură cu limbajul militar al călăreților, precum fr. *tromper* provenit din fr. *trompe* „trompetă” (< germ. nord. *trumba*; DEF), sau continuatorii lat. \**ingannare*, ca prov. și pg. *enganar* ș.a. (REW, 4416).

3. Dr. *a înșela* este moștenit din lat. \**ingannare* „a înșela” (EWR, 854 ș.a.), dar are sensul (tranz.) „a imita”, „a repeta (în bătaie de joc) vorbele, vocea cuiva” (DEX). Opinăm că acest sens a intrat în golul ce s-a produs în forma \**ingannare* prin transferul metaforic – operat în limbajul rezistenței armate (daco-)romane – al sensului ei „a înșela” în forma \**in-sellare* (alături de sensul acesteia „a înșeua”). Prin urmare, se poate considera că de sensul „a imita” al dr. *a înșela* este responsabil, de asemenea, mediul rezistenței armate (daco-)romane.

Sensul „a imita (în bătaie de joc)” al dr. *a înșela* apare ca o nuanțare a celui de „a amăgi”, care este încă sensul formei reflexive a acestui verb, ceea ce sugerează că disponibilizarea (golirea) semantică a formei lat. *ingannare* în dacoromână a fost parțială, păstrându-se amintirea sensului ei etimologic/clasic „a înșela”. În dialectul aromân, acest sens s-a modificat și mai mult – cf. ar. *angan* „a chema (cîinii)”, din „a ademeni” (DEMR, I, 1072; REW, 4416).

În limbile romanice occidentale, sensul „a imita” este redat prin cuvinte fără legătură cu limbajul militar, precum fr. *imiter* ș.a. preluate din lat. *imitari* „a imita” (DEF ș.a.).

4. Dr. *mire* „logodnic” este admis (REW, 5568; Pușcariu, LR, I, p. 363; Rosetti, ILR, p. 179 ș.a.) ca moștenit din lat. *miles* „soldat” (fără a se clarifica semantismul formei).

Totuși, etimologia rom. *mire* < lat. *miles* a suscitât îndoieli și a determinat alte etimologii și explicații semantice dintre cele mai ciudate, precum: o calchiere târzie după o situație (totuși diferită) din sîrbo-croată și bulgară (cf. Skok); o „militia” creștină a căsătoriților (cf. Spitzer); din alb. *mirë* „frumos” (Hasdeu; Șăineanu, DU ș.a.); din sl. *milu*, împreună cu rom. *milă* (Cihac, D, II, p. 196); din tc. (*e*)*mir* „șef” (Pascu); < cum. *mir* „principe” (Philippide); din substrat (Russu), ș.a. (pentru detalii Mihail 1990). Iată la ce multiple și aberante ipoteze etimologice s-a ajuns, în absența luării în considerație a factorului istoric al influenței mediului militar (daco-)roman asupra românei.

Confuzia a fost stimulată de faptul că lat. *miles* nu avea continuatori (doar împrumuturi livrești) în nici o altă limbă romanică, deși tocmai moștenirea unui cuvânt militar numai în română, n-ar fi trebuit să surprindă, ci să constituie un argument pentru proveniența din latină a cuvântului.

Opinăm că dificultatea evoluției semantice de la „soldat” la „mire” este îndepărtată dacă se are

în vedere procesul metonimic prin care au fost inversați termenii determinării logice: „militar în disponibilitate de căsătorie” a devenit „mire” în cugetul și în limbajul, în special, al femeilor din părțile carpato-dunărene, pentru care căsătoria cu un *miles* sau *veteranus* era o reușită. Asemenea căsătorii trebuie să fi fost frecvente, căci încă de la Hadrianus (117-138) veteranii se puteau căsători cu autohtone, iar sub Septimius Severus (193 – 211) chiar soldații în termen au primit permisiunea de a încheia căsătorii legale.

În vest, sensul de „mire” este atașat unor forme nemilitare, precum: fie continuatori ai lat. *spo(n)sus*, „logodnic” (>it. *sposo* ș.a.; REW, 8177), fie formații noi de la lat. \**novius*, „recent căsătorit” (> sp. *novio*, ș.a.; REW, 5971) sau de la lat. pop. \**fidare*, „a încredința” (> fr. *fiancé*, DEF).

**5. Dr. a pleca** (ar. *plec*, *plecare*; ml. *plec*, *plīcarī*) este unanim considerat a proveni din lat. „a îndoi”, „a înfășura”; doar evoluția sa semantică este controversată.

Dr. a *pleca* are două sensuri: 1) (intrans.) „a părăsi un loc” și 2) (refl. și tranz.) „a (se) apleca”. Noi vom reține în discuție doar primul sens, care se explică prin abrevierea expresiei de comandă militară *plīcāre tentoria* „a înfășura, a plia corturile”, pentru luptătorii care, înainte de plecare, înaintând sau retrăgându-se, trebuiau să strângă tabăra (cf. și fr. *plier la tente*, *plier bagage*).

Multe explicații semantice puțin convingătoare sunt consemnate în DER (6506), iar alte semnificații ale lat. *plīcāre*, precum: „a se înclina spre ceva”, „a se îndrepta spre”, „a se apropia de” și, chiar, „a se înapoia” sunt derivate târzii ale sensului latin militar „a plia corturile”.

Tagliavini (*Originile*) – menționând sensul de grup militar al rom. a *pleca* – arată că urmașii în spaniolă și portugheză, *llegar* și, respectiv, *chegar*, ai lat. *plīcāre* semnifică „a sosi” (opusul sensului cuvântului românesc), prin abrevierea expresiei *plīcāre vela* „a plia velele”, folosită în mediul marinăresc. Un exemplu ilustrativ de stabilire diferențiată a sensurilor (până la opoziții) în diferite limbi romanice, odată cu trecerea aceleiași cuvânt la diferite grupuri de vorbitori. Astfel, putem sublinia că situația din limbile iberice reprezintă încă un argument pentru explicația prin „*sermo castrensis*” a primului sens al rom. a *pleca*.

Pentru acest sens al rom. a *pleca* în celelalte limbi romanice, s-au impus neformații fără

legături cu mediul militar, precum: it. *partire*, fr. *partir* ș.a., de la lat. *partiri* „a separa” (REW, 6259).

**6. Dr. rost** este moștenit din lat. *rostrum* (EWR, 1476; REW, 7386 ș.a.), care semnifică: 1. „cioc”, „bot”, (la om) „gură” și 2. „pinten la prova corabiei, cu care se izbea în ambarcațiunile inamice” (DLR). Dr. *rost* are (și el) două sensuri: (1) a) (inv.) „gură”; b) (sens lărgit) „spațiu între fire în războiul de țesut sau între construcții” și (2) „înțeles”, „sens”, „rol”, „scop”, „regulă”, „rânduială în viață”; (în expr.) „are rost”, „a face rost de ceva”, „a-și face, afla un rost” (cf. DEX).

Primul sens al formei românești (de altfel, studiată de Șăineanu 1887, p. 194) – care continuă și lărgeste acest prim sens al lat. *rostrum* – nu face obiectul interesului nostru.

Opinăm că cel de al doilea sens al dr. *rost* provine din cel de al doilea sens al lat. *rostrum*, prin intermediul unui proces metaforic în mediul militar dunărean. Această opinie este susținută de legăturile multelor cuvinte din familia lat. *rostrum* cu mediul militar, precum: (I) *rostra*, *-orum*, care denumea (1) „tribuna oratorilor din forul roman ornată cu ciocurile corăbiilor capturate” și (2) „forul (astfel ornat)”; *rostratus* „prevăzut cu cioc”, ca în *Columna rostrata* (Titus Livius, 59 î. Cr. -17): „Columna rostrată, de marmură ornată cu ciocuri de corabie și ridicată în for pentru cinstirea victoriei navale a lui C. Duetius asupra cartaginezilor în anul 260 î. Cr.”; (II) *corona rostrata* „cunună ornată cu mici ciocuri de corabie din aur, acordată soldatului care se arunca primul pe o navă inamică sau contribuia substanțial la capturarea acesteia” și (III) în expresii ca *tempora navali rostrata corona* (P. Vergilius Maro, 116-27 î. Cr.) „tâmpile încinse de cununa rostrată” (ThLL, DLR).

Metafora, „toxică” de timp, din cel de al doilea sens al dr. *rost* are la bază un proces *abstractum ex concreto* menit să exprime – prin comparația cu ciocul corăbiilor militare de pe Dunăre (atât de important în scufundarea ambarcațiunilor inamice) – idei precum: „sensul”, „scopul” sau „rânduiala”. Această metaforă este mai greu identificabilă, deoarece procesul intelectual care a determinat-o s-a produs într-un grup de vorbitori foarte îndepărtat în timp (1500-1900 ani).

Sensul metaforic al dr. *rost* nu este cunoscut în dialectul aromân, în care *aróstu* și *aróstru* (cu aceeași etimologie) semnifică doar „gură” și „spațiu între spată și sulul cu țesături la războiul de țesut” (DDA, p. 150). Faptul se explică prin uitarea sensului



metaforic în spații lipsite de circulații fluviale și, deci, fără nave militare prevăzute cu cioc de atac.

De asemenea, continuatorii occidentali ai lat. *rostrum* au sensuri dezvoltate doar din primul sens nemilitar al acestuia, precum: sp., cat. *rostro* și pg. *rosto* „față” (REW, 7386) sau it. *rostro* (inv.) „cioc” (la păsări) și „rât”, „trompă” (la animale).

Explicația noastră pentru originea sensurilor abstracte ale dr. *rost* are calitatea de a se folosi de logică. Aceea în prezent necontestată se revendică de la: «Această împărăteasă cu rostul ei blajin... (Ispirescu). De aici [?!], apoi, înțelesul de „regulă, rânduială, căpătâi» (Șăineanu 1887, p. 194).

În limbile neolatine occidentale, sensurile metaforice ale dr. *rost* sunt asigurate prin cuvinte fără legătură cu mediul militar, precum: (1) pentru „înțeles”, de la: lat. *sensus* „înțeles” (it. *senso* și fr. *sens*, cultisme; REW, 7822; DEF) sau lat. *sentire* „a simți” (sp., pg. *sentido*; DCELC, IV, p. 191); (2) pentru „scop”, de la: lat. *designare* „a indica” (fr. *dessein*; cf. REW, 2596; DEF), lat. *fine(m)* (it. *fine*, fr. *fin* cf. REW, 3315), lat. medieval *obiectivus* „obiect pus înaintea” (fr. *objectif*, cf. DEF; sp. și pg. *objectivo*, cf. DCELC, I, p. 15) sau franc. \**būt* (fr. *but*, cf. DEF) și ngr. *scopos* (it. *scopo*); (3) pentru „rânduială”, de la lat. *ordine(m)* (it. *ordine* ș.a., cf. REW, 6094; DEI ș.a.) și (4) pentru „regulă”, de la lat. *regula* (it. *regola*, fr. *règle*, pg. *regra*, ș.a. sunt cuvinte culte; cf. REW, 7177; DEI; DEF; NDELP) etc.

Procesul metaforic de la *limes*-ul Dunării, prin care a fost încărcată semantic forma lat. *rostrum*, a făcut inutile continuările în română ale lat. *sensus*, *designare*, *fine(m)*, *ordo*, *-inis*, *regula* etc.<sup>1</sup> Acesta este un exemplu de modul în care s-a particularizat limba română sub influența mediului militar latinofon, implicând neconservarea în română a unor cuvinte latine prezente în vest, precum cele de mai sus. (Pentru cuvintele românești a *înșela*, a *îngâna* și *rost*, a se vedea și Mihail 1996.)

7. Dr. *sat* (v. rom. *fsat* „așezare rurală”) este moștenit din lat. *fossatum* „șanț de apărare” (Bogrea 1920). Totuși, s-au emis și alte ipoteze, precum rom. *sat* din: (1) lat. *sātum*, derivat din lat. *sēro*, „a semăna” (Cipariu), ipoteză contrazisă de forma veche *fsat*; (2) lat. *fixatum* (Giuglea); (3) lat. \**massatum* (Șăineanu ș.a.); (4) din albaneză (Cihac ș.a.) și (5) din substrat (Reichenkron). (Pentru detalii, a se vedea Mihail 1990.) Ceea ce a fost posibil din cauza aparentei dificultăți semantice a etimologiei lat. *fossatum* > dr. (*fsat*).

Această „dificultate” este înlăturată dacă se are în vedere factorul istoric al rezistenței armate, întinsă pe secole a (daco-)romanilor. Astfel, sensurile „șanț de apărare” și „localitate” s-au întâlnit, printr-un proces metonimic, în cuvântul (*fsat*), denumind o localitate întărită, apărată. Sfera semantică mai largă a v. rom. *fsat* - cuprinzând și semnificațiile adăpost, teren cultivat ș.a. - se explică prin protecția pe care o asigură satul întărit terenurilor interioare cultivate.

Dr. (*fsat*) a putut proveni și din lat. *fossatum*, „cartier al corpului de trupe” (Daicovicu 1927). La fel, în acest caz sensul dr. *sat* are la bază tot o metonimie militară: „cartier militar” - „localitate”.

În dialectele românești sud-dunărene, cuvântul (*fsat*) a fost uitat. În prezent, pentru „sat”, în aromână este utilizat cuvântul de origine grecească *hoară*. (Ar. *sat*, dintr-un text din DDA, este un dacoromânism)

În vest, lat. *fossatum* a fost continuat cu sensul „șanț”, exceptând v. pg. *fossado* „armată” (REW, 3461), iar cuvintele cu sensul „sat” nu aparțin mediului militar: fr. *village* ș.a. (< lat. *villa* „conac”; REW, 9330).

8. Dr. *șes* continuă lat. *sēssus* (EWR, 1586 ș.a), care este derivat de la lat. *sēdere* (DEL, p. 609). Proveniența dr. *șes* din alb. *šes* menționată în REW (7882) este considerată ca lipsită de argumente de A. Graur (*Corrections*, p. 36) și Cioranescu. (DER, 7709). Prin atribuirea acestui cuvânt limbajului militar (daco-)roman vom fundamenta semantic etimologia latină a cuvântului.

Astfel, dr. *șes* (s.) are sensul „întindere vastă de pământ, fără diferențe (mari) de nivel, situată la mică altitudine; câmpie; suprafață plană de pământ situată într-o depresiune” (DEX). Este evident că „șederea”/„loc de șezut” a devenit „loc plan”/„șes”, în mîntea și limbajul soldaților unităților armatei romane, care căutau să-și amplaseze corturile (tabăra) într-un loc prielnic, de bună ședere.

Metonimia „(loc de) ședere” - „loc plan” a fost uitată în aromână, ca și chiar lat. *sēssus* (rămas doar în toponimie), iar continuatorii occidentali ai acestuia au sensul clasic „ședere”, „șezut”, precum: v. it. *sesso*, v. fr. *ses* etc. (REW, 7882), modificându-se semantic, nemilitar la... „gaură a șezutului” („anus”), ca în cazul sp. *sieso* (DCELC) și pg. *sesso* (NDELP).

În limbile neolatine occidentale, pentru sensul „șes”, sunt prezente continuări ale unor cuvinte clasice sau înlocuiri populare ale acestora, toate fără legături cu mediul luptelor armate, precum:

lat. *planitie(m)*, în port. *planicie* (NDELP); lat. *plan* (care a eliminat lat. *planus*), în fr. fem. *plaine* (care a înlocuit fr. masc. *plain*) (DEHF, p. 586), sp. *llano* și (fem.) *llanura*, it. *pianura* etc.

9. Dr. *solz*. Hasdeu a fost primul care a propus etimologia dr. *solz* „squama de pește, de serpe” < lat. *solidum*, „solid”. În dicționarele anterioare, nu este menționată etimologia cuvântului, cu excepția Dict. B (dr. *solz* < lat. *solex*, -*cis*, „haină grosolană”).

Combătând etimologia dr. *solz* < v. sl. *sluzu* „mucozitate” a lui Cihac (D, II, 354) – care a influențat, în 1886, pe Miklosich (EWS, p. 308) și împreună cu acesta, pe Șăineanu (DU) ș.a. – Hasdeu a arătat că v. sl. *sluzu* nu a avut decât în mod excepțional și sensul „solz”, iar «cu sensul „squama” nu există în nici un dialect slavic» (CB 1983, p.554). Miklosich (EWS) nu a justificat din ce motiv, numai și tocmai, „continuatorul românesc” al v. sl. *sluzu* trebuie să conserve sensul rar „solz”, în timp ce bg. și sb. *sluz* moștenesc doar sensul „mucozitate”. Cu atât mai mult cu cât, inițial, Miklosich (*Die slavischen*), în 1861, nu menționase rom. *solz* între cuvintele de origine slavă din română. Dar, zdruncinat de „slaviști”, Hasdeu a avansat etimologia dr. *solz* din polon. *zolza* „gâlcă la cai” (CB 1983, p. 554), fără a reuși să o fundamenteze fonetic și semantic, într-un mod convingător.

Urmând pe Tiktin (în TDRG) – care a combătut etimologiile atât latină cât și slavă ale dr. *solz* – mulți autori de dicționare nu vor mai indica vreo etimologie pentru acest cuvânt și el nu va mai fi prezent nici în lucrările privind influența slavă asupra românei (Mihăilă 1960 ș.a.).

Fapt interesant: rom. *solz* nu era «strein» în Iliade (Vb. p. 35).

Cioranescu (DER, 7990) pledează în favoarea unei creații expresive, dar în final a optat pentru «origen desconocido». Ca o concluzie «etimologia acestui cuvânt rămâne și astăzi controversată» (G. Mihăilă, în CB 1963, p. 607).

Totuși, Pușcariu arătase că dr. *solz* este refăcut de la pl. *solzi* < lat. *soldi* (LR, p. 178), «pentru sens, cf. ung. *penz* „Geld (monedă)” și „Fischuppe” (solz)» (DR, VII, 1938). DEX și mda îl urmează, precizând că moneda (*soldus-ul*) este de aur (*aureus*).

Toate aceste încălceli etimologice și semantice s-au produs prin nesensizarea metaforei militare a **devalorizării** *sol(i)di* „monede de aur romane”, prin care aceste monede au fost comparate, ca dimensiune, strălucire și, mai ales, ca valoare, cu solzii de pește.

Căci, emis în anul 312, «sub Constantin cel Mare, *sol(i)du*s a desemnat „o monedă de aur masiv”» (DEL), care s-a depreciat rapid, mai ales ca urmare a dirijării de mari cantități de *soldi* pentru plata soldaților de la *limes*-ul Dunării și finanțarea politicii de recuceriri la nordul acesteia.

Evident, metafora devalorizării *soldus*-ului s-a definitivat în latina dunăreană, când legăturile acesteia cu romanitatea occidentală s-au întrerupt, căci ea nu este cunoscută în vest.

Devalorizarea *soldus*-ului este reflectată și în neolatinitatea vestică, precum în fr. *sou* (< v. fr. *sol*, provenit din lat. *solus*, < *soldus*) care a ajuns să semnifice cea mai mică monedă, ca în: *être sans le sou* („a nu avea nici măcar un chior”), *un sou-le-sou* („un sărăntoc”) etc. Dar, fără de legături militare.

Utilizat pentru plata soldaților, lat. *sol(i)du*s a făcut „carieră” în mediul militar din vest, fiind continuat în: it. *soldo* „ban” și „soldă”, fr. *solde* (> rom. *soldă*), dar și în: it. *soldate* „cel plătit”, fr. *soldat* (> rom. *soldat*), din derivatul lat. *sol(i)dare* „a plăti” (Meillet 1948, p. 294; DCELC, IV, p. 296), confirmându-se faptul că «dacă o limbă se îndepărtează, pentru o idee familiară, de surorile sale, putem presupune că a adoptat o (altă, n.n.) expresie metaforică» (Bréal 1924).

Continuitatea circulației monedei *sol(i)du*s în romanitatea orientală este atestată arheologic (cele mai multe monede descoperite aparținând împăratului Theodosius al II-lea; 408-450), atât în Transilvania, Oltenia și Banat (Protase 1966), cât și în celelalte provincii românești (Butnaru 1987), cu proveniențe de până la ultima emisiune de *solidi*, aceea a împăratului Mihail al IX-lea; 1295–1320 (Preda 1972). Emisiile de *solidi* au fost întrerupte doar în perioada împăraților francezi ai Bizanțului (Hennin 1872).

Continuitatea circulației (a emisiunilor) *sol(i)du*-ului până în secolul al XIII-lea sprijină ideea privind calchiera semantică a ung. *penz* în Transilvania, pe sensurile inițiale ale v. rom. \**soldzu* și nu invers.

A fost firesc ca sensul „monedă” al lat. pl. *solidi*/ v. rom. pl. \**solidzi* (cf. ar. *soldzi*, DDA, p. 963) să fi fost vehiculat (până la ieșirea din circulație a *soldus*-ului) alături de sensul metaforic „solzi”. Această situație a fost explicată anterior prin trimitere la sensurile ung. *penz*: „Geld (monedă)” și „Fischuppe (solz de pește)”, după care ar fi fost calchiat semantic cuvântul românesc.

Însă: (1) ung. *penz* are două sensuri numai în maghiara vorbită în Transilvania, în timp ce în aceea din Ungaria (cf. și dicționarelor) ung. *penz* semnifică doar „monedă”, iar sensul „solz” este purtat de forma ung. (*hal*)*pikkely* și (2) prezența aromânescului *soldzu* – cu etimologie și sens identice cu cele ale corespondentului dacoromân – face imposibilă alchieria semantică în română pe ung. *penz*, fiindcă aromânii și maghiarii nu s-au învecinat vreodată. (De unde lipsa cuvintelor maghiare vechi în dialectul aromân; cf. Coteanu-Sala, *Etimologia*, p. 133.) Așadar, această influență semantică interetnică este inversă în raport cu aceea avansată anterior.

A fost normal ca, până în secolul al XIV-lea, ungurii – infiltrați în Transilvania după secolul al XI-lea – să fi luat cunoștință (în cadrul unui bilingvism elementar) de cele două sensuri („monedă” și „solz”), pe care le vehicula forma v. rom. \**soldzu*, până la dispariția *soldus*-ului din piața monetară. Astfel ung. *penz* va conserva, în Transilvania, aceste două sensuri, prin calc semantic pe cuvântul românesc vechi.

Prin definitiva devalorizare a *soldus*-ului și răspândirea unor noi sisteme monetare, forma v. rom. \**soldzu* a pierdut sensul „monedă” și va vehicula doar pe cel de „solz de pește”. Ceea ce s-a petrecut în secolul al XIV-lea, în care nu s-au mai emis *soldi*, deoarece aceștia nu mai aveau căutare, comparativ cu monedele de aur occidentale, în primul rând cu ducatul venețian. Până în secolul al VII-lea, compoziția *soldus*-ului scăzuse la 45% aur, iar în secolul al XIII-lea a ajuns la 25% aur, pierzându-și astfel definitiv reputația (Drimba, *Cult., civ.*, II, p. 170).

Când v. rom. \**soldzu* va semnifica doar „solz”, sensul „monedă” va fi preluat: (1) în dialectul dacoromân, de *ban* (< ung. *bány*; cf. Treml 1929) și, apoi, *leu* (prin traducerea tc. *arşlanlı* „leu” și „piastru”, cf. TDRG) din sl. *livu* (cf. Ţonev 1919) și (2) în dialectul aromân, de *pará* (< tc. *pará*, cf. DDA).

**10. Dr. *scamă*.** În debutul analizei lingvistice a rom. *scamă*, vom constata că sensul „solz” al lat. clasic *squama* este redat în limbile romanice occidentale: (1) fie prin continuatori ai formei lat. pop. \**scama* – formă avansată de Rosetti (ILR, p. 117) și Corominas (DCELC, II, p. 323) – ca: pv., cat., sp. și pg. *escama*, (2) fie tot printr-o metaforă (dar fără legătură cu limbajul militar), aceea din formele: it. *scaglia*, fr. *écaille* ș.a.; REW, 7971 (cf. got. *skalja* „țigla”; DEF, p.199), pe baza asemănării

de dispunere a solzilor pe spatele peștelui cu cea a țiglelor pe acoperișul casei.

Lat. cl. *squama* „solz” nu a fost continuat în neolatinitate (fr. *squame* „mici desprinderi în dermatoze” este cult), cu excepția it. *squama*, care însă s-a restrâns la „solz de reptilă” și „frunză în formă de solz”.

Forma lat. pop. \**scama* înlătură îndoiala asupra etimologiei latine a rom. *scamă* din TDRG («deoarece *q* latin trece în română în *p*»; cf. aqua > apa) și din DEX («etimologie necunoscută»). Aceste sentințe sunt anulate prin evidențierea golirii semantice a formei lat. pop. \**scama*, în urma transferului metaforic – în mediul militar – al sensului său „solz(i)” în forma lat. pl. *sol(i)di*. Forma lat. \**scama* – goliță de sens prin metafora de mediu militar care a încărcat lat. *sol(i)di* și cu sensul *solzi* – a primit (în același mediu) sensul „scamă”, printr-o altă metaforă, legată de analogia dintre „firele scurte dintr-o țesătură destrămată” și „solzii rămași după curățirea incompletă a peștelui”. Deoarece, pentru sensul „scamă”, nu exista un cuvânt specializat în latina clasică.

În comparația de mai sus, s-a apelat la sensul originar al lat. *squama* („solz”). Ceea ce explică specializarea regională (ca și aceea a it. dial. *squama*) a rom. *scamă*, pentru „solzii de pe aripile fluturilor”.

Prezența ar. *scamă*, cu origine și sens identice cu cele ale dr. *scamă*, atestă vechimea „călătoriei” formei prin mediul militar latinofon, adică în perioada anterioară separării aromânilor de dacoromâni.

În vestul romanic, pentru sensul „scamă” nu se pot identifica neoformații de *sermo castrensis* care să fi suplinit lipsa termenului latin specializat. Astfel, sensul „scamă” este vehiculat de neoformații ca: (1) sp. *hila(cha)* și pg. *fios*, de la sp. *hilo* și, respectiv pg. *fio* „fir”, continuate (ca și rom. *fir*) din lat. *filum* „fir” (DCELC, II, p. 918; NDEL, p. 812; REW, 3306 etc. ); (2) it. *filâccia*, provenit din lat. pop. \**filacea* (DEI, III, p. 1637) sau \**filacia* (REW, 3292), ambele cu sensul „țesătură” și (3) fr. *charpie*, derivat de la v. fr. *charpir* „a tăia”, „a face bucați”, care este moștenit de la lat. pop. \**carpire*, pentru lat. clasic *carpĕre* (DEF, p. 118) „a rupe bucată cu bucată”.

### Criteriile latinei de frontieră

Vom stabili o metodologie de analiză a lexicului latin moștenit al limbii române, în vederea decelării și a altor cuvinte de mediu militar latinofon.

În acest sens, vom apela la un factor extrinsec limbii, anume cel istoric, pe baza căruia vom putea constata că în regiunea carpato-dunăreană se conservă cele mai multe vestigii lingvistice de mediu militar (neo)latin. Deoarece, în această regiune de frontieră, **armata romană a avut un rol important în romanizare**, avându-se în vedere nu numai **prezența** legiunilor și a unităților auxiliare lor – cu veteranii aferenți – ci și **dispersarea** acestora în întreg „capul de pod”, pe care îl configura Dacia în apărarea Imperiului<sup>2</sup>. Astfel, **apare și faptul că româna este continuatoarea latinei militare de la frontiera daco-dunăreană a Imperiului Roman**.

Deși armata Rinului, în diverse perioade, era mai mare ca cea a Daciei, acest fapt nu a fost esențial în romanizarea Galiei, deoarece legiunile renane erau concentrate la *limes*-ul cu triburile germanice, între Meusa și Rin, cu centre principale la Mainz, Trier, Köln, și Xantem, (de altfel, regiune în prezent neromanică). Dar nu numai Renania, ci și celelalte regiuni de frontieră ale Imperiului Roman din Europa (ca Pannonia), Africa și Asia nu mai sunt astăzi romanice. Deci, **româna nu numai că este continuatoarea unei latine militare de frontieră, ci este și singura limbă neolatină care conservă vestigii ale limbajului de castru (*sermo castrensis*)**.

Pe baza acestui fapt istoric, vom stabili metodologia de căutare a acestor vestigii în lexiconul latin moștenit al românei, adică **criteriile latinei militare de frontieră**, pe care le explicitem mai jos.

a. Când se constată **modificări de sens ale unor cuvinte românești în raport cu sensul clasic al etimonului lor latin** este posibil și probabil ca inovațiile semantice să se fi produs în limbajul de grup al armatei romane și/sau al luptătorilor daco-romani.

b. Iar, dacă ne aflăm în prezența unor **cuvinte latine conservate, în aria neolatinității, numai în limba română** – fie cu sensul lor clasic, fie modificate semantic – **este de asemenea posibil și probabil ca ele să fi aparținut aceluiași grupuri militare de vorbitori**.

### **Modificări semantice de mediu militar nedecelate anterior**

Pe baza primului criteriu (a), vom decela (de sub patina timpului) și alte modificări semantice în mediul militar (daco)-roman, după cum urmează.

11. Dr. **a (se) apleca** (ar. *aplecu*, ml. *plec*) este moștenit din lat. *applicāre* (EWR, 97; REW, 548; DER, 332; DEX ș.a.), care avea următoarea structură semantică: (1) „a aplica”, ca în: *applicāre moenibus scalas* (Titus Livius, 59 î.Chr. – 17) „a propti scările de ziduri”; *trunco se applicuit* (Caius Iulius Caesar, 100 – 44 î.Chr.) „s-a lipit de un trunchi”; (2) (mar.) „a acosta”, ca în *navibus ad terram applicatis* (Caesar) „corăbiile fiind acostate la țărm”; (3) (fig.) „a (a)lipi”, ca în *applicare se ad aliquem* (M.Tullius Cicero, 106 – 43 î.Chr.) „a se lipi de cineva” (ThLL, DLR). Se observă intensă circulație a lat. *applicāre* în mediul militar și prin constatarea că ngr. *aplikaio* „a trage în gazdă” provine din sintagma *applicāre castra* (NGSt, comentariu în REW) „a poposi în castru”.

Dr. **a (se) apleca** are sensurile: 1) (de nuanță militară) „a (se) înclina” și fig. „a (se) supune”; 2) „a alăpta” (sens păstrat în dialectul aromân); 3) (fig.) „a simți atracție/vocație pentru ceva”; 4) (în expr.) „a i se apleca”, „a-i veni greață” (DEX).

Opinăm că sensul „a alăpta”, din expresia „a apleca la sân” a urmat indemnul militarului și/sau veteranului roman către femeile lor, pentru ca acestea să lipească gura odraslei la sân. Iar sensul 4 din structura semantică de mai sus provine din faptul că, venindu-ți greață, te apleci pentru a nu vomita pe picioare (ceea ce înlătură dificultatea semantică exprimată în DER).

În limbile neolatine vestice, continuatorii lat. *applicāre* nu au sensurile sale principale militare („a aplica” și „a acosta”), ci alte sensuri, precum: cat. *aplegar*, v. fr. *aplover*, sp. *allegar* și pg. *achegar* „a aduce”, „a se apropia”, „a uni” (REW, 548 ș.a.). Iar, pentru sensul „a (se) apleca”, se utilizează cultisme de la lat. *inclināre*, ca: it. *inclinare*, sp. și pg. *inclinare* sau o moștenire de la lat. pop. *\*pendicāre* (cl. *pendēre*) „a spânzura”, ca fr. *pencher* (DEHF). (Din lat. *inclināre* româna moștenește pe **a (se) închina**, iar **a (se) înclina** este neologism).

12. Dr. **a (se) certa** – ar. *nertu*, ml. (an)țertu, ir. *certu* – este continuat din lat. *certare* (EWR, 347; REW, 1840; DA; DER, 1680 ș.a.) care semnifică „a se lupta”, „a rivaliza” și (târziu) „a dezbate”.

Opinăm că acest cuvânt s-a restrâns semantic în mediu militar, la „a (se) disputa”, „a (se) certa prin luptă”, precum: *certare armis* (Cicero) „a se lupta” și sub influența unor cuvinte cu sensuri militare din familia sa: *certamen*, *-inis* „întrecere”, „luptă”, „rivalitate”; *certatio*, *-onis* „luptă” și *certatus* „luptă”.



Apoi, lat. *certare* a devenit în mediu veteran „a (se) certa” (fără lupte armate) și sub influența semnificațiilor târzii (din secolul al II-lea) ale altor cuvinte din familia sa, precum: *certator*, *-oris* (Aulus Gellius, sec. II) „adversar într-o discuție” și *certabundus* (L. Apuleius, 125 - 170) „care discută aprins”.

Lat. *certare* a mai fost continuat doar în v. it. *certare* și sard. *kertare*, cu sensul „a certa”, probabil prin influența militarilor și „sau veteranilor (re)veniți de la *limes*-ul estic.

În celelalte limbi neolatine, sensul „a (se) certa” este redat prin cuvinte care nu își au originea în mediul militar, precum cele preluate din latina cultă: *altercare*, *disputare*, *litigare*, *querela* ș.a. (necontinate în română, fiind înlocuite de lat. *certare*) și cele din latina moștenită, *repre(he)ndere* (REW, 7227) sau *grundire/grunnire* ... „a grohăi”, din care provine fr. *gronder* (DEF).

**13. Dr. (inv.) a *cumpli*** (ar. *cumpli* „a termina”) „a ucide”, provine din lat. *complere*, lat. pop. \**cumplire* (EWR, 445; REW, 2101; DER, 2677 ș.a.), care semnifica: (1) „a umple”, ca în *complere fossam aqua* (Caesar) „a umple șanțul cu apă”; (2) „a ocupa complet”, ca în *complere montem hominibus* (Caesar) „a umple muntele cu oameni”, *milites murum celeriter complent* (Caesar) „îndată soldații umplu zidul”; (3) „a completa”, ca în *complere legiones* (Caesar) „a completa efectivul legiunilor”; (4) „a desăvârși”, ca în *ut summum mei promissi compleam* (Cicero) „ca să-mi îndeplinesc în totalitate promisiunea” (ThLL, DLR).

Dr. *a cumpli* s-a modificat semantic față de etimon la „a ucide” – sens de violență maximă – în mediul unor lupte necruțătoare, plecându-se de la sensul „a desăvârși” al lat. *complere*. Are și derivate pe măsură: dr. *cumplit*, *cumpliciune* (inv.) „cruzime”, *cumplitură* (inv.) „ucidere” (DER, 2677).

În celelalte arii romanizate, sensul ar. *cumpli* „a împlini, a desăvârși” și sensurile similare ale it. *comp(i)ere*, sp., pg. *cumplir*, v. it. *cumplire*, v.fr. *complir*, fr. *accomplir* nu au fost conduse spre violență (în cadrul unei rezistențe în masă a populației, care a determinat un semantism violent), deoarece regiunea Munților Pindului a fost mai puțin atacată, iar occidentul, mai rapid „pacificat”/statalizat de barbari.

Nu aflăm moșteniri de mediu militar (violent) nici în cazurile derivatelor descendenților occidentali ai lat. *complere*, precum sp. *cumplido* „desăvârșit”, ci dimpotrivă s-a ajuns chiar la sensul

....„compliment”, ca în cazul sp. *complimento*, din care provin it. *complimento* și fr. *compliment* (DCELC, DEHF). (Evident, rom. *compliment* este neologism.).

Pentru sensul „a ucide”, în ariile romanizate sus menționate, a fost normală și suficientă: (a) continuarea cuvintelor latine clasice, precum: lat. *occidere*, în ar. *țid(ere)*, it. *uccidere* ș.a. (dar și dr. *a ucide*); (b) generalizarea unor metafore populare (amuzante, dar cinice), ca fr. *tuer* – provenit din lat. pop. \**tūtāre* (cl.\**tūtāre*) „a proteja”, apoi, „a potoli” (DEHF) – și it. *ammazzare* (> sp. *mazar* și pg. *maçar*), de la lat. pop. \**mattea* „ciomag” (DEI, I, 166) sau (c) un împrumut din arabă, în care cuvântul care a dat it. *assassino* (> fr. etc.) semnifica „băutor de hașiș” (DEHF). Pretutindeni, nici măcar o amintire de limbaj militar.

**14. Dr. a (se) (în)dupleca** (ar. *nduplic*, *-ari* „a încovoia”) este moștenit din lat. pop.\*(*in*)*duplicāre*, lat. cl.*duplicāre* (EWR, 834; REW, 2801; DER, 3121 ș.a.), care avea două sensuri: 1) „a dubla”, „a spori”, ca în *duplicāre modum hastae* (Cornelius Nepos, sec. I, î. Chr.) „a dubla lungimea lancei” și 2) „a îndoi”, „a încovoia”, ca în *hasta duplicat virum transfixa dolore* (Publius Ovidius Naso, 43 î.Chr. - 17) „lancea care a străpuns pe viteaz îl îndoia de durere” (ThLL, DLR).

Un derivat interesant de la lat. *duplicāre* este *duplicarius* „soldat cu soldă dublă” (DEL, p. 188).

Sensul dr. *a (în)dupleca* – „a determina pe cineva să se supună, să consimtă (să facă) ceva” (DEX) – observăm că provine din cel de al doilea sens – violent – al etimonului latin „a îndoi”, „a încovoia”, devenit „a determina la supunere”, sub amintirea indicelui semantic al violenței/forței.

Restrângerea semantică a lat. *duplicare* – în mediu violent – nu a fost remarcată de Ernout și Meillet (în DEL), care afirmă – în registru etimologic – că descendenții neolatini ai dublării se formează «mai ales în română de la *duplicāre*, iar în celelalte limbi romanice din *duplare*, cf. fr. *doubler* ș.a.» (DEL, p. 188). Autorii au neglijat sensul „îndoire/încovoiere”, care duce la sensurile „supunere” și „înduplecare” din română, unde dublarea nu are de-a face cu nici unul din aceste etimoane. Deoarece, rom. *a îndoi*, cu sensul „a dubla” provine din *în+doi* (<lat. *in+lat. pop.\*dui*, cl. *duae*; DEX). (Rom. *a dubla* este neologism).

Rom. *dublu* este împrumutat din fr. *double*, care provine din lat. *dūplus* (DEHF). Dr. (și ar.) *duplu* (inv.) apare a fi moștenit din lat. *dūplus*.



Dintre continuatorii din vest ai lat. *duplicare* (REW, 2001), doar sp. *doblegar* „a (se) îndoii” are la figurat și foarte rar sensul „a (se) îndupleca”. Pentru acest sens, avem de a face cu împrumuturi culte de la lat. *convingere* (>fr. *convaincre* ș.a.), lat. *persuadere* (>sp. *persuadir* ș.a.) și lat. *condescendere* (>pg. *condescender* ș.a.). Nici o moștenire din *sermo castrensis*.

15. Dr. *lingură* (ar., ml. *lingurā*, ir. *lingurē*) este moștenit din lat. *lingulā*, dim. al lat. *lingua* „limbă”<sup>3</sup> (EWR, 981; REW, 5036; DER, 4884 ș.a.)<sup>4</sup>.

Rosetti (ILR, I, p. 169) consideră că lat. *lingulā*, este continuat numai în română. Ca și Meyer-Lübke (REW, 5036), care consideră culte: cat. *alegra* (chir.) „trepan” și sp. și pg. *legra* (chir.) „răzuitor de oase și al pietrei de dinți”, pe care însă Corominas (DCELC, III, p. 71) le vrea ... semiculte (!?). Dar, nu există argumente pentru a nu fi considerate împrumuturi livrești în chirurgia medievală. Astfel că **rom. *lingură* este unic continuator în neolatinitate al lat. *lingulā***<sup>5</sup>.

Lat. *lingulā* avea următoarele sensuri: 1) „limbă mică de pământ”, ca în formularea verbală *oppida posita in extremis lingulis* (Caesar) „cetăți așezate la capătul unor mici limbi de pământ (spre mare)”; 2) „șiret la încălțăminte” și fig. „secătură”; 3) „*lingură*”; 4) „spadă mică ascuțită” (M. Terentius Varro, 116 – 27 î. Chr.); 5) „limbușoară la instrumentele de suflat”; 6) „acul balanței”; 7) „capăt strămtat de tub”; 8) „capătul scurt al unei pârghii” și 9) „os al sepiei” (DLR).

Opinăm că lat. *lingulā* s-a restrâns semantic în doi timpi, în latina dunăreană, la sensul „lingură”, ca urmare a utilizării sale frecvente în mediul militar, mai întâi, la sensurile 1, 3 și 4 și, apoi, trecut în limbajul veteranilor, a rămas firesc doar la semnificația 3 din ampla sa structură semantică.

Dr. *lingură* – „obiect casnic (pentru gătit și mâncat), scobit și cu mâner” – a revenit la o structură semantică largă (a se vedea în DEX), specifică cuvintelor foarte vechi.

În limbile neolatine occidentale – lipsite de influența puternică a unui mediu militar – sensul „lingură” este asigurat de neoformații de la lat. *cochleārium*, -are „linguriță pentru mâncat melci și ouă” < lat. <sup>6</sup>, ca fr. *cuillère* (DEHF), sp. *cuchara*, it. *cuchaio* (DEI, II, 1182) și pg. *colher* (NDELP).

16. Dr. *merindă* (-de) (ar. *mirinde*, ml. *mirindī*, ir. *merinde*) este moștenit din lat. *merenda* (EWR, 1059; CDDE, 1081; REW, 5521; DA ș.a.), care denumea, în latina imperială, „gustarea de după

amiază” (după ce semnificase – ca la T. Maccius Plautus, 254-184 î. Chr. – „masa de prânz”).

Opinăm că schimbarea de sens a lat. *merenda* în latina carpto-dunăreană – transmisă dr. *merinde* ca „provizie în călătorie” – s-a produs în mediul deplasărilor armate. Apoi, sensul s-a extins în mediu veteran și la „provizie pe care și-o ia cineva la lucrul câmpului”.

Inițial, acest sens s-a dezvoltat, în româna comună, în paralel cu cel de „parte a zilei dintre orele 16 și 17” (legat de sensul din latina imperială „gustarea de după-amiază”), pierdut în dacoromână, dar păstrat în dialectul aromân, cf. *t'ai culac di grâu mirinde* (tu ai colac de grâu ca merinde), dar și *după prânzu cătră mirinde* (după prânz către merinde) (DDA).

Lat. *merenda* a fost continuat și în it. și sp. *merenda*, pv. *merendo* ș.a. (REW, 5521), cu sensul clasic „gustare de după-amiază”, iar în portugheză nu s-a definitivat tendința de restrângere semantică prin abreviere (ca în mediile militar și agro-pastoral din latina dunăreană) a formulării *merenda que se leva em farnel* „gustare la pachet” („merindă”), din cauza utilizării sale sporadice. În celelalte limbi romanice, sensul „merindă” este redat prin cuvinte sau sintagme noi nemilitare, de la lat. *vivere* „a se hrăni cu...” (ca sp. *viveres* ș.a.) și lat. *provisio*, -onis „prevedere” (ca fr. *provision* ș.a.) sau prin continuarea lat. *victualia*, „alimente” (ca v. fr. *vitaille*, fr. *victuailles* etc.; REW, 9314).

17. Dr. *a peți* continuă lat. *petēre*, lat. pop. \**petire*, (EWR, 1208; CDDE, 1370 ș.a.), cf. v. nap. *pezzire* „a cerși”: (>) it. *pezzente* „cerșetor”, sp. și pg. „a peți”<sup>7</sup>, pg. *pedinte* „flașnetă”, sp. și pg. *pedido* „livrare”, „vânzare” și (inv.) „petiție” (REW, 6444; DER, 6312).

Lat. *petēre* avea o structură semantică amplă: I. „a viza să lovească”, ca în *petēre caput* (Cicero) și *petēre Hesperiam bello* (Vergilius) „a lovi Hesperia cu război”; II. 1) „a dori”, ca în *petēre gloriam* (Ovidius) „a căuta glorie”; 2) „a peți”, ca în *multi illam petiere* (Ovidius) „mulți au pețit-o”; 3) „a cere, rugându-se”, ca în *pacem a Romanis petierent* (Livius) „au cerut romanilor pace”; 4) „a pretinde”, „a reclama”; 5) „a se duce să ia”, „a lua”, „a scoate” (DLR, Th LL). Avându-se în vedere dorința firească a militarilor și veteranilor romani de a se rostui, opinăm că lat. *petēre* s-a restrâns semantic – în limbajul acestor categorii de vorbitori ai latinei carpto-dunărene – la „a peți”, care înglobează indicii semantici de „căutare”, „dorință,

„rugă”, „pretenții”, „deplasare” și „scoatere/luare de undeva”, aflați în structura semantică a acestui cuvânt latin. De unde, în dr. *a peți*, acești indici semantici sunt însumați: „căutarea cu dorință/rugă a miresii”, „scoaterea din căminul părinților” și „ducerea ei la casa militarului/veteranului”.

Ceea ce nu s-a petrecut în limbile romanice vestice, în care lat. *petĕre* a fost înlocuit de simplul semantic lat. *demandare* „a cere” (DCELC, III, p. 713), ca în fr. *demandeur en mariage* „a peți” etc.

Opinăm că lat. *petĕre* (>dr. *a peți*), lat. *miles* (>dr. mire) și chiar lat. *vĕtĕrĕnus* (> *bătrân*) făceau parte din limbajul obsesiv atât al militarilor și veteranilor romani dornici de a se căsători, cât și al localnicilor care „vânau” o partidă cu aceștia, avându-se în vedere că, încă de la Hadrianus (117 – 138), veteranii se puteau căsători cu femei autohtone, iar de la Septimius Severus (193 – 211) chiar soldații în termen puteau încheia căsătorii (în legalitate).

18. Dr. *sarcină* (ar. *sārĭnĕ*, ir. *sorcire*) este moștenit din lat. *sarcina* (EWR, 1523; REW, 7598; DER, 7449 ș.a.), care semnifică: 1) „boccea”; (mil. frecv. pl.) „bagaj personal al soldatului”, ca în *legionem sub sarcinis adoriri* (Caesar) „a ataca legiunea împovărată de bagaje” și *proiectis sarcinis fugiebant* (Caesar) „aruncându-și bagajele fugeau”; 2) „sarcină a femeii”, „făt”: *sarcina effundere*. (Phaedrus, sec. I) „a naște”; 3) fig. „povară”, „sarcină”: *sarcina publica rerum* (Ovidius) „povara conducerii statului” (ThLL, DLR).

Sensurile dr. *sarcină* sunt foarte apropiate celor ale etimonului latin: 1) „greutate” și figurat; 2) „legătură de spate”; 3) „îndatorire”; 4) „misiune”; 5) „gravitate”; 6) (recent) „mărime fizică” (DEX). Ca orice cuvânt vechi are multe derivate: *a însărcina*, *însărcinat*, *însărcinare*, *a desărcina* ș.a. (DER, 7449).

Și sensurile ar. *sārĭnĕ* sunt, în mare, aceleași cu cele ale dr. *sarcină*, conform: *s’aducă ’nă sārĭnĕ di leamne* „să aducă o legătură (de spate) de lemne”; *eră sārĭnĕ greăuă* „era grea povară”; *s’ mi discārcu di ’nă sārĭnĕ* „să mă descarc de o însărcinare”; *va s’armă ’nă sārĭnĕ* „va rămâne însărcinată” etc (DDA).

**Lat. *sarcina* a fost continuat doar în română, în v. it. *sarcina* și în două dialecte italiene** (apul. și nap. *sarcene* „legăturică de călătorie”; REW, 7598), probabil în zone cu veterani (re)veniți de la *limes*-ul daco-dunărean.

În limbile vestice, sensurile dr. *sarcină* sunt rediate prin neoformății de la cuvinte latine moștenite sau culte și de superstrat, *fără legături*

*cu mediul militar* (cf. DEF, DEI, DCELC și NDELP), precum:

– pentru sensul „greutate”: lat. *pe(n)sum* (>it., sp. și pg. *peso*, fr. *poids* și rom. *păs*); lat. pop. *\*(in)carricare* (>pg., sp. *carga* etc); lat. pop. *fardelum*, provenit din arab. *fard* „încărcătura unei cămile” (>v. fr., v. sp. *fardel*, fr. *fardeau* ș.a.) etc;

– pentru sensul „legătură”: lat. *fascis*, (>fr. *faix* ș.a.); lat. pop. *brachia* (>fr. *brassée* ș.a.); lat. pop. *\*facus* din gr. *phakelos* „legătură” (>it. *fagotto* ș.a.) etc.;

– pentru sensul „obligație”: lat. *incumbĕre* „a fi în obligația cuiva” (>sp. *incumbencia* ș.a.); lat. jur. *obligatiō*, *-ōnis* (>fr. *obligation* ș.a.); lat. *responsus* (>fr. *responsabilité* ș.a.); lat. mediev. *taxa* (>fr. *tâche*); cf. arab. *Tariha* „cantitatea de muncă impusă cuiva” (>pg. *tarefa* și sp. *tarea*) etc.;

– pentru sensul „misiune”: lat. cult *missiō*, *-ōnis*, inițial cu sens religios (>fr. *mission* ș.a.);

– pentru sensul „gravitate”: lat. *gravidā* (>it. *gravidanza* ș.a.); lat. vulg. *grossus* (>fr. *grossesse* ș.a.); lat. pop. *\*bara* (>sp. *embarazar* „a împiedica”, de unde *embarazo*) etc.;

– pentru sensul „mărime fizică” (ca și în română) pg. *carga eléctrica*, *útil*, *estática*; fr. *charge* ș.a.

Opinăm că lat. *sarcina* a fost preferat de comandanții romani – mai ales de Caesar (ca în *Bellum Gallicum*) – datorită sensului său mobilizator „povară publică”. Căci, termenul sugera militarului că poartă în sacul de spate responsabilități ale Imperiului. Astfel, a fost exclus, pentru sensul „raniță”, lat. clasic *pĕra*, *-ae*, care nu avea indici semantici de antrenare patriotică.

Calitatea lui Caesar de a înflăcări oratoric armatele se va evidenția și prin splendida metaforă patriotică din lat. *terra* – dr. *țară*, pe care o vom analiza spre finele articolului (pct. 24).

Rom. *sarcină* a pierdut sensul „sac de spate al soldatului”, pentru care s-a impus rom. *raniță*, – provenit din rus. *ранец* (DEX) – în conformitate cu modelul influențelor inamicilor tradiționali, slavi în est și germanici în vest, în înlocuirea unor cuvinte militare latine, precum: lat. *bellum*, înlocuit cu rom. *război* < v. sl. *razboj* „ucidere” și, respectiv, fr. *guerre* ș.a. < francic *\*werra* ș.a. (mai multe exemple în primul nostru articol asupra temei).

Astfel, în vestul romanic, lat. *sarcina* a fost înlocuit de fr. *havresac* (atestat, în anul 1672, cu forma *habresac*), provenită din germanul *Habersack* „sac de ovăz”, preluat de soldații francezi care

reveneau din Germania, în timpul și după Războiul de 30 de ani (DEHF).

În forma rom. *sarcină*, în derivatele ei și în expresiile aferente, s-au dezvoltat, cu precădere/tradițional, sensurile figurative: „obligație”, „îndatorire”, „răspundere (materială sau morală)”, „misiune”, „slujbă” și „rol”. Astfel, în mediul militar (daco-)roman și, apoi, în română, au devenit inutile atât continuarea cuvintelor latine clasice – precum lat. *incumbēre, obligātiō, -ōnis, missiō, -ōnis* etc. – cât și apariția de neoformații, ca în grupul limbilor latine vestice, de la lat. pop. *brachia, facus, taxa* etc.

**19. Dr. scândură** (ar. *scândură*, ml. *scóndurǎ*) este moștenit din lat. *scandula* (EWR, 1152; DER, 7566; DA ș.a.), care avea sensul „șindrila” (REW, 7652), cf. și lat. *scandularius*, „cel ce face acoperișuri de case din șindrile”.

Opinăm că lat. *scandula* s-a modificat semantic în mediul atacurilor armatei romane – sub influența lat. *scandere* „a se urca” – în formulări ca *scandere in aggerem* (Livius) „a se urca pe întăritură”. Metafora „șindrila (scândură pe acoperiș)” – „scândură de urcat pe *vallum*”, a fost creația luptătorilor care sprijineau scânduri pe metereze (ca șindrilele pe acoperișul caselor), pentru a intra în interiorul fortificației inamice. Lat. *scansilis* (Plinius Secundus, sec. I) „pe care te poți urca” și *scansorius* (Vitruvius Polio, sec. I î. Chr.) „care servește la urcare” au favorizat apariția și utilizarea metaforei.

**Lat. scandula a mai fost continuat doar în unele dialecte italiene și în unul francez**, dar numai cu sensul „șindrila”, cu excepția dial. din Canistro *skannia* „scândură de pat” (REW, 7652).

În română, sensul „șindrila” – pierdut sub influența factorilor istorici (atât prin specializarea militară metaforică a lat. *scandula*, cât și prin reducerea standardului de viață sub repetatele invazii barbare) – va fi asigurat (în pas cu revenirea la un trai normal), prin împrumut din germanul *Schindel*.

În celelalte limbi neolatine, sensul „scândură” este redat predominant de continuatori (rezultați tot printr-o metaforă, dar nemilitară) ai lat. *planca* (fem. al lat. *plancus* „cu picioare plate”, DEF), ca fr. *planche* ș.a. (REW, 6445) sau ai lat. clasic *assis*, ca it. *asse* (DEI).

**20. Dr. a stoarce** (ar. *astórcu*) este continuat din lat. *extorquere* (EWR, 1649; REW, 3094 ș.a.), care semnifica: 1) „a răsuca membrele”, „a tortura”, ca în: *servilem modum extorti* (T. Livius); 2) „a

smulge din mâini”, ca în: *extorquere capturam* (Plinius Secundus, 23-79) „a smulge prada” și *extorquere alicui sicam de manibus* (Cicero) „a smulge cuiva pumnalul din mână” și 3) (fig.) „a smulge”, „a stoarce înșelând sau cu forță”, ca în: *ab aliquo pecuniam extorquere* (Cicero) „a stoarce bani cuiva” și *ex ore eius confessionem extorquere* (Q. Septimius Florens Tertullianus, 160-230) „a stoarce mărturisiri din gura lui” (ThLL, DLR).

Este evident că un verb ca lat. *extorquere* – care redă acțiuni extrem de violente – aparține limbajului militar. Astfel, opinăm că, în latina de frontieră daco-dunăreană, acest cuvânt s-a specializat semantic la „a tortura prin răsucirea membrilor”, pentru a stoarce informații de la prizonieri. Ca apoi, în viața veteranilor, să apară procesul metaforic prin care se storceau (torturau) rufe (spre a li se scoate apa) și, apoi, *stoarcere de puteri, creierii, lacrimi, profit* etc.

Lat. *extorquere* a fost moștenit și în limbile neolatine occidentale, dar cu sensuri fără legătură cu mediul luptelor armate, ca: it. *storcere* „a strâmba” (cf. *storcere la boca* „a strâmba gura”) etc.; sp. *extorcer* „a scoate din încurcătură”; v. fr. *estordre* „a răsuci” ș.a. (REW, 3094) și a fost preluat din latina cultă, cu sensul său figurat (cf. *extorquer de l'argent à quelqu'un*, sp. *extorcar* etc.).

În grupul limbilor romanice vestice, sensul „a stoarce” mai este redat prin cuvinte provenite din termeni latini care nu includ indicele semantic militar de „răsucire, torturare”, precum: *exprimere* „a face să iasă” (cf. *exprimere sucum et semine* „a stoarce sucul din semințe”) și *comprimere* „a strânge” (cf. *comprimere pugnum* „a strânge pumnul”). Astfel de neoformații, moștenite sau savante, sunt: it. (s)*premere*, pg. *espremer*, fr. *comprimer* ș.a. (DEL, DEI, DCELC, DEHF). Toate fără legături cu mediul militar.

Prin încărcarea metaforică a formei lat. *extorquere* în mediul militar din latina daco-dunăreană, nu au mai fost continuate în română lat. *presare*, *exprimere* și *comprimere*. Ceea ce contribuie la explicarea particularizării românei prin limbajul militar (daco-)roman.

**21. Dr. a sumete** este continuarea lat. *submittere* (EWR, 1692, REW, 8382, ș.a.), care avea o foarte largă structură semantică (detalii în DLR). Acest cuvânt a fost perpetuat, în vest, de it. *sommettere*, fr. *soumettre*, ș.a. (REW, 8382, ș.a.), cu sensul „a supune”, din utilizări clasice ca

*submittere animum fortunae* (P. Cornelius Tacitus, 50-118) „a se supune în fața sorții” (ThLL, DLR).

Opinăm că forma lat. *submittere* a fost golită semantic printr-o metaforă de mediu militar, în cadrul căreia sensul său „a supune” a fost transferat în forma lat. *supponere*, „a pune dedesubt”, de unde dr.mil. a *supune*. Metafora populară militară s-a putut inspira din utilizări figurative culte, ca: *aethera ingenio supposuere suo* (Ovidius) „au supus cerul geniului lor” (ThLL, DLR)<sup>8</sup>.

Golită astfel de conținut semantic, forma lat. *submittere* a primit în limbajul militarilor și/sau al veteranilor, tot printr-un proces metaforic, sensul „a supune părți rebele ale îmbrăcămintei (mâneci sau poale)”, de la „a supune luptători, popoare sau țări”. Cuvintele lat. *submittere* și *supponere* au fost uitate în dialectele sud-dunărene ale românei, ai căror vorbitori nu au mai folosit un limbaj impus de agresiunile armate seculare specifice spațiului carpato-dunărean.

În limbile romanice occidentale, sensul „a sumete” este redat prin neoformații fără legături cu mediul luptelor armate, precum: it. *tirare su* (*la sottana*), de la lat. \**tirare* „a trage” (REW, 8755), fr. *relevier*, de la lat. *relevare* „a ridica” (REW, 7192), sp. *sofaldar* „a sumete poalele”, de la sp. *falda* „fald”, provenit din franc. \**falda* (DCELC, II, p. 476) ș.a.

Prin metafora din limbajul luptătorilor latino-foni, care a afectat semantic lat. *submittere*, a apărut în latina de frontieră daco-dunăreană termenul specializat (care lipsea latinei clasice) pentru „a sumete (mâneci sau poale)”.

**22. Dr. a (se) supăra** este moștenit din lat. *superare* (EWR, 1096; REW, 8458, ș.a.), mai precis, din semnificația militară a acestuia „a învinge” – cf. *superare hostes proelio* (Caesar) „a învinge inamicul în luptă” și *terra marique superati* (Cicero) „învinși pe mare și pe uscat” (ThLL, DLR).

Lat. *superare* apare a fi modificat semantic în limbaj militar printr-un proces metonimic, în cadrul căruia, în cugetul luptătorilor, cauza – „învingerea” – a fost substituită de efect – „supărarea”.

În dialectele sud-dunărene ale românei, lat. *superare* nu a fost continuat ca urmare a dispariției problemelor de rezistență armată la invazii și a limbajului aferent lor.

În vest, lat. *superare* a fost continuat cu sensuri fără legături cu mediul militar, precum: v. it. *soprare* și pv. *sobrar* „a supralicita” și cat., sp. și pg. *sobrar* „a fi de prisos” (REW, 8458). În aceste idiomuri,

sensul „a (se) supăra” este asigurat prin formații noi, de asemenea, nemilitare, precum: fr. (*se*) *fâcher* (de la lat. *fastidire*, DEF), it. *affliggere* (din lat. *affligere* „a (se) plictisi”, DEI), sp. și pg. *enojar (se)* (de la lat. *inodiare* „a (se) supăra”, DCELC; REW, 4448).

Procesul metonimic care a încărcat semantic forma *superare*, în limbajul militar din latina daco-dunăreană, a determinat inutilitatea continuării în română a lat. *fastidire*, *affligere* și *inodiare*. Fenomen care contribuie – ca și în alte cazuri similare – la particularizarea limbii române.

**23. Dr. tindă** „antecameră (pridvor) la case rurale și biserici” este moștenit din lat. pop.\**tēnda* (EWR, 1737; mda, IV, p. 918 etc.) „cort” (< lat. *tēndere* „a ridica, a întinde cortul”; DEL, p. 682). Opinăm că lat. a căpătat sensul „tindă”, în mentalul veteranilor romani, în urma analogiei dintre „antecamera casei” și „corturile de la poalele (în antecamera) fortificației”, uzanță atestată la Caesar: «*tēndere sub vallo* (mil. subînțeles *tentoria* „corturile”)» (Th LL, DLR).

**Modificarea semantică din mediul veteran roman este moștenită doar în (daco)română.** Ar. *tendă*, *tentă* „cort” și „velință” este împrumut din italiană (DDA, p. 1029).

În celelalte limbi romanice, lat. a rămas la sensul său clasic „cort”, cf. fr. *tente*, it., pv., cat., *tenda*, sp. *tienda* și ar. *tendă*, *tentă* (REW, 8639; DER, 8721).

Lat. clasic pentru sensul „tindă” era *vestibulum* (fără legături cu mediul militar), care nu era specializat pentru acest sens, ci semnifica: „vestibul (spațiul închis dintre linia străzii și ușa casei)”; (generic) „intrare”, „prag”; (fig.) „pășirea pragului în știință etc.” și „introducere (în tratarea unei cauze)” (DLR). Lat. clasic *vestibulum* nu a fost moștenit în neolatinitate (cf. REW), dar – devenind necesar, după invazii, prin revenirea populației la locuințe normale – a fost preluat, pe cale cultă, în: fr. *vestibule* (DEHF), it. *vestibolo* etc. Pentru acest sens, se mai utilizează: fr. *vérande* (< engl. *veranda*, DEHF), it., sp. *veranda* și pg. *varanda*, de asemenea fără origini de mediul militar.

**24. Dr. țară** (ar. *țără*, ml. *țarā*) este moștenit din lat. *terra* (EWR, 1712; DER, 8512; DA ș.a.), care avea următoarele semnificații: 1) „Pământul (ca planetă)” (cf. *Terra in medio munda sita*, Cicero, „Pământul așezat în mijlocul universului”); 2) „pământ, ca materie” (cf. *terra filius*, Cicero, „fiul pământului”); 3) „pământ ca suprafață sau sol” (cf.



*terra argilosa* – M. Terențius Varro, 116-27 î.Chr. „pământ argilos”); 4) „pământ, ca uscat, opus apei și aerului” (cf. *terram videre*, Cicero, „a vedea uscatul”) și 5) (fig.) „ținut”, „țară” (cf. *in ea terra*, Cicero, „în acel ținut” și, respectiv, *in hac terra* „în acea țară”, *terra Gallia* „țara Galiei”, *Caesar*) (ThLL, DLR).

Opinăm că, la frontiera nord-estică a Imperiului Roman, a fost utilizat mult și continuu, în limbaj militar (până la restrângerea la sensul figurat 5), metafora *abstractum ex concreto* prin care Caesar încercase lat. *terra* cu semnificația profundă „patrie”. Astfel, pentru apărătorii latinofoni din est, „pământul” va reprezenta (așa cum se dorise prin lansarea acestei metafore culte de responsabilizare) universul lor amenințat cu dispariția, fie că acesta era „imperiul” sau „provincia”, fie – apoi –, „organizarea regională a obștilor sătești romanizate”. Dacă am face abstracție de toate cuvintele militare pe care le-am analizat în articolele acestui studiu și ne-am raporta numai la continuitatea lat. *terra* – dr. *țară*, am constata, cu prisosință, atât *rezistența îndelungată* a (daco-)romanilor și, apoi, a românilor pe pământurile lor, cât și *conștientizarea* (poate „tocită”, în mileniul următor), la acești rezistenți, *a importanței vitale a salvagărdării pământului lor*, cu ceea ce acesta includea: populație, civilizație și etnicitate (cultură, onoare și limbă).

Latinofonii care au părăsit spre sud (mai devreme sau mai târziu) spațiul nord-dunărean al confruntărilor armate continue sau au fost autohtoni în regiunile lipsite de agresiuni din Peninsula Balcanică au uitat semnificația „patrie” a lat. *terra* (cf. ar. *di țără him*, *țara va nă mă'ca* „din pământ suntem, pământul ne va mânca”; DDA, p. 844).

Explicația consacrată pentru dr. *țară*, dată de Balotă (1941, p. 11-26), nu pune în evidență extraordinara valoare de „document” istoric a acestui cuvânt. Căci, deși vede în dr. *țară* «atașamentul neîntrerupt al poporului pentru pământul său» (Balotă, op. cit., p. 25), acest autor nu realizează *rezistența armată seculară, în masă, la invaziile barbare și conștientizarea dramatică a importanței acesteia la daco-romani și dacoromâni*. Iar, Balotă este, cel puțin, neconvingător când explică lipsa sensului „patrie”, în dialectele sud dunărene prin «condițiile de viață – pastorale sau comerciale – care nu au fost atașate de pământ» ale vorbitorilor acestor dialecte.

La fel de eronat, unicitatea semantică a dr. *țară* în aria limbilor europene (neolatine, slavă etc.) ar

urma faptul că vorbitorii acestora «*n'ont jamais été attachés à la terre*». Oare agricultura era specifică în Europa doar spațiului carpato-dunărean? Și parcă, de regulă, eram considerați eminamente... păstori? În realitate și din fericire, dr. *țară* este un „document” istoric complex, anti-roeslerian, care atestă **continuitatea, prin luptă armată, a populației romanizate în Dacia**. Căci, numai astfel semnificația acestui cuvânt nu a fost uitată în dialectul dacoromân (română).

Sămânța metaforei intelectuale cu înaltă valoare patriotică, aruncată de Caesar armatei romane și, implicit, întregului Imperiu Roman, a rodit (și încă din plin) doar pe pământul Daciei și al viitoarelor țări românești, în limba și conștiința apărătorilor frontierei estice a latinității și neolatinității.

Sub noi invazii (maghiară, tătară, otomană) – cu sensul său unic între cuvintele lumii – dr. *țară* a continuat să denumească generic regiunile românești în care s-a continuat organizarea social-politică dezvoltată din instituția obștei (f)sătești, precum: *Țara Făgărașului*, *Țara Bârsei* ș.a. Astfel, acest cuvânt va intra în denumirea patriei-lider medievale a românilor: *Țara Românească*. Această denumire include atât pământul (teritoriul) patriei, cât și etnicitatea locuitorilor săi. Prin similitudine, vor fi denumite și alte state, precum *Țara Ungurească*, *Țara Leșească* etc.

În limbile romanice occidentale, lat. *terra* a fost continuat numai cu sensul nemilitar „pământ” (REW, 8668). Pentru sensul „țară” sunt utilizate cuvinte nemilitare, ca neoformațiile de la lat. *page(n)sis* „de ținut”, (>it. *paese*, fr. *pays*, sp. și pg. *pais*; REW, 6145 ș.a.) sau ca preluările culte de la lat. *patria* < *pater*, *-tris* (>fr. *patrie*, it., sp. și pg. *patria*, precum și rom. neologic *patrie*).

**25. Dr. pământ** (ar. *pimintu*, ml. *pimint*, ir. *pemint*) este continuat de la lat. *pavimentum* „pardoseală” etc. (EWR, 1251; REW, 6312 ș.a.).

Cele două sensuri principale din latina dunăreană ale lat. *terra* „pământ” și „țară” s-au transmis românei comune. Dar, în dialectul aromân, *țară* a rămas doar la sensul „pământ”, dar și ar. *pimintu* „pământ” (de asemenea, continuat din lat. *pavimentum* „pardoseală”) este aproape uitat, comparativ cu sinonimul său ar. *țară* (DDA, p. 844)<sup>9</sup>.

În dacoromână – sub acțiunea îndelungată (seculară) a factorului istoric al rezistenței armate, care a determinat specializarea semantică acestui cuvânt la sensul „patrie” – sensul „pământ” a fost transferat (în același mediu militar) formei lat.



*pavimentum* „pardoseală (cu lespezi sau mozaic)”, goliță de conținut semantic tot printr-un factor istoric, anume cel al traiului improvizat sub invazii.

Amintirea sensului „pământ” al (v.) dr. *țară* a determinat derivarea de la acest cuvânt a dr. *țărănă* pentru sensul „pământ sfărâmat mărunț”. (Dr. *țarină* este de origine slavă.)

În grupul limbilor neolatine vestice, lat. *pavimentum* a fost continuat cu sensul său clasic „pardoseală” sau cu modificări semantice fără legătură cu mediul militar, în: v.it. *palmiento*, sard. *pamentu* ș.a.(REW, 632). It. *pavimento* este împrumut livresc de la lat. *pavimentum*.

**26. Dr. *vârtos*** (ar. *vîrtos*, *vârtos*) este moștenit cu sensurile vechi „curajos”/„viteaz” și „viguros”, de la lat. *virtuosus* „virtuos” (mda, IV, p. 1276; DEX ș.a).

Acest cuvânt este atestat la Aurelius Augustinus, 354-430 (ThLL, DLR), ceea ce înlătură unele îndoeli asupra existenței acestui cuvânt în limba latină, care au trimis la derivarea sa din lat. *virtutem* (REW, 9371; DER, 9301). Dar și în această ipoteză, dr. *vârtos* are etimologie militară, provenind din sensul militar al lat. *virtutem* (vezi articolul următor).

Opinăm că modificarea semantică a lat. *virtuosus* „virtuos” s-a produs în mediul militar latinofon, în cadrul căruia era apreciat ca fiind „virtuos” luptătorul „curajos”/„viteaz” și „viguros”. Cuvântul aparține românei comune, căci și în dialectul aromân *vîrtos* semnifică: (ca adj.) „puternic” (cf. *vinile sunt vîrtoase* „vinele sunt tari”) și (ca adv.) „foarte viguros” (cf. *s’ trăgă la scamnu vîrtos* „să tragă vârtos la scaunul cu pieptănuși”) și „foarte viteaz” (cf. *iră vîrtos ǵiône* „era foarte viteaz”) (DDA).

Derivate vechi de la dr. *vârtos*, ca: (s.f.) *vârtoșie* (cu variantele *vârtoșenie* și *vârtoșime*) „vigoare” și (adj.) *vârtoșios* „puternic” (DER, 9901) aparțin, de asemenea, limbajului de luptă armată.

Dublețul neologic *virtuos* (prezent în dicționarele limbii actuale) are semnificațiile nemilitare „om care respectă și realizează dezideratele etice”; „om înzestrat cu virtuți” etc (DEX), preluate de la sensurile contemporane ale fr. *vertueux* și it. *virtuoso*.

Neologismele *virtuoz* „persoană care stăpânește, în mod desăvârșit, tehnica unui instrument muzical sau a oricărei arte” și *virtuozitate* provin din it. *virtuoso* și, respectiv, *it. virtuosità* (DER, 9301; mda, IV, p. 1276; DEX)

În articolul următor, vom continua să prezentăm rezultatele explorării vocabularului latin moștenit al românei – utilizând cel de al doilea criteriu al latinei de frontieră (b) – în vederea decelării cuvintelor latine clasice (nemodificate semantic) cu circulație frecventă în mediu militar și astfel păstrate numai în română (în aria neolatinității).

## Abrevieri

adj. = adjectiv	înv. = învechit
adv. = adverb	lat. = latin
alb. = albanez	m = masculin
apul. = apuliez	mar. = marinăresc
ar. = aromân	mil. = militar
bg. = bulgar	ml. = meglenoromân
cat. = catalan	nap. = napolitan
cf. = conform	ngr. = neogrec
chir. = chirurgical	pg. = portughez
cl. = clasic	pop. = popular
cum. = cuman	pv. = provensal
dial. = dialectal	rf. = reflexiv
dr. = dacoromân	rom. = român(esc)
f. = feminin	s = substantiv
fig. = figurat	sl. = slav
fr. = francez	sp. = spaniol
franc. = francic	tranz. = tranzitiv
germ. = germanic	ung. = ungar
intrans. = intransitiv	v. = vechi
ir. = istoromân	vulg. = vulgar
it. = italian	* = reconstituit/popular

## Abrevieri bibliografice

- Balotă 1941 = A. Balotă, *Le problème de la continuité*, București, 1941.
- Bogrea 1920 = V. Bogrea, *Originea cuvântului SAT*, Dacoromania I, Cluj, 1920-1921, p.253.
- Bréal 1924 = M. Bréal, *Essai de sémantique*, Paris, 1924.
- Butnaru 1987 = V. Butnaru, *Monedele romane post aureliene în teritoriile carpato-dunărene pontice*, în “Arheologia Moldovei”, Institutul de istorie A.D.Xenopol, Iași, 1987, p. 113–150.
- Capidan 1923 = Th. Capidan, *Raporturile lingvistice slavo-române. Influența română asupra limbii bulgare*, Cluj, 1923 p. 232.
- CB 1983 = B. Petriceicu Hasdeu, *Cuvențe den bătrâni*. Ediție îngrijită, studiu comparativ și note de G.Mihăilă, București, 1983-1984, (3 volume).

- CDDE = I. A. Candrea, Ov. Densușianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elemente latine*, București, 1907-1914.
- Cihac D = A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie dacoromane*, I-II, Frankfurt/Main, 1870-1879.
- Coteanu-Sala, *Etimologia* = I. Coteanu - M. Sala, *Etimologia și limba română*, București, 1987.
- DA = *Dicționarul Academiei Române*, București, 1913 și urm.
- Daicoviciu 1927 = C. Daicoviciu, *Fossatum-sat*, Dacoromania, V, 1927-1928, p. 478-479.
- DCELC = I. Corominas, *Diccionario critico etimológico de la lengua castellana*, Berna, 1954-1957.
- DDA = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, București, 1963.
- DEF = O. Bloch, W.v. Wartburg, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris, 1950.
- DEHF = J. Dubois, H. Mitterand, A. Dauzat, *Dictionnaire étymologique et historique du français*, Larousse, Paris, 1994.
- DEI = C. Battisti, G. Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, Florența, 1950-1957.
- DEL = A. Ernout, A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Paris, 1960.
- DEMR = G. Pascu, *Dictionnaire étymologique macédo-roumaine*, Iași, 1925.
- DER = Al. Ciorănescu, *Diccionario etimológico rumano*, Tenerife, 1958-1966.
- DEX = *Dicționar explicativ al limbii române*, Academia Română, București, 1996.
- Dict. B = Dictionariu rumânesc, lateinesc și unguresc, dein orenduiala excellentii sa preasfințitului Ioan Bobb, Cluj, I (1882), II (1828).
- DLR = G. Guțu, *Dicționar latin-român*, București, 1983.
- Drăganu 1933 = N. Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV, pe baza toponimiei și onomastice*, București, 1933, p. 85-86.
- Drimba, *Cult. Civ.* = Ov. Drimba, *Istoria culturii și civilizației*, vol. II, București, 1987.
- Eliade, *Vb.* = I. Eliade, *Vocabularul de vorbe streine în limba română, adică Slavone, Ungurești, Turcești, Nemțești, Grecești etc.*, Editura Eliade, București, 1847.
- EWR = Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache, I. Lateinisches Element*, Heidelberg, 1905.
- EWS = Fr. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprache*, Wien, 1886.
- Graur, *Corrections* = Al. Graur, *Corrections roumaines au REW*, în Bull. ling., V, 1937.
- Hennin 1872 = M. Hennin, *Manuel de numismatique ancienne*, Paris, 1872, p. 452-505.
- ILR = Al. Rosetti, *Istoria limbii române, I. Limba latină*, București, 1938.
- mda = *micul dicționar academic*, Academia Română., vol. IV (Pr-Z), București, 2004.
- Meillet 1948 = A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, 1948.
- Miklosich, *Die slavischen* = Fr. Miklosich, *Die slavischen Elemente im rumunischen*, în Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaft, phil.-hist. XII, Viena, 1861, p. 1-70.
- Mihail 1990 = Cr. Mihail, *Modificări semantice în lexicul latin al românei sub influența mediului militar (I)*, Acad. Rom. Cercetări de lingvistică, XXXV, nr. 1, Cluj, 1990, p. 21-31.
- Mihail 1996 = Cr. Mihail, *Modificări semantice în lexicul latin al românei sub influența mediului militar (III)*, Acad. Rom., Inst. de lingvistică și istorie literară „Sextil Pușcariu”, Dacoromania, serie nouă, II, Cluj, 1996-1997, nr. 1-2, p. 325-328.
- Mihăilă 1960 = G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, București, 1960.
- NDELP = R. Fontinha, *Novo diccionário etimológico de la lingua portuguesa*, Porto (fără an).
- NGSt = G. Mezer, *Neugriechische Studien*, 2, 11, Wien, 1895.
- Preda 1972 = C. Preda, *Circulația monedelor bizantine în regiunea carpato-dunăreană*, Studii și cercetări de istorie veche, XXIII, nr. 3, București, 1972, p. 375-394.
- Protase 1966 = D. Protase, *Problema continuității în Dacia, în lumina arheologiei și numismaticii*, București, 1966.
- Pușcariu, DR = Sextil Pușcariu, *Pe marginea cărților*, în Dacoromania, VII, 1931-1933, p. 480.
- Pușcariu, LR = S. Pușcariu, *Limba română, I. Privire generală*, București, 1976.
- REW = W. Mayer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, ed. a III-a, Heidelberg, 1931.
- Șăineanu, 1887 = L. Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbii române*, București, 1887.
- Șăineanu, DU = *Dicționar universal al limbii române*, ed. VIII, Craiova.
- Tagliavini, *Originile* = Carlo Tagliavini, *Originile limbilor neolatine*, București, 1977.
- TDRG = H. Tiktin, *Dicționar român-german*, București, I (1903), II (1911), III (1924).

• ThLL = *Thesaurus Linguae Latinae*, Leipzig, 1950 și urm.

• Treml 1929 = L. Treml, *Die ungarischen Lehrwörter im rumänischen*, în *Ungarische Jahrbücher*, Berlin–Leipzig, IX, 1929, NR. 2/3, p. 302-303.

• Țonev 1919 = B. Țonev, *Ezikovnivzaimnosti mezdu Balgari i Rumani*, în *Godisnik na Sofiska Univ.*, I, Ist.-filolog. Fac., XV–XVI, Sofia, 1919, p. 56.

---

<sup>1</sup> Evident, cuvintele românești provenite din acestea sunt neologisme preluate din alte limbi romanice sau din latină.

<sup>2</sup> De altfel, opinăm că viața militară intensă a Daciei – alături de prestigiul civilizației, culturii și limbii latine – constituie principala explicație pentru rapida romanizare a acestei provincii. În istorie, se mai cunosc cazuri de asimilare, într-o perioadă scurtă, a unei limbi de prestigiu militar și cultural, căci, normanzii (debarcați în 841 în NV-ul Franței și creștinați în 911), după cucerirea Angliei în 1066, au influențat, ca vorbitori ai francezei limba anglo-saxonilor, ceea ce arată că franceza devenise limba lor maternă după numai cca două secole.

<sup>3</sup> Lat. *lingua* este un derivat de la lat. *lingere* „a linge” (DEL).

<sup>4</sup> Din cuvântul românesc provine bg. *lingur* „țigan lingurar”, der. *ligurka* („țiganca”), *lingurče* „țigănuș” (Capidan 1923).

<sup>5</sup> Nu există motiv de surprindere că un cuvânt care (în opinia noastră) aparține limbajului militar (daco-) roman s-a păstrat numai în română, căci aceasta este singura limbă neolatină copios influențată de acest limbaj. Vom constata că doar în română mai sunt moștenite și alte cuvinte latine de mediu militar, precum: *imperator*, *miles*, *procedere*, *tēnuāre*, *attenuatus* etc (categorie de cuvinte pe care o vom prezenta în articolul următor).

<sup>6</sup> Lat. *cochlear*, *-are* provine din gr. *kochlós* „scoică” (NDELP).

<sup>7</sup> Dar numai cu complement (în expresii: sp. *pedir en matrimonio* și pg. *pedir em casamento*).

<sup>8</sup> Formele romanice occidentale de la lat. *supponere* – precum it. *supporre*, pv. *suponere* ș.a. – au sensul, evident nemilitar „a presupune”. (Fr. *supposer*, este francizarea împrumutului *livresc* de la lat. *supponere* după fr. *poser*; DEF.)

<sup>9</sup> În dialectul aromân *pământu* (pl. *pământji*) „pomană” provine din bg. *pametu* „comemorare” (DDA, p. 825).

## PRIMA PARTICIPARE A ARMATEI ROMÂNE LA O MISIUNE DE MENȚINERE A PĂCII: ANGOLA

DUMITRU MOISA

### *Abstract*

*Following almost five decades of communist party rule, when the country remained well behind the Iron Curtain, in 1991 Romania has decided to start its participation to international missions and UN peacekeeping operations, but only with Military Observers and a Field Hospital as a support medical unit.*

*As a follow up of the official request addressed in February 1995 by the UN to the Romanian government regarding the involvement of Romanian Armed Forces with combat units and staff officers team in UNAVEM III peacekeeping operation, the Parliament approved in March 1995 the deployment in UNAVEM III TOO of a national contingent consisting of 1 Staff Officers Detachment, 1 Peacekeeping Infantry Battalion and 1 Military Field Hospital.*

*Following the Reconnaissance Mission carried out by the Romanian Armed Forces in Angola, UNAVEM III TOO, the Romanian General Staff initiated the deployment phase of the forces mentioned above as the mandatory phase of its first participation with combat units and international staff officers in a PKO conducted by UN.*

*The article highlights some operational details regarding the preparatory and the training phase, the deployment of the Romanian contingent, political and military situation in Angola, UNAVEM III organizational chart and the UN mandate, concept of operation and the UNAVEM III Force deployment, staff positions allocated to Romanian staff officers to include their duties and responsibilities, daily life in a military campus to include recreation and welfare in a PKO, contribution of the Romanian contingent to fulfilling the mandate of this mission. There are also underlined some harsh realities from Angola TOO, the operational environment and unknown difficulties and challenges the Staff Officer Team had to face while performing their tasks and responsibilities.*

**Keywords:** *Romanian Armed Forces, peacekeeping operations, Angola, UNAVEM, UN*

## Introducere

Participarea României la cel de al Doilea Război Mondial avea să fie pentru multe decenii ultima implicare activă în operații militare desfășurate în teatre de operații din afara teritoriului național. Încheierea celui de al Doilea Război Mondial avea să aducă României, odată cu tancarurile și consilierii sovietici, o schimbare dramatică a destinului său istoric: peste patru decenii de comunism. În aceste condiții, România comunistă avea să rămână în spatele Cortinei de Fier și să renunțe la orice implicare activă în misiuni sau operații militare în afara teritoriului național. Mai mult decât atât, dacă alte state comuniste, cum a fost cazul Poloniei și Cehoslovaciei, începând cu decada anilor 1950, vor fi activ implicate în misiunile de menținere a păcii derulate de ONU, ceea ce le va asigura un real prestigiu internațional, România<sup>1</sup> nu avea curajul și demnitatea națională de a se implica în acest gen de misiuni, deși prestația sa la ONU avea să aducă unele realizări notabile din perspectiva diplomației, relațiilor internaționale și a reprezentării pe plan mondial. Poate că diplomația românească a fost singura care a adus beneficii de imagine României, chiar cu limitele impuse de doctrina socialistă și comunistă.

După mai bine de 46 de ani, România a început să participe la misiuni internaționale și operațiuni ONU de menținere a păcii în anul 1991, cu o Echipă de Observatori Militari (MILOBS) și un Spital Militar de Campanie<sup>2</sup>. În baza tratatelor și înțelegerilor la care a aderat, România a luat parte începând cu 20.02.1991, la un număr însemnat de misiuni de menținere a păcii, fiind recunoscută de comunitatea internațională ca un partener de bază în efortul internațional pentru stingerea focarelor de conflict și intrarea în normalitate a vieții economico-sociale din regiunile afectate.

Participarea la operații s-a executat în baza rezoluțiilor Consiliului de Securitate al ONU, hotărârilor structurilor de decizie politică și legislativă ale României, evidențiind opțiunea fermă a țării noastre de integrare, cât mai rapidă, în structurile politico-economice și de securitate europeană și euro-atlantică.

Participarea personalului la acest tip de operațiuni s-a realizat pe bază de voluntariat, militarii

fiind admiși în urma susținerii unor teste medicale, psihologice, de capacitate și de limbă străină.

Fondurile necesare desfășurării în bune condiții a acestor misiuni au fost suportate din bugetul Ministerului Apărării. Pentru misiunile conduse direct de ONU, marea majoritate din acestea au fost rambursate, conform metodologiei stabilite.

Pentru a respecta principiile și regulile Operațiilor de Menținere a Păcii (Peacekeeping Operations = PKO) derulate de ONU, trebuie să recunoaștem că prima implicare cu adevărat operativă, militară, a României într-o misiune tip PKO, care a adus într-un Teatru de Operații (Theatre of Operations = TOO) o unitate operativă de peacekeepers tip batalion, precum și ofițeri/subofițeri de stat major internațional, a fost UNAVEM III din Angola, misiune stabilită prin rezoluția Consiliului de Securitate al ONU din februarie 1995. Până la această dată, România participase la următoarele misiuni:

– **DESERT STORM.** În baza Rezoluției nr. 678 a Consiliului de Securitate al ONU, România a participat în cadrul operațiunii britanice “GRANBY”, ca parte a acțiunilor Forței Multinaționale de Pace din zona Golfului Persic (începând cu 20.03.1991).

– **UNIKOM** – Misiunea ONU de observare din IRAK ȘI KUWAIT (din 23.04.1991). Misiunea a avut la bază Rezoluția nr. 687 din 03.04.1991 a Consiliului de Securitate al ONU. Participare cu 6 observatori militari; misiunea a fost încheiată la 22.03.2003.

– **UNOSOM II** – UN Operation in Somalia - “Restore Hope” (06.07.1993 - 26.10.1994). Participarea a avut la bază cererea Secretariatului General ONU adresată Guvernului României și a inclus, pe lângă asistența medicală de urgență pentru trupele ONU, și o vastă activitate de specialitate cu caracter umanitar. Participare: un Spital de Campanie (235 militari, 50 paturi).

– **UNAMIR** – Misiunea de Asistență ONU în Rwanda, în cadrul detașamentului belgian. Participarea României a avut la bază Rezoluția nr. 872 din 05.10.1993 a Consiliului de Securitate al ONU. Țara noastră a participat la misiune cu 5 observatori (6 martie-15 aprilie 1994).

România a participat de asemenea în misiunea **GROM** – Misiunea de Observare din Transnistria – sub egida OSCE. În perioada 19.04 – 19.06.1992, o grupă de 25 observatori militari români a participat la misiune în Republica Moldova<sup>3</sup>.



**Participarea la misiunea UNAVEM III** a fost inițiată în februarie 1995. În baza ordinului șefului SMG de la acea dată, generalul Dumitru Cioflină, o echipă de ofițeri, din care am făcut parte, a executat o misiune de recunoaștere operativă în TOO Angola, pentru a asigura datele necesare decidenților politico-militari și planificatorilor militari. În urma recunoașterii executată în TOO din Angola în martie 1995 și a raportului prezentat cu concluziile rezultate din această misiune, a propunerilor decidenților politico-militari de la acea dată, Parlamentul României a aprobat, la 13 martie 1995, participarea trupelor Ministerului Apărării Naționale la misiunea ONU de menținere a păcii UNAVEM III.

Conform deciziei parlamentului și pe baza negocierilor și a corespondenței purtate cu DPKO<sup>4</sup> / ONU de către Direcția Operații din SMG (prin intermediul misiunii României la ONU), contribuția cu trupe a României a fost stabilită la:

- 1 Echipă de Stat Major compusă din 28 ofițeri și subofițeri (Staff Officers Team = SOT)
- 1 Batalion de Infanterie compus din 758 militari (Romanian Battalion = ROMBATT)
- 1 Spital de Campanie compus din 108 militari și civili (Romanian Field Hospital = ROMHOSP)

De la bun început, trebuie subliniat că aceasta era prima participare românească la o operație PKO și, cu excepția Spitalului de Campanie, care avea experiența misiunilor din Golf și Somalia, atât ROMBATT cât și SOT erau fără o experiență operațională anterioară, fără un astfel de precedent, fără cunoștințele necesare derulării instrucției și pregătirii operative a unei astfel de misiuni. Ofițerii și subofițerii de stat major nu mai fuseseră numiți și dislocați încă din faza de planificare și conducere a misiunii în posturi internaționale ale Comandamentelor de Forțe ONU din TOO. Nu aveau cunoștințe despre folosirea computerelor și a ADP, nu aveau pregătirea necesară investigării situațiilor de încălcare a acordurilor sau a violărilor de încetare a focului și nici arta negocierilor. Despre procedurile de stat major, folosirea limbajului militar, a hărților în alte proiecții geografice și a semnelor convenționale, utilizarea alfabetului și a mijloacelor de comunicații în misiuni ONU, nici vorba.

## I. PLANIFICAREA ȘI DESFĂȘURAREA CONTINGENTULUI ROMÂN

La nivelul Direcției Operații din SMG, pentru coordonarea activităților din cadrul programului

PfP<sup>5</sup> și a misiunilor PKO, funcționa la începutul anului 1995 un birou pentru misiuni internaționale, care avea să se transforme rapid în Secția PFP și PKO<sup>6</sup>. Aceasta, în cooperare cu celelalte secții ale Direcției Operații avea să conducă eforturile SMG de participare a armatei române la operații de menținere a păcii și misiuni internaționale precum și la activitățile în cadrul PFP (participarea la misiunea UNAVEM III și ulterior în KFOR-IFOR etc.).

### Planificarea și desfășurarea contingentului român a avut loc în 3 etape:

- selecția, constituirea subunităților/echipei SOT, pregătirea și echiparea efectivelor pentru misiune;

- planificarea operativă și coordonarea cu DPKO/ONU a desfășurării efectivelor în TOO Angola;

- deplasarea și intrarea contingentului român în TOO.

Drept date țintă pentru desfășurarea efectivelor, după contacte repetate și negocieri derulate de Direcția Operații din SMG<sup>7</sup>, au fost stabilite împreună cu DPKO următoarele perioade:

- SOT și ROMHOSP, în prima parte a lunii mai 1995;

- ROMBATT, în perioada iulie-august 1995.

Finalizarea planului de desfășurare a efectivelor în UNAVEM III și semnarea documentelor-cadru și a contractelor cu furnizorii de servicii care asigurau transportul și desfășurarea efectivelor, tehnicii și echipamentelor au impus actualizarea Planului Operativ de desfășurare a contingentului român în TOO, astfel:

- SOT și ROMHOSP, în două zboruri executate de compania ROMAVIA și o cursă RO-RO (tehnică și echipamente) în a doua parte a lunii mai 1995;

• Prima cursă ROMAVIA, care a transportat SOT și parte din efectivul ROMHOSP (detașamentul precursor) a decolat spre Luanda la 18.05.1995.

• A doua cursă ROMAVIA, care a adus eșalonul forțelor principale ale ROMHOSP, a decolat spre Luanda pe data 26.05.1995.

- ROMBATT, a fost desfășurat în perioada 25.08 - 18.09 în Lubango și Lobito (de unde au fost deplasate spre locațiile stabilite prin misiune).

Durata turului de serviciu pentru contingentul român avea să fie diferită. Conform principiilor

ONU, durata turului de serviciu (participarea în misiune) era diferențiată pe participanți, astfel: militarii SOT erau desfășurați pentru o misiune cu durata de un an, în timp ce ROMBATT și ROMHOSP urmau să aibă rotirea efectivelor la fiecare șase luni (numai efectivele, care preluau tehnica și echipamentele de dotare de la eșalonul precedent). Subliniez că, personal, nu cunosc durata pentru care România se angaja să asigure prezența contingentului său în Angola, contingent care va număra circa 1 000 militari și civili, cifră ce avea să situeze țara noastră, în perioada septembrie 1995 – iulie 1997, între principalii contributori în misiuni ONU. Oricum, prezența contingentului român a fost până la încheierea misiunii UNVEM III, în iunie 1997<sup>8</sup>. Privind nivelul participării cu efective, România s-a situat, în anul 1996, pe locul 9 cu aproximativ 1 000 persoane, în anul 1997 pe locul 26, cu 155 persoane, iar în anul 1998 pe locul 21.

Trebuie subliniat însă impactul prezenței trupelor noastre, produs în planul reprezentării pe plan mondial și al relațiilor internaționale ale României din această perioadă, impact pe care l-a adus această participare precum și contribuția militară semnificativă a țării noastre. Practic această prezență a adus din nou România la masa discuțiilor și negocierilor, a asigurat participarea de pe altă poziție la evaluarea situațiilor de criză și stabilirea inițiativelor și a misiunilor de pace ale ONU. Principiul conform căruia în funcție de nivelul de participare cunoști situația reală, ai cunoștințele necesare și capacitatea să spui ceva, poți să contribui în cunoștință de cauză... tot așa și vocile diplomației românești erau ascultate altfel. Poate că ar trebui măcar acum apreciat faptul că, prin contribuția armatei, diplomații din Ministerul de Externe și diplomația românească în ansamblul ei au avut un sprijin eficient și concret, absolut real, care anterior acestei misiuni nu a existat.

Aș mai aminti că în Angola anului 1995, România nu avea reprezentare la nivel de atașat militar, iar personalul ambasadei noastre la Luanda era foarte redus din punct de vedere numeric, ceea ce a făcut dificilă cooperarea cu autoritățile statului gazdă.

În cele ce urmează, doresc să prezint unele considerente privind concepția ONU privind misiunea UNAVEM III, contribuția contingentului românesc la această operație, responsabilitățile și activitățile militarilor români din cadrul SOT, prin

prisma experienței pe care am avut-o în calitate de Ofițer cu Operațiile la Cartierul General al Forțelor ONU din UNAVEM III, prima astfel de funcție încadrată de un ofițer de stat major român la acest nivel. Pentru a respecta adevărul, precizez că, deși inițial urma să încadrez funcția de Ofițer de Legătură al ROMBATT, după executarea misiunii de recunoaștere în TOO (martie 1995), am fost selecționat pentru poziția menționată mai sus, „Operations Officer” – UNAVEM III Force Headquarters, așa cum a apărut în lista anexă la memo transmis de SMG la DPKO-ONU.

De la bun început, doresc să subliniez că, din punct de vedere al ierarhiei militare, nu aceasta a fost cea mai importantă funcție atribuită României: cele mai bine „cotate” funcții repartizate țării noastre au fost cele de CMPO<sup>9</sup> (Șeful Personalului Militar din Misiune) și CMEDO<sup>10</sup> (Șeful Serviciului Medical al Misiunii), de asemenea premiere pentru armata noastră. Alte două funcții au avut o valoare militară incontestabilă: cea de Comandant de Regiune Militară și cea de Loctiitor Comandant Regiune Militară<sup>11</sup>. Cu toate acestea, prin poziția avută, prin volumul și valoarea informațiilor și a activităților operaționale ce au revenit Ofițerului cu Operațiile, respectiv subsemnatul, pot să apreciez că și această poziție a avut valoare politico-militară, militară și strategică incontestabilă. Argumente sunt detaliile ce urmează în continuare.

Fie că place, fie că nu place, trebuie să recunoaștem că Angola a fost locul unde Armata Română a învățat ABC-ul misiunilor internaționale.

### ***1. Selecția, pregătirea și echiparea contingentului român pentru misiunea UNAVEM III***

Ca o primă remarcă, trebuie subliniat că întregul proces de selecție a avut la bază sistemul de voluntariat. Nu este un secret că „amatorii” pentru funcțiile de ofițeri-subofițeri de stat major nu au fost numeroși și aproape la limită. Aceștia au fost selecționați în numărul oferit de ONU și acceptat de România. Prima participare semnificativă în această PKO aducea cu sine rețineri privind participarea voluntară mai ales datorită elementelor de necunoscut ale acestui tip de misiuni, riscuri greu de anticipat, amenințări necunoscute și negestionate de armata română, cum au fost: clima tropicală cu excesive influențe oceanice și gradul de umiditate aferent, bolile tropicale puțin cunoscute, terenul și vegetația variată, de la cele specifice zonelor de deșert la cele cu munți înalți, cu păduri

tropicale și ecuatoriale, cu o floră și o faună nemai-întâlnită de militarii noștri, cu puncte obligate de trecere aproape de neabordat, cu un sistem hidrografic complex, greu de descris în puține cuvinte etc.

La nivelul SOT, selecția și numirea pe posturi a avut loc exclusiv pe bază de voluntariat. Niciunui participant nu i-a fost impusă participarea și nici poziția/funcția pe care urma să fie încadrat. Ulterior procesului de selecție pe bază de voluntariat, a avut loc procesul de verificare-testare și apoi cel de pregătire a efectivelor astfel selecționate. A urmat verificarea finală și emiterea ordinului de misiune, concomitent cu notificarea DPKO.

### ***Pregătirea pentru misiune***

Pregătirea pentru această misiune a SOT<sup>12</sup> a început în a doua parte a lunii aprilie și fost gradual intensificată în perioada ultimelor două săptămâni înainte de plecare, respectiv după data de 1 mai 1995.

Era pentru prima dată când o echipă de ofițeri și subofițeri români urma să încadreze poziții într-un Cartier General al Forțelor ONU dintr-o misiune PKO și în Comandamentele Regionale subordonate acestuia și drept urmare nu exista un nici un precedent și nici experiența necesară unei astfel de pregătiri.

Nu exista un Plan de Pregătire elaborat anterior care să fie folosit pentru „copy/paste”, conform filosofiei cunoscute „cărțile din cărți se fac”. Practic, la baza pregătirii a stat experiența câtorva dintre foștii Observatori Militari (MILOBS) din UNIKOM, între care rolul determinant l-a avut col. Lucian Jumătate, șeful Biroului PKO din Direcția Operații, precum și gradul de experiență și pregătire profesională individuală a fiecăruia dintre cei selecționați pentru această misiune de pionierat. Acum, după peste 10 ani de experiență internațională, aș putea spune că nu au fost multe elemente de improvizare, dar nici nu a existat un plan consolidat al acestei pregătiri cu referire și accent atât pe experiențe anterioare cât și pe ceea ce astăzi este cunoscut ca Lecții Învățate.

În timpul perioadei de pregătire, am primit de la șeful Biroului PKO din Direcția Operații sau am procurat fiecare dintre noi, prin posibilități proprii, documente și manuale privind procedurile de lucru și activitățile unui stat major ONU; am studiat aceste materiale, care însă nu includeau și detalii privind procedurile de lucru, diagramele relaționale

sau conținutul documentelor care se întocmesc în cadrul diferitelor divizii/secții ale unui astfel de stat major (a nu se uita că o misiune ONU are două componente majore: componenta politică/civilă a misiunii și, respectiv, componenta militară). Acest aspect a fost confirmat de întâlnirea avută cu șeful SMG, generalul Dumitru Cioflină, cu numai câteva zile înainte de plecarea în misiune: acesta a discutat cu fiecare ofițer de stat major și subofițer și a constatat, între altele, lipsa experienței anterioare pe astfel de posturi internaționale de stat major dar mai ales lipsa experienței în folosirea limbii engleze și a terminologiei militare, precum și faptul că mare parte din personalul selecționat nu avea nici un curs de limbă engleză<sup>13</sup>, fiind astfel greu de demonstrat de unde și cum a dobândit cunoștințele de limba engleză necesare unei astfel de misiuni; a ordonat repetarea testului de engleză cu un grad ridicat de dificultate, urmând ca numai după aceasta să semneze ordinul de misiune și propunerile de participare și încadrare a personalului SOT.

Parte din pregătirile pentru misiune ale SOT au avut loc la Batalionul 2 Infanterie „Călugăreni” / ROMBATT, inclusiv testul de limbă engleză menționat. Medicamentele pentru misiune și vaccinurile specifice zonei tropicale în care plecam, inclusiv Carnetul de Vaccinări, au fost asigurate la Spitalul Militar Central.

Alte pregătiri direct legate de misiune nu au fost efectuate. Nici briefinguri de securitate în TOO, nici informații detaliate privind părțile beligerante prezentate de structurile de profil, nici date despre eventualul plan de extracție și relocare în situația reluării conflictului sau alte situații de criză, aproape nimic.

Mai târziu, însă, aveam să înțeleg că cel puțin cunoașterea și folosirea terminologiei militare și abrevierilor specifice acesteia, a simbolisticii, a hărților, a alfabetului din comunicații și mai ales a mijloacelor de transmisiuni folosite de statele majore ONU, a tipurilor de rapoarte și mesaje specifice, a procedurilor de lucru, a atribuțiilor principale ale ofițerilor de stat major și, nu în ultimul rând, conducerea autovehiculelor de teren ar fi trebuit să fie incluse în Programul de Pregătire<sup>14</sup>. Nu știam nimic despre un SOP (Procedurile de Operare Standard), despre lansarea semnalului privind HIJACK, raportarea unui CFV, MEDEVAC, CASEVAC, SHOTREP etc. Anticipez și îmi amintesc prima mea reacție când mai mult am intuit decât am știut ce însemna „Roger”<sup>15</sup>, cuvânt pe care

maiorul Baines, ofițerul de stat major din India, îl repeta la cca. 30 secunde în timp ce nota un mesaj telefonic. Am glumit întrebând cine este „Roger” cu care vorbește, dar sub gluma mea se ascundea dorința de a îmi confirma intuiția privind semnificația cuvântului. Să nu anticipăm; toate la vremea lor.

Trebuie amintit că pregătirea pentru misiune a ROMHOSP și a ROMBAT a avut loc prin grija eșaloanelor superioare și coordonarea de către Direcția Operații din SMG.

**Echiparea pentru misiune a SOT** a fost făcută prin grija ROMBATT, având la bază „Tabelul cu Echipamente” necesare personalului din Comandamentele ONU, transmis de DPKO.

Prima constatare a fost că nu exista un tip standard de bagaje/ambalaje și transport al echipamentelor personalului de stat major (tip sac, ladă sau minicontainer de transport), drept pentru care fiecare dintre noi a cumpărat ce a crezut de cuviință: genți, saci, valize, cutii etc.

Cantitatea de materiale și echipamente aprobată pentru fiecare ofițer de stat major (și pentru care DPKO asigura decontarea cheltuielilor) era de 120 kg. Poate va părea mult. Când însă începi să împachetezi casca, vesta antiglonț, sacul de dormit, costume mozaic, haine, cămăși, maieuri, ciorapi etc. și încălțăminte pentru un an de zile, ustensile de igienă personală, de gătit, de hrănire, întreținere echipamente etc., situația se schimbă. Aici a fost încă un exemplu privind lipsa de experiență și de cunoaștere a regulilor ONU; odată ajunși în Luanda, am observat că parte din aceste echipamente (ex. căști și veste antiglonț albastre – cele ale noastre erau kaki și ar fi putut crea dificultăți în identificarea noastră ca membri ai misiunii ONU – saci de dormit, ustensile de gătit și hrănire etc.) erau în depozitul central UNAVEM III și multe contingente se aprovizionau de aici, fără a mai transporta din țară aceste echipamente, grele și voluminoase. Nu aș respecta adevărul dacă nu am recunoaște că norma de echipare a fost suficientă și niciun ofițer de stat major nu a avut probleme cu cantitățile asigurate. Privind calitatea echipamentului pot exista păreri diferite, dar majoritatea am apreciat că materialele din care erau confecționate erau foarte bune (o mențiune specială pentru costumele mozaic și bocancii de piele), însă coloranții folosiți erau de proastă calitate (după câteva spălări, culoarea cămășilor devenea spălăcită, ceea ce a făcut ca la vizitele oficiale imagi-

nea noastră să nu fie dintre cele mai elegante<sup>16</sup> în comparație cu alte contingente), iar bocancii de pânză aproape de nefolosit.

Am primit pașapoartele și avans de misiune: câte 800 dolari; majoritatea dintre noi, inclusiv eu, niciodată până atunci nu mai avuseserăm atâta valută în mână. Acasă a fost o adevărată bucurie care a avut darul să mai liniștească puțin din grijile pentru pericolul misiunii. Aveau să fie o bucurie și pentru familiile noastre: soții și copii îngrijorați sau chiar puțin împotriva plecării noastre în necunoscut.

Un alt element definitoriu pentru această primă misiune PKO îl reprezintă cadrul legislativ sărac, neadecvat și neactualizat cu evoluțiile și participările în plan internațional al armatei române din ultimii 5 ani după participarea la războiul din Golf, precum și faptul că suportul legislativ privind drepturile și obligațiile militarilor trimiși în misiune în străinătate au fost stipulate abia la două luni după plecarea noastră în Angola, prin Hotărârea de Guvern nr. 518 din 10 iulie 1995 “Privind unele drepturi și obligații ale personalului român trimis în străinătate pentru îndeplinirea unor misiuni cu caracter temporar”.

În același timp, trebuie recunoscut și faptul că segmentul mediatic militar aproape a lipsit la vremea respectivă. Jurnaliștii militari neavând experiența și poate nici pregătirea specifică TOO pentru astfel de activități, iar comunicarea și relațiile publice fiind un capitol nu tocmai bine stăpânit, mediatizarea desfășurării trupelor române în UNAVEM III și relatările ulterioare din această misiune au fost sărace și foarte limitate. Auzise cineva de cursurile pentru jurnaliști în teatre de operații sau corespondenți de război? Nici gând.

## **2. Transportul și desfășurarea contingențului român în UNAVEM III TOO**

**Plecarea în misiune** avea să aibă loc seara zilei de 17 mai. Către orele 21.00 ne-am prezentat la Batalionul 2 Infanterie „Călugăreni” (ROMBATT) pentru începerea afluirii către Teatrul de Operații (TOO) din Angola.

Imaginea îmi este încă vie în fața ochilor: tineri ofițeri care își luau la revedere de la familie, conștineți de riscul ridicat al misiunii în care plecau (mine, malarie, forțe neprietene, necunoscut, clima foarte caldă și umedă, ...câte oare alte pericole ne mai așteptau) dar convingși de capacitățile și gradul lor de pregătire profesională. Copii cu lacrimi în

ochi, soții palide la față și noi cu emoția plecării, încercând să-i liniștim și să îi asigurăm că ne vom revedea cu bine peste un an. Atunci am aflat că nu eram singurul care nu spusesem întreg adevărul familiei, decât cu numai câteva zile înaintea plecării: în loc de o misiune de 6 luni, noi, membrii SOT, urmam să avem turul de serviciu de un an (și nu șase luni ca ROMHOSP și ROMBATT); poate multe soții nu ar fi acceptat să fim atât timp plecați, ele urmând a rămâne singure cu grijile familiei, ale copiilor și casei; șase luni sună mai ușor de acceptat, dar un an... Numai acest sacrificiu al acestor femei minunate ar merita recunoștința celor care au profitat politic de prezența militarilor români în misiuni internaționale.

Prietenii legate pe timpul pregătirii misiunii începeau să apară; ne ajutam reciproc pentru încărcarea bagajelor, nu puține sau ușoare; ne încurajam familiile, dar se simțea încercarea timidă de a ascunde prin glume emoțiile fiecăruia; nu prea reușeam să alungăm teama despărțirilor, dar trebuia să mergem înainte spre acea misiune de pionierat, care pe mulți dintre noi ne atrăgea ca un magnet. Lupta cu necunoscutul, continentul negru, misiunea ce urma, toate erau pentru mine o atracție și o provocare. Sunt convins că și pentru camarazii mei, aproape toți la prima misiune.

Puțin după ora 21:30, am început deplasarea spre Aeroportul Otopeni, unde ne aștepta „celebra” aeronavă IL-18 a companiei ROMAVIA ce urma să ne ducă la Luanda. Aici am făcut joncțiunea cu detașamentul Precursor al ROMHOSP.

O echipă din colegii noștri subofițeri a asigurat descărcarea și mânuirea bagajelor. După procedurile de aeroport, am urcat în avion și am așteptat plecarea. Cred că puțin după miezul nopții, spre orele 01:30, am decolat spre... necunoscut, necunoscut care avea să se dovedească Angola, UNITA, FAA, minele de toate categoriile, soldați copii, diamante și bogăție, dar și sărăcie extremă, malarie și orfani, mutilați de război, foamete, boli și răni deschise pline de infecții. Ce aveam să văd părea de domeniul fantasticului. Și totuși a fost real.

Discuțiile din avion au alungat puțin din preocuparea și încordarea din inimile noastre. Cel puțin până în momentul când ofițerul numit de col. dr. Drăgușin ca ofițer de serviciu pe durata transportului aerian ne-a spus că are în cala avionului armamentul individual și muniția aferentă. Din acel moment, tensiunea a atins cote maxime. Am discutat cu șeful contingentului român, col. ing.

Cristian Crâmpîță (ca ofițer în Direcția Operații, aveam și responsabilitate de coordonare și sprijin al comandantului de contingent) despre escaza de alimentare ce urma să aibă loc la Kano, în Nigeria, și despre riscul la care eram expuși în situația în care se controla avionul. Cu puțin timp în urmă, zona regiunii Kano se confruntase cu acțiuni de guerilă și lupte ale forțelor guvernamentale cu forțe militare ale rebelilor nigerieni. Chiar escaza în sine era un pericol asumat. Dar acum, în condițiile în care, conform regulilor internaționale, trupele, inclusiv cele de menținere a păcii, nu se deplasează în aceleași mijloace de transport cu armamentul și muniția (acestea se constituie în eșaloane-coloane separate și au un regim special), eram într-o situație de-a dreptul periculoasă. Col. Crâmpîță a făcut apel la calm și ne-a cerut să nu manifestăm neliniște, să nu afișăm nici un simptom care i-ar putea alerta pe cei care vor efectua controlul.

Am aterizat la Kano, în jurul orelor 08.45, pentru o escaza de alimentare, pe o căldură insuportabilă. Pentru cei care nu cunosc, oprirea motoarelor impune nefuncționarea sistemului de climatizare. În următoarele 15 minute eram într-un adevărat cuptor. Ne uitam pe geam și așteptam controlul. Nu voi uita niciodată privirea unuia dintre polițiștii de frontieră (cred). Un uriaș cu față ciupită de vărsat, cu o privire metalică, rece și pătrunzătoare. Ne-a privit câteva secunde în ochi pe aproape fiecare dintre noi. Am crezut că mi se oprește inima când a cerut control de cală, în timp ce a întrebat care este destinația peacekeeperilor români. La răspunsul că destinația era Luanda, Angola, misiunea UNAVEM III, spre deconectarea noastră, a renunțat. L-am văzut pe geamul avionului cum și-a aruncat rapid o privire în cală și a făcut semn de „verde”. Mai târziu, la sosirea în Angola, am înțeles de ce a reacționat astfel; comandantul forțelor ONU din Angola era un general nigerian și stafful la acea dată includea mulți ofițeri nigerieni, inclusiv viitorul meu șef, Șeful Operațiilor.

Am decolat spre Luanda în jurul orelor 10.00 unde am aterizat către ora 12.30, pe terminalul militar destinat forțelor ONU. La ieșirea din avion m-a surprins extraordinar de plăcut temperatura exterioară: față de luna martie, când am venit pentru recunoaștere, era o adevărată binefacere; temperatura era de cca. 28 grade, mai mult decât plăcută, cu o briză oceanică ce luase locul căldurii excesiv de umede din martie.





**Hotel Tropico  
(foto din balcon)**

După formalitățile vamale, aceeași echipă de subofițeri inimoși a încărcat bagajele în camionul UNAVEM III și ne-am deplasat la Hotelul Tropico, același în care am fost cazați la recunoașterea din martie. Nu am fost surprins de intensitatea traficului din oraș, deja cunoscut mie de la recunoaștere, dar măsurile de securitate din capitala Angolei erau la fel de stricte (Luanda era de-a dreptul impresionantă după peste 20 de ani de război civil, iar Hotelul Tropico avea piscină și sală de fitness). Împreună cu mr. Tudorel Negrescu, am fost repartizat în camera 412. Șeful contingentului ne-a comunicat că deplasarea la Cartierul General UNAVEM III va avea loc a doua zi, începând cu orele 08.00. Obosiți de emoțiile deplasării, ne-am cazat, am despachetat parțial și am adormit aproape imediat după ce am pus capul de pernă.

### **3. Începerea misiunii la Comandamentul General al Forțelor UNAVEM III**

Contactul cu UNAVEM III Force Headquarters (UNAVEM III FHQs sau FHQs în continuare) a fost încă o dată, chiar și pentru mine, o surpriză plăcută. În cele două luni trecute de la recunoaștere, campusul arăta extraordinar: primise noi containere pentru lucru în secțiile Comandamentului și pentru cazarea efectivelor. Misiunea se transforma dintr-o misiune de observatori (cu staff asigurat prin rotație de MILOBS) într-o misiune de menținere a păcii, cu staff militar și civil permanent.

Practic, în primele zile am efectuat acomodarea cu misiunea și pregătiri pentru intrarea pe funcții, inclusiv testele planificate. Deși inițial se anunțase numai un test de limbă engleză și un test auto, am fost anunțați că ofițerii de stat major urmau să treacă și testul de competență profesională. A existat un moment de surpriză și chiar disconfort. Nu eram pregătiți și mai ales nu știam ce înseamnă un astfel de test. Teama de necunoscut, dar și

recunoașterea subconștientă a limitelor profesionale pentru o astfel de primă misiune se făceau simțită.

În zilele de pregătire (interesantă denumirea de „indoctrination period”), am constatat o oarecare confuzie în cadrul Comandamentului Forței. Sosirea ofițerilor de stat major internațional și preluarea funcțiilor de la MILOBS se desfășurau cu o dificultate pe care abia mai târziu am înțeles-o: MILOBS urmau să plece în teritoriu, unde condițiile nu erau nici pe departe așa de „elegante” ca în FHQs și de aceea orice zi în plus petrecută în Luanda era o binefacere pentru aceștia. Cu toți colegii din SOT ne-am concentrat eforturile atât pentru testul de limbă engleză, cât mai ales pe testul de competență profesională. Am înțeles că testele urmau să includă elemente ca: descrierea unui accident de circulație, a unui incident între părțile beligerante, întocmirea unui raport, elaborarea unui mesaj pentru executarea unei misiuni de patrulare sau post de observare, detalierea procedurii ONU și descrierea modului în care organizezi o rundă de negociere între părțile beligerante sau o reuniune de lucru a Comitetului Mixt etc. Deși nu arătam, îngrijorarea era evidentă pentru noi toți. Niciunul nu voia să fie respins la test (respingerea la primul test oferea însă posibilitatea unui al doilea test, după 10 zile de pregătire), ce ar fi însemnat un blam la adresa țării; înțelegeam că nimeni nu va spune că X sau Y a picat testul, ci va spune că ofițerul român a venit nepregătit și va fi trimis acasă.

Nu voi dezvolta subiectul. Am primit partea de gramatică, la care am obținut unul dintre cele mai mari punctaje și partea de competență profesională: ce să scriu când nici în română nu știam ce înseamnă exact Comitetul Mixt și Reuniunea de Lucru a acestuia. Cele câteva noțiuni despre troica ce asigura implementarea Protocolului de la Lusaka, compusă din Portugalia, SUA și Rusia, le-am armonizat cu principiile de organizare a unei conferințe, cu elementele de bun simț, de bune maniere și protocol pe care le impune o reuniune la nivel înalt. A rezultat o notă de „bine”, care, împreună cu nota de „foarte bine” de la gramatică, mi-a adus satisfacția unei note totale mai mult decât mulțumitoare. După test, a apărut însă un element de surpriză pe care l-am explicat și detaliat mai târziu domnului general Mihăiță Costache, șeful Direcției Operații, și domnului general Constantin Degeratu, locțiitorul șefului Direcției Operații: a fost luată hotărârea ca fiecare ofițer de stat major

(este drept că hotărârea nu a vizat numai ofițerii români), în funcție de rezultatele la testul de competență, să fie asistat și consiliat, între 1-3 luni, de un ofițer de stat major vorbitor nativ de engleză. Aceștia erau exclusiv MILOBS, în marea majoritate indieni. MILOBS astfel aleși nu se mai deplasau la Team Site (TS), unele dintre acestea în locații dificile, fără posibilități de aprovizionare, fără electricitate, apă etc. Vor sta în condiții excelente de la Luanda.

În primele zile ale lunii iunie (chiar pe data de 5 iunie, cred), am fost chemat la Șeful Operațiilor (Chief Operations Officer = COO), col. Bbengua din Nigeria, cu care am avut o discuție de circa 30 de minute. Mi-a dat un exemplar din SOP și mi-a comunicat că ar dori, dacă este posibil, chiar de mâine să încep activitatea în cadrul diviziei de operații, cu actualizarea Hărții Operative. Mi-a făcut cunoștință cu maiorul Baines (India), cu care urma să desfășor activitatea și de la care urma ca în circa o lună să preiau funcția de ofițer cu operațiile (OO2). Mi-a comunicat că indicativul meu era 96 LIMA, al său era 01 LIMA și pentru probleme urgente urma să îl contactez prin radio. O lună mai târziu, la sfârșitul lunii iunie, avea să fie înlocuit de lt.col Charles Mambwe, din Zambia.

Mr. Baines, observator militar în misiune, detașat la Comandamentul Forței, era un ofițer indian de familie cu blazon, rafinat și educat în SUA. A fost un adevărat prieten și cel care m-a învățat tainele funcției de Ofițer cu Operațiile în PKO. La prezentarea noului ofițer indian pentru funcția de ofițer cu operațiile, maiorul Gupta, am înțeles că în continuare va trebui să mă bazez pe propriile puteri și am apreciat cu adevărat valoarea lui Baines ca om și profesionist.



**Autorul alături de noul șef al operațiilor, locotenentul-colonel Charles Mambwe**

Odată cu intrarea pe postul de OO2 (Operations Officer 2), am luat contact cu detaliile misiunii UNAVEM III, mandatul, structura și concepția operației.

Pentru a avea o imagine clară a celor ce vor urma în continuare, iată câteva dintre elementele de bază ale concepției ONU privind misiunea UNAVEM III.

## II. UNITED NATIONS ANGOLA VERIFICATION MISSION III UNAVEM III

Despre mandatul UNAVEM III, am avut la dispoziție date atât în țară, în perioada de pregătire a misiunii, (Misiunea României la ONU asigurase rezoluția CS care includea mandatul, iar DPKO a transmis Documentația adresată statelor care contribuiau cu trupe) cât și la sosirea în TOO pe perioada de pregătire și intrare pe posturi. Nu am intuit bine de la început, dar ulterior mandatul avea să asigure suportul legal pentru orice misiune și mai ales pentru orice inițiativă a UNAVEM III. Cum să înțelegi prevederea „verifică informațiile primite de la Guvern și UNITA privind forțele acestora și mișcările de trupe”? Ce faci dacă mergi la verificare și una din părți nu vrea să te lase să treci? Deschizi focul, treci cu blindatele peste ei, îi arestezi? Doar mandatul îți permite să verifici mișcările de trupe. Dar să nu anticipăm.

Principalele prevederi ale mandatului făceau referire la cadrul general, responsabilitățile din mandat și structura de principiu a UNAVEM III.

**Cadrul general al UNAVEM III a fost reprezentat de Rezoluțiile Consiliului de Securitate și Acordurile semnate între părțile beligerante.**

**Misiunea se desfășoară în contextul și rezultatele:**

**a) Misiunilor anterioare ale ONU, astfel:**

– UNAVEM I (ianuarie 1989 – mai 1991), care a executat verificarea retragerii în totalitate a trupelor cubaneze din Angola;

– UNAVEM II (iunie 1991 – februarie 1995), care a asigurat verificarea aranjamentelor de pace agreeate între Guvernul angolez și UNITA, stabilite în conformitate cu Acordurile de Pace pentru Angola, ulterior fiind chemată să asigure observarea și verificarea alegerilor care au avut loc în septembrie 1992.

După reluarea luptelor dintre Forțele Guvernamentale și Forțele UNITA în contextul de după aceste alegeri, UNAVEM II și-a continuat prezența în Angola însă cu efective militare reduse.

#### **b) Protocolului de la Lusaka**

– Semnarea Protocolului de la Lusaka, din noiembrie 1994, a reprezentat o nouă etapă în cadrul procesului de pace din Angola. Protocolul constă din o serie de documente adiționale, fiecare din acestea fiind dedicate unei probleme specifice, particulare, din cadrul agendei negocierilor/discuțiilor procesului pentru pace, referitoare la aspectele legislative, politice, militare și de poliție precum și rolul ONU în cadrul acestui proces.

#### **1. Mandatul UNAVEM III**

La 1 februarie 1995, Secretarul General ONU, Dr. Boutros-Ghali, a recomandat Consiliului de Securitate ca UNAVEM III să fie desfășurată și să preia misiunea UNAVEM II pentru a ajuta părțile beligerante la reinstalarea păcii și realizarea reconcilierii naționale.

La 8 februarie 1995, Consiliul de Securitate a autorizat constituirea misiunii UNAVEM III cu o forță militară compusă din maxim 7 000 militari și personal de sprijin, 350 observatori militari, 260 observatori de poliție, circa 420 staff civil internațional și 300 staff local, 75 voluntari ONU (rezoluția 976, care inițial a acordat un prim mandat până la data de 8 august 1995; mandatul a fost periodic reînnoit până în 1997, când misiunea de verificare a fost transformată în misiune de observare).

Data estimată de Consiliul de Securitate pentru îndeplinirea misiunii UNAVEM III era februarie 1997.

**Misiunea și funcționarea UNAVEM III erau stabilite** pentru a asista și sprijini guvernul Angolei și UNITA<sup>17</sup> pentru reinstaurarea păcii și realizarea reconcilierii naționale pe baza Acordului de Pace pentru Angola, semnat în 31 mai 1991, a Protocolului de la Lusaka semnat la 20 noiembrie 1994 și a rezoluțiilor Consiliului de Securitate al ONU.

**Principalele prevederi ale mandatului UNAVEM III au fost:**

– asigurarea bunelor oficii și medierea între părțile angoleze, monitorizarea și verificarea

extinderii administrației statale pe întreg teritoriul țării și a procesului de reconciliere națională;

– supervizarea, controlul și verificarea dezagajării forțelor militare și monitorizarea respectării prevederilor acordului de încetare a focului;

– verificarea informațiilor primare de la Guvern și UNITA privind forțele acestora și mișcările de trupe;

– asistarea la constituirea și funcționarea Taberelor de Încartuire;

– verificarea retragerii trupelor UNITA, încartuirea și demobilizarea acestora;

– supervizarea colectării și depozitării armamentului și echipamentelor și tehnicii militare a UNITA;

– verificarea mișcărilor forțelor guvernamentale spre garnizoanele de dislocare permanente și finalizarea constituirii Forțelor Armate Angoleze (FAA);

– verificarea și asigurarea liberei circulații a persoanelor și bunurilor; verificarea și monitorizarea neutralității Poliției Naționale Angoleze, dezarmării civililor, încartuirii Poliției de Reacție Rapidă și respectării aranjamentelor de securitate a liderilor UNITA;

– coordonarea, facilitarea și sprijinirea activităților umanitare legate direct de procesul de pace și participare la activitățile legate de deminare;

– declararea formală că toate cerințele esențiale pentru ținerea celui de al doilea tur al alegerilor prezidențiale au fost realizate;

– sprijinirea, verificarea și monitorizarea procesului electoral.

Cel puțin pentru mine, a fost simplu de identificat diferența între responsabilitățile și implicarea părții „civile”, politice a misiunii, și responsabilitățile ce revin forțelor militare și de poliție care constituiau trupele de menținere a păcii din UNAVEM III. Astfel, se desprinde cu claritate că, dacă din punct de vedere politic, misiunea era să asiste părțile în implementarea Protocolului de la Lusaka, din perspective militare, forțele de menținere a păcii aveau misiuni operaționale multiple:

– supervizează, controlează și verifică dezagajarea forțelor, retragerea acestora pe aliniamentele stabilite și monitorizează încetarea focului; investighează încălcarea acordului de încetare a focului; la ordin asigură zone tampon între forțele beligerante;

– asigură și sprijină înființarea și funcționarea Taberelor de Demobilizare (Quarterming Areas = QA) a forțelor militare ale UNITA (estimate la 65 000 militari);

– verifică retragerea trupelor UNITA și mișcările forțelor armate și de poliție guvernamentale (FAA);

– supraveghează colectarea și depozitarea armamentelor și a tehnicii de luptă a UNITA concomitent cu asigurarea protecției acestora în Depozite de Armamente (Storage Areas = SA);

– monitorizează completarea FAA (cu militari ai UNITA) și constituirea Armatei Naționale Unite;

– verifică și monitorizează neutralitatea Poliției Naționale Angoleze;

– participă la deminarea comunicațiilor și a punctelor obligate de trecere;

– verifică și asigură libera circulație a persoanelor și bunurilor materiale și de larg consum;

– asigură protecția și securitatea convoaielor umanitare etc.

***Astfel am înțeles de ce se spunea cu multă mândrie printre stafful militar permanent al ONU: „menținerea păcii nu este o misiune pentru soldați, dar numai soldații o pot îndeplini”. Și eu m-am întrebat care este contribuția efectivă a staffului civil, în număr mare desfășurat în misiune când nu prea mișcă fără componenta militară (cu excepția discuțiilor politice, negocierilor și a ceea ce se vrea astăzi diplomație preventivă).***

Rememorăm că operațiile de menținere a păcii decurg din Capitolul VI („Rezolvarea pașnică a diferendelor”) și Capitolul VII („Acțiunea în caz de amenințări împotriva păcii, de încălcări ale păcii și de acte de agresiune”) din Carta Națiunilor Unite. Majoritatea Operațiilor de Menținere a Păcii au fost desfășurate pe baza capitolului VI.

Concepția misiunii UNAVEM III a fost stabilită succesiv, pe parcursul a două etape.

Inițial, în lunile martie-aprilie și ulterior în iunie-iulie, când au fost aduse modificări semnificative de concepție, mai ales privind dislocarea batalioanelor de peacekeepers, a companiilor de geniu și a mijloacelor de transport aerian, dar și renunțarea unor state de a contribui cu trupe, conform angajamentelor inițiale (ex. Argentina și Pakistan au renunțat la dislocarea trupelor, dar unele zvonuri

au spus că și România ar fi putut să renunțe la participare).

Astfel, elementele principale ale concepției generale a misiunii UNAVEM III au fost:

- Împărțirea teritoriului Angolei în 6 regiuni militare și dislocarea a câte 1 INFBATT în fiecare din acestea (fiecare regiune era aproximativ de suprafața României). Unitățile de sprijin urmau să asigure 2-3 regiuni militare;

- Constituirea așa numitelor „Quarterming Area” și „Storage Area” (Tabere de Încartiruire și respectiv Depozite de Armamente) unde forțele UNITA urmau să fie demobilizate, dezarmate, instruite în meserii civile și integrate în societatea civilă și în armata angoleză;

- Preluarea și creșterea numărului Team Site-urilor (TS) încadrate cu MILOBS cu CIVPOL și constituirea unor TS mixte. Numărul total al acestora nu va fi mai mare de 65;

- Inițierea controlului maritim naval și fluvial prin dislocarea navelor disponibilizate de FMM ale Argentinei și posibil ale altor țări;

- Reconfigurarea sprijinului logistic, constituirea unei noi Baze Logistice la Lobito și deschiderea a două axe principale logistice;

- Reconfigurarea sistemului de comunicații și informatic pe direcțiile deschise de subunitatea pusă la dispoziție de Forțele Armate ale Portugaliei;

- Inițierea și sprijinirea redeschiderii axelor de comunicații rutiere, participarea la deminarea itinerarelor și asigurarea libertății de circulație.

La acestea se adaugă definirea unor cerințe incluse în ghidul elaborat de DPKO, pe care unitățile operative trebuiau să le respecte și să le aibă în vedere la dislocarea în TOO:

- Unitățile de tip INFBATT trebuiau să fie suficient autosustenabile încât să poată desfășura misiuni fără să depindă direct de sprijinul și aprovizionarea UNAVEM III FHQs;

- Nu exista o linie a frontului continuă, în special în centrul și estul țării, trupele FAA fiind încercuite de forțele UNITA, fără a se cunoaște exact dispunerea acestora; unitățile vor avea forțe și mijloace de cercetare proprie;

- Deminarea în folosul trupelor de peacekeepers ale INFBATT va fi efectuată cu mijloace proprii; programele de deminare urmau să fie dezvoltate ulterior și executate cu contribuția unor NGOs, companii private și agenții ONU (deminarea urma să dureze mulți ani și costurile estimate erau

uriae<sup>18</sup>; Angola este țara cu cel mai mare număr de mine din întreaga lume, până la cca 15 milioane de mine);

- Bolile tropicale – în special malaria –, condițiile meteo și în special căldura și umiditatea precum și lipsa surselor de apă reprezintă factori de luat în calcul la planificarea misiunii;

- Infrastructura era distrusă aproape în totalitate, ceea ce impune desfășurarea trupelor prin deplasări combinate, aero-terestre și folosirea preponderent a comunicațiilor radio și radio-relev;

- Echipamentele folosite de trupe trebuiau să fie în conformitate cu ToE elaborat de DPKO – ONU.

La începutul misiunii UNAVEM III, situația forțelor beligerante și disponerea acestora nu era suficient de clară iar forțele UNAVEM III constau din echipele de Observatori Militari și Observatori de Poliție care erau parte a misiunii UNAVEM II și urmau a fi preluate și integrate în concepția noii misiuni UNAVEM III.

La sfârșitul lunii martie 1995, situația operativă prezentată în documentele preluate de la UNAVEM II era cea din harta alăturată.

## 2. Structura Organizatorică a UNAVEM III

Conform Rezoluției CS al ONU și a mandatului primit, structura organizatorică a misiunii UNAVEM III era stabilită astfel:

- Reprezentantul Special al Secretarului General (SRSG)

- Loctiitorul SRSG

- Oficiul de Asistență al SRSG, compus din:

- Directorul Oficiului de Asistență
- Asistenți speciali al SRSG și DSRSG
- Consilier politic

**Situația  
operativă a  
UNAVEM II  
la 31 martie  
1995**



- Consilier juridic
- Purtătorul de cuvânt
- Stafful administrativ și de suport
- Secretariatul (asigura executarea responsabilităților SRSG de Președinte al Comisiei Mixte și de Comandantul Forței când prezida reuniunile Comisiei Militare Mixte).

- Componenta pentru Afaceri Politice  
Era condusă de Ofițerul Senior pentru Afaceri Politice (Senior Political Affairs Officer) și avea:

- Biroul Afaceri Politice al UNAVEM III
- Birouri Regionale (la fiecare din cele 6 Comandamente Regionale)

- Secția Informare Publică care includea Biroul Funcționare și Operare Stația / Postul Radio UNAVEM III

- Componenta Militară

Era condusă de Comandantul Forței (în grad de general maior), asistat de Loctiitorul Comandantului Forței (general de brigadă) și șeful de stat major (colonel). Componenta militară includea:

- Comandamentul Forței
- Comandamentele Regionale (dislocate la Huambo, Lubango, Luena, Menongue, Saurimo și Uige)

- Unități militare de menținere a păcii (valoare batalion infanterie)

- Unități de sprijin operații (geniu, aviație transport, comunicații etc.)

- Unități sprijin logistic

- Observatori militari, conduși de Senior MILOBS

- Biroul pentru Demobilizare și Reintegrare (din Unitatea de Coordonare a Asistenței Umanitare<sup>19</sup>)

- Componenta Observatorilor de Politie (CIVPOL)

Era condusă de Șeful Observatorilor de Poliție (în grad de Șef Superintendent sau echivalent). Are 6 Comandamente regionale dislocate în comun și integrate logistic cu Comandamentele Militare Regionale.

- Componenta Administrativă

Era condusă de Șeful Administrației.

- Unitatea pentru Coordonarea Asistenței Umanitare.

Aceasta urma să fie sub autoritatea directă a SRSG.



Noțiunea uzitată pentru toate aceste forțe integrate era de Cartierul General al Forțelor UNAVEM III. Pentru forțele militare se constituia Comandamentul Forței

### **Câteva prevederi ale Rezoluției CS**

– SRSG va avea autoritatea generală asupra întregii misiuni și a tuturor activităților organizate și desfășurate de ONU în Angola în sprijinul procesului de pace și va fi responsabil de coordonarea întregii operații. Pentru aceasta este autorizat să constituie echipe integrate compuse din componente diferite ale misiunii și UCHA. Toate componentele vor beneficia de serviciile integrate logistice, medicale, sprijin aerian și de evacuare medicală. La nivel regional și local, această cooperare va fi delegată ofițerilor seniori desemnați de SRSG;

– Comandantul Forței va acționa în numele SRSG, cu sprijinul UCHA și al agențiilor umanitare ale ONU, și va fi responsabil pentru supervizarea organizării, înființării și managementului QAs precum și cu înregistrarea personalului forțelor UNITA și cu demobilizarea acestuia;

– Se vor desfășura 3 companii de geniu independente împreună cu unitățile de infanterie pentru a asigura constituirea QA, înființarea și funcționarea punctelor de aprovizionare cu apă, asistență în repararea drumurilor și executarea altor misiuni. Printre acestea va fi și participarea la deminarea drumurilor și a porțiunilor de teren, în cooperare cu agenții ONU, ONG precum și cu forțele FAA și UNITA;

– Regulile de Angajare pe timpul noii operații vor fi conform practicilor uzuale/normale putând fi autorizată folosirea forței pentru auto-apărare, inclusiv împotriva încercărilor – tentativelor violente, prin forță – de a împiedica îndeplinirea mandatului operației.

### **3. Conducerea misiunii UNAVEM III**

Reprezentantul Special al Secretarului General ONU (SRSG) era dl. Alioune Blondin Beye, din Mali, șef al misiunii și principal responsabil de îndeplinirea mandatului CS al ONU.

Troica statelor implicate în implementarea Protocolului de la Lusaka și a mandatului ONU, membre ale Comisiei Mixte (Joint Commission), era constituită din Portugalia, SUA și Federația Rusă (ambasadorii acestor state la Luanda).

Comandantul Forței UNAVEM III era generalul maior Philippe Sibanda, din Zimbabwe. Din septembrie 1995, acesta l-a înlocuit pe Generalul Maior Chris Abutu Garuba din Nigeria.

Locțiitorul Comandantului Forței era generalul de brigadă S. Sacksena din India.

Seful de Stat Major al UNAVEM III era col. Ribeiro FARIA din Portugalia.

Cartierul General al Forțelor ONU din Angola era dislocat la Luanda (locația exactă era Vila Espa, cca. 4 km. Sud Luanda).

Trebuie să menționez că:

– Deși misiunea UNAVEM III a fost planificată să se desfășoare până în februarie 1997, ea a fost derulată până în iunie 1997, când prin hotărârea CS al ONU a fost transformată în Misiunea de Observare a ONU din Angola / United Nations Observer Mission în Angola (MONUA), care va avea efective mult reduse, care nu vor depăși 1 500 militari;

– La data încheierii misiunii UNAVEM III, totalul forțelor dislocate era 4 220 militari (3 649 trupe, 283 MILOBS și 288 CIVPOL), ceea ce reprezenta o reducere cu circa 40% față de efectivele desfășurate la începutul misiunii.

### **Principalele repere ale concepției și elemente definitorii din implementarea acesteia:**

– Pe o durată de 6 luni, corecturile aduse concepției operative au fost de profunzime. Se poate sublinia:

- schimbarea regiunilor de dislocare a BRABATT, INDBATT, ROMBATT<sup>20</sup> și NAMBATT;
- anularea deciziei de dislocare a Grupării Navale Operaționale disponibilizată inițial de FMM ale Argentinei (echipa de recunoaștere a efectuat misiunea de recunoaștere în Angola în luna iulie);
- anularea deciziei de dislocare de forțe de menținere a păcii în Cabinda, luată de Comandantul Forței (FC) și validată de DPKO / ONU;

– Desfășurarea trupelor de menținere a păcii a fost întârziată cu 3-4 luni din varii motive (de ordin operațional sau imputabile ONU). Desfășurarea forțelor principale ale UNAVEM III este considerată încheiată la sfârșitul lunii octombrie 1995.

– Elemente ale războiului psihologic și informațional derulate de ambele părți beligerante nu au fost contracarate activ de UNAVEM III, acțiunile

și măsurile fiind principal declarative și preventiv-diplomatice; au lipsit aproape în totalitate cele proactive.

- Instalarea Taberelor de Încartiruire și a Depozitelor de Armament a fost întârziată de tergiversarea deciziilor și de acțiuni ale UNITA. Ulterior, încartiruirea militarilor UNITA a fost extrem de lentă, ceea ce a impus intervenția energetică a Secretarului de Stat al SUA de la acea vreme, M. Albright (vizita la Luanda și intervenția energetică a acesteia a împiedicat reluarea ostilităților și accelerarea programului de demobilizare a forțelor UNTA).

- Înființarea și funcționarea Centrului Operațional Întrunit / Joint Operations Center, primul JOC care a fost creat și a funcționat într-o misiune ONU.

- UNITA a predat în perioada primelor luni numai armament individual și o cantitate extrem de mică de tehnică de luptă, veche și de sorginte a fostului sistem comunist, majoritatea capturi de la FAA (toată lumea știe că UNITA era înarmată de SUA, Israel, Africa de Sud). Ex. În aprilie-iunie 1996, erau raportate ca predate peste 50.000 pistoale mitralieră AK-47, numai 14 AG-9, câteva BRDM, 7 tunuri de cal. 122 mm și câteva aruncătoare 120 mm. Lipsa tehnica și armamentul furnizat de SUA-Israel-Africa de Sud (ulterior însă au apărut informații că unele state foste comuniste – Cehia, Bulgaria, Iugoslavia și chiar România – au livrat armamente și către UNITA, ce ar demonstra posibilitățile pentru predarea acestor tipuri de armamente și muniții).

- Abuzurile și încălcarea drepturilor omului au fost raportate ca mărindu-se în intensitate, ceea ce a determinat UNAVEM III să înființeze o mică subunitate care să gestioneze și să investigheze aceste aspecte precum și să monitorizeze direct implementarea prevederilor Acordului de la Lusaka în acest domeniu. Uniunea Europeană a detașat 5 experți în drepturile omului din Portugalia, Franța și Danemarca și a asigurat finanțarea funcționării acestei subunități.

- Școlile și cursurile de meserii pentru conversa profesională și integrarea în societate a foștilor combatanți UNITA au fost deschise de ONU cu întârziere (din cauza întârzierilor semnalate în deschiderea QA. Practic toți tinerii din UNITA erau luptători și după aproape 20 de ani de război nu cunoșteau altceva decât meseria armelor).



**Soldat UNITA, recrutat la vârsta de 11 ani, așteptând demobilizarea. De remarcat modelul armamentului**

- Lipsa datelor privind caracteristicile unor categorii de armamente și muniții furnizate în timpul războiului civil (erau prezentate în broșuri ce se înmânau MILOBS și INFBATT pentru identificarea acestora în misiuni, investigații etc.) și refuzul unor state de a înainta aceste informații. Subliniez că și mina antipersonal românească, deși avea fotografia publicată în broșură, era pe această listă a echipamentelor ce nu aveau trecute caracteristici.

- Forțele Poliției de Reacție Rapidă au continuat până la jumătatea anului 1996 raidurile și acțiunile împotriva forțelor UNITA, sub motivarea investigațiilor și a protecției propriilor forțe și a populației din zonă.

- Traficul ilegal de arme și muniție cu încălcarea legislației internaționale și a embargoului a continuat din partea ambelor tabere, deși într-un ritm mult redus. Celebra deviză „Arme pentru Diamante” a continuat încă mult timp, în special din zonele controlate de UNITA, preponderent în nord și nord-est (acestea vor continua până către anul 2002-2003. Spre exemplu, se estimează că, numai în anul 2000, diamante de cca. 500 milioane au fost folosite prin contrabandă către statele vecine, ceea ce a reprezentat 5% din comerțul mondial de diamante).

- Ciocnirile între forțele beligerante au continuat periodic, pe toată perioada mandatului, mai ales în regiunile diamantifere; au continuat de asemenea acțiunile detașamentelor de rebeli conduși de ofițeri care nu acceptau acordul de pace. Au fost în continuare folosiți copii-soldați în luptele de guerilă.

- Responsabilitățile militare asumate de UNITA au fost declarate de Trimisul Special al Secretarului

General ONU (SRSG) abia în decembrie 1996 (ceea ce a demonstrat tergiversările de ambele părți și pericolul de reluare a ostilităților) și a permis deputaților acesteia să preia locurile atribuite în Adunarea Națională.

– În luna aprilie 1997 a fost inaugurat Guvernul de Unitate și Reconstrucție Națională, care a inclus și miniștri ai UNITA.

### **Alte câteva repere cu impact asupra desfășurării misiunii UNAVEM III:**

– La 28 iunie 1995, Înalțul Comisar al ONU pentru Refugiați (UNHCR) a solicitat și obținut 44 milioane USD pentru a fi folosite în următoarele 30 de luni pentru a asigura revenirea voluntară a peste 300 000 de refugiați<sup>21</sup> în regiunile de origine.

– La 7 august 1995, în urma vizitei Secretarului General ONU în Angola, dr. Butros Ghali, Departamentul pentru Afaceri Umanitare al ONU a alocat suma de 102 milioane USD pentru un program accelerat de demobilizare și reintegrare socială a foștilor combatanți UNITA. Completa demobilizare a fost planificată să se desfășoare pe o perioadă de 2 ani.

– Implicarea Europei a fost consolidată la Reuniunea de la Bruxelles din 25-26 septembrie când organizațiile guvernamentale și neguvernamentale s-au angajat să asigure un ajutor de 998



**Jonas Savimbi**

milioane USD pentru sprijinirea și consolidarea procesului de pace și promovarea dezvoltării economice a Angolei.

Nu voi face comentarii asupra implicațiilor avute de aceste repere asupra forțelor de menținere a păcii, dar în cele ce urmează voi arăta cum au crescut în intensitate sprijinul umanitar, numărul și valoarea convoaielor logistice și de asistență umanitară, convoaiele de pace pentru creșterea încrederii între beligeranți derulate de Comisia Mixtă, intensificarea procesului de deminare, activități la care a trebuit să asigure însoțirea și/sau securitatea acestora precum și protecția subunităților și militarilor UNITA în marș către taberele de demobilizare etc.

#### **4. Situația specială la începutul anului 1995:**

◆ Principalii actori politici ai războiului civil, MPLA și UNITA semnaseră recent Protocolul de la Lusaka și erau în perioada de pregătiri în vederea implementării acestuia sub coordonarea misiunii UNAVEM III și a Troicii compusă din Portugalia, Rusia și SUA.

◆ Forțele militare implicate în războiul civil își aveau cartierele generale astfel: Forțele Armate Angoleze (FAA) în Luanda iar UNITA la Bailundo (cca. 120 km nord de Huambo).



**Jose Eduardo dos Santos**

◆ Conducătorii celor 2 grupări erau Jose Eduardo dos Santos și respectiv doctorul Jonas Malheiro Savimbi. *Generalul Joao de Matos era șeful de stat major al FAA, iar celebrul General Arlindo Chenda Pena, cunoscut ca "Ben Ben", era șeful de stat major al trupelor UNITA.*

*Este interesant de subliniat că imediat după 1960, Savimbi a efectuat un stagiul de antrenament în China unde a fost instruit în secretele războiului de guerilă. Astfel, el a fost în măsură să mobilizeze segmente largi ale țărănimii din zonele rurale dezvoltate ale Angolei ca parte principală a tacticii sale militare. Din punct de vedere al strategiei militare, Savimbi este în general evaluat ca unul din cei mai eficienți lideri ai războiului de guerilă din secolul XX. Dacă inițial Savimbi a dorit o poziție de lider în partidul de orientare marxistă MPLA, ulterior, în 1964, el a denunțat marxismul și a intrat în forțele UNITA. În același an, el a conceput noua UNITA împreună cu Antonio da Costa Fernandes. Savimbi a mers în China pentru ajutor de arme și de pregătirea militară. Revenit în Angola în anul 1966, el a inițiat acțiuni ale UNITA și a început cariera de luptător de guerilă împotriva Portugaliei. Dar s-a luptat, de asemenea, cu FNLA și MPLA (cele trei mișcări de rezistență care au încercat să formeze o Angola independentă, post-colonială). Portugalia va deklasifica mai târziu arhivele PIDE dezvăluind că Savimbi, de fapt, a semnat un pact de colaborare cu autoritățile coloniale portugheze de a lupta împotriva MPLA.*

*De-a lungul carierei sale, după ce a supraviețuit la peste o duzină de atentate, a fost ucis pe 22 februarie 2002 într-o bătălie cu trupele guvernamentale<sup>22</sup>. Cooperarea cu SUA și Africa de Sud a început mai târziu, după obținerea independenței Angolei și începerea războiului civil<sup>23</sup>.*

- Părțile nu dovedeau convingere și decizie politică în implementarea planului de pace, iar experiența anterioară confirma aceste ipoteze.

- Atât UNITA cât și FAA executau manevre de forțe și mijloace care să le pună într-o situație favorabilă pentru evoluția ulterioară și eventuale renegocieri ale planului de pace. Politica faptului împlinit încă era activă.

- În afara unor date și informații limitate ale UNAVEM II și a unei baze informatizate de date aproape inexistente, în condițiile în care Comandamentul Forței acestei misiuni a funcționat pe principiul folosirii observatorilor militari desfășurați în TOO (și nu ofițeri de stat major internațional cu

pregătire corespunzătoare), nu existau date informații clare și exacte nici despre valoarea forțelor nici despre locația exactă a acestora, mai ales a trupelor UNITA. Practic nu se putea trece pe o hartă nici o linie a frontului clară, nici raioane de dispunere a forțelor beligerante<sup>24</sup>, aproape nimic. Ceea ce era trecut pe harta operativă erau informații primite de la MILOBS din TS și din bunăvoința părților beligerante care se angajaseră să furnizeze datele necesare.

- În linii generale, o linie discontinuă a frontului pornea de undeva din nord de la M'Banza și mergea aproape paralel cu coasta Atlanticului până la Huambo și Cubango, apoi urma cursul râului Cuambo până la frontiera cu Namibia.

- Centrul și estul țării era sub control UNITA, dar principale capitale regionale erau sub controlul guvernamental și al FAA, încercuite însă de forțe UNITA. Nu se știa însă unde se realiza această încercuire. Recunoașterile efectuate duceau astăzi la un rezultat, mâine la altul, și incertitudinea era zilnică.

- Infrastructura era distrusă aproape în totalitate și deplasările coloanelor oficiale erau în mare măsură dependente de "amabilitatea" părții adverse în a acorda autorizare de trecere. Același lucru se întâmpla chiar cu coloanele de ajutoare umanitare, care nu porneau înainte ca autoritățile locale să confirme MILOBS și TS că sunt de acord cu trecerea acestora.

- Drumurile principale de acces de la vest spre est care reprezentau și axe de aprovizionare logistică erau în marea majoritate închise din cauza câmpurilor de mine dar și distrugerii podurilor importante ce reprezentau puncte obligatorii de trecere. Nu existau planuri și hărți cu dispunerea câmpurilor de mine.

- Zonele diamantifere din nord și nord-estul țării erau preponderent sub control UNITA iar regiunile petroliere din nord și vest erau sub control guvernamental.

- Erau sute de mii de persoane refugiate și strămutate, numărul acestora nefiind cunoscut exact, organizațiile umanitare fiind în proces de contabilizare a acestora și planificare a revenirii și ajutorării lor.

- Forțele guvernamentale aveau încă mulți consilieri foști sovietici și primeau tehnică și echipamente din F. Rusă pe baza contractelor în derulare. UNAVEM nu putea investiga aceste aprovizionări.

- UNITA nu avea surse de aprovizionare oficiale și numai contrabanda cu armamente și muniții contra diamante era sursa de aprovizionare.



• Situația economică a țării era dezastruoasă și nici una din părți nu dispunea de resurse necesare a continua conflictul la intensitatea anterioară.

## 5. Câteva concluzii de ordin personal

Angola are o suprafață suficient de mare, chiar dacă are și zone aride, puțin prietenoase, în care ar fi putut trăi în liniște o populație de 5-6 ori mai mare ca cea actuală.

Angola are resurse naturale de excepție care ar fi asigurat un nivel de trai peste cel vest-european, pentru întreaga populație.

Agricultura beneficiază de condiții de excepție pe suprafețe întinse, cu 3 culturi pe an la unele soiuri de cereale și legume, și categoric ar fi putut asigura atât hrănirea populației cât și rezerve importante pentru export.

Pe timpul războiului civil din Angola, au fost folosite toate formele și procedeele de luptă cunoscute în arta militară și chiar elemente noi de tactică militară: incursiuni și raiduri, atacuri de noapte, operații aeropurtate, operații anti-tanc duse cu mijloace heliopurtate, crearea barajelor antiblindate prin salve reactive, epurare etnică, folosirea trupelor de cercetare pentru răpiri și execuții etc. Angola este o adevărată lecție despre războiul de guerilă și studierea atentă a acestuia ar aduce poate elemente de reținut pentru operațiile antiteroriste și antiinsurgente de astăzi.

Cea mai mare problemă, după încheierea războiului civil în 2003, sunt câmpurile de mine antipersonal și miile de copii sau adulți căzuți victime acestora, pentru care comunitatea internațională va trebui să facă eforturi semnificative.

Angola rămâne încă divizată politic între suporterii MPLA și UNITA. Alegerile din 2008 au confirmat majoritatea simpatizanților și susținătorilor MPLA, dar legitimitatea acestor alegeri a fost pusă sub semnul întrebării de observatori internaționali.

Ne putem întreba retoric:

***Ce a lipsit Angolei de a generat sângerosul război civil pentru aproape un sfert de veac... cu morți, răniți, dispăruți, mutilați, orfani, bolnavi, săraci dincolo de limitele imaginabilului... Nu i-a lipsit nimic. Au existat însă conceptele ideologice și politice din perioada Războiului Rece și tendința unui sistem de extindere și impunere prin forță.***

<sup>1</sup> În fapt, România s-a implicat direct în războiul din Angola. În anii '80 a funcționat o școală de piloți pentru FAA la Negage. Surse internaționale indică și participarea unor piloți români la misiunile aeriene, fără a face referire la piloții români instructori ai școlii sau alte efective trimise special pentru astfel de misiuni. În cadrul "Operation Sirius", în Februarie 1981, România a trimis 12 avioane IAR-823, 6 IAR-316B Alouette III și 6 BN-2A Islander, toate fabricate în România, și un detașament de piloți instructori. A fost înființată Școala de Piloți Militari ai Forțelor Aeriene din Angola. În cursul misiunii de instrucție și formare a piloților angolezi, un avion s-a prăbușit (pilotul român și elevul angolez au decedat), dar celelalte aparate au fost donate guvernului angolez, după retragerea piloților români.

<sup>2</sup> În timpul războiului din Golf și, respectiv, în misiunea UNIKOM. În baza Rezoluției nr. 678 a Consiliului de Securitate al ONU, România a participat în cadrul operațiunii britanice "GRANBY", ca parte a acțiunilor Forței Multinaționale de Pace din zona Golfului Persic (Coaliția Internațională împotriva Irakului, în perioada 20.02 – 20.03.1991) cu un spital de campanie, 384 militari, 200 paturi.

<sup>3</sup> Ca urmare a reizbucnirii conflictului dintre forțele separatiste transnistrene și cele de la Chișinău din perioada 19.06 – 21.07.1992, participarea a fost reluată din data de 21.07.1992 până în luna februarie 1993 cu o grupă de 6 observatori militari.

<sup>4</sup> Department of Peacekeeping Operations.

<sup>5</sup> România avea să fie prima țară care în ianuarie 1994 semna aderarea la programul NATO privind Parteneriatul pentru Pace – PFP.

<sup>6</sup> PFP = Parteneriat pentru Pace.

<sup>7</sup> Acestea au fost derulate prin Misiunea României la ONU.

<sup>8</sup> După această dată România a continuat să fie prezentă în misiunea MONUA cu efective reduse, respectiv o Companie de Infanterie dislocată ca Forța de Reacție Rapidă și ofițeri de stat major.

<sup>9</sup> Comandorul Gheorghe Iliescu a fost cel numit pe funcția de CMPO.

<sup>10</sup> Colonelul medic Marin Radu a fost cel numit pe funcția de CMEDO.

<sup>11</sup> Colonelul ing. Cristian Crâmpășă și lt.col. Condea au fost comandant și, respectiv, locțiitor comandant regiune militară.

<sup>12</sup> Pregătirea ROMHOSP a avut loc sub comanda col. Dr. Ioan Drăgusin și nu dispun de detalii privind acest proces.

<sup>13</sup> Ulterior, după circa 4 luni, un ofițer român de la Cartierul General al Forțelor UNAVEM III a fost repatriat și înlocuit din cauza lipsei cunoștințelor minim necesare de limbă engleză.



<sup>14</sup> Ulterior, la revenirea din misiune, toate aceste lecții învățate le-am inclus în planurile de pregătire a MILOBS pentru UNIKOM și ale ofițerilor-subofițerilor de stat major selecționați pentru astfel de misiuni, inclusiv IFOR/KFOR.

<sup>15</sup> ROGER subliniază „am recepționat și înțeles, continuă mesajul”.

<sup>16</sup> La acest capitol, militarii suedezi și olandezi erau de departe cei mai „tari”; toți selecționați peste 1,80 m înălțime, iar ținutele erau impecabile, deși erau ținute normale de lucru pe care ei și le îngrijeau.

<sup>17</sup> Conflictul civil din Angola, de peste 25 de ani, avea ca actori naționali guvernul și Forțele Armate Angoleze (FAA) și Uniunea Națională pentru Independența Teritorială a Angolei (UNITA). Primele forțe fuseseră sprijinite de statele sistemului socialist/comunist, preponderent de URSS și Cehoslovacia și parțial România și Bulgaria, iar forțele UNITA au avut sprijinul statelor capitaliste conduse de SUA, Africa de Sud, Israel etc.

<sup>18</sup> Se estima că plantarea unei mine reprezenta un cost mediu de 7-8 USD în timp ce deminarea ajungea la circa 200 USD.

<sup>19</sup> Demobilization and Reintegration Office of the Unit for Coordination of Humanitarian Assistance.

<sup>20</sup> Schimbarea regiunii de dislocare a ROMBATT a fost un element determinant în asigurarea succesului misiunii acestor forțe române. Regiunea atribuită inițial ROMBATT era poate cea mai dificilă din ANGOLA din absolut toate punctele de vedere.

<sup>21</sup> Secretarul General ONU a solicitat în timpul vizitei la Luanda din iulie 1995 ca acțiunile viitoare să se concentreze de asemenea și pe revenirea persoanelor dislocate pe teritoriul național precum și pe întoarcerea, demobilizarea și reintegrarea trupelor, deminarea și reabilitarea comunităților, concomitent cu reconcilierea națională.

<sup>22</sup> Și, se pare, cu mercenari din Africa de Sud și din forțe speciale israeliene.

<sup>23</sup> Sprijinul SUA a început să vină din abundență, iar liderii conservatorii din SUA au susținut cauza UNITA; Savimbi a câștigat bătălii strategice majore la sfârșitul anilor 1980 și începutul anilor 1990; Moscova și Havana și-au reevaluat implicarea în Angola urmare a înregistrării unei creșteri a pierderilor sovietice și cubaneze și a creșterii controlul lui Savimbi asupra teritoriului angolez. Savimbi controla circa jumătate din țară și a fost în măsură ca la începutul anilor 1989 și 1990 să lanseze atacuri asupra obiectivelor guvernamentale și militare din Luanda și împrejurimile acesteia. Observatorii au apreciat că balanța strategică din Angola s-a schimbat și Savimbi a adus UNITA aproape de o victorie militară. Semnalând îngrijorarea privind înaintarea lui Savimbi în Angola, dar și posibila acuzație privind implicarea fostei URSS, liderul sovietic Gorbaciov a adus războiul din Angola pe agenda discuțiilor sale cu președintele Reagan cu ocazia diferitelor întâlniri. Pe de altă parte, în plus față de întâlnirile cu Reagan, Savimbi de asemenea s-a întâlnit cu succesorul lui Reagan, George H.W. Bush, care a promis acestuia „toată asistența adecvată și eficientă”. În ianuarie 1990 și din nou în februarie 1990, Savimbi a fost rănit în conflict armat cu trupele guvernamentale angoleze. Dar leziunile nu-l împiedică de la nou a reveni la Washington, unde s-a întâlnit cu supporterii lui americani și cu președintele George H.W. Bush într-un efort de a spori în continuare asistență militară SUA. Savimbi și supporterii au avertizat că menținerea sprijinului sovietic pentru MPLA pune în pericol colaborarea mai largă la nivel mondial dintre Gorbaciov și SUA.

<sup>24</sup> Ulterior pe timpul misiunii, am avut momente când UNAVEM III HQs era informat că localitatea X a fost atacată și este sub control FAA sau UNITA, fără a avea nicio dată despre valoarea forțelor. Apoi, peste 24 ore, eventual după investigații făcute de TS, aflăm că atacatorii s-au retras spre o direcție necunoscută. Ce să treci pe hartă?

# MĂRTURII DOCUMENTARE PRIVIND ACȚIUNILE IREDENTEI BULGARE ÎN DOBROGEA

ALEXANDRU OȘCA, SORIN DAMEAN

## Abstract

*The present paper focuses on the context in which Romania lost Dobruja to Bulgaria during the First World War. It presents the underlying causes of the disastrous campaign of 1916/1917 and the events that led to the negotiations in Buftea and eventually to the signing of the Treaty of Bucharest in 1918, through which Romania was forced to give up vast portions of its territory (including Dobruja) to the Central Powers. The annexed documents present the Bulgarian claims and rationale,*

**Keywords:** *First World War, Dobruja, Bulgarian communities, Treaty of Buftea*

Tratatul de pace dintre Puterile Centrale și România (din 7 mai 1918) de la București a consfințit o realitate dureroasă pentru Regatul român după dezastruoasa campanie din 1916 și defectiunea produsă de bolșevici prin decizia unilaterală de a retrage Rusia din război (noiembrie 1917).

Împlinirea idealului național al românilor, recunoscut ca îndreptățit de către puterile din Antantă, a fost total compromisă în foarte scurt timp de la intrarea României în război. Împrejurarea în care Armata română a fost în situația de a lupta concomitent pe două fronturi, diametral opuse și la mare distanță unul față de celălalt, fără suficient sprijin logistic și strategic aliat, a fost una aproape singulară pe teatrele de operațiuni și, în orice caz, nu a lăsat nicio șansă ostașilor români.

Oricât de impresionante și bine motivate au fost acțiunile Armatei române pentru eliberarea Ardealului, ele n-au putut fi exploatare, dezvoltate și menținute după declanșarea ofensivei Centralilor pe Frontul de Sud, care a pus în pericol imediat

capitala României. În climatul de emoție generat de pericolul dinspre sud, starea de improvizatie și dezorganizare la nivelul comandamentelor românești s-a accentuat, iar deciziile strategice sau tactice au fost marcate de panica amplificată la nivelul clasei politice, autorităților, populației, inclusiv și mai ales la nivelul comandamentelor militare.

În acest context, pe Frontul de Sud, au fost pierdute poziții tari din teren (cetățile Turtucaia, pozițiile întărite de la Silistra, Bazargic și de pe frontiera sudică dobrogeană). Câțiva comandanți militari și-au părăsit comenzile sau au refuzat să coopereze (deși aveau disponibilități) și să intervină în sprijinul trupelor învecinate, atacate de forțe inamice superioare.

Erorile de comandament, explicabile până la un punct (Marele Cartier General român se găsea în primele săptămâni de funcționare și era condus de un înlocuitor fără prestigiu militar – generalul Dumitru Iliescu), au fost exploatare magistral de experimentatul general von Mackensen, care a

condus atacul împotriva României, dinspre sud, al forțelor reunite germane, bulgare și turcești. Corpul expediționar rus, planificat să intervină în Dobrogea și să execute o lovitură demonstrativă pentru a bloca inițiativele Centralilor, a sosit cu mare întârziere și nu s-a arătat convins de importanța păstrării acestui spațiu. Corpul expediționar aliat de la Salonic, care trebuia să atace Bulgaria dinspre sudul acesteia, a rămas și el inactiv. În aceste condiții, armata română – fără experiență de război și cu o înzestrare precară – a devenit o pradă ușoară pentru trupele Centralilor comandate de doi dintre cei mai experimentați generali ai ei: generalii von Mackensen și Falkenheim, fost șef al Marelui Cartier General german.

Campania anului 1916 s-a încheiat la 3/16 ianuarie 1917. În urma acesteia, Oltenia, Muntenia și Dobrogea erau ocupate, inclusiv orașul Focșani. Capitala a fost abandonată, iar principalele instituții ale statului, împreună cu numeroși locuitori, s-au refugiat în Moldova.

După refacerea potențialului militar românesc cu sprijin aliat, Armata română a fost în măsură – în vara anului 1917 – să-i împiedice pe Centrali să-și îndeplinească obiectivul lichidării Frontului de Est și a înregistrat un remarcabil succes în bătăliile de la Mărăști, Mărășești, Oituz.

Din păcate, acest succes nu a putut fi exploatat din cauza evenimentelor petrecute în spațiul rusesc, unde, printr-o lovitură de forță, puterea la Petrograd a fost preluată de bolșevici. Interesați să-și consolideze pozițiile în interior, liderii bolșevici s-au grăbit să încheie armistițiul, apoi pace separată cu Centralii, punând România în imposibilitatea de a continua războiul.

După mai multe tentative de a prelungi valabilitatea armistițiului de la Focșani, România a fost somată de Centrali să încheie pace separată (*pace accesibilă*). Preliminariile s-au negociat la Buftea sub guvernul Averescu, la 18 martie (stil nou), iar Tratatul s-a semnat de către guvernul conservator Marghiloman la București (la 7 mai 1918).

Condițiile păcii au fost extrem de dure, iar, în final, negociatorii români le-au admis în bloc, pentru a sublinia caracterul lor de impunere prin dictat. Sub aspect teritorial, statul român era nevoit să cedeze zone întregi, cu populație exclusiv sau majoritar românească.

Dobrogea era în întregime cedată Centralilor (era prevăzută posibilitatea asigurării unui acces la Marea Neagră, pe calea de comunicație Cernavodă–Constanța), dar guvernul Marghiloman a sperat tot timpul și a făcut demersuri pentru reintrarea statului român în posesia acesteia. Diplomații Puterilor

Centrale au venit în întâmpinarea acestor cereri foarte târziu, după ce Bulgaria a semnat armistițiul separat cu Antanta, la Salonic.

Documentele pe care le supunem atenției se referă la acțiunea irendentei bulgare, capacitate cu mult timp înainte de Pacea de la București, al cărei obiectiv a fost să-i convingă pe aliații Bulgariei că Dobrogea trebuie să fie înglobată în totalitate în componența statului bulgar.

Ulterior, deși Bulgaria a făcut parte din categoria statelor învinse în război, irendenta bulgară dobrogeană – consolidată organizatoric – a făcut nenumărate demersuri la Conferința de Pace de la Paris pentru a-i convinge pe decidenți că aplicarea principiilor wilsoniene ar însemna obligatoriu ca teritoriul dobrogean să fie integrat statului bulgar.

Extrem de activi, reprezentanții populației bulgare din Dobrogea s-au dovedit și foarte inventivi, memoriile lor au fost trimise către Paris pe mai multe canale, pentru a fi siguri că vor fi avute în vedere de forurile cu putere de decizie. Unul dintre aceste canale a fost prin ofițerii italieni care simpatizau cu liderii comunității bulgare. Aceasta este una din explicațiile pentru care în Arhivele Statului Major General italian au fost identificate, cu ocazia unei cercetări în arhivele militare italiene, diverse statistici, memorii și scrisori din Dobrogea adresate Președintelui Conferinței de Pace de la Paris.

Studiind aceste documente (prezentăm, alăturat, doar o parte dintre ele), putem constata că liderii respectivi erau nu numai activi și inventivi, dar și incorecți în raport cu realitatea pe care o descriau. Trebuie menționat că, cel puțin pentru un timp, și pentru unele personalități din Occident, propaganda acestora a avut efect, în sensul că i-a convins să le pledeze cauza. Statisticile sunt, evident, falsificate, în scopul susținerii argumentului că elementul bulgăresc este majoritar în provincie. Din tablele cu cei care susțineau memoriile rezultă că toate orașele și satele dobrogene erau – chipurile – preponderent bulgărești, iar în unele situații câțiva români, evrei, germani, turci trecuți în tabel ar fi dorit și ei ca Dobrogea să aparțină Bulgariei. De reținut că dorința liderilor bulgari dobrogeni nu a fost împărtășită în totalitate nici măcar de aliații Bulgariei din Puterile Centrale, cu ocazia semnării Tratatului de Pace de la București.

Din statisticile românești rezultă, dimpotrivă, caracterul românesc al provinciei sub toate aspectele, așa încât, prin Tratatul de pace semnat de Puterile Aliate și Asociate cu Bulgaria, frontiera dintre România și acest stat s-a stabilit pe vechiul traseu, anterior anului 1916.



## ANNEXE № 3.

### RESOLUTION

du Congrès des représentants des villes et villages de la Dobroudja, votée par acclamation dans sa séance du 17 décembre 1917:

„Le Congrès des représentants de tous les villages et villes de la Dobroudja, après avoir échangé des vues sur le sort de la Dobroudja dans le passé, le présent et l'avenir et considérant:

1. Que toute la Dobroudja jusqu'aux bouches du Danube, par sa situation géographique, par son histoire et par sa population, constitue une partie intégrante de la patrie bulgare; que depuis la fondation de l'Etat bulgare, en 679, sanctionnée par un traité écrit entre le prince bulgare Asparouch et l'empereur de Byzance Constantin IV Pogonat, jusqu'en 1878, cette province balkanique, aux jours de servitude de même qu'aux jours de liberté, partagea invariablement le sort politique de la Bulgarie;

2. Que les Turcs, conquérants des Balkans, enlevèrent la Dobroudja vers la fin du XIV-e siècle au dernier souverain bulgare, le prince Ivanko, fils de Dobrotitch, qui donna son nom à la province;

3. Qu'au cours de la domination cinq fois séculaire des Turcs, la Dobroudja fut colonisée par des Musulmans et autres, mais qu'en dépit de tout, elle ne perdit pas son caractère bulgare;

4. Qu'après les guerres russo-turques de la seconde moitié du XIX-e siècle qui désolèrent, dévastèrent et dépeuplèrent la Dobroudja, la masse compacte bulgare, refoulée vers les Balkans, réintégra ses foyers détruits et, reprenant son travail réparateur avec une énergie décuplée, transforma les déserts, en créant partout l'aisance et la richesse;

5. Que dès les premiers jours de la renaissance bulgare, commencée au début du siècle passé, les Bulgares de la Dobroudja en possession d'églises, d'écoles et d'associations culturelles et économiques, participaient le plus activement aux luttes pour l'indépendance spirituelle et politique du peuple bulgare tout entier et grâce à leur supériorité à tous points de vue, étaient passés au rang de facteur dirigeant de la vie sociale, culturelle et économique de la province;

6. Que le caractère bulgare de la Dobroudja était reconnu par le firman impérial ordonnant l'institution de l'Exarchat bulgare, édité le 28 Février (12 mars) 1870 et par la Conférence des ambassadeurs de Constantinople de 1876;

7. Que le Congrès de Berlin de 1878 donnait la Dobroudja à la Roumanie non parce que cette dernière pouvait invoquer des droits sur cette province, mais parce qu'on croyait y trouver aussi une garantie pour la liberté de la navigation sur le Bas-Danube et qu'on voulait élever une barrière aux aspirations conquérantes de la Russie tsariste dans le Proche-Orient;

8. Que la Roumanie n'a pas rempli les obligations que les Grandes Puissances lui avaient imposées en 1878: qu'elle a déserté de son poste de „sentinelle du Danube“ pour favoriser les visées impérialistes de la Russie dans les Balkans, causant par cela la dévastation et l'anéantissement de la Dobroudja et vouant à une misère inouïe et à des souffrances sans nombre des milliers de familles dobroudjaines;

9. Qu'en 1878 les Roumains reconnaissaient eux-mêmes que la Dobroudja ne leur appartenait ni géographiquement, ni ethnographiquement, ni historiquement et que pour cette raison ils ne voulaient pas l'accepter, à preuve les résolutions unanimes du Sénat et de la Chambre roumaines, votées le 26 janvier 1878, le mémoire du gouvernement roumain, remis le 24 février (9 mars) de la même année aux Grandes Puissances protectrices des principautés danubiennes, les déclarations du plénipotentiaire de Roumanie Michel Kogalniceanu dans la séance du Congrès de Berlin le 1-er juillet, déclarations consignées dans le protocole № 10, ainsi que tout une série de déclarations roumaines officielles et officieuses;

10. Qu'au cours de leur domination de 38 ans dans la Dobroudja, les Roumains ne tinrent pas les promesses que le roi défunt Carol avait solennellement faites à la popu-



lation dobroudjaine dans son manifeste du 14/26 novembre 1878 et soumièrent la population à un régime intolérable, qui non seulement était la négation des droits de l'homme les plus élémentaires, mais supprimait aussi l'égalité civile dont la population jouissait sous la domination ottomane; que les Roumains dépouillèrent la population indigène de la plus grande partie de sa propriété foncière pour la répartir entre des colons roumains, appelés de la rive opposée du Danube et installés dans la Dobroudja; qu'ils attentèrent à la liberté religieuse des Bulgares „schismatiques“ les forçant à renoncer à leur église nationale autonome et à reconnaître la juridiction de l'église d'Etat roumaine;

11. Qu'au cours de la guerre actuelle la Roumanie a prouvé une fois de plus et jusqu'à l'évidence son attitude de marâtre envers les fils de la Dobroudja en emmenant en exil et en vouant à la misère plus de 25000 femmes, hommes, enfants et vieillards innocents de la Dobroudja;

12. Que la population de la Dobroudja a accueilli avec joie les armées bulgares et alliées qui lui apportaient la liberté et le droit et, dans leur œuvre sanglante, vit réalisé son idéal sacré, à savoir son affranchissement du joug politique et spirituel que les Roumains faisaient peser sur elle;

13. Que le retour de la domination roumaine serait une des injustices pour la réparation et la suppression desquelles l'humanité a versé son sang; qu'il pourrait devenir la cause de nouveaux bouleversements et conflits dont aurait à souffrir la population dobroudjaine qui a déjà éprouvé toutes les horreurs de la guerre et dont le pays a été dévasté au cours des trois derniers siècles;

14. Que la population de la Dobroudja, sans distinction de religion et de nationalité, jouira sous l'administration bulgare de tous les droits et libertés du citoyen bulgare et qu'elle sera placée sous l'égide de la Constitution Bulgare qui lui garantit toutes les conditions d'un développement paisible culturel, politique et économique;

15. Que la Dobroudja appartient maintenant à sa population et, conformément aux principes garantissant aux peuples le droit de disposer de leurs destinées, elle a le droit indiscutable, tant au point de vue juridique que moral, de déterminer son sort politique;

16. Que la Dobroudja ne saurait servir de monnaie d'échange aux aspirations égoïstes et impérialistes des étrangers, car sa population ne peut plus être traitée en troupeau de serfs.

Le Congrès a décidé à l'unanimité:

1. Il demande l'incorporation immédiate de la Dobroudja entière, jusqu'aux bouches du Danube à la Bulgarie;

2. Il déclare que la population de la Dobroudja ne tolérera pas sur la rive droite du Danube le retour de la domination roumaine et luttera, même les armes à la main, contre tout attentat à ses droits et à sa liberté de la part d'étrangers;

3. Il fait appel au gouvernement et au peuple bulgares d'appuyer et de défendre la cause juste de la Dobroudja;

4. Il prie tous les peuples et les représentants des Etats appelés à rétablir la paix entre les belligérants de prêter l'oreille aux demandes instantes de la population dobroudjaine et d'y conformer leurs décisions concernant le sort futur du pays;

5. Il charge le Comité National Central de la Dobroudja d'élaborer dans le sens de la présente résolution un mémoire circonstancié pour le remettre aux gouvernements des Etats neutres et belligérants.

### Le Bureau du Congrès National de la Dobroudja:

Président: Dr. Yvan Oghnianov

Vice-Président: Angel Ludscanov

Secrétaires:

Stantcho Marinov  
Sava Dobrev  
Seïm Hassan  
Stoïan H. Nicolov  
Vassil Tchobanov  
Pètre Silcov  
Théodore Rakydiev  
Ivan Vassiliev



## ANNEXE № 5.

### RESOLUTION

DE LA

## Première Assemblée Nationale Régionale de la Dobroudja (Second Congrès National de la Dobroudja)

Adoptée par acclamation dans sa séance du 23 septembre 1918.

La seconde assemblée des représentants des villes et villages de la Dobroudja, dans sa séance du 23 septembre 1918, après avoir examiné la situation faite à la Dobroudja par la paix de Bucarest du 7 mai a. c. et après avoir entendu les déclarations des groupes de délégués bulgares, russo-lipovans, turco-tatares, allemands et roumains, a pris en considération ce qui suit :

1. La paix de Bucarest a fait dévier la solution juste de la question dobroudjaine, en dédaignant les vœux et les aspirations politiques de la population dobroudjaine, exprimés dans les résolutions du Premier Congrès National de la Dobroudja du 17 décembre 1917, et a foulé aux pieds les promesses solennelles, données aux Dobroudjains aussi bien de la part du gouvernement bulgare que de la part des facteurs politiques responsables des Puissances centrales.

2. La paix de Bucarest a violé les principes contemporains du droit des gens, concernant les droits, l'égalité et la libre détermination des nationalités, en morcelant la Dobroudja et sa population pour satisfaire des calculs et des intérêts étrangers, faisant d'elles un objet de rachat et de troc en vue de conventions et de spéculations politiques et économiques, qui nous font revenir à l'époque du féodalisme et de la traite des noirs. Elle a répété l'injustice commise envers la population dobroudjaine par l'art. 19 du traité de San-Stefano et par l'art. 46 du traité de Berlin.

3. Le partage de la Dobroudja ne peut être justifié ni au point de vue géographique, historique ou ethnique, ni au point de vue des intérêts, de vœux et des aspirations politiques de la population dobroudjaine. La Dobroudja, par sa situation géographique, par son histoire, par la composition ethnique de sa population, par les liens économiques et culturels et par les aspirations politiques de cette dernière, est une province indivisible. La division de cette province en Dobroudja du *Nord* et du *Sud* est arbitraire et ne peut être expliquée que par l'existence de convoitises et d'intérêts impérialistes étrangers.

4. Le condominium imposé à la Dobroudja du Nord par la paix de Bucarest, expose la population à de nouvelles épreuves. Il ne sert que de prétexte à de nouvelles conventions et spéculations économiques et politiques sur le sort futur de la population dobroudjaine.

5. La juste solution de la question dobroudjaine ne réside ni dans la constitution d'un Etat séparé et autonome ni dans le retour du pouvoir roumain. La Dobroudja, comme Etat autonome deviendrait la pomme de discorde entre ses voisins, un lieu où les rivalités des aspirations et des influences impérialistes étrangères se livreraient bataille, et une voie d'accès à de nouvelles invasions et de nouveaux conflits sanglants, dont souffriraient les intérêts de la population dobroudjaine.

La Dobroudja sous la domination roumaine, resterait — comme pendant les 38 années écoulées, — un pays de pillage, des injustices, de l'arbitraire, de l'esclavage intellectuel et politique. Les expériences amères du passé ont convaincu définitivement toutes les nationalités de la Dobroudja que sous le régime rude de l'oligarchie roumaine, elles ne jouiront d'aucuns libertés et droits civiques et politiques, ni de conditions favorables à un

## DISPUTELE PENTRU SUPREMAȚIE ÎNTRE REPUBLICILE MARITIME ITALIENE ÎN MAREA MEDITERANĂ ȘI MAREA NEAGRĂ ÎN SECOLUL AL XIII-LEA

Dr. VASILE MĂRCULEȚ

### Abstract

*The Disputes for Supremacy between the Italian Maritime Republics in the Mediterranean Sea and Black Sea in the 13<sup>th</sup> century. The middle of the 13<sup>th</sup> century brings forth three Italian Maritime Republics, directly interested in the naval and commercial traffic from the Mediterranean and Black Sea: Venice, Genoa and Pisa. Even from this very epoch there will be a dispute among them over the control of trade and navigation in the Mediterranean-Pontic area, and this dispute will degenerate repeatedly into violent military conflict unleashed especially on the sea. In the second half of the 13<sup>th</sup> century, three such events marked in a decisive manner the relationship between the Italian Maritime Republics: Saint Sabas' War between Venice and Genoa (1255-1258), the crush of Pisa by Genoa in the fight from Meloria (1284) and the Venetian-Genoese war from Curzola (1294-1299).*

**Keywords:** Italian Maritime Republics, Venice, Pisa, Genoa, Saint Sabas' War, Meloria, The War from Curzola, Mediterranean Sea, Black Sea.

În a doua jumătate a secolului al XIII-lea, trei republici maritime italiene erau direct interesate în traficul naval și comercial din Marea Mediterană și Marea Neagră: Veneția, Genova și Pisa. Între ele se va angaja, de altfel, începând încă din această epocă, și disputa pentru controlul navigației și comerțului în spațiul mediteranean-pontic, ce va degenera în repetate rânduri în confruntări militare violente, desfășurate îndeosebi pe mare.

**Afirmarea republicilor maritime italiene în Mediterana Orientală și Marea Neagră.** Expansiunea occidentală spre Răsărit prin intermediul cruciadelor a constituit momentul optim pentru republicile maritime și negustorești italiene – Veneția, Genova și Pisa –, devenite adevărate talasocrații, de a penetra piețele

Orientului, îndeosebi pe cele bizantine. Participarea lor la cruciadă a fost, în egală măsură, rezultatul îmbinării exaltării creștine, care anima societatea apuseană, cu spiritul capitalist, dornic de profit, specific societății acestor republici negustorești.

Veneția, la origine o creație de origine bizantină, a beneficiat încă din anul 1082 de însemnate privilegii comerciale în Imperiul Bizantin, primite din partea împăratului Alexios I Comnenos (1081-1118)<sup>1</sup>. Ea a fost urmată pe piețele bizantine și orientale, în epoca primei cruciade (1096-1099), de rivalele sale, Pisa și Genova. Tentativele lor de a pătrunde pe piața bizantină în această epocă a fost primită însă cu ostilitate de imperiu și de Serenissima republică, aliata sa. În acest context, izvoarele istorice bizantine înregistrează în perioada respectivă o serie de conflicte maritime:

bizantino-pisan (1099)<sup>2</sup> și bizantino-genovez (1100)<sup>3</sup>, încheiate în favoarea imperiului. Perioada înregistrează însă și momente de colaborare între Imperiul Bizantin și republicile maritime italiene. Un asemenea moment s-a consumat în anul 1104 când Bizanțul și republicile maritime italiene au încheiat o alianță politico-militară îndreptată împotriva normanzilor din Sicilia<sup>4</sup>.

În secolul al XII-lea, Veneția a fost, incontestabil, principala beneficiară a legăturilor cu Imperiul Bizantin. Mai multe acorduri sau înțelegeri comerciale încheiate între cele două state – în 1126, 1147, 1148, 1175, 1187 și 1198 – i-au asigurat republicii lagunelor controlul asupra pieței bizantine.

Conștienți de pericolul care plana asupra statului lor de instaurarea controlului venețian asupra comerțului imperiului, autoritățile de la Constantinopol au căutat fie să limiteze accesul venețienilor pe piața bizantină, fie să-i elimine complet din imperiu. Ca urmare, împărații bizantini au căutat să creeze o contrapondere Veneției prin acordarea de privilegii comerciale rivalelor acesteia, Pisa și Genova.

Pisa a fost prima care a beneficiat de noua politică comercială promovată de împărații bizantini. În 1111 ea încheia cu împăratul Alexios I Comnenos un tratat prin care primea largi privilegii comerciale pe piața bizantină: reducerea la 4% a taxelor comerciale pentru negustorii săi, un cartier la Constantinopol, libertatea deplină de a face comerț în imperiu. Tratatul era reînnoit în 1136 de împăratul Ioan II Comnenos. Pe fondul crizei generale a Imperiului Bizantin de la sfârșitul secolului al XII-lea, prin noi tratate încheiate în 1192 și 1198, Pisa își consolida pozițiile deținute pe piața bizantină<sup>5</sup>.

Cucerirea latină a Constantinopolului din 1204 a condus la modificarea radicală a raportului de forțe în spațiul mediteranean-pontic. Prin *Partitio Romaniae* din aprilie 1204, teritoriul Imperiului Bizantin era împărțit între Veneția, care lua 5/8, și cruciați, cărora le revenea 3/8 din el. Constantinopolul era împărțit în același fel<sup>6</sup>.

Prin achizițiile făcute – majoritatea insulelor arhipelagurilor egeene și importante puncte în Strâmtoni, Propontida și Pont –, Veneția își crea un vast imperiu colonial, o *Romanie* venețiană, și își instaura monopolul navigației și comerțului în Marea Mediterană și Marea Neagră pentru, cel puțin, un deceniu și jumătate. Tratatul comercial, încheiat în 1214 cu Imperiul Grec de Niceea, reînnoit în august 1219, care-i asigura largi privilegii pe piețele acestuia, fapt cea a contribuit decisiv la consolidarea pozițiilor sale în Pont<sup>7</sup>. Ca urmare, la mijlocul secolului al XIII-lea, Veneția deținea importante poziții în

Crimeea, la Marea Azov sau pe coasta Asiei Mici, asigurându-și astfel controlul asupra terminalelor marilor artere comerciale transasiatice spre și dinspre Marea Mediterană și Marea Neagră.

Pătrunderea Genovei pe piețele Imperiului Latin de Constantinopol, creat în 1204, s-a făcut cu mare dificultate, în condițiile în care Veneția își asigurase o poziție dominantă în relațiile cu autoritățile cruciate. Tratatul încheiat în 1218 cu autoritățile latine de la Constantinopol, reînnoit succesiv în 1228, 1232, 1238 și 1251, a avut o însemnătate aparte: el a marcat spargerea monopolului comercial deținut de venețieni pe piețele Imperiului Latin<sup>8</sup>.

Reintrarea Genovei pe piața comercială a Imperiului Latin de Constantinopol, aparținând altădată Imperiului Bizantin, a avut un impact deosebit asupra evoluției situației economice și politice din spațiul mediteranean-pontic. În prima parte a secolului al XIII-lea, lupta pentru dominația regiunii înregistra o intensificare necunoscută până atunci, angrenând în caruselul ei, pe lângă republicile maritime italiene, pentru perioade mai lungi sau mai scurte de timp, aproape toate puterile riverane.

**Debutul competiției pentru supremație în Marea Mediterană și Marea Neagră între Veneția, Pisa și Genova. Războiul Sfântului Sabas (1255/1258).** Primul conflict generat de cauzele amintite, care a opus republicile maritime italiene, a rămas cunoscut sub numele de *războiul Sfântului Sabas*, nume primit după cel al mănăstirii omonime de la Saint-Jean d'Acree, a cărei stăpânire o revendicau atât venețienii cât și genovezii. El a implicat îndeosebi coloniile celor trei republici rivale de pe coastele Siriei și de la Locurile Sfinte (Palestina).

Tensionarea relațiilor dintre cele două puteri rivale s-a produs începând cu anul 1253, când Veneția a refuzat reînnoirea tratatului cu Genova. În acest context, confruntarea dintre cele două rivale devenise doar o chestiune de timp. Cei care au reacționat primii au fost genovezii. În 1255, ei au ocupat mănăstirea și au devastat și jefuit cartierul venețian.

Riposta Veneției nu s-a lăsat mult așteptată. Însărcinat de Consiliul republicii cu restabilirea situației, în 1257, amiralul Lorenzo Tiepolo ocupă Saint-Jean d'Acree, incendiază flota genoveză ancorată în port și demolează Mănăstirea Sfântului Sabas, motivul disputei.

Tentativele papei Alexandru IV de a media o pace între cele două republici italiene a eșuat. Confruntarea decisivă între flotele venețiană și genoveză are loc în anul 1258 în apele orașului Saint-Jean d'Acree și se încheie cu victoria venețienilor.



Flota genoveză pierde 24 de galere și înregistrează peste 1 700 de morți. Curând însă, comuna ligură își va lua o strălucită revanșă asupra rivalelor sale<sup>9</sup>.

Angajat în acțiunea de recucerire a Bizanțului de la latini susținuți de Venetia și de papalitate, dar și pentru a contracara poziția dominantă deținută de negustorii venețieni în comerțul Imperiului de Niceea, împăratul Mihail VIII Palaiologos încheie la 13 martie 1261, la Nymphaion, un tratat cu Genova, caracterizat de istoricul Alecsandr A. Vasilev drept „o *veritabilă alianță ofensivă și defensivă împotriva Venetiei*”<sup>10</sup>. Tratatul acorda Genovei cele mai largi privilegii comerciale, toate regiunile imperiului fiind deschise negustorilor liguri cărora le era acordată libertate deplină și scutire de vamă pentru mărfurile introduse pe piața bizantină. În schimbul privilegiilor primite, Genova se angaja să nu încheie pace separată cu Venetia și să pună la dispoziția imperiului o escadră formată din 50 de vase de luptă, a căror întreținere urma să fie asigurată de Bizanț.

După 1261, prevalându-se de clauzele tratatului de la Nymphaion, genovezii au pus bazele unui întins imperiu colonial în Levant și Marea Neagră, centrat pe cei doi piloni ai săi, coloniile Pera în Strâmtori și Caffa în Crimeea. Venetia va continua însă să dețină poziții însemnate în regiune, chiar dacă multă vreme după 1261, așezările sale din spațiul mediteranean-pontic vor rămâne într-o situație de netă inferioritate față de stabilimentele ligure.

Curând după tratatul de la Nymphaion, rivalitatea genovezo-venețiană pentru controlul traficului naval și al comerțului din Marea Mediterană și Marea Neagră, în ultimă instanță pentru controlul pieței bizantine izbucnește cu violență atrăgând în văltoarea lui, chiar de la început, și Imperiul Bizantin. Încă în 1261-1262, flota bizantino-genoveză lansează o ofensivă generală împotriva stabilimentelor venețiene din *Romania*.

Luată pe nepregătite, Venetia a fost la început dezorientată, dar curând însă ea își mobiliza forțele navale răspândite în Marea Mediterană și prelua inițiativa. În 1262, flota venețiană comandată de Gilberto Dandolo obținea o strălucită victorie asupra flotei genoveze în largul coastelor Moreei. La rândul său, Genova își stabilea o importantă bază la Pera, în Bosphor, de unde controla accesul în Marea Neagră. Serenissima republică a continuat însă ofensiva și, în iulie 1263, Gilberto Dandolo, în fruntea unei escadre de 32 de galere, venite de la Negroponte, zdrobea flota genoveză, comandată

de Pietro Grimaldi, formată din 38 de galere, în bătălia navală de lângă insula Settepozzi<sup>11</sup>.

Anii 1264-1265 nu înregistrează evenimente deosebite, cele două puteri evitând să se angajeze în confruntări de amploare. În anul 1266 însă, flota venețiană atacă flota genoveză în largul portului Trapani, din vestul Siciliei. În confruntarea care are loc, flota genoveză suferă un adevărat dezastru: 1 100 de marinari genovezi piereau în luptă, 600 erau făcuți prizonieri și 26 de galere erau capturate de venețieni. Un an mai târziu o flotă genoveză blochează Saint-Jean d’Acre, dar, la sosirea flotei venețiene, evită confruntarea cu aceasta și se retrage<sup>12</sup>.

Înfrângerile suferite alături de aliata sa Genova au determinat însă o reconsiderare a politicii Imperiului Bizantin față de republicile maritime italiene. În 1265, în urma medierii papei Clementus IV și a regelui Franței Louis IX, împăratul Mihail VIII Palaiologos accepta încheierea unui armistițiu pe cinci ani cu Venetia, a cărei dominație comercială în Levant era temporar încheiată. În 1270, între cele două republici maritime rivale era încheiată pacea, negociată la Roma prin medierea papei. Genova, deși înfrântă, își păstra prestigiul neștirbit. Venetia își conserva privilegiile deținute în Imperiul Bizantin, dar din punct de vedere teritorial nu-i erau recunoscute decât stăpânirile din Moreea, Candia și din Arhipelag.

Pacea din 1270 a fost în realitate doar un armistițiu care a servit în egală măsură atât intereselor Venetiei, cât și celor ale Genovei. Din acest punct de vedere, semnificativ rămâne faptul că în ciuda alianței sale cu Pisa, Venetia nu a intervenit în conflictul aliatei sale cu Genova. Avantajele comerciale și politice pe care i le aducea această *neutralitate suspectă* s-au dovedit mai importante pentru interesele sale decât alianța cu Pisa: Serenissima a privit cu indiferență zdrobirea Pisei în bătălia navală de la Meloria, unde flota genoveză, comandată de amiralul Oberto Doria, a nimicit flota pisană (1284)<sup>13</sup>.

Pentru Republica Pisană, înfrângerea în fața Genovei a avut consecințe insurmontabile. În plan politic și militar, victoria genoveză din 1284 a determinat scoaterea Pisei din rândul puterilor maritime. Din punct de vedere economic, înfrângerea Pisei a însemnat eliminarea unui concurent comercial periculos. De acum înainte, în disputa pentru controlul navigației și al comerțului din Levant și Marea Neagră se vor angaja aproape exclusiv Venetia și Genova.

**Al doilea conflict venețiano-genovez. Războiul de la Curzola (1294-1299).** Armistițiul negociat în 1270, la finalul unui conflict care a opus

Veneția Genovei între 1264-1270, care a cunoscut prelungiri succesive, a fost, în general, respectat circa două decenii și jumătate. Unele încălcări minore ale acestuia au fost opera unor particulari. Conflictul dintre Veneția și Genova va reizbucni însă cu furie în ultimul deceniu al secolului al XIII-lea.

Conflictul care a opus Hoarda de Aur Ilhanatului Persiei între 1289-1291 a constituit cadrul pe care se vor grea acum interesele divergente ale Veneției și Genovei. În timp ce Veneția, conchidea istoricul Gheorghe I. Brătianu, susținătoare a politicii Hoardei de Aur, „*complotase cu hanul tătar distrugerea stabilimentelor genoveze din Crimeea*”, Genova acționase deschis de partea Persiei și „*echipase pentru împăratul de la Trebiz vase care făcuseră politica sa în bazinul oriental al Pontului*”<sup>14</sup>.

La sfârșitul conflictului dintre Hoarda de Aur și Ilhanatul Persiei, cele două republici italiene rivale se aflau în tabere opuse. În consecință, în politica promovată de Veneția și Genova în timpul acestui război trebuie căutate cauzele care, dacă nu au generat, au constituit totuși factorul decisiv care a grăbit redeschiderea conflictului dintre ele. Inițiativa declanșării ostilităților avea să aparțină de această dată Veneției.

În cursul anului 1293, intențiile belicoase ale Veneției devin tot mai evidente. Torpilarea de către Republica Lagunelor a conferinței de la Cremona (septembrie 1293) și a misiunii nobilului genovez Stabile Ottaviano di Sestri Ponente la Veneția (ianuarie 1294) anunțau iminentul conflict. Cunoscut sub numele de *Războiul de la Curzola*, după locul confruntării decisive, războiul s-a derulat în întregul spațiu mediteranean și pontic: Strâmtoni, Marea Marmara, Marea Neagră și Marea Adriatică. El a însemnat angajarea din partea celor două republici rivale a unui impresionant potențial naval.

Într-o primă fază, confruntarea a avut „*caracterul unui război comercial*”, datorat inițiativei particulare a negustorilor și armatorilor venețieni și genovezi, îndeosebi a celor din Pont, în condițiile în care „*antagonismul celor două rivale în Marea Neagră a constituit cauza principală a conflictului*”<sup>15</sup>. În fazele următoare acesta avea să se generalizeze în întreg spațiul mediteraneo-pontic.

Inițiativa declanșării operațiunilor militare a aparținut Republicii Lagunelor. În primăvara anului 1294, paisprezece galere de război venețiene, comandate de Marco Besegio sau Basilio, care escortau caravana spre Levant, întărite cu alte nave venețiene, care ridicau la 25 numărul lor, atacau stabilimentele genoveze de la Limasol și Famagusta din Cipru, precum și pe cea de la Lajazzo din Armenia. În această fază a conflictului riposta

genoveză a venit prin intermediul coloniilor ligure din Marea Neagră. O flotă echipată de negustorii și armatorii genovezi din Pont, comandată de Niccolo Spinola, traversa Strâmtoni și, la 28 mai 1294, în largul portului Lajazzo obținea o victorie completă asupra escadrei venețiene. Aproape toate vasele din compunerea acesteia au fost capturate, împreună cu o mare cantitate de mărfuri<sup>16</sup>.

Sub impulsul victoriei, în 1295, Genova arma o flotă formată din 165 de galere de luptă încadrate cu un număr de 35 000 de oameni. În același an, sub comanda amiralului Oberto Doria, învingătorul de la Meloria, flota genoveză deschidea ostilitățile. Armada genoveză înaintea până la Messina, dar în fața refuzului flotei venețiene de a se angaja într-o confruntare decisivă, revine în țară, ceea ce făcea ca rezultatele acestei impresionante demonstrații de forță genoveze să fie aproape nule<sup>17</sup>.

Riposta venețiană, favorizată de reluarea luptelor interne de la Genova dintre facțiunile guelfilor și ghibelinilor, se va produce în apele Mediteranei Orientale și în Marea Neagră. Ea va avea ca obiectiv lovirea adversarului în comerțul său și în așezările care-i asigurau tranzacțiile.

La 22 iulie 1296, o escadră formată din 75 de galere venețiene, comandată de Ruggero Morosini, pătrunde în Strâmtoni și incendia colonia genoveză de la Pera, ai cărei locuitori se refugiaseră la Constantinopol, unde, ca represalii, i-au masacrat pe coloniștii venețieni lipsiți de apărare<sup>18</sup>. La rândul său, basileul Andronicos II Palaiologos sechestra bunurile venețiene din capitala Imperiului Bizantin și solicita despăgubiri în valoare de 80 000 de hyperperi pentru arderea Perei, act echivalent cu o declarație de război<sup>19</sup>.

Concomitent cu acțiunea lui Ruggero Morosini la Pera, o escadră venețiană, comandată de Domenico Schiavo și Giovanni Soranzo, pătrunde în Marea Neagră și devasta coloniile genoveze de pe litoralul acesteia și din Crimeea, unde Caffa avea soarta Perei. În mai 1297, o escadră venețiană, comandată de amiralul Frosio Morosini, devasta așezarea genoveză de la Lajazzo.

Genova, prinsă în vâltoarea luptelor interne dintre guelfi și ghibelini, se arată incapabilă să-și protejeze coloniile din *Romania*. Totuși, în august 1298 comuna liguă echipa o puternică flotă, care, sub comanda amiralului Lamba Doria, pătrunde în Marea Adriatică, unde devasta coasta dalmată. Confruntarea decisivă a avut loc la 7 septembrie 1298 în apele insulei Curzola din largul coastei Dalmației. Efectivele angajate în luptă erau clar în avantajul Veneției, care dispunea de o escadră



formată din 95 de vase, comandată de amirali Andrea Dandolo și Niccolo Querini, față de cele 85 de nave ale escadrei genoveze. Izvoarele vremii sunt unanim de acord că bătălia a fost una de o violență extremă, ambele părți suferind pierderi grele. În cele din urmă, flota genoveză a obținut o victorie strălucită. Un mare număr de vase venețiene era capturat de genovezi, care făceau și 5 000 de prizonieri, după unii autori, 7 000, după alții, între care celebrul călător venețian, Marco Polo<sup>20</sup>.

Pierderile mari suferite și de flota sa l-au împiedicat pe Lamba Doria să atace Venetia sau să o supună blocadei. În aceste condiții, în anul următor, Serenissima republică era capabilă să armeze o nouă flotă și chiar să treacă la contraatac. Sub conducerea lui Domenico Schiavo, un pirat venețian, care își asumase comanda vaselor salvate la Curzola, flota venețiană a întreprins un atac surpriză împotriva Genovei însăși.

Epuizate de îndelungatul război, ambele puteri erau dispuse să accepte încetarea ostilităților. În urma medierii seniorului de Milano, Matteo Visconti, la 25 mai 1299 era încheiată pacea venețiano-genoveză, pe baza *statu-quo*-ului, ratificată de Venetia la 1 iulie. La scurt timp, la 31 iulie 1299, era încheiat un tratat de pace pe 25 de ani și între Genova și Pisa<sup>21</sup>.

Pacea de la Milano a avut ca rezultat împărțirea sferelor de influență în Marea Mediterană și Marea Neagră între cele două puteri maritime. Venetia, care recunoștea supremația genoveză în Marea Thyreniană, îi abandona stăpânirii ghibeline de la Genova pe exilații guelfi refugiați la Monaco și se angaja să nu intervină într-un eventual conflict dintre Genova și Pisa. Genova, în schimb, recunoștea supremația Venetiei în Marea Adriatică și se angaja să rămână neutră în iminentul conflict dintre Serenissima republică și Imperiul Bizantin<sup>22</sup>.

În finalul demersului nostru, pe baza constatărilor făcute, suntem în măsură să formulăm următoarele **concluzii**:

1. Mijlocul secolului al XIII-lea consacră afirmarea a trei republici maritime italiene, direct interesate în traficul naval și comercial din Marea Mediterană și Marea Neagră: Venetia, Genova și Pisa. Între ele se va angaja, de altfel, începând încă din această epocă, și disputa pentru controlul navigației și comerțului în spațiul mediteranean-pontic, ce va degenera în repetate rânduri în confruntări militare violente, desfășurate îndeosebi pe mare.

2. În a doua jumătate a secolului al XIII-lea, raporturile dintre republicile maritime italiene au fost de trei confruntări de mare amploare dintre

ele: Războiul Sfântului Sabas, dintre Venetia și Genova (1255-1258), conflictul genovezo-pisan, încheiat cu zdrobirea Pisei în bătălia de la Meloria (1284) și Războiul venețiano-genovez de la Curzola (1294-1299).

<sup>1</sup> Ana Comnena, *Alexiada*, ed. Marina Marinescu, N.Ș. Tanașoca, București, 1977, VI, V, 10; Cf. E. Frances, *Alexis Comnène et les Privilèges octroyés a Venise*, „Byzantinoslavica”, XXIX, 1968, p. 17-23; Cf. M.E. Martin, *The Chrysobull of Alexius I Comnenus to the Venetians and the Early Venetian Quartier in Constantinople*, „Byzantinoslavica”, XXXIX, 1978, 1, p. 19-23; Cf. Ch. Diehl, *La société byzantine à l'époque des Comnènes*, „Revue Historique du Sud-Est Européen”, VI, 1929, 7-9, p. 269.

<sup>2</sup> *Ibidem*, XI, X, 3-4.

<sup>3</sup> *Ibidem*, XI, XI, 1-3.

<sup>4</sup> *Ibidem*, XII, I, 2.

<sup>5</sup> S. Brezeanu, *Istoria Imperiului Bizantin*, București, 2007, p. 154.

<sup>6</sup> Cf. Geoffroi de Ville-Hardouin, *Conquête de Constantinople avec la continuation de Henri de Valenciennes*, par M. Natalis de Wailly, Paris, 1882, p. 136-137, § 234; Cf. Robert de Clari, *Cei care au cucerit Constantinopolul*, ed. Tatiana-Ana Fluieraru, Ov. Pecican, Cluj-Napoca, 2005, p. 125-126, § 68; Cf. S. Brezeanu, *op. cit.*, p. 297.

<sup>7</sup> V. Mărculeț, *Relațiile Imperiului Bizantin și ale republicilor maritime italiene cu Țările Române până în secolul al XV-lea*, Sibiu, 2002, p. 35-36.

<sup>8</sup> *Ibidem*, p. 36.

<sup>9</sup> Cl. Rendina, *Dogii Venetiei. Istorie și secrete*, București, 2003, p. 155.

<sup>10</sup> A.A. Vasiliev, *Histoire de l'Empire Byzantin*, t. II (1081-1453), Paris, 1932, p. 215.

<sup>11</sup> Cl. Rendina, *op. cit.*, p. 155.

<sup>12</sup> J.J. Norwich, *A History of Venice*, London, 2003, p. 162.

<sup>13</sup> Fr. C. Lane, *Storia di Venezia*, Torino, 1991, p. 92.

<sup>14</sup> Gh. I. Brătianu, *Les Vénitiens dans la mer Noire au XIV<sup>e</sup> siècle. La politique du Sénat en 1332-33 et la notion de latinité*, Bucarest, 1939, p. 33; Cf. Gh. I. Brătianu, *Actes des notaires Génois de Péra et de Caffa de la fin du treizième siècle (1281-1290)*, Bucarest, 1927, p. 272, nr. CCXCVIII; Cf. M. Balard, *Gênes et l'outre-mer*, tome I: *Les actes de Caffa du notaire Lamberto di Sambuceto 1289-1290*, Paris-La Haye, 1973, p. 181, nr. 459.

<sup>15</sup> Gh. I. Brătianu, *Recherches sur le commerce Génois dans la mer Noire au XIII<sup>e</sup> siècle*, Paris, 1929, p. 265 (*Le commerce Génois*).

<sup>16</sup> J.J. Norwich, *op. cit.*, p. 176-177; Cf. Ch. Diehl, *La Repubblica di Venezia. La storia secolare di questa città straordinaria la circostanze che la resero grande e le cause che ne provocarono la decadenza*, Roma, 2006, p. 56.

<sup>17</sup> Fr. C. Lane, *op. cit.*, p. 99.

<sup>18</sup> Ch. Diehl, *op. cit.*, p. 56.

<sup>19</sup> Cf. Nicephori Gregorae, *Byzantina historia*, Grece et latine cum annotationibus Hier. Wolfii, Car. Ducangii, Io. Boivini et Cl. Capperonierii, cura Ludovici Schopeni, vol. I, Bonnae, 1829, p. 207-210.

<sup>20</sup> Cf. J.J. Norwich, *op. cit.*, p. 177; Cf. Gh. I. Brătianu, *Marea Neagră de la origini până la cucerirea otomană*, Iași, 1999, p. 353.

<sup>21</sup> Gh. I. Brătianu, *Le commerce Génois*, p. 262-275.

<sup>22</sup> *Ibidem*, p. 275.

## RELAȚII MILITARE ANGLO-ROMÂNE ÎN PRIMII ANI DUPĂ RĂZBOIUL DE INDEPENDENȚĂ

ANDREI ALEXANDRU CĂPUȘAN

### *Abstract*

*The theme of this article is the evolution of the Anglo-Romanian military relations during the first years after the Romanian Independence War of 1877-1878. The author is proposing himself to present in details this evolution, pointing at the geopolitical and geostrategic British interests in the position of Romania.*

*After the Congress of Berlin, which didn't solve the "Eastern Question", the concern of the United Kingdom was directed to the tsarist Russia and the policy of this Power, aiming to the conquest of Constantinople and the two strategic straits, Bosphorus and Dardanelles, and to jeopardize in this way the important English commercial route to India. On the other side, the military conquest of the new independent state of Romania by the Russian armies and the forced entry of our country in the political sphere of influence and domination of this Eastern Great Power would surely jeopardize the strong position of the British merchants in the Danubian and the Black Sea trade.*

*In the period analyzed below, 1878-1882, the British authorities and political establishment granted a great importance to the modernization process of the Romanian Army and Fleet, following various aspects, such as: the modernization of the technical knowledge of the Romanian Officers in the British colleges, the offer to the Romanian Army of the latest standard guns, powder, bullets and cannons, and finally, modern warships. And the result was, of course, the expected one: by the end of the year 1882, a modern Romanian Army and Fleet could be noticed, completely different of the 1878 ones, fact remarked by the British diplomats accredited in Bucharest, in their diplomatic correspondence with Foreign Office. A strong Romanian army, able to face any kind of external danger, coming even from a foreign power.*

**Keywords:** *Anglo-Romanian relations, Romanian Armed Forces, Russia, Austro-Hungary, Charles I*

În primii ani după dobândirea independenței de stat a României, relațiile anglo-române au cunoscut, în plan militar, o certă și reală evoluție.

Acest mers ascendent s-a datorat, firește, interesului prezentat de România, în plan geopolitic și geostrategic, pentru coroana britanică și guvernul

de la Londra, dorinței acestora ca țara noastră să nu fie cucerită cu forța armelor de către Rusia țaristă, sau să intre, forțată ori de bună voie, în orbita imperiului țărilor, fapt care ar fi dat o puternică lovitură poziției economice (comerciale) de prim rang deținută de negustorii englezi la Dunăre și în bazinul pontic. Astfel, pe măsură ce relațiile dintre București și Sankt Petersburg cunoșteau o înrăutățire clară, treptată, însă sigură, grija Saint James-ului față de România se accentua. În concluzie, pare cât se poate de firescă acțiunea guvernărilor de la Londra, a establishment-ului politic englez, de a înzestra armata română cu armament modern, de ultimă fabricație, de a se îngriji de perfecționarea cunoștințelor de specialitate ale ofițerilor români, de a le oferi acestora posibilitatea efectuării unor stagii de pregătire în școlile și instituțiile militare din Marea Britanie. Și, evident, profiturile firmelor de specialitate și ale negustorilor englezi creșteau, pe măsura creșterii numărului comenzilor venite din partea statului român.

De cealaltă parte, interesul statului român de a achiziționa armament și muniții de fabricație britanică, moderne, conforme celor mai noi standarde, și de a-și trimite la perfecționare și dobândire de experiență și cunoștințe noi cadrele militare nu era nici el neglijabil. Armamentul și muniția de fabricație britanică le vor concura serios pe cele de proveniență germană. La rândul lor, britanicii s-au arătat interesați de evoluția potențialului militar al României, căutând să-și trimită reprezentanții, care să asiste la toate manevrele militare sau la testarea armamentului.

Încă din vara anului 1878, guvernul român începuse demersurile în vederea achiziționării unei cantități însemnate de puști marca Henry-Martini. Astfel, agentul diplomatic al României la Paris, care gira și capitala Marii Britanii, Nicolae Callimachi-Catargi, informa Ministerul de Război despre achiziționarea, din Anglia, a modelului și șabloanelor puștii Henry-Martini, solicitând suma de 395 de lei pentru acoperirea cheltuielilor<sup>1</sup>. La 19 august 1878, girantul Consulatului General al Franței la București, Bâcourt, înștiința Ministerul de Externe al Franței că guvernul român încheiasă cu fabrica din Witten (Westfalia) un contract pentru livrarea a 60 000 de puști Henry-Martini, calibrul 11 mm, la prețul de 68 lei/bucată<sup>2</sup>. Chiar

dacă fabrica era germană, produsul avea marca britanică. La 20 septembrie, deci o lună mai târziu de la evenimentele sus-menționate, ministrul român de război, generalul Alexandru Cernat, îi telegrafia lui Callimachi-Catargi, cerându-i să dispună ca pușca Henry-Martini „*dimpreună cu șabloanele verificatoare*” să fie trimise colonelului Pastia, la fabrica de armament din Witten (Westfalia) și trimitându-i, cu această ocazie, suma solicitată de diplomatul român, de 395 de lei, necesară achiziționării armelor respective<sup>3</sup>. Mai mult, demnitarul român ordonase Arsenalului armatei să-i expedieze agentului diplomatic al României o pușcă marca Peabody, aflată în dotarea armatei române, pe care acesta era rugat să i-o înmâneze secretarului ambasadei Marii Britanii la Paris, Adams<sup>4</sup>.

Starea bună și procesul modernizării armatei române și înnoirea capacității ei combative preocupau în egală măsură autoritățile române și diplomația britanică, din motivele enunțate mai sus. Astfel, la 18 octombrie 1878, din București, consulul general al Marii Britanii, William Arthur White, îl informa pe secretarul de stat la Foreign Office, marchizul de Salisbury, despre faptul că „*guvernul român cumpără material de război și face tot ce îi stă în putință și cu o cheltuială considerabilă pentru a-și restabili puterea militară*”<sup>5</sup>. Concret, guvernul de la București achiziționase pentru armata română o cantitate de 60 000 de puști Peabody<sup>6</sup>. White mai arăta, de asemenea, în raportul său, că „*cea mai mare atenție este acordată eficienței diferitelor forțe*” și că „*se speră că acestea vor fi readuse într-o stare bună până la primăvara următoare*”<sup>7</sup>. În încheierea relatării sale, White sublinia că „*este evident faptul că prințul Carol nutrește convingerea că pacea în Est este departe de a fi asigurată*” și că „*în cazul ivirii unor noi complicații el să fie în stare să comande o respectabilă forță militară*”<sup>8</sup>.

În cursul primei jumătăți a anului 1879, operația de dotare și aprovizionare a armatei române cu arme și muniții de fabricație britanică a continuat. Astfel, la 2 ianuarie 1879, maiorul Tell, director în Ministerul de Război al României, îl încunoștința pe N. Callimachi-Catargi despre nevoia susmenționatului minister de a avea o cantitate de 2-5 kg. de pulbere „*Curthis and Harwey*” nr. 6, fabricată în Anglia, și de dorința ca aceasta să fie obținută „*direct de la guvernul englez*”<sup>9</sup>. În con-

secință, agentul român era solicitat „a interveni la acest guvern și a face tot posibilul spre a putea obține oficial această cantitate de pulbere și a ne-o trimite cât se poate de repede, arătând și suma ce trebuie rambursată”<sup>10</sup>. În plus, agentul român era încunoștințat de de intenția Ministerului român de Război de a cumpăra „100 de kilograme de aceeași pulbere, însă direct de la fabrica «Curthis and Harwey»”<sup>11</sup>. În vederea realizării acestui lucru, el era rugat „a cerceta adresa acelei fabrici” și a-i scrie conducerii ei „a ne trimite direct la minister prețul cu care ne-ar putea preda acea cantitate de pulbere în țară și epoca predării”<sup>12</sup>.

La 24 mai 1879, ministrul român de Război, colonelul Nicolae Dabija, îi telegrafia lui Callimachi-Catargi, încunoștințându-l că locotenent-colonelul Christodorescu era numit „șef al misiunii și președinte al comisiunii militare ce are a supraveghea, controla și recepționa furnitura de cartușe comandate în Englitera”<sup>13</sup>. În continuare, agentul diplomatic român era solicitat să intervină pe lângă guvernul englez pentru a se putea obține „o cantitate de 5 kg pulbere de infanterie, denumită R.F.G.2, ce este indispensabilă comisiunii spre a-i servi ca tip la recepția pulberii pentru cartușe”<sup>14</sup>. În același timp, lui Callimachi-Catargi i se mai cerea să-i înlesnească sus-menționatului ofițer român „autorizarea necesară pentru vizitarea pulberăriei regale de la Waltham-Abbey și ceia ce ar putea avea de cerut în interesul misiunii ce i s-a încredințat”<sup>15</sup>.

De asemenea, agentului român i se cerea să sondeze opinia autorităților de la Londra în privința primirii, ca piesă de muzeu, a unei puști Henry-Martini, model românesc, „care se va trimite îndată ce vor fi gata câteva arme”<sup>16</sup>.

Mijlocul anului 1880 găsește armata română într-un stadiu avansat de modernizare și perfecționare, ea dispunând de piese, de armament și de muniție de înaltă calitate, conforme ultimelor standarde occidentale, provenind din Germania și Marea Britanie. Într-un raport înaintat la 30 august (1880) principelui Carol privind „situațiunea ministerelor de finanțe, rezbel și lucrări publice în ultimele luni”<sup>17</sup>, se arăta:

„Pe lângă comanda de 144 tunuri Krupp și 21 milioane cartușe la Birmingham, s-au luat dispozițiuni la pirotehnie pentru construcția atelieurilor de încărcat și fabricat cartușe, în acest scop mașinile necesarii s-au comandat parte în Englitera, parte în Berlin”<sup>18</sup>.

Într-adevăr, la 13 mai, căpitanul Hepites, de la Regimentul 1 artilerie, locotenentul Dimancea, de la Regimentul 2 artilerie și locotenentul Stroescu, de la Divizia pompierilor din București, erau autorizați ca, împreună cu trei subofițeri, să se deplaseze la fabrica de muniții din Birmingham, pentru a controla și a lua în primire cartușele comandate de Ministerul de Război al României de la acea fabrică<sup>19</sup>.

Autoritățile de la București aveau în vedere, în cadrul programului de modernizare a armatei, **atât armata terestră cât și flota.**

Astfel, la 15 aprilie 1881, ministrul român de Război, generalul Gheorghe Slăniceanu, îl încunoștința pe colonelul N. Dimitrescu-Maică, comandantul flotei, că el, împreună cu căpitanul Ioan Isvoranu, aveau misiunea de a se deplasa în Anglia, unde urmau „să ia de la guvernul englez recomandățiunile și deslușirile necesare pentru a putea vizita în detaliu diferitele stabilimente de asemenea construcțiuni”<sup>20</sup>. Cei doi ofițeri români de marină urmau a se informa în mod detaliat și a hotărî șantierul naval unde să fie comandate, spre a fi construite „în cele mai bune condițiuni” „..., atât din punctul de vedere al tipului celui mai modern, cât și al modului de construcție uzitat în acele stabilimente”<sup>21</sup>, următoarele vase destinate flotei române:

1. Un bric cu vele complete și motorul auxiliar pentru școala de cadeți de marină.
2. Un avis-croiseur (vas de croazieră) cu trei arbori cu vele complete și cu motorul necesar, având o viteză minimă de 11 mile/oră.
3. Două șalupe pontate, cu motorul de 20 de cai putere.
4. Un torpilor Thornicroft<sup>22</sup>.

Misiunea ofițerilor români era clară, precisă și implica o mare responsabilitate. După ce ei se vor fi decis asupra șantierului naval – stabilimentului – căruia urma să i se comande construcția sus-numitelor nave, cei doi trebuia să întocmească caiete de sarcini „pe cât se poate mai detaliate”, în care să fie specificate „planurile și prețurile bastimentelor ce sunt a se comanda”<sup>23</sup>. În sfârșit, ei urmau apoi să se înțeleagă cu conducerea șantierului naval britanic ales, pentru ca aceasta „să trimită îndată la București un reprezentant al său, cu depline puteri, spre a stabili definitiv acele planuri și caete de sarcini, precum și a încheia cu ministerul

*contractele de comandă*<sup>24</sup>. Cheltuielile de transport și sejur în Marea Britanie ale celor doi ofițeri români, suportate din bugetul Ministerului de Război, se ridicau la suma de 1 200 lei<sup>25</sup>.

La 25 aprilie (1881), regele Carol I era înștiințat despre demersul ministrului său de război vizând „*trimiteră în Anglia a unei comisiuni compuse din: colonelul Dimitrescu N. Maican, șeful flotilei, și căpitanul Isvoranu Ioan, de la Arsenalul Flotilei, pentru a vizita chiar în localitate diferitele stabilimente de construcție navală și a trata provizoriu construcția vaselor necesare flotilei cu stabilimentul ce vor găsi cu mai bune garanții de solida construcțiune*”<sup>26</sup>. După cum era și firesc, regele Carol a aprobat această inițiativă.

Cooperarea româno-britanică în domeniul construirii navelor comerciale și de război, necesare flotei române, în șantierul naval englez, a dat roade. Astfel, la 21 octombrie 1881, ministrul de Război ad interim, nimeni altul decât premierul Ion C. Brătianu, încheia la București un contract cu reprezentantul firmei londoneze „*The Thames Iron Ship-Building Company*”, A.F.Hills, care prevedea construirea de către aceasta, pentru flota română, a unui vas comercial pentru transportul mărfurilor – bastiment – și a trei șalupe cu aburi, fiind stipulate, între altele, următoarele condiții:

1. Construirea bastimentului și a șalupelor conform planurilor și caietelor de sarcini anexate la contract și, în general, „*după modul utilizat în construcțiile pentru Marina Regală Engleză*”<sup>27</sup>.

2. Capacitatea superioară a materialelor și a execuției „*în modul cel mai satisfăcător și ca să nu lase nimic de dorit*”<sup>28</sup>.

3. Angajamentul constructorilor navali englezi de „*a preda bastimentul și șalupele complet terminate, gata a ieși în mare cu toate accesoriile necesare la navigație, cu excepția de tunuri, afete, armament, obiecte de consumație la mașină și echipaj*”<sup>29</sup>.

4. Executarea operațiunii „*sub privegherea unei comisiuni numită pentru acest scop de guvernul român*”<sup>30</sup>.

5. Prețul bastimentului era de 13 450 lire sterline, iar al unei șalupe de 2 350 lire sterline, prețul total ridicându-se la suma de 20 500 lire sterline<sup>31</sup>.

6. Durata construcției era fixată la 7 luni de la data semnării contractului<sup>32</sup>.

7. La dorința guvernului român, constructorii britanici erau în măsură să asigure, contra cost, transportul bricului și a celor trei șalupe într-un port românesc „*pe cheltuielile și pe riscul lor*”<sup>33</sup>.

În urma încheierii sus-numitului contract, se deplasau în Anglia, la începutul lunii decembrie, 1881, având misiunea de a supraveghea executarea lucrărilor, maiorul Vasile Urseanu și locotenentul Nicolae Mardari, din Corpul flotilei, ofițeri „*având drept la indemnitatea de misie reglementară, precum și la o indemnitate de transport de 600 de lei pentru ducere de fiecare și tot atât pentru întoarcere*”<sup>34</sup>. Cei doi ofițeri români urmau așadar a supraveghea construirea vaselor comandate. Din navele comandate, în cursul anului 1882 au fost deja terminate și livrate statului român patru, între care și bricul „*Mircea*”, care sosea în rada portului Galați la 16/28 august 1882<sup>35</sup>. Două luni mai târziu, la 26 octombrie/7 noiembrie, un alt vas comandat, nava auxiliară „*Alexandru cel Bun*”, părăsea șantierul naval britanic cu destinația România<sup>36</sup>. De altfel, în același an, 1882, Ministerul de Război al României lansa firmei britanice de construcții navale „*Yarrow Poplar*” o nouă comandă pentru două torpiloare de tip „*Șoimul*” și trei șalupe de tip „*Santinela*”<sup>37</sup>.

Comenzile de vase erau efectuate în paralel cu cele pentru armament, autoritățile de la București dându-și întreaga silință să înzestreză armata de uscat și flota română cu echipament și armament modern, procurate de la cele mai vestite firme, șantierul naval și fabrici de muniție și armament din Marea Britanie. La rândul lor, și bineînțeles în avantajul lor material, constructorii și fabricanții de arme și muniții britanici se străduiau să răspundă cât mai prompt și mai rapid comenzilor guvernului român, onorându-și astfel contractele încheiate cu acesta. Și, bineînțeles, guvernul și diplomația britanică erau și ele implicate – și nici nu aveau cum să nu fie, fiind profund interesate în derularea acestor operații – având o contribuție deloc neglijabilă. Astfel, la 11 aprilie 1882, printr-o notă verbală, ministrul plenipotențiar al Regatului Unit la București, fostul consul general, William Arthur White, înștiința Centrala Ministerului Afacerilor Străine al României, că, avându-se în vedere faptul



că, recent, guvernul român a încheiat un contract cu fabrica londoneză de armament *Nordenfeldt* în vederea achiziționării a patru mitraliere, patronul fabricii, *Nordenfeldt*, l-a însărcinat pe reprezentantul său, Chirol, să se deplaseze la București și „să poarte discuții în această problemă, precum și în alte puncte aferente, cu departamentul guvernamental regal interesat”<sup>38</sup>. În acțiunea sa, reprezentantul sus-menționatei fabrici urma să-i ceară sprijinul șefului misiunii Marii Britanii la București<sup>39</sup>.

**La mijlocul anului 1882, armata și flota română de război se găseau considerabil întărite,** diplomații Marilor Puteri acreditați la București scoțând clar în evidență în rapoartele lor această stare de fapt, cât și grija manifestată față de ele de autoritățile din România. Astfel, la 13 martie 1882, W.A. White atrăgea atenția Foreign Office-ului tocmai asupra acestei griji a autorităților române de înzestrare și perfecționare a potențialului militar, a forțelor armate, pentru ca acestea, dată fiind „în special așezarea geografică a țării”, să nu fie „surprinse nepregătite”, iar România „să nu fie expusă să devină câmpul de luptă într-o eventuală coliziune între Rusia și Austria”, fapt care ar duce nu numai la „imposibilitatea obținerii de arme și muniții de la alte țări pe uscat”, ci și, în aceeași măsură, la „afectarea rutei maritime”<sup>40</sup>.

Starea armatei române a făcut obiectul raportului diplomatic înaintat de White lordului Granville, secretar de stat la Foreign Office, la 25 iulie 1882, raport având mențiunea „Secret”.

De la bun început se grăbește ministrul plenipotențiar al Marii Britanii la București să-și informeze superiorul că serviciile de informații ale Rusiei și Austriei strâng de zor date și informații cu privire la potențialul militar românesc<sup>41</sup>. În continuare, referindu-se la infanteria română, White menționa că serviciile secrete de la Viena și Budapesta aveau o opinie favorabilă despre aceasta, subliniind faptul că „excelentele regimente ale infanteriei ungare sunt alcătuite din elemente ale aceleiași rase [aici înțelesul este de naționalitate, evident – s.n.], de români, locuitori ai Transilvaniei”<sup>42</sup>.

În optica justă și clară a diplomatului englez, „materia primă” („Raw Material”), de bază, a infanteriei, o reprezintă „elementul autohton” („Native Element”), care „fie în Transilvania, fie în Regatul României este excelent”<sup>43</sup>.

Cu toate acestea – nu uita White să facă o necesară precizare –, numai în timpul domniei lui Carol I „a căpătat soldatul român antrenamentul și instrucția adecvate”<sup>44</sup>.

Apoi, după ce ține să arate că informatorul lui reprezintă o sursă de încredere, fiind vorba despre un ofițer aflat „în legătură cu Cartierul General de la Viena și care vizitase de curând această țară” (Austria), ofițer care îi procura lui White sus-menționatele informații, „într-o modalitate strict confidențială”, diplomatul britanic arată că, conform opiniei informatorului său, cavaleria română este cotate ca fiind „inferioară”, în schimb „armamentul din toate ramurile serviciului militar este de primă calitate și într-o stare perfectă”<sup>45</sup>.

White își continua raportul, exprimându-și următoarea convingere:

„Sunt sigur că în actualul stadiu pot fi chemați sub arme 80 000 de oameni, și atunci când cadrele și echipamentul vor fi completate în România vor putea fi convocați la o primă chemare 100 000 de oameni”<sup>46</sup>.

După calitate, diplomatul englez prezintă și deficiențele sistemului militar al României moderne:

„Partea deficientă a acestui serviciu o reprezintă numărul și instrucția ofițerilor, în special în ramurile științifice. Conform opiniei Cartierului General austriac, numai 2 400 dintre ei pot fi disponibili în caz de război, în timp ce un număr dublu necesită completarea instrucției. Promoția proaspeților ofițeri nu îi poate înlocui pe aceștia, așa cum se întâmplă în alte armate”<sup>47</sup>.

Documentul este foarte important, având în vedere atât conținutul și incontestabila exactitate a informațiilor – altfel White, diplomat experimentat, nu și le-ar fi însușit și nu le-ar fi împărtășit superiorilor săi – cât mai ales caracterul inedit al sursei de proveniență a acestora. Oricum, el prezintă o caracterizare fidelă a armatei române la mijlocul anului 1882, **o armată care, cu toate calitățile și deficiențele ei, se bucura de interesul reprezentanților a trei Mari Puteri, din care două vecine României: Rusia, Austro-Ungaria și Marea Britanie.**

În primii ani după Războiul de Independență, relațiile militare dintre Marea Britanie și România au înregistrat o traiectorie normală, firească, ascendentă.

<sup>1</sup> Arhiva M.A.E., fond *Paris, Militar-diverse, 1876-1878*, dosar nr. 519, nepaginat.

<sup>2</sup> Arhivele Naționale, fond *Microfilme Franța*, rola 22, vol. 44, f. 34-35.

<sup>3</sup> Arhiva M.A.E., *loc.cit.*, nepaginat.

<sup>4</sup> *Ibidem.*

<sup>5</sup> Arhivele Naționale, fond *Microfilme Anglia*, r. 120, P.R.O. F.O. 104/1, f. 220-221. White către Salisbury, raportul din 18 octombrie 1878.

<sup>6</sup> *Ibidem*, f. 220.

<sup>7</sup> *Ibidem.*

<sup>8</sup> *Ibidem*, f. 221.

<sup>9</sup> Arhiva M.A.E., fond *Paris Militare-diverse, 1879*, dosar nr. 520, nepaginat.

<sup>10</sup> *Ibidem.*

<sup>11</sup> *Ibidem.*

<sup>12</sup> *Ibidem.*

<sup>13</sup> *Ibidem.*

<sup>14</sup> *Ibidem.*

<sup>15</sup> *Ibidem.*

<sup>16</sup> *Ibidem.*

<sup>17</sup> *Ibidem.*

<sup>18</sup> *Ibidem.*

<sup>19</sup> „Monitorul oastei” nr. 14 din 4 iunie 1880, p. 424.

<sup>20</sup> Arhivele Naționale, fond *Ministerul de Război, Direcția Geniu*, dosar nr. 4/1880, f. 48-49.

<sup>21</sup> *Ibidem*, f. 48.

<sup>22</sup> *Ibidem.*

<sup>23</sup> *Ibidem*, f. 49.

<sup>24</sup> *Ibidem.*

<sup>25</sup> *Ibidem.*

<sup>26</sup> *Ibidem*, f. 51.

<sup>27</sup> *Ibidem*, f. 194-196. Original. Text bilingv, româno-francez.

<sup>28</sup> *Ibidem.*

<sup>29</sup> *Ibidem.*

<sup>30</sup> *Ibidem*, f. 195.

<sup>31</sup> *Ibidem.*

<sup>32</sup> *Ibidem.*

<sup>33</sup> *Ibidem*, f. 196.

<sup>34</sup> „Monitorul oastei”, nr. 38 din 3 decembrie 1881, p. 805. A se mai consulta, de asemenea, lucrarea *Documente privind istoria militară a poporului român, iulie 1878 – noiembrie 1882*, Editura Militară, București, 1974, p. 308.

<sup>35</sup> General-maior Dumitru Atanasiu și colaboratori, *Contribuții la istoria învățământului militar din România*, vol. I, 1830-1900, Editura Militară, București, 1972, p. 97.

<sup>36</sup> *Ibidem.*

<sup>37</sup> *Ibidem.*

<sup>38</sup> Arhivele Naționale, fond *Casa Regală*, dosar nr. 11/1882, f. 2. Original.

<sup>39</sup> *Ibidem*, f. 2.

<sup>40</sup> *Ibidem*, fond *Microfilme Anglia*, r. 133, P.R.O. F.O. 104/28, f. 74. White către Granville, raportul din 13 martie 1882.

<sup>41</sup> *Ibidem*, r. 134, P.R.O. F.O. 104/28, f. 198-200. White către Granville, raportul din 25 iulie 1882.

<sup>42</sup> *Ibidem*, f. 198.

<sup>43</sup> *Ibidem.*

<sup>44</sup> *Ibidem*, f. 199.

<sup>45</sup> *Ibidem.*

<sup>46</sup> *Ibidem.*

<sup>47</sup> *Ibidem*, f. 200.

## AL XXXVI-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ISTORIE MILITARĂ, AMSTERDAM, 29 AUGUST – 3 SEPTEMBRIE 2010

Comisia Internațională de Istorie Militară este un organism neguvernamental, înființat în anul 1938, care reunește în prezent 41 de comisii naționale din toată lumea. Ea își propune să contribuie la dezvoltarea cooperării în domeniul istoriei militare, să intensifice cercetările asupra trecutului militar al diferitelor țări și regiuni.

Cea mai importantă formă de strângere a legăturilor între comisiile membre sunt congresele internaționale, care au o periodicitate anuală. Reamintim cititorilor revistei că în anul 2003, Comisia Română de Istorie Militară a organizat, la București, al XXIX-lea Congres Internațional de Istorie Militară, cu o temă de mare interes: *Război, armată și media de la Gutenberg până în zilele noastre*.

În 2010, reuniunea a fost găzduită de Comisia Olandeză de Istorie Militară, tema supusă dezbaterii fiind *Insurgență și contrainsurgență: Războiul neregulat, de la 1 800 până în prezent*. Au luat parte 250 de specialiști, reprezentând 39 de comisii naționale, absențele notabile fiind Rusia, care în ultimii șapte ani nu a mai participat la o astfel de reuniune, deși cotizația este plătită la zi, și Grecia, din cauza dificultăților economice.

Congresul s-a desfășurat în sesiuni plenare și pe trei secțiuni de lucru, ceea ce a permis prezentarea a nu mai puțin de 84 de comunicări. Au fost organizate și două mese rotunde, care au dezbătut noutățile și lucrările semnificative privind insurgența și contrainsurgența, precum și modul cum istoriografia a reflectat revoluția maritimă militară. Totodată, a fost organizat și un atelier pentru tinerii cercetători, în cadrul căruia au fost prezentate opt comunicări aferente problematicii supuse dezbaterii congresului.

Comunicările și dezbaterile au evidențiat importanța deosebită a binomului insurgență-contrainsurgență în istoria militară a lumii din ultimele două secole. Războiul neregulat a reprezentat o constantă a acestei perioade, el fiind cunoscut în diferite regiuni – Peninsula Iberică la începutul secolului al XIX-lea, Peninsula Italică în secolul al XIX-lea, sudul Africii, la cumpăna veacurilor al XIX-lea și al XX-lea, Orientul Mijlociu în Primul Război Mondial, China în anii interbelici și ai celui de-al Doilea Război Mondial, Vietnamul, Afganistanul, în perioada postbelică.

Un aspect controversat l-a reprezentat decolonizarea, proces însoțit de numeroase războaie neregulate, desfășurate atât împotriva armatelor puterilor coloniale, cât și între diferite facțiuni rivale din statele care își cuceriseră independența. Distincția dintre „insurgent” și „luptător pentru libertate” a fost, în acest proces, destul de greu de realizat, lucru reieșit și din comunicarea generalului Solly Mollo, președintele Comisiei Sud-Africane de Istorie Militară, care a fost și el un „insurgent” în perioada apartheid-ului în Republica Sud-Africană.

Legat de acest aspect, mai multe comunicări au încercat să definească noțiunile aflate în discuție, dar paleta de interpretări a fost foarte largă. S-a conchis că fenomenul insurgență/contrainsurgență necesită o privire caleidoscopică din partea istoricilor, a analiștilor și a structurilor specializate.

S-a arătat, de asemenea, că insurgența-contrainsurgența, pe lângă o componentă militară importantă, are și o dimensiune ideologică semnificativă. În fond, ele vizează câștigarea populației, a opiniei publice.

Un alt aspect foarte important l-a reprezentat cunoașterea amănunțită a situației de pe teren, activitatea informativă având un rol esențial în consultarea acțiunilor insurgente.

În cadrul dezbaterilor s-a ridicat și problema elaborării unor manuale de combatere a insurgenței, deși, în cadrul mesei rotunde dedicate lucrărilor reprezentative în acest domeniu, au existat cercetători care au arătat că normativitatea și birocratizarea contrainsurgenței este dăunătoare. Activitatea de combatere a insurgenței este, în esență, o activitate foarte dinamică, greu de prins în canoane.

În ansamblu, comunicările și dezbaterile au realizat un bun echilibru între dimensiunea istorică a problematicii și aspectele curente din diferite teatre, unde au loc fenomene de insurgență sau războaie neregulate (Irak, Afganistan, Sudan, Columbia etc.).

Delegația română a prezentat, conform mandatului, comunicarea: “Dilema construcției militare românești în secolul al XX-lea. Război regulat sau insurgență” (autori: general maior (r) dr. Mihail E. Ionescu și colonel (r) dr. Petre Otu). De asemenea, generalul maior (r) dr. Mihail E. Ionescu a moderat o sesiune a congresului și a prezentat o sinteză a conferinței internaționale din anul 2009, a Grupului de Lucru “Studiul Conflictelor” cu tema: “End of Empires. Challenges to Security and Statehood in Flux”, precum și cartea cu același titlu.

De asemenea, delegația a avut numeroase contacte cu reprezentanți ai celorlalte comisii naționale prezente la Congresul de la Amsterdam. Astfel, cu reprezentanții sud-africani au fost luate în dezbatere aspecte privind activitățile ce urmează a fi desfășurate în cadrul grantului comun de cercetare.

Cu delegațiile Institutului de Istorie Militară din Germania, condusă de colonelul Hans Hubertus Mack și a Comisiei Austriece de Istorie Militară, condusă de Erwin Schmidl, s-a convenit lansarea unui proiect intitulat: „Valea Dunării: Interdependențe istorice și de securitate. Potențial de cooperare și perspective de dezvoltare”. La acest proiect, ce urmează a fi propus spre finanțare Uniunii Europene, vor fi invitate să participe toate statele riverane marelui fluviu – Germania, Austria, Slovacia, Ungaria, Bulgaria, Serbia, România, Republica Moldova și Ucraina. Proiectul va avea drept scop, pe lângă aspectele științifice amintite mai sus, și crearea unor legături permanente între instituțiile de cercetare științifică din țările riverane Dunării.

Cu reprezentanții gazdelor, Piet Kamphuis și Jan Hoffenaar, directorul Institutului Regal Olandez de Istorie Militară și, respectiv, președintele Comisiei Olandeze de Istorie Militară, s-a discutat posibilitatea





realizării unui proiect comun de cercetare consacrat Războiului Rece. Cei doi interlocutori au fost de acord cu ideea, urmând ca detaliile să fie stabilite ulterior.

Cu secretarul general al Comisiei Franceze de Istorie Militară, Pierre Barral, s-a convenit elaborarea unui studiu referitor la blocada Mării Negre în timpul Primului Război Mondial, care să fie inclusă în viitoarea lucrare dedicată blocatelor, editată de colegii francezi.

La Congresul de la Amsterdam au avut loc alegeri pentru organele de conducere ale Comisiei Internaționale de Istorie Militară. În funcția de președinte al Comisiei Internaționale de Istorie Militară a fost ales dr. Piet Kamphuis, directorul Institutului Regal Olandez de Istorie Militară, iar în cea de secretar general, dr. Erwin Schmidl, președintele Comisiei Austriece de Istorie Militară. Trezorier a fost reales generalul Fritz Stoeckli, membru al Comisiei Elvețiene de Istorie Militară.

Componența Biroului a fost lărgită la 14 membri, aceștia fiind următorii: prof. dr. Massimo de Leonardis (Italia), colonel prof. dr. Tadeusz Panecki (Polonia), general maior (r) prof. Lekoa Solomon Mollo (Africa de Sud), colonel Blanco Nunez (Spania), dr. Lora Ericson Wolke (Suedia), Abdessalam Ben Hamida (Tunisia), dr. Joseph Pat Harahan (SUA), colonel (r) prof. dr. Reiner Pommerin (Germania), prof. Jean Avenel (Franța), colonel (r) prof. dr. Esat Arslan (Turcia), Hisashi Takahoshi (Japonia).

S-au stabilit și locațiile viitoarelor reuniuni ale Comisiei Internaționale de Istorie Militară. În anul 2011 congresul va avea loc la Rio de Janeiro (Brazilia), iar în 2012, în Bulgaria. Se preconizează ca următoarele congrese să se desfășoare în Turcia (2013), Japonia (2014) și China (2015).

Participarea la cel de-al XXXVI-lea Congres Internațional de Istorie Militară a fost deosebit de utilă, contribuind la menținerea dialogului instituțional și științific cu forul mondial de resort.

**PETRE OTU**

*Președintele Comisiei Române de Istorie Militară*



## MASA ROTUNDĂ BIZANȚ *versus* BIZANȚ 19 OCTOMBRIE 2010

La 20 octombrie 2010, în sala de conferințe a Complexului militar Haiducului, s-a desfășurat sub egida Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară și a Comandamentului Logistic Întrunit, masa rotundă *Bizanț versus Bizanț. O dezbatere asupra devenirii românești*. Evenimentul – prilejuit de împlinirea a 75 de ani de la apariția cărții deschizătoare de drumuri a lui Nicolae Iorga, *Bizanț după Bizanț* (1935) – a fost deschis de alocuțiunile directorului Institutului pentru Studii Politice de Apărare Militară și Istorie Militară, general-maior (r) dr. Mihail E. Ionescu, și șefului Comandamentului Logistic Întrunit, general-maior dr. Cătălin Zisu.





La dezbaterile deosebit de aprinse au luat parte academicienii Mircea Malița și Șerban Papacostea, profesor univ. dr. Nicolae-Șerban Tanașoca, directorul Institutului de Studii Sud-Est Europene, Adrian Pandeia, directorul Editurii Militare, profesor dr. Alexandru Florian, directorul executiv al Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, profesorii universitari Neagu Djuvara, Andrei Pippidi, Matei Cazacu (INALCO-Paris), Victor Neumann (Universitatea de Vest, Timișoara), Sergiu Musteață (Chișinău), Cristian Luca (Galați), Silviu Petre (SNSPA, București), cercetători științifici din țară și străinătate – Mihail Sturdza (Paris), Gheorghe I. Cantacuzino (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române), Adrian-Andrei Rusu (Institutul de Istorie a Artei și Arheologie, Cluj), Anca Popescu (Institutul de Istorie „N. Iorga” al Academiei Române), Dan Ioan Mureșan (Centre National de la Recherche Scientifique, Franța), Raluca Iosipescu, Josefina Postăvaru, Adriana Stroe și Aurel Stroe (Institutul Național al Patrimoniului, București), Ionuț Alexandru Tudorie, Vasile Adrian Carabă (Facultatea de Teologie, Universitatea București), Ginel Lazăr (Muzeul Național de Istorie a României), Dorin Matei și Florentina Dolghin („Magazin Istoric”, București), dr. Adrian Niculescu (Paris) –, precum și membrii Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

Cu aceeași ocazie, Adrian Pandeia, directorul Editurii Militare, a lansat volumul *Bizanț versus Bizanț. O dezbatere asupra devenirii românești*, apărut la aceeași editură și care reunește răspunsurile specialiștilor din țară și străinătate la chestionarul lansat anterior de institut referitor la tema în discuție.

Lucrările mesei rotunde vor fi reunite într-un volum și făcute publice.

**SERGIU IOSIPESCU**

# Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară la târguri de carte

## SALONUL DE CARTE POLEMOS, 19-23 OCTOMBRIE 2010

Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară participă în fiecare an la diverse evenimente din viața științifică națională și internațională. Astfel, unele din reperele agendei de activitate a instituției noastre au fost participările la diferite saloane de carte.

În perioada 20-23 octombrie 2010, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară a participat la Salonul de carte „Polemos” (istorie, științe politice, securitate și apărare), salon de carte organizat de Editura Militară și Societatea Scriitorilor Militari și al cărui președinte de onoare este general-maior dr. Cătălin Zisu.

Această manifestare culturală a ajuns deja la a șasea ediție și se înscrie între evenimentele prin care Editura Militară marchează Ziua Armatei României. Salonul de carte „Polemos” a pus la dispoziția participanților un spațiu de expunere pentru producția editorială care are ca tematică istoria, istoria militară, politicile și strategiile de securitate, studiul conflictelor, problemele specifice ale comunicării legate de acestea.

Printre instituțiile participante la Salonul de carte „Polemos” s-au numărat: Editura Academiei Navale „Mircea cel Bătrân”, Editura Academiei Forțelor Terestre „Nicolae Bălcescu” Sibiu, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, Fundația Culturală „Magazin Istoric”, Revista „Gândirea Militară Românească”, Revista „Istorie și Civilizație”, Editura Militară, Editura Ministerului Administrației și Internelor și altele.

Între numeroasele evenimente editoriale prezentate la salon, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară a avut una dintre cele mai așteptate lansări de carte: *Bizanț versus Bizanț. Introducere la o dezbatere privind devenirea românească*, coordonatori: Mihail E. Ionescu și Sergiu Iosipescu, Editura Militară. Cartea s-a bucurat de multiple aprecieri, prezentate de prof. univ. dr. Nicolae Șerban Tanașoca, Adrian Pandeia și Sergiu Iosipescu.

Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară a avut la dispoziție un spațiu generos de expunere, unde a putut să prezinte publicului numeroase lucrări din activitatea editorială a instituției, diverse numere din periodicele „Monitor Strategic”, „Revista de Istorie Militară” și „Occasional papers”, monografii, volume de documente, culegeri de studii, rapoarte de cercetare etc.



CĂTĂLIN POPĂRLAN

# Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară la târguri de carte

## SALONUL DE CARTE AL MINISTERULUI ADMINISTRAȚIEI ȘI INTERNELOR, 24-27 NOIEMBRIE 2010

În perioada 24-27 noiembrie 2010, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară a participat la Salonul de Carte Juridică, Civică, Polițistă și Administrativă al Ministerului Administrației și Internelor.

Într-o ambianță deosebită, asigurată de participarea unor edituri cu prezențe distincte în peisajul cultural românesc, instituția noastră s-a remarcat din nou prin lansarea volumului: „End of Empires. Challenges to Security and Statehood in Flux”, coord. Mihail E. Ionescu, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și



Istorie Militară, și prin expunerea cărților de specialitate din domeniile politicii de securitate și apărare, istoriei militare, a periodicelor și a altor lucrări ce reprezintă activitatea editorială a institutului.

Pentru a-și face mai bine cunoscută prezența activă din peisajul cultural și științific românesc și internațional, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară își anunță de pe acum participarea la viitoarele ediții ale diverselor saloane și târguri de carte.

CĂTĂLIN POPĂRLAN

## ALEXANDRU MIHAIL



La 22 octombrie 2010, s-a stins un prieten devotat al Revistei de Istorie Militară, un împătimit cititor al istoriei militare, fiu al unuia din iluștrii generali care și-au înscris numele în cronică oștirii României. O boală necruțătoare a pus capăt vieții reputatului inginer ALEXANDRU MIHAIL, veritabilă personalitate a comunității tehnico-științifice din Franța.

S-a născut la 10 decembrie 1926, la Constanța, în familia viitorului general Gheorghe Mihail – șef al Marelui Stat Major al Armatei României, numit de rege la 23 august 1944 – și a Doamnei Lily Boscoff. Absolvent al Școlii Naționale Superioare de Geniu Maritim din Franța, inginerul de armament Alexandru Mihail a avut o carieră profesională impresionantă, îndeplinind pe rând funcțiile de inginer-șef la Societatea Națională de Studii și Construcții de Material Aeronautic, director adjunct al Secției Aeronautică și Automobile, expert al Comisiei comunităților europene, vicepreședinte al Societății inginerilor automobiliști din Grupul Industrial al Asociației Aeronautice și Astronautice din Franța.

Investirea cu titlul de Cavaler al Legiunii de Onoare, decorarea cu Ordinul Național pentru Merit și acordarea Medaliei Aeronautice sunt doar câteva dovezi ale recunoștinței statului francez pentru activitatea lui Alexandru Mihail.

Pasiunea sa pentru studiul istoriei militare s-a concretizat prin numeroase studii publicate în reviste de specialitate, desemnarea sa ca membru al Comisiei Franceze de Istorie Militară, al Institutului Francez de Istorie Militară Comparată, ca vicepreședinte al Asociației Prietenilor Serviciului Istoric al Aviației Militare Franceze, dar și prin implicarea susținută în acțiunile de comemorare a ostașilor români, înmormântați în cimitirul localității Signy d'Abbay din Departamentul Ardenilor. Ca membru al Asociației Souvenir Français, inginerul Alexandru Mihail îndeplinea cu conștiinciozitate dorința testamentară a tatălui său, fiind prezent, în fiecare an, alături de oficialitățile locale, la depunerile de coroane la mormintele soldaților români decedați în prizoneriat german, în iarna anului 1917, fapte consemnate în Revista de Istorie Militară.

În ultima parte a vieții sale, m-am bucurat de amicitia lui Alexandru Mihail, care avea legături strânse cu Serviciul Istoric al Armatei Franceze, partener al publicației noastre.

Deplângem dispariția unui remarcabil prieten și exprimăm întreaga noastră compasiune familiei îndoliată.

Comandor (r) **GHEORGHE VARTIC**



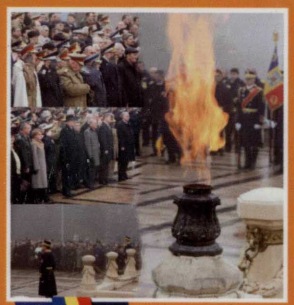
**rim**  
REVISTA DE  
ISTORIE MILITARA

**DIN**

- Anul 1917 sub semnul...
- Pensiunile Românilor...
- Atacurile, între două...
- „Judele militar” al...

**nh**   

REVIEW OF MILITARY HISTORY  
SPECIAL ISSUE 2008



**rim**  
REVISTA DE  
ISTORIE MILITARA

**DIN SUMAR**

- 90 de ani de la încheierea Primului Război Mondial
- 90 de ani de la Marea Neagră a combaterii
- Audatul și altele pare
- Statutul militarilor de la frontiera militară austro-română

**DIN SUMAR**

- Summit NATO la București
- 23 august 1944 și principalii săi actori
- România și Germania, de o parte și de alta a Cortinei de Fier
- Militarii de elită, diplomați de prestigiu

**rim**  
REVISTA DE  
ISTORIE MILITARA

**MAREA NEAGRĂ, ROMANIA ȘI GRECIA**

REVISTA DE ISTORIE MILITARA Nr. 3-4 (127-128) 2008

EDITIE SPECIALĂ ROMANO-ELENA